

ISSN:2146-5975

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DERGİSİ

Yıl: 2020

Cilt: 10

Sayı: 2

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Journal of Düzce University Institute of Social Sciences

Sahibi/Owner**D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına**

Enstitü Müdürü Prof. Dr. Zafer AKBAŞ

Editörler/Editors

Prof. Dr. Nigar DEMİRCAN ÇAKAR

Prof. Dr. Marika ODZELI

Prof. Dr. Shahram YOUSEFIFAR

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ

Doç. Dr. Ali ERTUĞRUL

Doç. Dr. Mykhaylo YAKUBOVYCH

Doç. Dr. Yusuf ÖCEL

Mizanpaj Editörü

Doç. Dr. Üyesi Yusuf ÖCEL

Alan Editörleri

Prof. Dr. Marika ODZELİ (Eğitim-Tiflis İvane Javakhişvili Devlet Üniversitesi)

Prof. Dr. Shahram YOUSEFIFAR (Tarih-Tahran Üniversitesi)

Doç. Dr. Recai ÖZCAN (Edebiyat-Düzce Üniversitesi)

Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY (Eğitim Bilimleri-Düzce Üniversitesi)

Doç. Dr. Eugene KENNEDY (Eğitim-Louisiana State University)

Dr. Öğr. Üyesi Faruk Kerem ŞENTÜRK (İşletme-Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan KUYUMCU VARDAR (Eğitim Bilimleri-Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Olesia ZHDANOVYCH (Tarih-Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Dr. Öğr. Üyesi Thawee NUMSAKULWONG (Eğitim-Rajamangala University of Technology)

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Nigar Demircan ÇAKAR (İşletme-Düzce Üniversitesi)

Prof. Dr. Marika ODZELI (Eğitim- Ivane Javakhishvili Tbilisi State University)

Prof. Dr. Roin MALAKMADZE (Tarih-Batumi Shota Rustaveli State University)

Prof. Dr. Shahram YOUSEFIFAR (Tarih-Tahran Üniversitesi)

Doç. Dr. Daryoush RAHMANYAN (Tarih-Tahran Üniversitesi)

Doç. Dr. Recai ÖZCAN (Edebiyat-Düzce Üniversitesi)

Doç. Dr. Ali ERTUĞRUL (Tarih-Düzce Üniversitesi)

Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY (Eğitim Bilimleri-Düzce Üniversitesi)

Doç. Dr. Eugene KENNEDY (Eğitim-Louisiana State University)

Doç. Dr. Mykhaylo YAKUBOVYCH (İlahiyat-The National University of Ostroh)

Doç. Dr. Yusuf ÖCEL (İşletme-Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Faruk Kerem ŞENTÜRK (İşletme-Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan KUYUMCU VARDAR (Eğitim Bilimleri-Düzce Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Olesia ZHDANOVYCH (Tarih-Taras Shevchenko National University of Kyiv)

Dr. Öğr. Üyesi Thawee NUMSAKULWONG (Eğitim-Rajamangala University of Technology)

Bilim Kurulu/Scientific Committee

Prof. Dr. Abdullah Adıgüzel	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Abdullah Yılmaz	Anadolu Üniversitesi/Açıköğretim
Prof. Dr. Abdulvahap Baydaş	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet İncekara	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Karadağ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Şen	İşyanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Atila Yüksel	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Aziz Kutlar	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Burhanettin Zengin	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent Bakar	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit Aydemir	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Cem Saatçioğlu	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Aslanargun	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Enver Bozdemir	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Gülsüm Akalın	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Habib Yıldız	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Erkuş	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan Kahyaoğlu	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Hamit Saruhan	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Hamza Ateş	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice Neşe Erim	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Karakayalı	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Bakırtaş	Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan Genç	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail Hakkı Eraslan	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. İzzet Kılınç	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Kahraman Çatı	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil Unur	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Kaoru Yamaguchi	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Kazım Yoldaş	Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut Kartal	Cumhuriyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Akif Öncü	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Selami Yıldız	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Metin Akkuş	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Muhsin Halis	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Taşdan	Kafkas Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Aykaç	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Cahid Üngan	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir Eroğlu	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Nigar Demircan Çakar	Düzce Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Akınoğlu	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Batman	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Recep Kök	Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. Remzi Altunışık	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Said Kınır	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Salih Durer	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Selami Özcan	Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Çaldak	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Turan Öndeş	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur Selçuk Akalın	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Yakup Bulut	Mustafa Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Tuna	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Zafer Akbaş	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Abdurrahman İlğan	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Ertuğrul	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Atıf Akgün	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin Koç	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir Zakir Çoban	Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Burhan Kılıç	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Emel İstar	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Fahriye Hayırsever	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan Arı	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Gökmen Kılıçoğlu	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan Kağan Keskin	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan Murat ARSLAN	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. İstemi Çömlekçi	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Levent Gelibolu	Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Lütfi Atay	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin Uludağ	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Nurullah Kurutkan	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Metin Kılıç	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Muammer Mesci	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Genç	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Nanuli Katcharava	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuz Kara	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuz Türkay	Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Balaban	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Öznur Bozkurt	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan Yanık	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Recai Özcan	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Semra Aktaş Polat	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Ağraş	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman Göksoy	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus Emre Taşgit	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf Öcel	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdülhamit Eş	Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Alaettin İmamoğlu	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali Akaytay	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arif Güngör	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cafer Erhan Bozdağ	İstanbul Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çetin Yılmaz	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek Herkmen	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Aydın	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özçelik	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fehmi Altın	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Evran Acar	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Furat Akdemir	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Harun Çağlayan	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Harun Şahin	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Akkaş	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Sona	Yıldız Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Aytekin	Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Akın	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Bayat	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat Yüksel	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mümin Topçu	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Pınar Pınarcık	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Arslan	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seyda Faikoğlu	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Şahin	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şule Ay	Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Cankara	Bilecik Üniversitesi

CİLT-10 SAYI-2 HAKEM LİSTESİ

Prof. Dr. Harun ÜRER
 Prof. Dr. Mahmut KARATAŞ
 Prof. Dr. Kürşat ÖNCÜL
 Prof. Dr. Sedat BAYRAKAL
 Doç. Dr. Fatih ERTUGAY
 Doç. Dr. Hakan Murat ARSLAN
 Doç. Dr. Mahmut KAYA
 Doç. Dr. Öznur ÖZKURT
 Doç. Dr. Ramazan ARAS
 Doç. Dr. Süleyman AĞRAŞ
 Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY
 Dr. Öğr. Üyesi Abdulhamit EŞ
 Dr. Öğr. Üyesi Ali ÖZER
 Dr. Öğr. Üyesi Emel ÇOŞKUN
 Dr. Öğr. Üyesi Hakan Tahiri MUTLU
 Dr. Öğr. Üyesi Hakan SARITİKEN
 Dr. Öğr. Üyesi İsmail DURAK
 Dr. Öğr. Üyesi Osman KARTAL
 Dr. Öğr. Üyesi Şahin ŞİMŞEK
 Dr. Öğr. Üyesi Şenel GERÇEK
 Dr. Öğr. Üyesi Şevket Ercan KIZILAY
 Dr. Öğr. Üyesi Tolga ORAL

Yazışma Adresi

Düzce Üniversitesi
 Sosyal Bilimler Enstitüsü
 81620 Konuralp Yerleşkesi
 Düzce/TÜRKİYE
 Tel: (0380) 542 14 37
 Fax: (0380) 542 14 38
 e-posta: sobe@duzce.edu.tr

Corresponding Address

Duzce University
 Institute of Social Sciences
 81620 Konuralp Campus
 Duzce/TURKEY
 Phone: (0380) 542 14 37
 Fax: (0380) 542 14 38
 e-mail: sobe@duzce.edu.tr

Dergi yılda iki sayı olarak elektronik ortamda yayımlanır. <http://dergipark.gov.tr/dusbed> adresinden dergiye ilişkin bilgilere ve makale özetlerine ulaşılabilir. Dergi Index Copernicus, Arastirmax, Academic research index, Scientidic indexing service, Asos, Sobiad dizinlerinde taranmaktadır. Yazarlar, basılı ya da elektronik formatta yer alan resimler, tablolar ya da diğer her türlü içerik dâhil daha önce yayımlanmış içeriği kullanırken telif hakkı sahibinden izin almalıdırlar. Bu konudaki yasal, mali ve cezai sorumluluk yazarlara aittir. Dergide yayınlanan makalelerde ifade edilen görüşler ve fikirler Editörler, Yayın Kurulu ve Yayıncı'nın değil, yazar(lar)ın bakış açılarını yansıtır. Editörler, Yayın Kurulu ve Yayıncı bu gibi durumlar için hiçbir sorumluluk ya da yükümlülük kabul etmemektedir. Yayınlanan içerik ile ilgili tüm sorumluluk yazarlara aittir.

This journal is published electronically twice a year. Article abstracts and information about the journal can be found at <http://dergipark.gov.tr/dusbed>. This Journal is indexed in Index Copernicus, Arastirmax, Academic Research Index, Scientific Indexing Service, Asos and Sobiad. Authors shall obtain any necessary permissions to use any type of images, tables or any other content that had been published anywhere prior to their use in their publishing material. The legal, financial and criminal responsibility on this matter belongs to the authors. The opinions and ideas expressed in the articles that is published in the journal reflect the views of the author (s), not the Editors, the Editorial Board and the Publisher. In this matter Editors, the Editorial Board and the Publisher does not accept any responsibility or liability. All responsibility for the published content is due to the author.

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri;

Ayşe GÜL SAVAŞKAN, Kahraman ÇATI

Hizmet Kalitesinin Müşteri Bağlılığına Etkisi: Batman İlinde Kafe/Restoran Örneği172-187

Hakan Murat ARSLAN

Afet Yönetimi Kapsamında Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Afet İstasyonlarının Optimum Yerleştirilmesi.....188-203

Müslüm POLAT, Semih OLGUNBIST Endekslerinde Portföy Çeşitlendirmesi:
Ortalamada ve Varyansta Nedensellik Analizi.....204-216**İsmail DURAK**

Girişimcilik Eğilimi, Eğitimi ve Niyeti Arasındaki İlişkinin Parametrik Tekniklerle Analizi: Düzce Üniversitesi Örneği.....217-232

Abdülhamit EŞ, Eda KÖK

Banka Performanslarının Entropi Tabanlı Waspas Yöntemiyle Analizi.....233-250

Fatih MAYBARSKANKamu Kurumlarında Çalışan Özel Güvenlik Görevlilerinin İş Memnuniyeti Durumu:
Bolu Örneği.....251-266**Fatma KIZILELMAS**

Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsani Yardım Ulaştırma Sığınmacılarla ve Kurumlarla İlişki Biçimi: Düzce Örneği.....267-283

Kübra YÜKSEL, Cahit AYDEMİR

Misafirlikten Kalıcılığa: Düzce İlinde Bulunan Suriyelilerin Sosyal Uyumu284-299

Veli GÖK, Fevzi KARADEMİR

Yabancılara Türkçe Öğretimi İçin Oluşturulmuş Eğitsel Web Sitelerinin Kullanılabilirlik ve Öğretici Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi.....300-317

Halil EKŞİ, Baran TUNÇER, Erdem SEVİM

Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Erken Dönem Uyumsuz Şemalar.....318-328

Özlem ŞAHİN

Maaday-Kara Destanında “Al (Kızıl/Kırmızı), Sarı, Gök (Mavi) ve Boz” Renkleri Üzerine Bir İnceleme.....329-341

Şenay Özgür YILDIZ, Aliye ÖZSÜNER

Bolu Göynük’te Türk Devri Mimarisi.....342-377

Kitap Eleştirisi;

Gamze AYDIN

Oh Canıma Değsin! Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif: Schadenfreude378-380

Makale Türü: Araştırma Makalesi

HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ BAĞLILIĞINA ETKİSİ: BATMAN İLİNDE KAFFE/RESTORAN ÖRNEĞİ

Ayşe GÜL SAVAŞKAN¹, Kahraman ÇATI²

Öz

Bu çalışmanın amacı; Batman İlinde faaliyet gösteren bir yiyecek içecek işletmesinin, müşterilerinin hizmet kalitesi algılarının, işletmeye yönelik bağlılıkları üzerinde etkisinin olup olmadığını belirlemektir. Bununla birlikte, hizmet kalitesi algılarının ve müşteri bağlılığının sosyo-demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak ta bu araştırmanın amaçlarındandır. Araştırmada verilerin toplanması için anket tekniği kullanılmıştır. 507 müşterinin doldurmuş olduğu anket değerlendirmeye alınmış ve SPSS 22.00 paket programında analiz edilmiştir. Araştırmada öncelikle hizmet kalitesi boyutlarını oluşturan faktörler belirlenmiştir. Bu faktörler; “somut varlıklar, empati, heveslilik, yiyecek içecek kalitesi ve değer” şeklindedir. Hizmet kalitesi boyutlarından; değer, yiyecek kalitesi, empati ve heveslilik boyutlarının, müşteri bağlılığı üzerinde etkili olduğu anlaşılmıştır. Hizmet kalitesi boyutları, müşteri bağlılığındaki değişimin % 62’sini açıklayabilmektedir. Ayrıca müşterilerin cinsiyetlerine, eğitim ve meslek gruplarına göre hizmet kalitesi boyutları ve müşteri bağlılığı farklılık göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Yiyecek-içecek işletmeleri, Hizmet Kalitesi, Müşteri Bağlılığı.

SERVICE QUALITY ON CUSTOMER LOYALTY: AN EXAMPLE OF A CAFE / RESTAURANT IN BATMAN PROVINCE

Abstract

The purpose of this study is to determine whether a food and beverage company operating in Batman province has an impact on the customer service perceptions and their commitment to the business. Moreover, it is another the aim of this research to reveal whether the perceptions of service quality and customer loyalty differ according to socio-demographic characteristics. In the research, survey technique was used to collect data. The questionnaire filled by 507 customers was evaluated and analyzed in SPSS 22.00 package program. In the research, firstly, the factors that make up the service quality dimensions were determined. These factors are; “Concrete assets, empathy, enthusiasm, quality of food and drink, and value”. From service quality dimensions; it was understood that the dimensions of value, food quality, empathy and enthusiasm had an impact on customer loyalty. Service quality dimensions can explain 62% of the change in customer loyalty. In addition, service quality dimensions and customer loyalty differed according to the genders, education and professional groups.

Keywords: Food Beverage Industry, Service Quality, Customer Loyalty.

1. Giriş

Günümüzde yiyecek içecek işletmeleri, artan gelir düzeyi, ev dışında geçirilen zamanın artması, kültürel farklılıklardan etkilenme gibi sebeplerle birlikte insanların yeme içme ihtiyaçlarını karşılamakla beraber, eğlenip dinlenebileceği, arkadaş gruplarıyla hoşça vakit geçirebilecekleri mekânlar haline gelmiştir (Hançer, 2017). Diğer taraftan da iç mekân tasarımları

¹ Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, SBE, Üretim Yönetimi ve Pazarlama A.B.D., aysegulsavaskan@hotmail.com, orcid: 0000-0002-6446-0431

² Prof. Dr., İnönü Üniversitesi SBE, Üretim Yönetimi ve Pazarlama A.B.D, kahraman.cati@inonu.edu.tr, orcid: 0000-0002-7440-5436

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Gül S., A. ve Çatı, K., (2020) Hizmet Kalitesinin Müşteri Bağlılığına Etkisi: Batman İlinde Kafe/Restoran Örneği, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 172-187

ile hizmet sunan yiyecek içecek işletmeleri, hedef kitlelerinin farklı hizmet içeriklerine yönelik beklentilerini en iyi şekilde karşılamak adına kıyasıya bir rekabete girmiştir. Artan rekabet ortamı yiyecek içecek işletmelerini, varlıklarını sürdürdürebilmeleri amacıyla müşteri merkezli stratejiler geliştirmek zorunda bırakmıştır. Bu noktada müşteri beklentilerine uygun ürün üretme zorunluluğuyla artan maliyetleri azaltmak için maliyetler kontrol altında tutulurken, diğer taraftan üretilen ürünlerin müşterileri ne derece memnun edip etmediğine yönelik araştırmalar yapılmıştır (Çetiner, 2010). Bu durum hizmet kalitesini gündeme getirmektedir. Müşteri-çalışan etkileşiminin yoğun olduğu yiyecek içecek işletmelerinde hizmet kalitesinin artırılması, işletmeleri rakiplerinin önüne geçirmektedir (Özata, 2010).

Çağdaş pazarlama anlayışı; müşteri istek ve ihtiyaçlarını merkeze alarak müşterilerin sadık müşteriler hale getirilmesi felsefesini gütmektedir. Yeni müşteri edinme maliyeti, mevcut müşteriyi elde tutmaktan beş kat daha yüksek olabilmektedir. Günümüz işletmeleri stratejilerini, yeni müşteri kazanmaktan çok mevcut müşterilerini korumaya yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla mevcut müşterilerin sadık müşteri haline getirilmesi için çalışmak gereklilik haline gelmiştir. İşletmelerce müşteri bağlılığına etki eden faktörlerin belirlenmesi firmalara avantajlar sağlayacaktır (Koç, 2007). Devamlı müşterilerin sayısı arttıkça kârlılık artmaktadır. Harvard çalışmaları göstermiştir ki devamlı müşteri sayısındaki %5'lik bir artış kârlılığın %25 ile %125 oranında artmasını sağlamıştır (Bulan, 2014; Kotler vd., 1999). Bu nedenle yiyecek içecek işletmeleri, mevcut müşterilerinin devamlı müşteri haline gelmesini sağlamalıdır (Bulan, 2014; Kotler vd., 1999).

Hizmet işletmelerinde müşteri bağlılığına etki eden faktörlerden biri hizmet kalitesidir. Bu çalışmada hizmet kalitesi boyutlarından hangilerinin müşteri bağlılığı boyutlarını ne derece etkilediği üzerinde durulacaktır. Müşteri bağlılığına etki eden faktörler bilindiği takdirde müşterileri etkilemek ve bağlı müşteriler oluşturmak daha kolay olacaktır.

2. Literatür

Yiyecek içecek işletmeleri, müşterilere huzurlu bir ortamda yeme içme imkânı sağlayan kuruluşlardır (Atak, 2006). Bu işletmeler; belirli bir tema içerisinde müşterilerin yiyecek içecek ihtiyaçları yanında sosyal ihtiyaçlarını da göz önünde bulunduran yeme içme endüstrinin bir parçasıdır (Şahin, 2012). Yiyecek içecek işletmeleri oldukça geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedirler. Bu yelpaze içinde bir işletme türü de restoran işletmeleridir. Restoranlar, fiziksel ve sosyal olanakları, personel hizmeti gibi niteliksel özellikler ile müşterilerin yeme-içme ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamışlardır (Turan, 2014).

Restoran işletmelerinde yoğunluklu olarak bir hizmet sunumu gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, restoranlardan müşterilere sunulan hizmet, hizmetin sahip olduğu belli başlı özellikleri taşımaktadır. Hizmet; bir tarafın öteki tarafa sunduğu, dokunulmayan ya da sahiplik ile sonuçlanmayan bir etkinlik şeklinde tanımlanmaktadır (Kozak, vd., 2014: 2). Tanımdan da anlaşılacağı gibi hizmetleri fiziksel mallardan ayıran bir dizi özellik bulunmaktadır. Bu özellikler; soyutluk, ayırt edilemezlik, sunum farklılıkları (heterojenlik) ve stoklanamazlıktır. Soyutluk; tüketicinin hizmeti satın almadan önce test edememesini ifade ederken; ayırt edilemezlik, tüketicinin hizmet üretiminin ayrılmaz bir parçası olmasını; heterojenlik, tüketicilerin hizmetin her müşteri tarafından farklı algılanmasını; stoklanamazlık ise, satılmayan hizmetin stok edilememesini ifade etmektedir (İçöz, 2005: 40). Yiyecek içecek işletmelerinden olan restoranlar, günümüz rekabet ortamında ayakta kalmaları ve tercih edilen bir işletme olabilmeleri için hizmet kalitesine önem vermelidirler. Hizmet kalitesinin yüksek olması, müşteri memnuniyetinin oluşmasını sağlayan en önemli etkidir (Shaikh ve Khan, 2011: 3).

Hizmet kalitesi, sadık müşteriler oluşturmada kilit konumdadır. Hizmet kalitesi araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. "Hizmet kalitesi, müşterinin hizmeti satın aldıktan sonra o hizmetten sağladıklarının kendisinde yarattığı duygu olup, söz konusu

hizmetten ne kadar tatmin olup olmadığını ifade etmektedir” (Çiçek ve Doğan, 2009: 203). Parasuman vd. (1988) ise hizmet kalitesini, “müşterinin beklentilerine karşılık işletmenin performansını değerlendirmesi” şeklinde tanımlamaktadır. Rust, Zahorik ve Keiningham (1994) hizmet kalitesini; müşteri beklentilerinin karşılanması olarak tanımlamışlardır. Gerçekleşen hizmet performansı beklentileri karşılamıyor ise kalite konusunda sıkıntılar var demektir. Ancak, hizmetlerin fiziksel mallar gibi standartlaştırılması pek olanaklı olmadığından, hizmetlerde özellikle de yiyecek içecek işletmelerinde hizmet kalitesini yakalamamın oldukça zor olduğu söylenmektedir. İşletme yöneticilerinin kontrol edebildikleri bir takım hizmet unsurları bulunduğu gibi, kontrol edemediği veya kontrollerinin oldukça düşük olduğu bir takım hizmet unsurları da bulunmaktadır. İşletme yöneticilerinin kontrol edebildikleri hizmet unsurları; sunum, iletişim, yeterlilik, nezaket, güvenilirlik, inanılabilirlik, sorumluluk, güven, somut unsurlar ve müşteriye anlama şeklinde sıralanmaktadır (İçöz, 2005: 124). Yöneticilerin kontrollerinin göreceli olarak az olduğu hizmet unsurları ise; tavsiye şeklinde iletişim sonucu oluşan hizmete karşı müşteri tavrı, müşterilerin kişisel gereksinimleri ve işletme ile ilgili geçmiş deneyimler şeklinde sıralanmaktadır (İçöz, 2005: 124).

Literatür incelendiğinde, araştırmacılar tarafından hizmet kalitesinin bileşenlerinin ne olduğuna ve nasıl ölçülmesi gerektiğine ilişkin birçok modelin geliştirildiği anlaşılmaktadır. Bu modeller içinde en yaygın olarak kullanılan modelin, Parasuman, Zeithaml ve Berry (1985)’in geliştirdiği SERVQUAL veya “Açıklar Modeli” olarak adlandırılan model olduğunu söylemek mümkündür. SERVQUAL modeline göre, hizmet kalitesi; müşteri beklentileri ile gerçekleşen hizmet performansı arasındaki “açık” olarak ifade edilmektedir. Parasuman ve arkadaşlarının 1985 yılında geliştirmiş oldukları modele göre, müşteri beklentileri ile hizmet performansı arasındaki açık beş alanda ortaya çıkmaktadır. Bunlar; güvenilirlik, tepkisellik, güvence, empati ve somutluk alanlarıdır (Kozak, vd., 2014).

Hizmet kalitesinin bileşenlerinin belirlenmesi ve ölçülmesi konusunda literatürde yoğun olarak değinilen çalışmalarından biri de Grönross’un hizmet kalitesi (2007) modelidir. Grönross’un modeline göre; hizmet kalitesinin üç boyutu bulunmaktadır. Bunlar; teknik kalite, fonksiyonel kalite ve imajdır. Teknik kalite; müşterinin hizmet sunucusu ile etkileşimin sonucudur. Fonksiyonel kalite; hizmetin sunduğu işlemlere diğer bir ifade ile yararlıdır. İmaj ise; müşterinin zihninde, işletmeye ilişkin tüm düşüncelerin bir toplamıdır.

Yiyecek içecek işletmelerinde hizmet kalitesi, yiyecek içecek pazarlaması literatüründe incelenen konuların başında gelmektedir. Çünkü günümüz rekabetçi koşulları göz önüne alındığında, yiyecek-içecek sektörü rekabetin nicelik ve nitelik olarak yüksek yaşandığı sektör haline gelmiştir (Hançer, 2017: 7; Turan, 2014: 8).

Yiyecek içecek işletmelerinde esas olarak bir hizmet sunumu gerçekleştirildiği için, hizmet kalitesi kavramı yiyecek içecek işletmeleri içinde oldukça önemlidir. Müşteriler tarafından seçilen yiyecek-içecek işletmeleri sahip olduğu temizlik, dekorasyon, otopark, oyun bölümü gibi özellikler ile hizmet kalitesini artırabilmektedirler (Öztopçu, 2006: 17). Aşağıda, yiyecek içecek işletmeleri örneğinde hizmet kalitesinin irdelendiği çalışmalar tartışılmıştır.

Yiyecek içecek işletmelerinde gerçekleştirilen hizmet kalitesi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde algılanan hizmet kalitesi boyutlarının bazı faktörlerden kaynaklandığı ve müşteri memnuniyetini etkilediği tespit edilmiştir (Şirin, 2016) . Giritoglu (2019) Gaziantep ilinde yaptığı çalışmada hizmet kalitesi boyutlarını “Güvence ve Empati”, “Fiziksel Özellikler” ve “Güvenilirlik ve Heveslilik” olmak üzere üç boyut olarak incelemiştir. Turan (2014); Çanakkale ilinde gerçekleştirdiği çalışmada “güvence ve heveslilik”, “empati”, “güvenilirlik” ve “fiziksel kanıtlar” olmak üzere dört boyut, Kurnaz (2011) ise Marmaris ilçesinde yaptığı çalışmada “empati”, “fiziksel özellikler”, “heveslilik”, “güven ve güvenilirlik” olmak üzere dört boyut olarak incelemiştir. San (2009) ise Sakarya ve Kocaeli illerinde gerçekleştirdiği çalışmada hizmet kalitesini “heveslilik”, “güvenilirlik”, “fiziksel unsurlar”, “görsel çekicilik” ve “ulaşılabilirlik”

olmak üzere beş boyutta incelemiştir. Koç (2007) ise İstanbul ilinde gerçekleştirdiği çalışmada hizmet kalitesi boyutlarını “geçmiş deneyimler”, “değer”, “güvenirlilik”, “somut varlıklar”, “yiyecek içecek kalitesi”, “ambiyans”, “heveslilik”, “empati” ve “güven aşılama” olarak incelemiştir. Yapılan incelemelerde ortak olarak ele alınan boyutlar; empati, fiziksel özellikler, heveslilik, değer ve güvenilirliktir.

Literatürde bazı çalışmalarda hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetine etkisi (Bekar ve Kılıç, 2015; Shaikh ve Khan, 2011; Özata, 2010;) incelendiği gibi bazı çalışmalarda ise, hizmet kalitesinin müşteri bağlılığı üzerine etkisi (Aksu vd., 2016; Şirin,2016; Lai 2015; Tan, vd., 2014; Şahin, 2012; San,2009; Koçbek, 2005) çalışılmıştır. Müşteri memnuniyetinin de tavsiye, tekrar gelme ve bağlılık unsurları ile ilişkisi çalışılmıştır (Aksu vd., 2016).

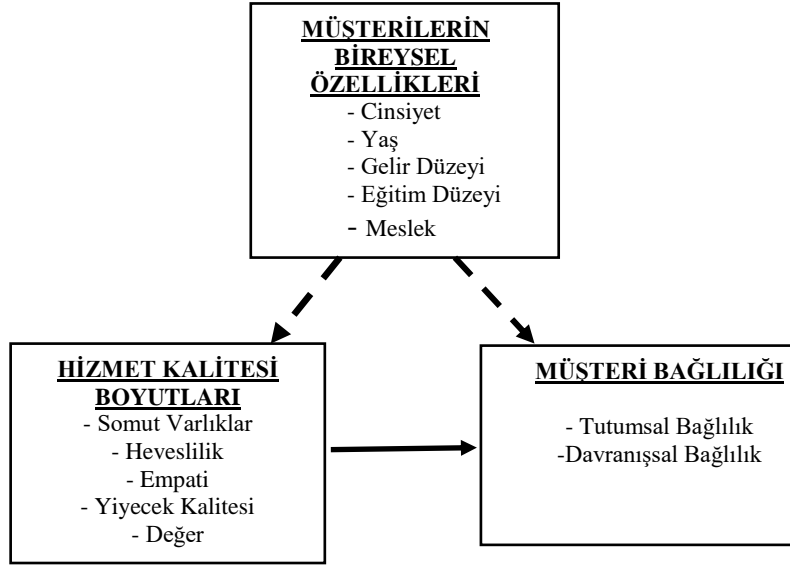
İşletmenin hizmet kalitesinin artması, müşteri bağlılığını arttırmaktadır (Zeithaml, Berry ve Parasuraman, 1996). Shoemaker ve Lewis (1999), konaklama işletmelerinde hizmet kalitesinin müşteri bağlılığını önemli derecede etkilediğini tespit edilmişlerdir. Müşteri bağlılığı, müşterinin rekabete hangi ölçüde direndiği ve işletmenin mal ve hizmetlerini kullanmakta ne kadar kararlılık gösterdiğidir (Gönen Gülerç, 2010: 22). Bir başka tanıma göre ise müşteri bağlılığı, işletmenin hizmetlerinden yararlanma sıklığı, müşterilerin tercihlerindeki ve niyetlerindeki eğilim olarak tanımlanabilir (Koç, 2007: 42).

İşletmelerin müşteri bağlılığı oluşturmak için müşterilerle hizmetin her adımında iletişimde olmaları gerektiği düşünülebilir (Şahin, 2012:1-2). Müşteri bağlılığı literatürü incelendiğinde araştırmacılar genel olarak müşteri sadakatinin tutumsal ve davranışsal boyutları üzerinde durmuşlardır. Davranışsal yaklaşım, müşterinin mal ya da hizmet ile ilgili tercihini gösteren tekrar satın alma anlayışıdır (Çatı ve Koçoğlu, 2006: 12). Davranışsal boyut, müşterinin marka satın alma sıklığıdır ve geçmiş davranışlarına odaklanır. Satın alma sıklığı veya satın alma miktarı gibi davranışsal ölçümler kullanarak değerlendirilmektedir (Arlı, 2012; Chang ve Chen 2006; Demir, 2009). Bu boyut, satın alma sebeplerini ortaya koymadığı için, bu boyutun yanında tutumsal boyut da yer almalıdır (Akt. Koç, 2007: 12; Javalgi ve Moberg, 1997:166). Tutumsal yaklaşım, sadakatin psikolojik ve duygusal bağlılığını ifade etmek için kullanılır (Değermen, 2006). Tutumsal yaklaşıma göre, işletmeden mal veya hizmet satın almamasına rağmen müşterinin işletmeye karşı duygusal bağlılığı devam edebilir, işletmeyi başkalarına tavsiye ederek firma imaj ve itibarının güçlenmesine katkı sağlayabilirler (Şensöz, 2010: 4; Arlı, 2012: 12; Çatı ve Koçoğlu, 2006: 13).

İşletmenin hizmet kalitesinin artması, müşterilerin bağlılığını da arttırmakta ve müşterilerin işletme değiştirme eğilimlerini, fiyata gösterdikleri hassasiyeti ve şikâyetleri azaltmaktadır (Zeithaml, Berry ve Parasuraman, 1996). Müşteri memnuniyetini geliştirip müşterilerin tekrar satın almasını sağlayan en belirgin etmen hizmet kalitesidir (Şener ve Behdioğlu, 2013: 3). Bu nedenle hizmet kalitesi ile ilgili problemler, memnuniyeti ve müşteri bağlılığını önemli ölçüde etkileyecektir. Lai (2009) yapmış olduğu çalışmada hizmet kalitesinin müşteri memnuniyetinin sağlanmasında ve müşterilerin işletmeyi tekrar tercih etmesinde önemli olduğunu tespit etmiştir. Koçoğlu (2008), bir otel işletmesinde konaklayan müşteriler ile yaptığı araştırma sonucunda, hizmet kalitesiyle, davranışsal ve tutumsal sadakat arasındaki ilişkinin varlığını saptamıştır.

3. Araştırma Modeli

Bu çalışma, hizmet kalitesi algılamaları ile müşteri bağlılığı arasında bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, hizmet kalitesi algılarının ve müşteri bağlılığının sosyo-demografik özelliklere göre gösterdikleri farklılıklar ortaya konulacaktır. Ayrıca hizmet kalitesinin hangi boyutlarının bağlılık üzerinde etkili olduğu ortaya konulmuştur. Araştırma modeli Şekil 2.1’de gösterildiği gibidir.

Şekil 3.1- Araştırma Modeli

Araştırma modelinden hareketle araştırma hipotezleri şunlardır;

H₁: Müşterilerin demografik özelliklerine göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.

H_{1a}: Müşterilerin cinsiyetlerine göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.

H_{1b}: Müşterilerin medeni durumlarına göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.

H_{1c}: Müşterilerin yaş durumlarına göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.

H_{1d}: Müşterilerin eğitim durumlarına göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.

H_{1e}: Müşterilerin gelir durumlarına göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.

H_{1f}: Müşterilerin meslek durumlarına göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.

H₂: Müşterilerin demografik özelliklerine göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.

H_{2a}: Müşterilerin cinsiyetlerine göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.

H_{2b}: Müşterilerin medeni durumlarına göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.

H_{2c}: Müşterilerin yaşlarına göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.

H_{2d}: Müşterilerin eğitim durumlarına göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.

H_{2e}: Müşterilerin gelir durumlarına göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.

H_{2f}: Müşterilerin meslek durumlarına göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.

H₃: Hizmet kalitesi müşteri bağlılığını etkilemektedir.

H_{3a}: Hizmet kalitesi boyutlarından somut varlıklar müşteri bağlılığını etkilemektedir.

H_{3b}: Hizmet kalitesi boyutlarından heveslilik müşteri bağlılığını etkilemektedir.

H_{3c}: Hizmet kalitesi boyutlarından empati müşteri bağlılığını etkilemektedir.

H_{3d}: Hizmet kalitesi boyutlarından yiyecek kalitesi müşteri bağlılığını etkilemektedir.

H_{3e}: Hizmet kalitesi boyutlarından değer müşteri bağlılığını etkilemektedir.

4. Evren ve Örneklem

Batman ilinde yiyecek-içecek işletmelerinden yararlanan tüketiciler üzerinde yapılan bu çalışma, 1-30 Kasım 2019 tarihleri arasında yapılmıştır. Evren büyüklüğünü tespit etmek için öncelikle Batman İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Batman Belediyesi ve Türkiye İstatistik Kurumu internet sitelerinden, 2019 yılı içinde herhangi bir ayda Batman ilinde yiyecek-içecek

işletmelerinden yararlanan kişi sayısı bilgisi araştırılmıştır. Ancak, bir bilgi elde edilememiştir. Daha sonra Batman nüfusu göz önüne alınarak nüfusu oluşturan tüm bireylerin yiyecek-içecek işletmelerinden yararlandığı varsayılarak evren büyüklüğü belirlenmiştir. Batman, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan ve 2019 itibarıyla 599,183 nüfusa sahip bir ildir. Merkez ilçe nüfusu 447,106 kişidir (İnternet-1). Ural ve Kılıç (2013)'e göre 450000 evren büyüklüğü içi 384 örneklem büyüklüğü yeterlidir.

Araştırmanın verileri; mevcut literatürden yararlanılarak geliştirilen ve birincil veri toplama yöntemi olan yüz yüze anket yöntemi ile toplanmıştır. Veriler, kolayda örneklem yöntemi ile toplanmıştır. Kolayda örneklem yönteminde, araştırma evrenine uygun olan tüm bireyler araştırmaya dahil edilir, hedef sayı kadar farklı örneklem kişiye anket uygulanır (Altunışık vd., 2007). Sonuç olarak; bu araştırma için Batman ilinde faaliyet gösteren yiyecek içecek işletmelerinden biri olan Ziyade Restoranı tercih eden 550 kişiye anket uygulanmış ve 507 anket incelenmeye değer bulunmuştur.

5. Bulgular

Çalışmada öncelikle, elde edilen veriler, kodlanarak SPSS istatistik paket programına aktarılmıştır. Verilerin analizinde, frekans, t testi, ANOVA analizi, faktör analizi ve regresyon analiz yapılmıştır. Araştırmalarda parametrik testlerin uygulanabilmesi için, dağılımın normale yakın olması gereklidir. Literatürde örneklem sayısının 400'den büyük olması durumunda verilerin normallik şartlarını sağlamamasının ($p < 0,05$) çok öneminin olmadığı ve parametrik analiz tekniklerin kullanılabilmesi ifade edilmektedir (Karagöz, 2019: 259). Dolayısıyla daha güçlü analiz tekniği olan parametrik testlerin kullanılması tercih edilmiştir.

5.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Bu çalışmada belirlenen kotalar ve veri toplama süreci sonunda gerçekleşen örneklem sayılarına ilişkin dağılımlar Tablo 5.1'de sunulmuştur.

Tablo 5.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Demografik Özellik	Frekans	Oran (%)	Demografik Özellik	Frekans	Oran (%)
Cinsiyet (N:507)			Medeni Durum (N:507)		
Kadın	260	51,3	Evli	293	57,8
Erkek	247	48,7	Bekar	194	38,3
Yaş Grubu (N:507)			Boşanmış	20	3,9
16-24 Yaş Grubu	93	18,3	Çocuk Sayısı (N:247)		
25-29 Yaş Grubu	109	21,5	1 Çocuk	74	33,2
30-34 Yaş Grubu	126	24,9	2 Çocuk	101	45,3
35-39 Yaş Grubu	100	19,7	3 Çocuk	48	21,5
40 yaş ve üzeri	79	15,6	4 ve üzeri Çocuk	24	11,0
Eğitim Düzeyi (N: 507)			Aylık Gelir (N:507)		
İlkokul	10	2,0	2020 TL altında	66	13,0
Ortaokul	13	2,6	2021 TL- 3000 TL arası	69	13,6
Lise/Meslek Okulu	67	13,2	3001 TL- 4000 TL arası	79	15,6
Yüksekokul	50	9,9	4001 TL- 5000 TL arası	103	20,3
Lisans	262	51,7	5001 TL- 6000 TL arası	89	17,6
Yüksek Lisans	83	16,4	6001 TL- 7000 TL arası	29	5,7
Doktora	22	4,3	7000 TL ve Üzeri	72	14,2
Çalışma Durumu (N:507)					
Kamu Çalışanı	248	48,9			
Özel sektör çalışanı	135	26,6			
İşveren	42	8,3			
Emekli	9	1,8			
Öğrenci	57	11,2			
Ev hanımı	16	3,2			

Tablo 5.1. incelendiğinde araştırmaya katılanların %51,3'ünün kadın, %48,7'sini ise erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %57,8'i evli, % 38,3'ü bekar ve %3,9'u boşanmıştır. 247 katılımcının çocuk sahibi olması ve evli oranın yüksek çıkması restoranın içerisinde 2 adet çocuk parkına sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Katılımcıların yaşlarına göre dağılımı incelendiğinde 16-24 Yaş Grubu %18,3, 25-29 yaş grubu %21,5, 30-34 yaş grubu %24,9, 35-39 Yaş grubu % 24,9 ve 40 yaş ve üzeri %15,6 olduğu görülmektedir. Katılımcıların Eğitim düzeyi incelendiğinde %2'si ilkokul , %2,6'sı ortaokul, %13,2 Lise mezunu , %9,9'u yüksekokul mezunu, %51,7'si Lisans mezunu , %16,4'ü Yüksek lisans ve %4,3'ü Doktora programı mezunudur. Katılımcıların Yarısından fazlasının lisans mezunu olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan müşterilerin gelir düzeyleri incelendiğinde 2020 TL altında %13, 2021TL-3000 TL Arası %13,6, 3001-4000 TL arası gelir grubu %15,6, 4001-5000 TL arası gelir grubu %20,3, 5001TL-6000 TL arası gelir grubu %17,6, 6001-7000 TL arası gelir grubu %5,7 ve 7000TL üzeri gelir grubu %14,2 olduğu görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse müşterilerin büyük çoğunluğu kamu çalışanı evli ve çocuk sahibi olduğu ve restoranın orta gelir grubundaki tüketicilere hitap ettiği söylenebilir.

Katılımcıların restoranlara gitme sıklığı incelendiğinde, tablo 5.2'de görüldüğü gibi, her gün restorana giden % 6,9, haftada birden fazla %28,8, haftada bir restorana giden %22,9, Ayda birden fazla %19,1, Ayda bir %15,2 ve Ayda birden az %7,1 olduğu görülmektedir.

Tablo 5.2. Katılımcıların Kafe/Restoranlara Gitme Sıklıklarının Dağılımı (N:507)

Sıklık	Frekans	Oran (%)
Her gün	35	6,9
Haftada birden fazla	146	28,8
Haftada bir	116	22,9
Ayda birden fazla	97	19,1
Ayda bir	77	15,2
Ayda birden az	36	7,1

5.2. Hizmet Kalitesine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktör analizi, birbiriyle ilişkili veri yapıları gruplayarak ortak faktör yapıları oluşturan yöntemdir (Özdamar, 2004: 235). Çalışmadaki faktör analizi uygulamalarında faktör sayısı belirlerken öz değeri 1'den büyük olanların seçilmesine ve bir önermenin bir faktöre boyutlanabilmesi için söz konusu faktör ile en az 0.40 düzeyinde korelasyona sahip olmasına karar verilmiştir. Ayrıca, .500'ün altında eş kökenliliğe sahip önermeler çıkartılıp varimax dönüşümü uygulanmıştır (Hair vd., 2006; Özdamar 2004; Nakip, 2006). Hizmet kalitesine ilişkin faktör analizine ait sonuçlar Tablo 5.3'te sunulmuştur.

Bu araştırmada faktörler isimlendirilirken hem faktör yükleri hem de faktörü oluşturan değişkenler dikkate alınmıştır. Yapılan faktör analizinde 5 faktör belirlenmiştir. Bu faktörler: Somut varlıklar, empati, heveslilik, yiyecek kalitesi ve değer olarak isimlendirilmiştir. Tablo 5.3'de faktör yükleri ve güvenilirlik analizi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 5.3. Hizmet Kalitesine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

FAKTÖRLER	Yük	Öz Değer	Varyans %	Güvenirlilik
1. Somut varlıklar(11 İfade)		7,649	20,67	,937
Personelin dış görünümü, özenli ve sıktır.	.793			
Bu işletmenin tesisleri, temiz, bakımlı ve hijyeniktir.	.778			
Bu işletmenin iç ve dış görünümü, sıktır.	.767			
Bu işletmede kullanılan araç-gereç ve ekipmanlar, yeterli, kaliteli, modern ve görsel olarak çekicidir.	.746			

Genel olarak tesisler, sunulan hizmet ve yiyecek çeşitleriyle uyum içindedir.	.736		
Bu işletmedeki yiyecek ve hizmetler, güvenilirdir.	.730		
Bu işletmede hesap, sipariş ve ödemelerde karışıklık yaşanmaz.	.658		
Bu işletme, hizmetlerini söz verdiği zamanda ve yerde, yerine getirir.	.642		
Bu işletmede müşterilerin istek ve ihtiyaçlarından fazla satış yapılmaya çalışılmaz.	.619		
Bu işletme, itibarlı ve ünlüdür.	.595		
Bu işletmede hizmetler, ilk seferinde isabetli, hatasız ve tam olarak verilmektedir.	.530		
2.Heveslilik (13 İfade)		7,542	20,142 ,949
Hizmetleri sunan personel, işini yapmada istekli ve gönüllüdür.	.812		
Personel, müşterilere bireysel ilgi ve alaka gösterir.	.765		
Personel, müşterilere her zaman yardımcı olmaya hazırdır.	.736		
Bu işletme, geniş, konforlu ve rahattır.	.687		
Bu işletmede hoş bir ortam ve atmosfer vardır.	.677		
Personelin müşterilerle olan iletişimindeki tutum ve davranışları içten, samimi ve dürüsttür.	.660		
Bu işletmede kendimi güvende hissediyorum.	.654		
Bu işletme ve personeli, müşterilerin itiraz ve şikayetlerini anlayış ve hoşgörülle karşılamaktadır.	.646		
Personel, müşterilere karşı nazik, saygılı ve kibardır.	.621		
Genel olarak bu işletmenin hizmet kalitesinden memnunum.	.601		
Bu işletmenin çalışma gün ve saatleri, müşteriler için uygundur.	.579		
Siparişler, kısa sürede ve hızla servis edilir.	.576		
Bu işletmenin personel ve yönetimi, müşterilerin problemlerini çözecek yetenek, bilgi, beceri ve yetkiye sahiptir.	.543		
3. Empati (7 İfade)		5,592	15,113 ,933
Bu işletme ve personeli, müşterilerin istek ve beklentilerinin neler olduğunu bilmektedir.	.791		
Müşteriler, bu işletme ve personeli ile rahatlıkla işbirliği yapabilir.	.739		
Bu işletme ve personeli, müşterilerin istek ve beklentileri yönünde hizmet ve yiyeceklerde değişiklik yapar.	.711		
Bu işletmedeki hizmet ve yiyeceklerin hazırlanış ve sunumunda, müşterilerin duygu, düşünce ve fikirlerine önem verilmektedir.	.702		
Bu işletme ve personeli, her zaman müşterilerin çıkarlarını düşünerek davranır.	.695		
Bu işletmenin kolaylıkla ulaşım imkanı vardır.	.628		
Hizmetlerin sunumunda müşteriler arasında ayırım yapılmaz.	.520		
4. Yiyecek kalitesi (4 İfade)		2,843	7,683 ,638
Menüdeki yiyecekler, doğru sıcaklıkta servis edilir.	.646		
Menüdeki yiyecekler, tazedir.	.622		
Porsiyonlar, yeterince büyük ve doyurucudur.	.596		
Menüdeki yiyecekler, hijyenik olarak hazırlanır ve müşteriye sunulur.	.590		
5. Değer (2 İfade)		2,626	7,096 ,879
Bu işletmeden aldığım hizmetlerin fiyatları, mantıklıdır.	.746		
Ödediğim fiyatın karşılığını aldığımı düşünüyorum..	.740		
Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği: % 96,3, Bartlett küresellik testi: X^2 : 17491,932,			
Ölçeğin tamamı için Alpha: ,967, Açıklanan toplam varyans: %70,705			

5.3. Hizmet Kalitesi Boyutlarının Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi

Bu kısımda müşteri hizmet kalitesi boyutlarının aşağıda belirtilen demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik t-testi ve Anova analizi sonuçları paylaşılmaktadır.

Yapılan T testi analiz sonucunda, kadın katılımcıların ortalaması değer, yiyecek kalitesi, empati ve heveslilik faktörlerinde erkek katılımcılara kıyasla anlamlı şekilde daha yüksektir. Bu sonuçlara göre; ‘‘H_{1a}: Müşterilerin cinsiyet özelliklerine göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık

göstermektedir.” Hipotezi kabul edilmiştir. Erkek katılımcıların fiyat, yiyecek kalitesi, empati ve heveslilik boyutlarında kadınlara oranla daha fazla dikkat ettikleri söylenebilir.

Tablo 5.4 Hizmet Kalitesi Boyutları ile Cinsiyet ve Medeni Durum Özelliklerine İlişkin “T” Testi

Faktörler	Kadın (Ortalama)	Erkek (Ortalama)	T	Df	Sig
Değer	4,3543	4,1077	-2,847	505	,005
Yiyecek Kalitesi	4,5263	4,3365	-2,923	505	,004
Empati	4,5113	4,2984	-3,295	505	,001
Heveslilik	4,6437	4,5121	-2,245	505	,025
Somut Varlıklar	4,5410	4,4465	-1,604	505	,109
	Evli (Ortalama)	Bekar (Ortalama)	T	Df	Sig
Değer	4,2765	4,1289	1,629	485	,104
Yiyecek Kalitesi	4,4437	4,3930	,751	485	,453
Empati	4,3818	4,4271	-,672	485	,502
Heveslilik	4,5617	4,5920	-,496	485	,620
Somut Varlıklar	4,5203	4,4452	1,231	485	,219

Tablo 5.4’de yapılan T testi analiz sonucuna göre; “ H_{1b} : Müşterilerin medeni durumlarına göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.” hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 5.5. Hizmet Kalitesi Boyutları ve Demografik Özelliklerine İlişkin ANOVA Analizi

Faktörler	Yaş		Eğitim Düzeyi		Gelir Düzeyi		Meslek	
	F	Sig	F	Sig	F	Sig	F	Sig
Değer	,942	,439	9,497	,000	1,769	,104	3,505	,004
Yiyecek Kalitesi	,705	,589	8,491	,000	,870	,517	2,744	,019
Empati	,882	,474	7,716	,001	1,673	,126	2,201	,053
Heveslilik	1,864	,115	6,292	,002	1,045	,395	1,077	,372
Somut Varlıklar	1,980	,096	4,872	,008	1,827	,092	2,496	,030

Tablo 5.5’de yaşa göre hizmet kalitesi boyutlarına verilen puanların ortalamasının anlamlı farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile araştırılmıştır. Bu sonuçlara göre, “ H_{1c} : Müşterilerin yaş durumlarına göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.” hipotezi reddedilmiştir.

Eğitim durumuna göre ortalama puanların anlamlı farklılığı tek yönlü varyans analizi ile araştırılmadan önce 7 gruptan oluşan eğitim düzeyi lisans altı, lisan ve lisansüstü olmak üzere 3 grup oluşturularak ANOVA analizine devam edilmiştir. Tablo 5.5’de görüldüğü gibi yapılan Anova analizi sonuçlarına göre hizmet kalitesini oluşturan boyutlar, eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir. Anlamlı farklılığın hangi eğitim grupları arasında olduğunu belirlemek üzere schfee testi yapılmıştır. Buna göre fiyat boyutunda lisans altı eğitime sahip olanların ortalaması lisans eğitime sahip olanlara kıyasla yüksektir. Yiyecek kalitesi boyutunda ise lisans altı eğitime sahip olanların ortalaması (4,63) lisans ve lisansüstü eğitime sahip olanlardan yüksektir. Empati boyutunda (4,58) ve heveslilik boyutunda (4,73) ise lisans altı eğitime sahip olanların ortalaması lisans ve lisansüstü eğitime sahip olanlardan daha yüksektir.

Somut varlıklar boyutunda ise Lisans altı eğitime sahip olanların ortalaması (4,63) Lisans eğitime sahip olanlardan yüksektir. Bu bulgular eğitim düzeyi lisans ve üstü olanların hizmet kalitesi konusunda yiyecek içecek işletmelerine daha temkinli yaklaştıkları şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlara göre, “ H_{1d} : Müşterilerin eğitim durumlarına göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcıların gelir düzeylerine göre anlamlı farklılığı ANOVA analizi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda anlamlı farklılık tespit edilememiştir. “ H_{1e} : Müşterilerin gelir durumlarına göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.” hipotezi ret edilmiştir.

Katılımcıların mesleklerine göre hizmet kalitesi boyutlarına verdikleri ortalama puanlar ANOVA analiziyle araştırılmıştır. Buna göre anlamlı farklılığın olduğu boyutlar fiyat, yiyecek kalitesi, somut varlıklardır. Farklılıkların hangi gruplarda olduğunu belirlemek üzere LSD testi yapılmıştır. Buna göre fiyat boyutunda emeklilerin ortalaması (4,88) işveren, kamu çalışanı ve özel sektör çalışanlarına göre yüksektir. Yiyecek kalitesi boyutunda ise emeklilerin ortalaması (5,00) kamu çalışanı, özel sektör çalışanları ve ev hanımlarından anlamlı derecede yüksektir. Somut varlıklar boyutunda ise emeklilerin ortalaması (4,93) kamu çalışanı ve özel sektör çalışanlarına kıyasla anlamlı derecede yüksektir. Bu bulgular ışığında kamu ve özel sektör çalışanlarının hizmet kalitesi konusunda daha temkinli oldukları söylenebilir. Bu sonuçlara göre, “H_{1f}: Müşterilerin meslek durumlarına göre hizmet kalitesini algılamaları farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

5.4. Müşteri Bağlılığın Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi

Katılımcıların demografik değişkenlerinden cinsiyet ve medeni durumlarına göre müşteri bağlılığı faktörüne verdikleri puanların anlamlı farklılık gösterip göstermediği bağımsız çift örneklem t testi ile araştırılmıştır.

Tablo 5.6 Müşteri Bağlılığı ile Cinsiyet ve Medeni Durum Özelliklerine İlişkin “T” Testi

	Kadın (Ortalama)	Erkek (Ortalama)	T	Df	Sig
Müşteri Bağlılığı	4,3506	4,1669	-2,638	505	0,09
	Evli	Bekar	T	Df	Sig
Müşteri Bağlılığı	4,2648	4,2330	,435	485	,664

Buna göre tablo 5.6’da görüldüğü gibi sonuçlar medeni duruma göre anlamlı farklılığın olmadığını, cinsiyete göre ise kadın müşterilerin ortalamasının (4,35) erkeklere kıyasla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. “H_{2a}: Müşterilerin cinsiyetlerine göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir. Kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla müşteri bağlılığına daha fazla önem gösterdikleri söylenebilir.

Medeni durum bilgilerine göre ise H_{2b}: Müşterilerin medeni durumlarına göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.” hipotezi ret edilmiştir.

Tablo 5.7- Müşteri Bağlılığı ve Demografik Özelliklerine İlişkin ANOVA Analizi

Faktörler	Yaş		Eğitim Düzeyi		Gelir Düzeyi		Meslek	
	F	Sig	F	Sig	F	Sig	F	Sig
Müşteri Bağlılığı	1,034	,389	11,091	,000	,865	,520	3,089	,009

Tablo 5.7’de yaşları, eğitim durumları, gelir düzeyleri ve meslek gruplarına göre müşteri bağlılığına verilen puanların ortalamasının anlamlı farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile araştırılmıştır.

Bu sonuçlara göre, “H_{2c}: Müşterilerin yaşlarına göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.” hipotezi ret edilmiştir.

Eğitim durumlarına göre verdikleri puanlar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Anlamlı farklılığın hangi eğitim grupları arasında olduğunu belirlemek üzere schfee testi yapılmıştır. “H_{2d} : Müşterilerin eğitim durumlarına göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir..” hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre lisans altı eğitime sahip olanların ortalaması(4,51) lisans ve lisansüstü eğitime sahip olanlara kıyasla yüksektir. Bu durum eğitim düzeyi yüksek müşterilerin bağlılık konusunda daha temkinli olduklarını işaret etmektedir. Öte yandan katılımcıların gelir düzeylerine göre yapılan analiz sonucunda anlamlı farklılık tespit edilememiştir. ‘H_{2e}: Müşterilerin gelir durumlarına göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.’ hipotezi ret edilmiştir.

Katılımcıların mesleklerine göre ise anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Hangi gruplar arasında farklılıkların olduğunu belirlemek üzere LSD testi yapılmıştır. Buna göre emekli katılımcıların(4,77) ve işverenlerin ortalaması ev hanımları, kamu çalışanları ve özel sektör çalışanlarına kıyasla daha yüksektir. İşveren katılımcıları (4,58) ise ortalaması kamu çalışanları, özel sektör ve ev hanımlarına göre daha yüksektir. “H_{2f}: Müşterilerin meslek durumlarına göre müşteri bağlılığı farklılık göstermektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

5.5. Hizmet Kalitesinin Müşteri Bağlılığını Etkilemesinin Değerlendirilmesi

Hizmet kalitesini oluşturan faktörlerin, müşteri bağlılığını hangi düzeyde etkilediğini belirlemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 5.8.’de sunulmuştur. Bağlılık boyutunun bağımlı, hizmet kalitesi boyutlarının bağımsız değişkenler olduğu, regresyon modelinin genel anlamlılığının sınındığı F: 166,133 ve p<0,001 olduğundan genel regresyon modeli anlamlıdır.

Tablo 5.8 Bağlılık Boyutu Bağımlı Değişken Olmak Üzere Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t Değeri	P Anlamlılık Düzeyi
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit	0,095	,165		0,576	0,565
Değer	,281	,032	0,350	8,859	0,000*
Yiyecek Kalitesi	,136	,046	0,127	2,984	0,003*
Empati	,270	,048	0,251	5,606	0,000*
Heveslilik	,265	,055	0,223	4,816	0,000*
Somut Varlıklar	-,007	,057	-,006	-,116	,908

R: 0,790, R²: 0,624, Düzeltmiş R²: 0,620, F:166,133, s.d:5, p:0,000, d.w: 2,005

Tablo 5.8’de bağımsız değişkenlerin hangilerinin anlamlı olduğu ve regresyon katsayıları verilmektedir. Buna göre, regresyon modelinin belirlilik katsayısı (R²) 0,620’dir. Ayrıca, Tablo 4.8 incelendiğinde, kalite boyutlarından; değer, yiyecek kalitesi, empati ve heveslilik boyutlarının, bağlılık üzerinde 0,05 düzeyinde anlamlı etkisi bulunduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan somut varlıkların anlamlı etkisi bulunmadığı anlaşılmaktadır.

“H^{3a}: Hizmet kalitesi boyutlarından somut varlıklar müşteri bağlılığını etkilemektedir.” Hipotezi ret edilir. Buna göre; somut varlıklar değişkeninin anlamlılık düzeyi 0,908 olarak belirlendiği dolayısıyla 0,05’ten büyük olduğu için ilgili hipotez reddedilir

“H_{3b}: Hizmet kalitesi boyutlarından heveslilik müşteri bağlılığı etkilemektedir.” hipotezi kabul edilir. Heveslilik değişkeninin B katsayısı 0,223’dir. Yani Heveslilik değişkeninde meydana gelen 1 birimlik artış, bağımlılık değişkenini 0,223 artırmaktadır.

“H_{3c}: Hizmet kalitesi boyutlarından empati müşteri bağlılığı etkilemektedir. ” hipotezi kabul edilir. Empati değişkeninin B katsayısı 0,251’dir. Yani empati değişkeninde meydana gelen 1 birimlik artış, bağımlılık değişkenini 0,251 artırmaktadır.

“H_{3d}: Hizmet kalitesi boyutlarından yiyecek kalitesi müşteri bağlılığını etkilemektedir.” hipotezi kabul edilir. Yiyecek kalitesi değişkeninin B katsayısı 0,127’dir. Yani yiyecek kalitesi değişkeninde meydana gelen 1 birimlik artış, bağımlılık değişkenini 0,127 artırmaktadır.

“H_{3e}: Hizmet kalitesi boyutlarından değer müşteri bağlılığını etkilemektedir.” hipotezi kabul edilir. Değer değişkeninin B katsayısı 0,350’dir. Yani değer değişkeninde meydana gelen 1 birimlik artış, bağımlılık değişkenini 0,350 artırmaktadır.

6. Sonuç

Küresel rekabetin yaşandığı günümüzde yiyecek içecek işletmeleri yoğun bir rekabet ortamında varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. Müşteri beklentilerini anlayan ve gerekli stratejileri belirleyen işletmeler karlılıklarını arttırarak rekabet ortamında başarılı olmaktadır (Hacıfendioğlu ve Koç, 2009: 149; Kurnaz, 2011: 29, Çatı vd., 2010: 17). İşletmelerin amacı satış yapmaktan ziyade belirli müşteri kitlesiyle uzun süre ilişkilerini sürdürerek maliyeti düşürmek ve karı arttırmak olmalıdır. Çünkü yeni müşteri oluşturmak var olan müşteriyi elde tutmaktan daha maliyetlidir (Koç, 2007). Bu yüzden müşteri bağlılığını arttırmak işletmeler için rekabet avantajı elde etmek demektir. Birçok çalışmada hizmet kalitesinin müşteri bağlılığını etkilediği ileri sürülür. (Hacıfendioğlu ve Koç, 2009; Shoemaker ve Lewia 1999; Aksu vd., 2016; Arlı, 2012), bu nedenle çalışmanın konusu, hizmet kalite boyutlarının müşteri bağlılığına etkisinin olup olmadığını belirlemeye yönelik seçilmiştir.

Çalışmada Batman ilinde faaliyet göstermekte olan Ziyade restorandan hizmet alan 507 kişiyle hizmet kalitesi boyutlarının bağlılık üzerine etkisi incelenmiştir. Bu amaçla beş boyuttan oluşan bir hizmet kalitesi ölçeği ve bağlılık ölçeği uygulanmıştır. Hizmet kalite boyutları; değer, yiyecek kalitesi, empati, heveslilik ve fiziki varlıklar boyutlarıdır. Hizmet kalite boyutlarından değer, yiyecek kalitesi, empati ve heveslilik boyutları müşteri bağlılığı üzerinde etkili olduğu anlaşılmıştır. Hizmet kalitesi boyutları, müşteri bağlılığındaki değişimleri % 62 oranında açıklayabilmektedir. Hizmet kalitesinin müşteri sadakatini etkilediği sonucu literatürce de desteklenmektedir (Han ve Hyun, 2012: 50; Yüksel ve Yüksel, 2003: 64; Han ve Ryu, 2009: 500; Hacıfendi ve Koç, 2009: 3; Koç, 2007: 35; Kim ve Moon, 2009: 151).

Değer kavramı ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Müşteriler bir hizmetten mali fayda elde ettiklerini düşünüyorsa, o işletmeyi tekrar tercih etmeleri beklenir (Yüksel ve Yüksel, 2003: 64, Han ve Ryu, 2009: 500; Hacıfendi ve Koç, 2009: 3; Koç, 2007: 35). İstatistiksel hesaplamalar sonucunda teoriye uygun olarak değer, müşteri bağlılığı üzerinde etkili bir değişken olduğu ortaya çıkmış ve hipotez kabul edilmiştir.

İncelenen restoranlar ve hazır yiyecek işletmeleri üzerinde yapılan hizmet kalitesini ölçmeye yönelik çalışmalarda yiyecek kalitesi önemli bir boyut olarak görülmektedir (Koç, 2007:36, Yüksel ve Yüksel, 2003: 64, Hacıfendi ve Koç, 2009). Yapılan istatistiksel çalışmalar neticesinde yiyecek kalitesinin müşteri bağlılığı üzerinde etkisinin olduğu anlaşılmış ve hipotez beklentilere uygun olarak kabul edilmiştir.

Empati; çalışanların kendilerini müşterilerin yerine koyması ve müşterilere kişisel ilgi göstermesidir. Heveslilik ise personelin hizmeti vermedeki istekliliğini, müşterilere hızlı hizmet verme ve yardım konusunda gönüllü olmayı ifade etmektedir (Akşit, 2016). Parasuraman, Berry ve Zeithaml'ın yaptığı çalışmaların yanı sıra birçok çalışmada empati boyutu ve heveslilik boyutu hizmet kalitesi ölçeklerinde yer almaktadır (Akşit, 2016; Aksu vd., 2016; Arlı, 2012; Çatı vd., 2010). Koç (2007)'nin aksine empati boyutunun ve heveslilik boyutunun müşteri bağlılığı üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Somut varlıklar, Parasuraman, Berry ve Zeithaml'ın yaptığı çalışmalar başta olmak üzere birçok çalışmada hizmet kalitesi üzerinde etkili bir faktör olarak belirlenmiştir. Koç (2007) çalışmasını destekler nitelikte yapılan istatistiksel testler sonucunda somut varlıkların müşteri bağlılığını anlamlı bir biçimde etkilemediği sonucuna varılmıştır. Beklentilere ters olarak hipotezin reddedilmesinin birkaç sebebi olabilir. Bu sebeplerin en önemlisi, restoranlarda fiziksel özelliklerde belirli bir standardın yakalandığı, dolayısıyla müşteri açısından fiziksel özelliklerin seçenek olmaktan çıktığı söylenebilir.

Müşterilerin demografik özelliklerine göre, hizmet kalitesi boyutları değerlendirmelerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde; müşterilerin cinsiyetlerine göre değerlendirmeler farklılık

göstermektedir hipotezi birçok çalışmada (Giritoğlu, 2019: 94, Çatı vd., 2010: 10) olduğu gibi anlamlı çıkmıştır. Erkek katılımcıların fiyat, yiyecek kalitesi, empati ve heveslilik boyutunda hizmet kalitesi değerlendirmelerine kadınlara oranla daha temkinli davrandıkları görülmektedir. Bu çalışmada Giritoğlu (2019)'ndan farklı olarak, katılımcılar eğitim durumlarına göre hizmet kalitesi boyutlarını farklı değerlendirmişlerdir. Eğitim durumlarına göre eğitim düzeyi lisans ve üstü olanların hizmet kalitesi konusunda yiyecek içecek işletmelerine daha dikkatli oldukları görülmektedir. Çatı vd., (2010:10)'nin yaptığı çalışmada da benzer şekilde, hizmet kalitesi algılamasının eğitim durumuna göre farklılaştığı görülmektedir. Yine Giritoğlu (2019)'un aksine meslek gruplarına bağlı olarak hizmet kalitesi değerlendirmeleri farklılık göstermektedir. Bu sonuç, Çatı vd., (2010: 10) tarafından yapılan çalışma ile paralellik göstermektedir. Meslek gruplarından kamu ve özel sektör çalışanlarının hizmet kalitesi konusunda daha temkinli oldukları söylenebilir. Gelir durumlarına ve medeni durumlarına göre de hizmet kalitesine yönelik boyutların farklı değerlendirilmediği görülmüştür. Bu sonuç, Giritoğlu (2019: 94) ve Çatı vd (2010: 10) ile benzerlik göstermektedir. Yaşa göre yapılan değerlendirme de Giritoğlu (2019)'nu destekler niteliktedir, Çatı vd., (2010)'un aksine hizmet kalitesine yönelik boyutların yaşa göre farklı değerlendirildiği görülmüştür.

Cinsiyete göre ise kadın katılımcıların erkek katılımcılara oranla müşteri bağlılığına daha fazla önem gösterdikleri görülmektedir. Ayrıca katılımcılardan eğitim açısından lisans düzeyinde eğitim almamış olanların ve meslek gruplarından emeklilerin bağlılık düzeyleri daha yüksek çıkmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle yiyecek içecek işletmelerinde müşteri bağlılığını artırmak için bağlılık üzerinde etkili olan boyutlar geliştirilerek müşteri sadakati artırılabilir. Empati boyutunda algılamaları yükseltmek için verilen sözlerin tutulması ve hatasız hizmetler verilmesi gerekir. Yiyecek kalitesini artırmak için zengin bir menü, lezzetli, hijyenik ve doyurucu porsiyonlar sunmak gerekir. Heveslilik boyutunda ise İşletmede düzenli denetimler ile eksikliklerin giderilmesinin yanında hizmet içi eğitimlerle personelin geliştirilmesi sağlanabilir. Yiyecek-içecek hizmeti işletmeleri, müşterilerinin beklenti ve isteklerini düzenli takip ederek bunlara uygun hizmet anlayışı geliştirmesi hizmet kalitesini artıracaktır. Artan hizmet kalitesi de müşteri bağlılığını artıracaktır.

Hizmet kalitesinin müşteri sadakati üzerindeki etkisi yiyecek içecek işletmelerinden başka işletmelerde de uygulanabilir. Ayrıca, yiyecek içecek işletmelerinde iç müşteri tatmininin müşteri sadakatine etkisi de çalışılabilir.

Kaynakça

- Akşit, Aşık, N. (2016). Algılanan Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi: Termal Otellerde Bir Araştırma. *Journal of International Social Research*, 9(47).
- Aksu, M, Korkmaz, H. ve Sunnetcioğlu, S. (2016). Yiyecek ve İçecek İşletmelerindeki Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerinde Etkisi: Bozcaada'da DINESERV modeliyle Bir Araştırma, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(35), 1-18.
- Altunışık, R., Coşkun R., Bayraktaroğlu S. ve Yıldırım E. (2007). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı, 4. Baskı. İstanbul: Avcı Ofset.
- Arlı, E . (2012). Yat limanı işletmeciliğinde algılanan hizmet kalitesi faktörlerinin tekrar tercih etme niyeti, tavsiye etme niyeti ve genel memnuniyet düzeyi üzerindeki etkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23(1),19-32. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atad/issue/16803/174528>

- Arlı, E. (2012). Yat Limanı İşletmeciliğinde Algılanan Hizmet Kalitesi Faktörlerinin Tekrar Tercih Etme Niyeti, Tavsiye Etme Niyeti ve Genel Memnuniyet Düzeyi Üzerindeki Etkisi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23(1), 19- 32.
- Atak M. (2006). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Servis Elemanlarının Hizmet İçi Eğitiminin İş Tatminine Etkisi; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bekar, A. ve Kılıç, B. (2015) Hizmet Kalitesi Memnuniyet İlişkisi: Üniversite Kampüsünde Faaliyet Gösteren Yiyecek İçecek İşletmelerinde Karşılaştırmalı Bir uygulama, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 34, 1-23.
- Bowen, J.T. ve Chen S.L. (2001). The relationship Between Customer Loyalty and Customer Satisfaction, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13(5), SS.213-217.
- Çatı, K. ve Koçoğlu C. M. (2006). Müşteri Sadakati ile Müşteri Tatmini Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19: 167-188.
- Çiçek R. ve Doğan İ. C. (2009). “Müşteri Memnuniyetinin Artırılmasında Hizmet Kalitesinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: Niğde İli Örneği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, X(1): 1999-217.
- Çetiner, E. (2010). İşletmelerde Mali Analiz, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Değermen, H. A. (2006). Hizmet Ürünlerinde Kalite, Müşteri Tatmini ve Sadakati (GSM Sektöründe Bir Uygulama). İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Demir, M.Ö.(2009). Tüketici İmajı ve Marka İmajı Uyumunun Marka Sadakati Üzerine Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Giritoğlu, E.(2019). Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi: Gaziantep Şehrinde Bir Araştırma, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı.
- Güler, E., G., (2010), Süpermarketlerde Müşteri Bağlılığı: Edirne’de Bir Pilot Araştırma, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), ss. 103-129.
- Hacıfendioğlu, Ş. ve Koç, U. (2009), Hizmet Kalitesi Algılamalarının Müşteri Bağlılığına Etkisi ve Fast-Food Sektöründe Bir Araştırma, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (18) 2, 146– 167.
- Han, H. and Hyun, S.S.(2012). An Extension of the Four-Stage Loyalty Model: The Critical Role of Positive Switching Barriers, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 29(1), 40-56.
- Han, H. and Ryu, K. (2009). The Roles of the Physical Environment, Price Perception, and Customer Satisfaction in Determining Customer Loyalty in the Restaurant Industry. *International of Hospitality & Tourism Research*, 33(4), 487–510.
- Hançer, M. (2017). Yiyecek İçecek İşletmelerinde Çalışanların Hizmet Kalitesi Algılamaları: Tokat İli Örneği Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi
- Hair, Joseph F.; Black William; Babin Barry; Anderson Rolph. Tatham Ronald, *Multivariate Data Analysis*, Prentice Hall, USA, 2006.
- Javalgi, Rajshekhar ve Christopher Moberg (1997), Service Loyalty Implications for Service Providers, *The Journal of Services Marketing*, 11(3).

- İçöz, O. (2005). Turizm İşletmelerinde Pazarlama: İlkeler; Uygulamalar, Turhan Kitabevi Ankara 2005.
- Kalaycı, Ş. (2006). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikler, Asil Yayın Dağıtım.
- Karagöz, Yalçın Spss ve Amos Uygulamalı Nicel–Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği, Nobel Yayıncılık. 2019
- Kim, W.G. and Moon, Y.J.(2009). Customers’ Cognitive, Emotional, and Actionable Response to the Servicescape: A Test of the Moderating Effect of the Restaurant Type. *International Journal of Hospitality Management*, 28(1), 144-156.
- Koçbek, Aysel Defne (2005). “Yiyecek İçecek Sektöründe Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyeti: Etnik Restoranlara Yönelik Bir Araştırma”, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Pazarlama Bilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Kozak, N. Özel, Ç.H. ve Yüncü, D.K.(2014), Hizmet Pazarlaması, Ankara:Detay Yayıncılık, 1,194.
- Kurnaz, A. (2011). Yiyecek İçecek Hizmetlerinde Hizmet Kalitesinin Ölçümü: Marmaris Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Muğla.
- Kurnaz, A. ve Özdoğan, O. N. (2017). İstanbul'da Yer Alan Yeşil Restoran İşletmeleri Hizmet Kalitesinin Groserv Modeli ile Değerlendirilmesi, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 75-99.
- Nakip, M., (2006) Pazarlama Araştırmaları Teknikler (SPSS Destekli) Uygulamalar, Seçkin Yayıncılık,.
- Özata, E. (2010). Yiyecek İçecek Sektöründe Hizmet Kalitesi ve Müşteri Memnuniyetinin Orta Restoranlarda Araştırılması Üzerine Bir Vaka Analizi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yönetimi Bilim Dalı Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- Özdamar, K., (2004) Paket Programlar İle İstatiksel Veri Analizi 1-2: (Çok. Değişkenli Analizler) : SPSS-MINITAB, Kaan Kitabevi, Eskişehir.
- Öztopçu, A., (2006). Müşteri şikayet toplama yöntemleri ve hizmet personelinin etkisi lokantacılık sektöründe bir araştırma” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Rust, R., Zahorik, a. (1994), Customer Satisfaction, Customer Retention, and Market Share, *Journal of Retailing*, 69(2), 193-216.
- Şahin, S. (2012), Yiyecek İçecek İşletmelerinde Müşteri Şikâyetlerinin Müşteri Sadakatine Etkisi: Cunda Adasında Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Şener, H. Y., ve Behdioğlu, S. (2013). Müşteri Sadakati Oluşturmada Müşterinin Algıladığı Değer, Memnuniyet ve Rakip İşletmeye Geçme Maliyeti: Bir Spor Merkezinde İstatiksel Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 165-180.
- Şensöz, Ufuk (2010). “ISO 10002 Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Şikâyetleri Yönetimi Standardı ve Müşteri Memnuniyeti: Bir Araştırma”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İşletme Yönetimi ve Organizasyon Bilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

- Şirin, M. E., Aksu, M. (2016). “Otel işletmelerinde Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti, Tekrar Satın Alma ve Tavsiye İsteği Üzerine Etkisi: Trabzon Ortahisar Örneği”, Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2):521-535.
- Shaikh, U.A.A. ve Khan, N.U.R. (2011). “Impact of Service Quality on Customer satisfaction: Evidences From The Restaturant Industryin Pakistan”, *Management&Marketing*, IX(2): 343-355.
- Shoemaker, S. ve Lewis, R. C. (1999). Customer Loyalty: The Future of Hospitality Marketing, *International Journal of Hospitality Management*, 18, 345-370.
- Tan, Q., Oriade, A. ve Fallon, P. (2014) Service Quality And Customer Satisfaction In Chinese Fast Food Sector: A Proposal For CFFRSERV. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 2(1): 30-53.
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2013), Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi, Detay Yayıncılık, 4.Baskı, Ankara.
- Yüksel, A. and Yüksel, F.(2003). Measurement of Tourist Satisfaction with Restaourant Services: A Segment-Based Approach, *Journal of Vacation Marketing*, 9(1), 52- 68.
- Zeithaml, V. A., Berry, L. L., & Parasuraman, A. (1996). The behavioral consequences of service quality. *Journal of marketing*, 60(2), 31-46.

İnternet Erişimleri:

İnternet-1: <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 06.12.2019

Makale Türü: Araştırma makalesi

AFET YÖNETİMİ KAPSAMINDA ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ İLE AFET İSTASYONLARININ OPTİMUM YERLEŞTİRİLMESİ

Hakan Murat ARSLAN¹

Öz

Afet İstasyonları deprem, salgın hastalıklar, tayfun, savaş ve sel gibi afetlerde kısa zaman içerisinde çok sayıda afetzedeye ilk yardım hizmeti veren tesislerdir. Afet yönetimi kapsamında bu tesislerin yerleri önceden belirlenmelidir. Olası bir afet anında afetzedelerin hangi afet istasyonundan yardım alabileceği kendilerine yine önceden bildirilmelidir. Bu durum afet planlamasında hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Düzce ili Konuralp yerleşkesinde bulunan yedi mahalle üzerinde tesis edilmesi düşünülen bir afet istasyonunun optimum konumunun Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri kullanılarak belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın çözüm modeli karar verme yöntemlerinin hiyerarşisi düşünülerek oluşturulmuştur. İlgili problemin çözüm analizleri VIKOR ve TOPSIS yöntemleri temel alınarak gerçekleştirilmiştir. İlgili analizlerin hesaplanmasında Excell programının ara yüzleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizler neticesinde birinci sırada A₁: Çiftepınarlar Mahallesi ve ikinci sırada A₅: Murat Demir Mahallesi çıkmıştır. Tespit edilen sonuçlar ilgililerle paylaşılmıştır. İleride yapılacak benzer çalışmalarda hibrit yöntemler veya parçacık sürüsü optimizasyon yöntemleri kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler: Afet Yönetimi, Afet İstasyonları, Entropi Yöntemi, VIKOR Yöntemi, TOPSIS Yöntemi

OPTIMUM LOCATION OF DISASTER STATIONS WITH MULTIPLE CRITERIA DECISION MAKING METHODS IN DISASTER MANAGEMENT

Abstract

Disaster Stations are the facilities that provide first aid services to many disaster victims in a short time in disasters such as earthquake, epidemic diseases, typhoon, war and flood. Within the scope of disaster management, the locations of these facilities should be determined in advance. In the event of a possible disaster, the disaster victims can get help from which disaster station. This is vital in disaster planning. In this study, it was aimed to determine the optimum location of a disaster station, which is planned to be established on seven neighborhoods in Konuralp campus in Düzce by using Multiple Criteria Decision Making methods (MCDM). The solution model of the study was created by considering the hierarchy of Decision Making Methods. Solution analysis of the problem was carried out based on VIKOR and TOPSIS Methods. The interfaces of the Excell program were used to calculate the relevant analyzes. As a result of the analysis, A₁: Çiftepınarlar Neighbor was in the first rank and A₅: Murat Demir Neighbor was in the second rank. The determined results were shared with these concerned. In similar studies in the future, Hybrid Decision Making Methods or Particle Swarm Optimization Methods can be used.

Keywords: Disaster Management, Disaster Stations, Entropy Method, VIKOR Method, TOPSIS Method

1. GİRİŞ

Afet yönetiminin en temel görevi halkın can ve mal kaybını en aza indirmeyi hedefleyen önlemlerin alınmasını sağlamaktır. Ayrıca afetlerden korunmak için halkı bilinçlendirmektir. Bahsedilen afet yönetimi; hazırlık, korunma, afet anında müdahale ve afet sonrası zararların azaltılması gibi dönemler içermelidir. Halk özellikle afet anında ve öncesinde hazırlıksız olduklarından devamlı surette farkındalık oluşturmak ve tatbikat yapmak elzemdir.

¹ Doç. Dr., Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, YBS Bölümü, muratarlan@duzce.edu.tr, orcid: 0000-0002-3515-5358

Bu Yayıma Atıfta Bulunmak İçin: Arslan, H. M., (2020) Afet Yönetimi Kapsamında Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Afet İstasyonlarının Optimum Yerleştirilmesi, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 188-203

Yaralı toplanma merkezleri ve çalışmada geçen adı ile afet istasyonları, deprem, tayfun, salgın hastalıklar ve savaş gibi afetlerin oluş sürecinde özellikle yaralılara ilk yardım hizmeti veren sağlık kuruluşları gibi düşünülmelidirler. Bu yönü ile afet istasyonları afetzedeler ile hastaneler arasında köprü konumundadırlar.

Hali hazırda yetkililer bu derece kapsamlı afet istasyonlarının kurulması konusunda ikna olmuş durumda değildir. Ancak yaşanan afetler, ileride yaralı toplanma noktalarının bir kısmının üzerinde geçici veya kalıcı afet istasyonlarının kurulmasını zorunlu hale getireceğini haber vermektedirler. Yetkili idare özellikle hayati önem taşıyan afet istasyonlarının optimum yerleşimi hususunda bilimsel yöntemler kullanarak konuşlandırma yapmalıdır.

Çalışmada, bu denli hayati öneme sahip tesisler konumunda olan afet istasyonlarının sayısal yöntemler esasına dayalı optimizasyon teknikleri kullanılarak en uygun yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Literatürde yaralı toplanma noktaları veya benzeri tesislerin optimum yerleştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri ile afet istasyonlarının optimum yerleştirilmesi ile ilgili çalışmanın sınırlı sayıda olduğu bilinmektedir..

Literatürde yapılan kapsamlı incelemede özellikle TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile afet istasyonlarının optimum yerleştirilmesi ile ilgili çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın, özgün değeri açısından afet istasyonlarının optimum yerleştirilmesi konusunda literatürdeki önemli boşluğu doldurması beklenmektedir.

Çalışmanın sırası ile gelen ikinci bölümünde afet yönetimi, afet istasyonları, ÇKKV yöntemleri ve çalışmada kullanılan karar verme yöntemleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Üçüncü bölümde çalışmanın yöntemi ayrıntıları ile açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ise ilgili afet istasyonlarının optimum yerleşimine ait analizler ve yorumları yer almaktadır. Beşinci ve son bölümde de çalışmanın sonuçları ve ileride yapılacak benzer araştırmalar için öneriler ifade edilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Afet Yönetimi

Afetlerin en az zararla atlatılması ve olası zararlarının en az olması açısından, afetlerden önce ve afetten hemen sonra yapılması elzem olan yapısal, yönetsel ve ilgili yasal işlemleri düzenleyen ve uygulamaya koyabilen dinamik yönetim şekillerine ihtiyaç vardır (Medak, 2020).

Afetlerle karşı karşıya kalındığında etkin ve düzenli yönetim sergilemeyi amaçlayan ve yaşanmış afetlerden gereken tecrübeyi edinerek sürekli mevcut düzenini geliştirebilen organizasyonel yaklaşıma “Afet Yönetimi” denir (Demir ve Temelli, 2020).

Afetlerden önce alınması gerekli olan önlemler afet anındaki can ve mal kayıplarını en aza indirmek için önceden yapılmış planlamalardır. Bu çalışmalar daha çok hazırlık aşamasında yer almaktadır. Bu aşamada kapsamlı yönetmelikler, yetkin personelin varlığı, alt yapı ve teçhizatın yeterliği çok önemlidir (Kadioğlu, 2008).

Afet anındaki zararların azaltılması faaliyetlerin tümü aslında riski en aza indirme faaliyetleri olarak kabul edilmelidirler. Riskin en aza inmesi ise etkin ve verimli risk analizleri ile mümkündür. Yetkili idareler bu tür analizleri belli aralıklar ile yapmalıdırlar. Yapılmış risk analizlerinde sürekli afet anında afetzedelerin toplanma merkezleri ve daha kapsamlı düşünüldüğünde afet istasyonlarının bilimsel yöntemler kullanılmadan yetkililerin birlikte karar vermeleri şeklinde gerçekleştiği bilinmektedir.

Hâlbuki bu tür tesislerin sayısal yöntemler temeline dayalı optimizasyon yöntemleri kullanılarak tüm etkili olan unsurları dikkate alan modeller ile değerlendirilmesi ve en uygun yerleşiminin gerçekleştirilmesi gerekir. Afet istasyonlarının amacı ve afet anında ne tür işlevler üstlendiği gelen başlıklarda ayrıntıları ile ifade edilmiştir.

2.2. Afet İstasyonları

Literatürde yaralı toplanma yeri olan adlandırılan mekânlar, afet anında kargaşa içindeki afetzedelerin öncelikli olarak ulaşabilecekleri konumlardır. Acil toplanma alanları olarak ifade edilebilen bu yerlerin ortak özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Kadıoğlu, 2008);

- Asıl tahliye güzergâhı üzerinde olmaları,
- Halkın en yakın sağlık kuruluşlarına ulaşmasında köprü konumunda olmaları,
- Halkın sıklıkla kullandıkları alanlar üzerinde olmaları,
- Alt yapı açısından halkın faydalanabileceği alanlar üzerinde olmaları,

Çalışmada, afet istasyonlarının yaralı toplanma yerlerinden farklı olduğu düşünülmüştür. Farklı özellikleri aşağıda sıralanmıştır (Arslan, 2015);

- Toplanma alanları afetten hemen sonra geçici olarak kurulan yerlerdir. Ancak afet istasyonları kalıcı tesisler olarak düşünülmüştür.
- Toplanma alanlarında sağlık personeli düzeni olmamasına rağmen, afet istasyonlarında hazırlık aşamasında planlanmış doktor, hemşire, sağlık memuru ve bir ambulansın varlığı planlanmaktadır.
- Afet istasyonlarının ilgili AFAD koordine merkezi ile haberleşme ağı hazırlık aşamasında planlanmıştır.
- Toplanma alanlarında afetzedelere sadece ilk yardım hizmeti planlanırken afet istasyonlarında ilk yardım desteğinden hemen sonra yiyecek ve barınma desteği de planlanmaktadır.
- Toplanma alanlarının yerleri il sağlık müdürlükleri aracılığı ile belirlenirken afet istasyonlarının yerleri AFAD ve il valiliklerince bilimsel yöntemler kullanılarak belirlenmesi ön görülmüştür.
- Hazırlık aşamasında Afet İstasyonlarının yerlerinin halk tarafından bilindiği varsayılmıştır.

2.3. Afet İstasyonlarının Kuruluş Yeri ile İlgili Çalışmalar

Yapılan literatür incelemesinde çalışmanın geçen kısımlarında açıklanan mahiyette afet istasyonlarının optimum yerleşime dair araştırmanın yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiştir. Ancak toplanma alanlarının veya geçici barınma yerlerinin optimum yerleştirilmesi ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bir kısmı aşağıda sıralanmıştır.

Ablenado vd. (2009), maliyeti ve en yakın sağlık kuruluşuna yakınlığı temel alan modelleri ile Meksika'nın Hidalgo şehrinde afetten hemen sonra kurulması planlanan barınakların en uygun konuşlandırılmasını başarmışlardır. Çalışmalarının sonuçlarını yetkili idare ile de paylaşmışlardır.

Youssef vd. (2011) ve Chen vd. (2016) çalışmalarında ise hazırlık aşamasında planlanan ve afetten hemen sonra kurulumu yapılacak olan geçici barınma yerlerinin en uygun yerleştirilmesinde Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) esasına dayalı model oluşturmuşlar ve analizler gerçekleştirmişlerdir.

Çiçekdağı ve Kiriş (2012), Dumlupınar Üniversitesi yerleşkesinde oluşturulacak toplanma merkezlerinin optimum yerleştirilmesi problemini bir kısım ÇKKV yöntemleri kullanarak değerlendirmişlerdir. Toplanma alanları üzerinde afet istasyonları biçiminde kabul edilen konteyner şeklindeki tesislerin optimum yerleştirilmesinde Kümeleme Analizi yöntemini kullanmışlardır.

Şimşek ve Yeniay (2012), muhtemel bir İstanbul depremi için halkın en kısa yoldan ulaşabileceği yaralı toplama noktalarının optimum konuşlandırılmasını gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarında, muhtemel senaryolar oluşturmuşlardır. Bu senaryolarda toplanma noktalarının sayısını ve en kısa uzaklığı belli aralıklarla değiştirmişler ve olası ağır yaralı sayılarını tahmin etmeye çalışmışlardır. Oluşturdukları modeli, SİTATION yazılımının bir parçası olan maksimum kapsama problemi şeklinde kabul ederek analiz etmişlerdir.

Hu vd. (2014), afet anında halkın tahliye edilmesini kolaylaştırıcı ve geçici barınakların en uygun yerleşimi için Tam Sayılı Lineer Programlama tabanlı bir model önermişlerdir. Bu modelde kriterler olarak; sağlık kuruluşlarına, su, elektrik ve temizlik kaynaklarına yakınlık gibi unsurları dikkate almışlardır.

Arslan ve Yıldız (2016), afet istasyonlarının optimum konuşturulmasını P- Medyan Tesis Yerleştirme Problemi olarak düşünerek model oluşturmuşlar ve değerlendirmelerini Genetik Algoritma yöntemi ile gerçekleştirmişlerdir. Gerçekleştirilen analizlerin sonucunda; en uygun konumlar sırası ile Bayram Gökmen, Bahçelievler ve Kültür mahalleleri olmuştur. Analizlerin sonuçları yetkili idare ile paylaşılmıştır.

Fan vd. (2017), Çin'in Changshu şehrinde afetten sonra kurulması düşünülen barınma noktaları için çözüm modeli oluşturmuşlardır. İlgili modeli Çoklu Risk Analizi ile değerlendirmişlerdir. Bu analiler neticesinde optimum barınma yerlerinin tespitini gerçekleştirmişlerdir.

2.4. ÇKKV Yöntemleri ve Sınıflandırılması

En uygun kararın verilmesi; belirli bir amaca ulaşmak için mevcut alternatifler arasından en uygun olanını belirlemektir (Forman ve Selly, 2001: 1). Çok Ölçütlü Karar Verme ise; birden çok ve çelişkili kriterler içeren problemlerin çözümlenmesidir (Zionts, 1979: 94). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerini kendi içinde Çok Amaçlı Karar Verme ve Çok Ölçütlü Karar Verme yöntemleri şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Çınar, 2004: 45).

Çok Amaçlı Karar Verme Problemi: Karar verme problemlerinde birden fazla amaç ve kriter birlikte buluyor ve oluşturulan model belirlenen amaca ve kriterler çerçevesinde çözümlenebiliyorsa Çok amaçlı karar verme problemi olarak değerlendirilebilir (Dumanoglu, 2010:324).

Çok Ölçütlü Karar Verme Problemi: Belirli bir amacın gerçekleştirilmesinde tespit edilmiş kriterler çerçevesinde oluşturulan model çözümlenebiliyorsa bu tür problemler Çok Ölçütlü Karar Verme problemleri olarak kabul edilebilirler (Özdemir ve Deste, 2009:147).

2.5. Entropi Yöntemi

Rudolf Clausius "Entropi" kavramını 1865'te ilk kez termodinamik yasaları gereği düzensizlik ve karışıklığın bir değeri olarak ifade etmiştir. Termodinamik yasalarının ikincisinde tabiatta serbest olarak bırakılan nesnelere belli bir zaman sonra kontrol dışına çıkarak doğada var olan akışa ayak uydururlar, yani düzensizliğe dâhil olurlar. Shannon (1948) çalışmasında, farklı bir bakış açısı ile bu düzensizliğin ölçütü yaklaşımına "Enformatik Entropi" kavramını kazandırmıştır. Enformatik Entropide belirsizliğin rastgele değişkenlerle ifade edilmesi öngörülmüştür (Zhang vd., 2011: 444).

Entropi yaklaşımının Çok Kriterli Karar Verme literatürü içinde ifade edilmesi yakın zamanda gündeme gelmiştir. Çünkü karar verme sürecinin doğasında var olan belirsizliğin sayısal değerlerle ifade edilmesi gerekliliği mevcuttur. Özellikle kriterlerin karar vericiler tarafından kıyaslanmasında bir subjektiflik şüphesi sürekli bu alanda çalışan bilim insanlarını meşgul etmiştir (Shemshadi vd., 2011: 2161). Subjektif ağırlıklandırma karar vericinin her yönden yaptığı değerlendirmeleri içine alır. Objektif ağırlıklandırma yönteminde ise alternatiflere ait sadece nicel performanslar göz önüne alınır. Entropi yöntemi bu açıdan objektif ağırlıklandırma yöntemleri arasında değerlendirilebilir (Çatı vd., 2017: 204).

Entropi yöntemi ile kriter ağırlıklarının belirlenebilmesindeki en büyük kolaylık yalnızca temel veri matrisinin yeterli olmasıdır (Özdağoğlu, Yakut ve Bahar, 2017: 346). Entropi yönteminin diğer yöntemlere göre en güçlü tarafı kriterler hakkında karar vericilerin hükümlerine gerek duyulmadan alternatiflerin sıralanmasına olanak sağlamasıdır. Bu yöntem ile yapılan hesaplamalarda entropi değeri yüksek olan veri setinde belirsizlik unsurunun daha fazla olduğu kabul edilir (Alp vd., 2015: 68).

Aşağıdaki aşamalar uygulandığı takdirde Entropi yöntemi ile kriterlerin ağırlıkları belirlenebilir (Shemshadi vd., 2011; İslamoğlu vd., 2015):

1. **Aşama:** Temel Karar Matrisinin İfade Edilmesi
2. **Aşama:** Karar Matrisinin Normalize Edilmesi
3. **Aşama:** Kriterlerin Entropi Değerlerinin Belirlenmesi
4. **Aşama:** Enformasyon Değerinin (d_j) Hesaplanması
5. **Aşama:** Nihai Kriter Ağırlıklarının İfade Edilmesi

2.6. VIKOR Yöntemi

Amakumovic ve Opricovic (1997), çalışmalarında ilk kez VIKOR yöntemini dile getirmişlerdir (Amiri vd., 2011, 67). Bu yöntemde, çok sayıdaki alternatifin önceliklerine göre sıralanmasına ve tespit edilmesine odaklanılır. Karmaşık yapıdaki karar verme problemlerinin optimum çözümünde, karar vericilerin çelişkili hükümlerinin uzlaşık bir değer ile ideal çözüme yakınlaştırılması hedeflenmektedir (Demirel ve Yücenur, 2011:1130).

Vlse Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje (VIKOR) yöntemi karmaşık yapıdaki karar verme problemlerinin optimum çözümü için geliştirilmiş bir metottur (Tzeng and Huang, 2011: 71).

Yu (1973) ve Zeleny (1982) çalışmalarında, karmaşık yapıdaki karar verme problemlerinin optimum çözümü için öncelikle uzlaşık çözümün (Compromise solution) ifade edilmesini savunmuşlardır. Uzlaşık çözümde, kriterlere ait değerlendirmeler arasında yer alan ve birbirleri ile çelişen hükümlerin ortak bir uzlaşık değeri ile ideal çözüme en yakın hale getirilmesi mantığı bulunmaktadır (Çakır ve Perçin, 2013: 453).

Uzlaşmacı bir yaklaşım ile alternatiflerin sıralanmasını sağlayan VIKOR yönteminde grup faydasının maksimum olması asıl hedefken bireysel pişmanlığın minimum olması amaçlanmaktadır (Cristóbal, 2012: 752). Alternatiflerin her bir kriter çerçevesinde tek tek değerlendirildiği düşünüldüğünde, uzlaşmacı yaklaşım ile sıralamada ideal çözüme yakınlıklar kıyaslanarak nihai sıralama belirlenir (Tayyar ve Arslan, 2013: 347).

Son çalışmalar dikkate alındığında VIKOR Yönteminin sıklıkla kullanılan bir karar verme yöntemi olduğu görülmektedir. Uzlaşık Vikor Yönteminin çözüm aşamaları aşağıda sırası ile ifade edilmiştir (Opricovic ve Tzeng, 2007:520);

1. **Aşama:** Alternatiflere Ait En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Değerlerinin Belirlenmesi
2. **Aşama:** Alternatiflere Ait S_j ve R_j Değerlerinin İfade Edilmesi
3. **Aşama:** Alternatiflere Ait Q_j Değerlerinin İfade Edilmesi
4. **Aşama:** Alternatiflere Ait S_j , R_j ve Q_j Değerlerinin Birlikte İfade Edilmesi
5. **Aşama:** (C_1) Kabul Edilebilir Avantaj ve (C_2) Kabul Edilebilir İstikrar Kümelerinin Belirlenmesi

2.7. TOPSIS Yöntemi

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri arasında yer alan TOPSIS tekniği, (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) günümüzde yaşanan yoğun rekabet şartlarında işletmeler için optimum karar vermede kullanılabilen popüler bir metottur (Soba ve Eren, 2011).

Bu yöntemin temel mantığı alternatifler arasında pozitif ideal çözüme ve negatif ideal çözüme yakınlık değerlerinin oluşturulmasıdır. Kısaca, ideal çözüme olan yakınlığa göre alternatiflerin sıralanmasına odaklanılır. Öncelikle ideal çözüme göreceli yakınlık değerleri belirlenmelidir. Ardından alternatifler bu ölçüte göre sıralanmalıdır (Cheng-Min, 2001: 465). TOPSIS yönteminin çözüm aşamaları aşağıda sırası ile ifade edilmektedir (Gökdalay, 2009: 162);

1. **Aşama:** Temel Karar Matrisinin İfade Edilmesi ve Normalizasyonu

2. **Aşama:** Ağırlıklı Normalize Matrisin Belirlenmesi
3. **Aşama:** Pozitif ve Negatif İdeal Yakınlık Değerlerinin Belirlenmesi
4. **Aşama:** İdeal Değerlere Olan Uzaklıkların Belirlenmesi
5. **Aşama:** İdeal Çözüme Göre Optimum Yakınlık Değerlerinin Belirlenmesi
6. **Aşama:** Alternatiflere Ait Yakınlık Değerlerinin Belirlenmesi

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Problemi ve Kapsamı

Araştırmanın temel problemi, Düzce ili Konuralp yerleşkesi içinde yer alan yedi mahalle üzerinde tesis edilecek bir afet istasyonunun optimum kuruluş yerinin belirlenmesidir. Optimizasyon işlemlerinde ÇKKV yöntemleri kullanılmıştır. Kriterler ve alternatifler karar vericilerle belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan kriterlerin ağırlıkları Entropi Yöntemi ile tespit edilmiştir. Alternatifler önceliklerine göre TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Değerlendirme sürecinde Excell programının ara yüzleri kullanılmıştır. Zaman ve maliyetlerin tasarrufu açısından modelin geçerliliği kısıtlı bir bölge için uygulanmıştır.

3.2. Araştırmanın Amacı

ÇKKV yöntemleri birçok farklı alandaki karar problemlerinin çözümünde kullanılmaktadır. Ancak afet istasyonlarının optimum yerleştirilmesi ile ilgili yapılmış çalışma yok denecek kadar azdır. Bu açıdan çalışmada, sınırlı bir bölge içinde yerleştirilmesi planlanan afet istasyonlarının ÇKKV yöntemleri ile optimum yerleştirilebileceğinin gösterilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, kriter ve alternatiflerin özgün ve objektif bir şekilde tespit edilebilmesi için karar vericilerin görüşleri doğrultusunda literatür taranmıştır. Afetlerin sıklaştığı ve insanlığı tehdit ettiği günümüzde bu denli önemli ve güncel bir konuda yapılan bu optimizasyon çalışmasının literatürdeki derin bir boşluğu doldurması beklenmektedir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Karar Vericilerin Tespit Edilmesi

Araştırma için gerekli veriler Düzce Valiliği, Düzce Belediyesi, Türkiye İstatistik Kurumu ve Google Haritalar gibi kaynaklardan elde edilmiştir. Özellikle Düzce Valiliği ve Düzce Belediyesindeki yetkililer ilgili verilerin temininde yardımcı olmuşlardır. Çalışmada kullanılan karar yöntemleri açısından kriter ve alternatifler hakkında karar vericiler kıyaslamalarda bulunmamışlardır. Bu durum objektifliğin bozulmaması içindir. Çalışmanın uygulama alanı dâhilindeki mahalle muhtarları ve ilgili AFAD yetkilileri karar vericiler olarak kabul edilmişlerdir.

3.4. Kriterlerin ve Alternatiflerin Belirlenmesi

Çalışmada, Düzce ili Konuralp bölgesi dâhilindeki yedi mahalle alternatif konumlar olarak kabul edilmiştir. Araştırmanın kriterleri ise karar vericilerin görüşleri ve literatür incelenerek tespit edilmiştir. Tespit edilen kriterler ve alternatifler Tablo 1’de gösterilmiştir.

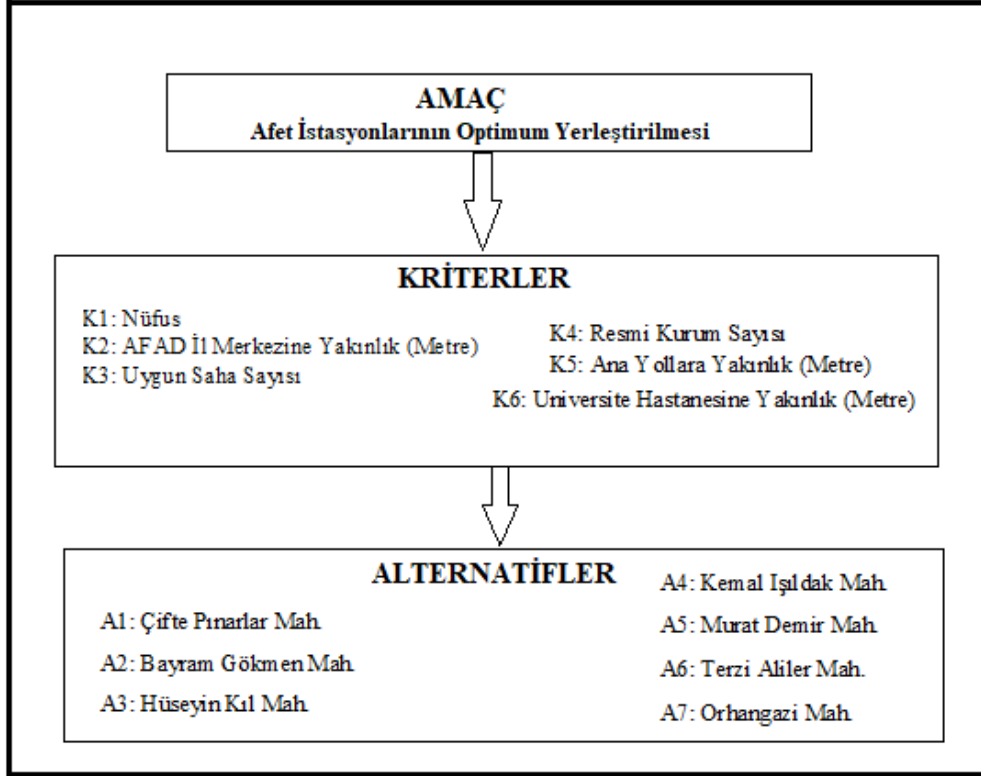
Tablo 1. Araştırmanın Alternatif ve Kriterleri

Alternatifler	Kriterler
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	K ₁ : Nüfus
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	K ₂ : AFAD İl Merkezine Yakınlık (Metre)
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	K ₃ : Uygun Saha Sayısı
A ₄ : Kemal İşildak Mah.	K ₄ : Resmi Kurum Sayısı
A ₅ : Murat Demir Mah.	K ₅ : Ana Yollara Yakınlık (Metre)
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	K ₆ : Üniversite Hastanesine Yakınlık (Metre)
A ₇ : Orhangazi Mah.	

3.5. Araştırmanın Modeli

Çalışmada, planlanan sınırlı bir bölge için afet istasyonlarının optimum yerleştirilmesine ait bir model önerilmiştir. Modelde ÇKKV yöntemlerinin çözüm aşamalarına uygun bir hiyerarşi izlenmiştir. Modelde ilk olarak amaç ardından kriterler ve son olarakta alternatifler belirtilmiştir. İfade edilen çalışmanın modeli Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Afet istasyonlarının Optimum Yerleştirilmesi Modeli

4. Uygulama: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Afet İstasyonlarının Optimum Yerleştirilmesi

4.1. Entropi Yöntemi İle Kriterlerin Ağırlıklarının Tespit Edilmesi

4.1.1. Temel Veri Matrisinin İfade Edilmesi

Çalışmanın öncelikle kriterlere ait ağırlıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Kriterlerin ağırlıklarının tespit edilmesinde son zamanlarda sıklıkla kullanılan Entropi Yönteminden faydalanılmıştır. K₃ kriterinde yer alan (*1.5) ifadesi o mahalledeki nüfusun 1.5 katından büyük kaç adet alan olduğu ile ilgilidir. Kriterlerin ağırlıkların Entropi Yöntemi ile belirlenmesi için gerekli olan Temel Veri Matrisi Tablo 2’de ifade edilmiştir.

Tablo 2. Temel Veri Matrisi

Alternatifler	K1: Nüfus Max.	K2: AFAD İl Merkezine Yakınlık (mt) Min.	K3: Nüfus (*1,5 Saha Sayısı) Max.	K4: Mahalledeki Resmi Kuruluş Sayısı Max.	K5: Ana Yollara Yakınlık (mt) Min.	K6: Üniversite Hastanesine Yakınlık (mt) Min.
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	1829	8100	18	4	987	1930
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	2436	9069	12	0	5	2898
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	905	8544	13	1	160	2822
A ₄ : Kemal Işıldak Mah.	634	7368	7	3	200	2572
A ₅ : Murat Demir Mah.	1553	7856	11	2	361	1556
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	687	9012	8	0	146	2985
A ₇ : Orhangazi Mah.	2707	7045	9	0	520	858

4.1.2. Temel Veri Matrisinin Normalize Edilmesi

Temel veri matrisindeki değerlerin Entropi yöntemi ile analiz edilebilmesi için normalizasyon işlemine tabi tutulması gerekmektedir. Bu amaçla normalize edilmiş değerler Tablo 3'te ifade edilmiştir.

Tablo 3. Normalize Edilmiş Veri Matrisi

Alternatifler	K1 Max.	K2 Min.	K3 Max.	K4 Max.	K5 Min.	K6 Min.
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	0.5765	0.4788	1.0000	1.0000	0.0000	0.4960
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	0.8693	0.0000	0.4545	0.0000	1.0000	0.0409
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	0.1307	0.2594	0.5455	0.2500	0.8422	0.0766
A ₄ : Kemal Işıldak Mah.	0.0000	0.8404	0.0000	0.7500	0.8014	0.1942
A ₅ : Murat Demir Mah.	0.4433	0.5993	0.3636	0.5000	0.6375	0.6718
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	0.0256	0.0282	0.0909	0.0000	0.8564	0.0000
A ₇ : Orhangazi Mah.	1.0000	1.0000	0.1818	0.0000	0.4756	1.0000

4.1.3. f_i Değerleri Tablosunun Oluşturulması

f_i değerleri oluşturulurken her bir alternatife ait performans değerleri ve ilgili alternatifin kriterler bazında aldıkları ağırlıkların toplamı dikkate alınmıştır. Bu değerler Tablo 4'te ifade edilmiştir.

Tablo 4. Alternatiflere Ait f_i Değerleri

Alternatifler	K1 Max.	K2 Min.	K3 Max.	K4 Max.	K5 Min.	K6 Min.
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	0.1623	0.1348	0.2816	0.2816	0.0000	0.1397
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	0.3676	0.0000	0.1922	0.0000	0.4229	0.0173
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	0.0621	0.1233	0.2592	0.1188	0.4002	0.0364
A ₄ : Kemal Işıldak Mah.	0.0000	0.3250	0.0000	0.2900	0.3099	0.0751
A ₅ : Murat Demir Mah.	0.1379	0.1864	0.1131	0.1555	0.1982	0.2089
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	0.0255	0.0281	0.0908	0.0000	0.8555	0.0000
A ₇ : Orhangazi Mah.	0.2734	0.2734	0.0497	0.0000	0.1300	0.2734

4.1.4. $(\ln f_i)$ Değerlerinin Bulunması

Tablo 4'te belirtilen değerlerin tümünün e tabanında logaritması alınarak Tablo 5'te ifade edilen değerler oluşturulmuştur.

Tablo 5. Alternatiflere Ait $(\ln f_i)$ Değerleri

Alternatifler	K1 Max.	K2 Min.	K3 Max.	K4 Max.	K5 Min.	K6 Min.
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	-1.8181	-2.0039	-1.2673	-1.2673	-4.0572	-1.9685
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	-1.0008	-4.0572	-1.6491	-4.0572	-0.8607	-4.0572
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	-2.7786	-2.0934	-1.3501	-2.1303	-0.9158	-3.3127
A ₄ : Kemal Işıldak Mah.	-4.0572	-1.1240	-4.0572	-1.2378	-1.1715	-2.5891
A ₅ : Murat Demir Mah.	-1.9815	-1.6800	-2.1796	-1.8612	-1.6182	-1.5657
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	-3.6675	-3.5708	-2.3989	-4.0572	-0.1561	-4.0572
A ₇ : Orhangazi Mah.	-1.2967	-1.2967	-3.0015	-4.0572	-2.0400	-1.2967

4.1.5. $(k \ln f_i)$ Değerlerinin Hesaplanması

Tablo 6'da ifade edilen $(k \ln f_i)$ değerlerinin hesaplanmasında Tablo 5'te belirtilen her bir değer tek tek k katsayısı ile çarpılmıştır. Hesaplamalarda kullanılan katsayı, $k = \frac{1}{\ln 7}$ değeridir.

Tablo 6. Alternatiflere Ait ($k \ln fi$) Değerleri

Alternatifler	K1 Max.	K2 Min.	K3 Max.	K4 Max.	K5 Min.	K6 Min.	K1 Max.
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	0.9343	1.0298	0.6513	0.6513	2.0850	1.0116	6.3632
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	0.5143	2.0850	0.8475	2.0850	0.4423	2.0850	8.0591
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	1.4279	1.0758	0.6938	1.0948	0.4706	1.7024	6.4654
A ₄ : Kemal İşıldak Mah.	2.0850	0.5776	2.0850	0.6361	0.6020	1.3306	7.3163
A ₅ : Murat Demir Mah.	1.0183	0.8633	1.1201	0.9564	0.8316	0.8046	5.5944
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	1.8847	1.8350	1.2328	2.0850	0.0802	2.0850	9.2028
A ₇ : Orhangazi Mah.	0.6664	0.6664	1.5425	2.0850	1.0484	0.6664	6.6750

4.1.6. Kriter Ağırlıklarının İfade Edilmesi

Entropi yönteminin tüm analiz adımları gerçekleştirildikten sonra Tablo 7’de ifade edilen ağırlıklar tespit edilmiştir.

Tablo 7. Kriterlere Ait Nihai Ağırlık Değerleri

Kriterler	Ağırlık Değerleri
K ₁ : Nüfus	0.1449
K ₂ : AFAD İl Merkezine Yakınlık (Metre)	0.1908
K ₃ : Uygun Saha Sayısı	0.1477
K ₄ : Resmi Kurum Sayısı	0.1707
K ₅ : Ana Yollara Yakınlık (Metre)	0.1242
K ₆ : Üniversite Hastanesine Yakınlık (Metre)	0.2217

4.2. VIKOR Yöntemi ile Afet İstasyonlarının Optimum Yerleştirilmesi

4.2.1. Temel Veri Matrisinin İfade Edilmesi

VIKOR yönteminin analiz aşamalarının uygulanabilmesi için her bir alternatifin kriterler karşısındaki performans değerlerini gösteren temel veri matrisinin ifade edilmesi gerekmektedir. Bu düşünce ile daha önceden ifade edilen Tablo 2’deki Temel Veri Matrisi değerleri kullanılmıştır.

4.2.2. Normalize Matrisin Oluşturulması

VIKOR yönteminin analiz aşamalarını uygulanabilmesi için verilerin hesaplanabilir aralığa indirgenmesi gerekmektedir. Bu düşünce ile Tablo 3 de yer alan normalize matris değerleri kullanılmıştır.

4.2.3. Ağırlıklı Normalize Matrisin Oluşturulması

Ağırlıklı normalize matris değerleri belirlenirken Tablo 3’te yer alan veriler ayrı ayrı kriter ağırlıkları ile çarpılmıştır. Böylelikle Tablo 8’de ifade edilen değerler oluşturulmuştur.

Tablo 8. Ağırlıklı Normalize Matris Değerleri

Alternatifler	K1 Max.	K2 Min.	K3 Max.	K4 Max.	K5 Min.	K6 Min.
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	0.0836	0.0913	0.1477	0.1707	0.0000	0.1100
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	0.1260	0.0000	0.0671	0.0000	0.1242	0.0091
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	0.0189	0.0495	0.0806	0.0427	0.1046	0.0170
A ₄ : Kemal İşıldak Mah.	0.0000	0.1603	0.0000	0.1280	0.0995	0.0430
A ₅ : Murat Demir Mah.	0.0643	0.1143	0.0537	0.0854	0.0792	0.1489
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	0.0037	0.0054	0.0134	0.0000	0.1063	0.0000
A ₇ : Orhangazi Mah.	0.1449	0.1908	0.0269	0.0000	0.0590	0.2217
Fi + ve Fi - Değerleri	0.1449	-0.1908	0.1477	0.1707	-0.1242	-0.2217

4.2.4. (S^* , S^- , R^+ ve R^-) Değerlerinin Hesaplanması

Alternatiflere ait nihai sıralamanın tespit edilebilmesi için S^* , S^- , R^+ ve R^- değerlerinin ayrı ayrı hesaplanması gerekmektedir. İlgili değerler Tablo 8’de yer alan veriler doğrultusunda belirlenmiştir. Böylelikle Tablo 9’da belirtilen değerler oluşmuştur.

Tablo 9. Alternatiflere Ait (S^* , S^- , R^+ ve R^-) Değerleri

S^*	1.3983
S^-	4.2937
R^*	0.4960
R^-	1.0000

4.2.5. S_i , R_i ve Q_i Değerleri

VIKOR yöntemine göre her bir alternatife ait nihai öncelik sıralamasının belirlenebilmesi için S_i , R_i ve Q_i değerlerinin ifade edilmesi gerekmektedir. Bu düşünce ile Tablo 10’da belirtilen veri seti oluşturulmuştur.

Tablo 10. Alternatiflere Ait S_i , R_i ve Q_i Değerleri

Alternatifler	S_i	R_i	Q_i
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	1.3983	0.4960	0.0000
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	2.7171	1.0000	0.7277
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	3.2520	0.8693	0.6904
A ₄ : Kemal Işıldak Mah.	4.0860	1.0000	0.9641
A ₅ : Murat Demir Mah.	3.6017	0.6718	0.5549
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	3.7681	1.0000	0.9092
A ₇ : Orhangazi Mah.	4.2937	1.0000	1.0000

4.2.6. Koşulların Sağlanması ve Nihai Sıralamaların Belirlenmesi

VIKOR yöntemine göre nihai sıralama tespit edilmeden önce iki koşul sağlanmalıdır. Buna göre birinci koşul $Q(A_2) - Q(A_1) \geq 1/7$ eşitsizliğinden dolayı sağlanmaktadır. İkinci koşul ise A_1 değerinin S_i , R_i ve Q_i sıralamasında devamlı en küçük değer aldığından sağlanmaktadır. Bu veriler ışığında Tablo 11’de ifade edilen sıralama belirlenmiştir.

Tablo 11. Alternatiflere Ait Nihai Sıralama

Alternatifler	Q_i Değerleri	Öncelik Sıralaması
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	0.0000	1
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	0.5549	2
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	0.6904	3
A ₄ : Kemal Işıldak Mah.	0.7277	4
A ₅ : Murat Demir Mah.	0.9092	5
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	0.9641	6
A ₇ : Orhangazi Mah.	1.0000	7

4.3. TOPSIS Yöntemi ile Afet İstasyonlarının Optimum Yerleştirilmesi

4.3.1. Karar Matrisinin Normalize Edilmesi

TOPSIS yöntemine göre Tablo 2’de yer alan Temel Veri Matrisi değerlerinin hesaplanabilir değer aralığına indirgenmesi gerekmektedir. Bu düşünce ile ilgili tabloda yer alan değerler normalize edilerek Tablo 12’de ifade edilen verilere dönüştürülmüştür.

Tablo 12. Normalize Edilmiş Temel Veri Matrisi Değerleri

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6
	Max.	Min.	Max.	Max.	Min.	Min.
A1: Çifte Pınarlar Mah.	0.4019	0.3745	0.5834	0.7303	0.8163	0.3100
A2: Bayram Gökmen Mah.	0.5353	0.4193	0.3889	0.0000	0.0041	0.4654
A3: Hüseyin Kıl Mah.	0.1989	0.3951	0.4213	0.1826	0.1323	0.4532
A4: Kemal Işıldak Mah.	0.1393	0.3407	0.2269	0.5477	0.1654	0.4131
A5: Murat Demir Mah.	0.3412	0.3633	0.3565	0.3651	0.2986	0.2499
A6: Terzi Aliler Mah.	0.1510	0.4167	0.2593	0.0000	0.1208	0.4794
A7: Orhangazi Mah.	0.5948	0.3258	0.2917	0.0000	0.4301	0.1378

4.3.2. Ağırlıklı Normalize Matrisin Belirlenmesi

Ağırlıklı normalize matrisin hesaplanmasında kriterlerin ağırlıkları kullanılmıştır. Tablo 12’de belirtilen değerler tek tek ilgili ağırlıklar ile çarpılmıştır. Böylece Tablo 13’te gösterilen değerler oluşturulmuştur.

Tablo 13. Alternatiflere Ait Ağırlıklı Normalize Matris Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
	Max.	Min.	Max.	Max.	Min.	Min.
Ağırlıklar	<i>0.145</i>	<i>0.191</i>	<i>0.148</i>	<i>0.171</i>	<i>0.124</i>	<i>0.222</i>
A1: Çifte Pınarlar Mah.	0.0583	0.071	0.086	0.125	0.101	0.069
A2: Bayram Gökmen Mah.	0.0776	0.080	0.057	0.000	0.001	0.103
A3: Hüseyin Kıl Mah.	0.0288	0.075	0.062	0.031	0.016	0.100
A4: Kemal Işıldak Mah.	0.0202	0.065	0.034	0.093	0.021	0.092
A5: Murat Demir Mah.	0.0495	0.069	0.053	0.062	0.037	0.055
A6: Terzi Aliler Mah.	0.0219	0.079	0.038	0.000	0.015	0.106
A7: Orhangazi Mah.	0.0862	0.062	0.043	0.000	0.053	0.031

4.3.3. İdeal Pozitif ve Negatif Çözüm Setlerinin Oluşturulması

TOPSIS yöntemine göre her bir alternatifin ilgili kriterler çerçevesinde ideal çözüm aralıklarının belirlenmesi gerekmektedir. Hesaplamalarda her bir kriterin extramum niteliğine göre ideal değerleri belirlenmiştir. Elde edilen pozitif ve negatif ideal çözüm değerleri Tablo 14’te ifade edilmiştir.

Tablo 14. Kriterlere Ait İdeal Pozitif ve Negatif Çözüm Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
	Max.	Min.	Max.	Max.	Min.	Min.
Pozitif İdeal Çözüm	0.0862	0.0621	0.0862	0.1247	0.0005	0.0305
Negatif İdeal Çözüm	0.0202	0.0800	0.0335	0.0000	0.1014	0.1063

4.3.4. İdeal Pozitif Uzaklıkların Bulunması

İdeal pozitif uzaklıkların belirlenmesinde Tablo 14’te gösterilen pozitif ideal çözüm değerleri kullanılmıştır. Böylelikle hesaplanan değerler Tablo 15 ‘te belirtilmiştir.

Tablo 15. Alternatiflere Ait İdeal Pozitif Uzaklık Değerleri

Alternatifler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	Toplam	S _{i+}
	Max.	Min.	Max.	Max.	Min.	Min.		
A1: Çifte Pınarlar Mah.	0.0008	0.0001	0.0000	0.0000	0.0102	0.0015	0.0125	0.1118
A2: Bayram Gökmen Mah.	0.0001	0.0003	0.0008	0.0155	0.0000	0.0053	0.0220	0.1484
A3: Hüseyin Kıl Mah.	0.0033	0.0002	0.0006	0.0087	0.0003	0.0049	0.0179	0.1339
A4: Kemal Işıldak Mah.	0.0044	0.0000	0.0028	0.0010	0.0004	0.0037	0.0122	0.1106
A5: Murat Demir Mah.	0.0014	0.0001	0.0011	0.0039	0.0013	0.0006	0.0084	0.0915

A ₆ : Terzi Aliler Mah.	0.0041	0.0003	0.0023	0.0155	0.0002	0.0057	0.0282	0.1680
A ₇ : Orhangazi Mah.	0.0000	0.0000	0.0019	0.0155	0.0028	0.0000	0.0202	0.1421

4.3.5. Negatif İdeal Uzaklıkların Elde Edilmesi

İdeal negatif uzaklıkların belirlenmesinde Tablo 14’te belirtilen negatif ideal çözüm değer aralığı kullanılmıştır. Böylelikle hesaplanan değerler Tablo 16 ‘da ifade edilmiştir.

Tablo 16. Alternatiflere Ait İdeal Negatif Uzaklık Değerleri

Alternatifler	K1 Max.	K2 Min.	K3 Max.	K4 Max.	K5 Min.	K6 Min.	Toplam	S _i -
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	0.0014	0.0001	0.0028	0.0155	0.0000	0.0014	0.0212	0.1458
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	0.0033	0.0000	0.0006	0.0000	0.0102	0.0000	0.0140	0.1185
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	0.0001	0.0000	0.0008	0.0010	0.0072	0.0000	0.0091	0.0956
A ₄ : Kemal Işıldak Mah.	0.0000	0.0002	0.0000	0.0087	0.0065	0.0002	0.0157	0.1254
A ₅ : Murat Demir Mah.	0.0009	0.0001	0.0004	0.0039	0.0041	0.0026	0.0119	0.1093
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0075	0.0000	0.0075	0.0865
A ₇ : Orhangazi Mah.	0.0044	0.0003	0.0001	0.0000	0.0023	0.0057	0.0128	0.1132

4.3.6. Pozitif ve Negatif İdeal Çözümün Bulunması

Her bir alternatifte ait ideal çözüm değerlerinin hesaplanması için S_i+ ve S_i- değerlerinin hesaplanması gerekmektedir. Bu düşünce ile Tablo 15 ve Tablo 16’nın her bir satırında yer alan değerler toplanmış ve karekökleri hesaplanmıştır. Böylelikle Tablo 17 ‘de yer alan değerler oluşturulmuştur.

Tablo 17. Alternatife Ait Pozitif ve Negatif İdeal Çözüm Değerleri

Alternatifler	S _i +	S _i -
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	0.1118	0.1458
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	0.1484	0.1185
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	0.1339	0.0956
A ₄ : Kemal Işıldak Mah.	0.1106	0.1254
A ₅ : Murat Demir Mah.	0.0915	0.1093
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	0.1680	0.0865
A ₇ : Orhangazi Mah.	0.1421	0.1132

4.3.7. Alternatiflere Ait C_i Değerlerinin Hesaplanması

TOPSIS yöntemine göre alternatiflerin nihai öncelik sıralamasının tespit edilebilmesi için S_i+ ve S_i- değerlerine bağlı C_i değerlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu düşünce ile Tablo 18’de yer alan veri seti oluşturulmuştur.

Tablo 18. Alternatiflere Ait S_i+ ve S_i- Değerlerine Bağlı C_i Değerleri

Alternatifler	S _i +	S _i -	C _i
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	0.1118	0.1458	0.5660
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	0.1484	0.1185	0.4440
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	0.1339	0.0956	0.4166
A ₄ : Kemal Işıldak Mah.	0.1106	0.1254	0.5312
A ₅ : Murat Demir Mah.	0.0915	0.1093	0.5444
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	0.1680	0.0865	0.3400
A ₇ : Orhangazi Mah.	0.1421	0.1132	0.4433

4.3.8. TOPSIS Yöntemine Göre Alternatiflerin Nihai Öncelik Sıralamasının Belirlenmesi

TOPSIS yönteminin tüm analiz aşamaları uygulandığında Tablo 19’da belirtilen nihai sıralama oluşturulmuştur.

Tablo 19. TOPSIS Yöntemine Göre Alternatiflerin Nihai Sıralaması

Alternatifler	C _i	Sıralama
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	0.5660	1.
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	0.5444	2.
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	0.5312	3.
A ₄ : Kemal Işıldak Mah.	0.4440	4.
A ₅ : Murat Demir Mah.	0.4433	5.
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	0.4166	6.
A ₇ : Orhangazi Mah.	0.3400	7.

4.4. Bulguların Yorumlanması

İki farklı yöntemle ile gerçekleştirilen analizlerin sonuçlarının karşılaştırılması ve optimum sıralamanın tespit edilmesi için bilimsel temele dayalı Spearman Sıra Korelasyon Analizinin yapılması uygun görülmüştür. Bu düşünce ile Tablo 20’de belirtilen sıra değerleri oluşmuştur.

4.4.1. Spearman Sıra Korelasyon Analizinin Uygulanması

Spearman sıra korelasyon Analizi Sosyal Bilimlerde daha çok belli kriterler dikkate alınarak öncelik sıralaması tespit edilecek alternatiflere ait analizlerin geçerliğini kontrol etmek için kullanılan bir tekniktir. Çalışmada hem VIKOR hemde TOPSIS yöntemleri ile gerçekleştirilen iki farklı öncelik sıralaması mevcuttur. Sıra korelasyon analizi için tüm şartlar sağlandığından Spearman Sıra Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Elde edilen veriler Tablo 20’de belirtilmiştir.

Tablo 20. Spearman Sıra Korelasyon Analizi Sonuçları

	TOPSIS	VIKOR	d ² (Sıra farkının Karesi)
A ₁ : Çifte Pınarlar Mah.	1	1	0
A ₂ : Bayram Gökmen Mah.	4	4	0
A ₃ : Hüseyin Kıl Mah.	6	3	9
A ₄ : Kemal Işıldak Mah.	3	6	9
A ₅ : Murat Demir Mah.	2	2	0
A ₆ : Terzi Aliler Mah.	7	5	4
A ₇ : Orhangazi Mah.	5	7	4
	TOPLAM		26

$$rs = 1 - \frac{6 \cdot \sum di^2}{n \cdot (n^2 - 1)} \quad (1)$$

(1) Formülü kullanılarak rs değeri 0,5358 hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre iki farklı ÇKKV yöntemi ile gerçekleştirilen analiz sonuçlarında ortaya çıkan alternatiflere ait sıralamalar arasında anlamlı, pozitif yönde ve orta dereceli bir ilişki gözlemlenmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Afetlerden sonra hayatta kalabilmek ve afet sürecini en az zararlarla atlama afet yönetimi kapsamında yürütülen planlamaların en temel amacıdır. Bu çalışmada, olası bir afet durumunda Düzce ili merkezine bağlı Konuralp yerleşkesinde yer alan yedi mahalle üzerinde tesis edilmesi düşünülen bir afet istasyonunu optimum yerleşimi ÇKKV yöntemleri kullanılarak konuşlandırılmıştır. Analizler ÇKKV yöntemlerinin farklı boyutlarını ilgilendiren Entropi, VIKOR ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar karşılaştırılmış ve birbirleri ile örtüşen sıralamalar dikkate alınarak ilgililere optimum konum önerilmiştir.

Klasik optimizasyon yöntemlerinden farklı olarak ÇKKV yöntemleri kullanılarak yapılan konuşlandırma hesaplamalarında probleme özgü kriterler kullanılmıştır. İlgili literatürden farklı olarak kullanılan kriterler güncelliği açısından çok önemli görülmektedir.

VIKOR ve TOPSIS yöntemleri ayrı ayrı kullanılarak gerçekleştirilen analizler neticesinde; birinci olarak A₁: Çiftelınarlar Mah. ikinci olarak A₅: Murat Demir Mah. çıkmıştır. Bu sonuçların oluşmasında ki en büyük neden ağırlık değerleri fazla etkili kriterlerdir. İlgili sonuçlar değerlendirildiğinde; K₆: Üniversite hastanesine yakınlık ve K₂: AFAD İl Merkezine yakınlık kriterlerinin belirleyici rol oynadığı tespit edilmiştir.

İleride yapılacak bilimsel çalışmalarda afet yönetimi kapsamında afet istasyonlarının veya benzeri tesislerin optimum konuşlandırılmasında güncel hibrit ÇKKV yöntemlerinden faydalanılabilir. Yetkililerin de afetlere hazırlık ile ilgili programları hazırlarken mutlaka bilimsel çalışmalardan ve akademik önerilerden faydalanmaları önerilmektedir.

Kaynakça

- Ablanedo, J.H., Gao, H., Alidaee, B. and Teng, W. (2009). Allocation of Emergency and Recovery Centres in Hidalgo, Mexico. *International Journal Services Sciences*. 2, 206-215.
- Alp, İ., Öztel, A., & Köse, M. S. (2015). Entropi Tabanlı MAUT Yöntemi ile Kurumsal Sürdürülebilirlik Performansı Ölçümü: Bir Vaka Çalışması. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-81.
- Amiri, M., Ayazi, S.A., Olfat, L. ve Moradi, J.S. (2011). Group Decision Making Process for Supplier Selection with VIKOR under Fuzzy Circumstance Case Study: An Iranian Car Parts Supplier, *International Bulletin of Business Administration*, 10(6), 66-75.
- Arslan, H.M. (2015). Yapay Zekâ Optimizasyon Yöntemleri İle Yaralı Toplanma Merkezlerinin Optimum Konuşlandırılması, Yayınlanmış Doktora Tezi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arslan, H.M. ve Yıldız, M.S. (2016). Yapay Zekâ Optimizasyon Yöntemi İle Yaralı Toplanma Merkezlerinin Konuşlandırılması, *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Yıl: 2016 Cilt: 7 Sayı: 14*
- Chen, W., Zhai, G., Fan, C., Jin, W. and Xie, Y. (2016). A Planning Framework Based on System Theory and GIS for Urban Emergency Shelter System: A Case of Guangzhou, China, *Human and Ecological Risk Assessment: An International Journal*, 23 (3), pp. 441-456.
- Cheng-Min Feng, Wang Rong-Tsu, (2001), "Considering The Financial Ratios on the Performance Evaluation of Highway Bus Industry", *Transport Reviews*, Vol.21, No.4, ss.449-467.
- Cristóbal, J.R.S. (2012). Contractor Selection Using Multi-criteria Decision-Making Methods, *Journal Of Construction Engineering and Management*, 138(6), 751-758.
- Çakır, S. ve Perçin, S. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü, *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.
- Çatı, K., Es, A., & Özevin, O. (2017). Futbol Takımlarının Finansal ve Sportif Etkinliklerinin Entropi ve TOPSIS Yöntemiyle Analiz Edilmesi: Avrupa'nın 5 Büyük Ligi ve Süper Lig Üzerine Bir Uygulama. *International Journal of Management Economics & Business*, 13(1), 199-222.
- Çınar Y. (2004), Çok Nitelikli Karar Verme ve Bankaların Mali Performanslarının Değerlendirilmesi Örneği, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çiçekdağı, H.İ. ve Kırış, Ş. (2012). Afet İstasyonu ve Toplanma Merkezi İçin Yer Seçimi ve Bir Uygulama, *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Ağustos 2012 ISSN -1302-3055, Kütahya.

- Demir, K. ve Temelli U. E. (2020). Küresel Afet Yönetimi Örgütlenmesi Ve Uygulamaları, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları
- Demirel, N.Ç. ve Yücenur, G.N. (2011). The Cruise Port Place Selection Problem with Extended VIKOR and ANP Methodologies under Fuzzy Environment. *World Congress on Engineering*, International Association of Engineers, 6 July – 8 July 2011. London, 1128-1133.
- Dumanoğlu S. , (2010), “İMKB’de İşlem Gören Çimento Şirketlerinin Mali Performansının TOPSIS Yöntemi İle Değerlendirilmesi” , *Marmara Dergisi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (2), 323-324.
- Fan, C., Zhai, G., Zhou, S. and Zhang, H. (2017). Integrated Framework for Emergency Shelter Planning Based on Multi hazard Risk Evaluation and Its Application: Case Study in China, *Natural Hazards Review*, 18(4).
- Forman E. and Sally M. A., (2001), Decision By Objectives: How To Convince Others That You Are Right, Professor of Management Science George Washington University.
- Gökdalay, M.H., (2009), “Hava alanlarının Performans Analizinde Bulanık Ölçütlü Karar Verme Yaklaşımı”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, Cilt:8, Sayı:6, ss.157-168.
- Hu, Z.H., Sheu, J.B. and Xizo L. (2014). Post-disaster Evacuation and Temporary Resettlement Considering Panic and Panic Spread. *Transportation Research*. 69, 112-132.
- İslamoğlu, M., Apan, M., & Öztel, A. (2015). An evaluation of the financial performance of REITs in Borsa İstanbul: A case study using the entropy-based TOPSIS method. *International Journal of Financial Research*, 6(2), 124-138.
- Kadioğlu, M., 2008: Modern, Bütünleşik Afet Yönetiminin Temel İlkeleri; Kadioğlu, M. ve Özdamar, E., (editörler), “Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri”; s. 1-34, JICA Türkiye Ofisi Yayınları No: 2, Ankara.
- Medak Afet yönetim Sistemi (2020). <https://www.medak.org.tr/faydali-bilgiler/faydali-bilgiler/> Alıntılanma Tarihi: 05.05.2020
- Oprić, S.; Tzeng, G. H. 2007. Extended VIKOR Method in Comparison with Outranking Methods, *European Journal of Operational Research* 178(2): 514–529.
- Özdağoğlu, A., Yakut, E., ve Bahar, S. (2017). Machine Selection in A Dairy Product Company with Entropy and SAW Method Integration. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 341-359.
- Özdemir, A. İ. ve Deste, M. (2009). “Gri İlişkisel Analiz İle Çok Kriterli Tedarikçi Seçimi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama”, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38 (2), 147-156.
- Shemshadi, A., Shirazi, H., Toreihi, M., & Tarokh, M. J. (2011). A fuzzy VIKOR method for supplier selection based on entropy measure for objective weighting. *Expert Systems with Applications*, 38(10), 12160-12167.
- Soba, M. ve Eren, K. (2011). Topsis Yöntemini Kullanarak Finansal Ve Finansal Olmayan Oranlara Göre Performans Değerlendirilmesi, *Şehirlerarası Otobüs Sektöründe Bir Uygulama*, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, s. 23-40.
- Şimşek, D. B. ve Yeniay, Ö. (2012), Olası Bir İstanbul Depreminde Yaralı Toplama Noktalarının Konuşlandırılmasının Optimizasyonu, *Anadolu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Cilt/Vol.: 13-Sayı/ 1 : 1-11

- Tayyar, N. ve Arslan, P. (2013). Hazır Giyim Sektöründe En İyi Fason İşletme Seçimi İçin AHP ve Vikor Yöntemlerinin Kullanılması, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 340-358.
- Tzeng, G.H. ve Huang, J.J. (2011). *Multiple Attribute Decision Making Methods and Applications*, United States of America: CRC Press Taylor & Francis Group, LLC, 69-71.
- Youssef, A. M., Pradhan, B. and Hassan, A. M. (2011). Flash Flood Risk Estimation along the St. Katherine Road, Southern Sinai, Egypt Using GIS
- Zhang, H., Gu, C. L., Gu, L. W., & Zhang, Y. (2011). The evaluation of tourism destination competitiveness by TOPSIS & information entropy—A case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism Management*, 32(2), 443-451.
- Zionts S., (1979), “MCDM If Not A Roman Numeral, Then What?”, *Interfaces*, *Institute for Operations Research and the Management Sciences*, 9(4), 94-101.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

BIST ENDEKSLERİNDE PORTFÖY ÇEŞİTLENDİRMESİ: ORTALAMADA VE VARYANSTA NEDENSELLİK ANALİZİ¹

Müslüm POLAT², Semih OLGUN³

Öz

Çalışmanın amacı Borsa İstanbul'da yer alan BIST100, Hizmet, Mali, Sınai ve Teknoloji endeksleri arasında portföy çeşitlendirmesi yapılıp yapılmayacağını tespit etmektedir. Çalışmada 03.01.2003-19.07.2019 tarihleri arasındaki haftalık veriler kullanılmıştır. Veri seti Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Elektronik Veri Dağıtım Sisteminin veri tabanından elde edilmiştir. Elde edilen veriler Eviews 10 paket program kullanılarak analiz edilmiştir. Ele alınan 5 endeks arasından 10 model kurulmuş ve bu modeller Granger nedensellik ve Hafner-Herwatz varyansta nedensellik testleri ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda 10 modelin 6'sında hem ortalamada nedensellik hem de varyansta nedensellik bulunmadığı sonucuna ulaşılmış ve bu modeller ile portföy çeşitlendirmesi yapmanın mümkün olduğu tespit edilmiştir. Sınai ve Hizmet endeksleri ile Teknoloji ve Hizmet endeksleri arasında varyansta nedenselliğe göre; Mali ve Sınai endeksleri arasında ise hem ortalamada hem de varyansta nedenselliğe göre portföy çeşitlendirmesi yapmanın uygun olmadığı tespit edilmiştir. Sonuçlar toplu olarak düşünüldüğünde; BIST100 endeksinin Hizmet, Mali ve Teknoloji endeksleri ile, Hizmet endeksinin Mali endeks ile, Teknoloji endeksinin ise Mali ve Sınai endeksleriyle portföy çeşitlendirmesi kullanılabileceğine karar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Portföy, Portföy Çeşitlendirmesi, Ortalamada Nedensellik, Varyansta Nedensellik

DIVERSIFICATION OF PORTFOLIO IN BIST INDICES: CAUSALITY ANALYSIS IN MEAN AND VARIANCE

Abstract

The purpose of the study is to determine BIST100, located in Borsa İstanbul, determines whether portfolio diversification will be made between the Service, Financial, Industrial and Technology indices. In the study, weekly data between 03.01.2003-19.07.2019 were used. The data set was obtained from the database of the Republic of Turkey Central Bank's Electronic Data Delivery System. The data obtained were analyzed using Eviews 10 package program. Between the 5 indices examined, 10 models were established and these models were analyzed with Granger causality and causality tests in Hafner-Herwatz variance. As a result of the analysis, it was concluded that in 6 of 10 models, there was no causality on mean and there was no causality in variance, with these models it was determined that portfolio diversification was possible. According to causality in variance between Industrial and Service indices, Technology and Service indices; It is determined that it is not suitable to make portfolio diversification according to causality in both mean and variance among Financial and Industrial indices. When the results are considered collectively: It is decided that BIST100 index can be used for portfolio diversification with the Service, Financial and

Key Words: Portfolio, Portfolio Diversification, Causality in Mean, Causality in Variance.

¹ Bu çalışma Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 06/09/2019 tarihinde kabul edilen ve Doç. Dr. Müslüm POLAT danışmanlığında Semih OLGUN tarafından hazırlanan "Portföy Çeşitlendirmesi Açısından Endeksler Arası İlişki: Ortalamada ve Varyansta Nedensellik Analizi" isimli yüksek lisans tez çalışmasından derlenmiştir.

² Doç. Dr. Müslüm POLAT, Bingöl Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finans ABD. mpolat@bingol.edu.tr, orcid: 0000-0003-1198-4693

³ Semih OLGUN, Bingöl Üniversitesi, SBE, İşletme Bölümü, Doktora Öğrencisi, solgun1244@gmail.com, orcid: 0000-0003-3279-7811

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Polat M., ve Olgun S. (2020), "BIST Endekslerinde Portföy Çeşitlendirmesi: Ortalamada ve Varyansta Nedensellik Analizi", *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 204-216.

Makale Geliş Tarihi: 26/03/2019

Makale Kabul Tarihi: 15/10/2020

Makale Yayın Tarihi: 30/12/2020

1. Giriş

İnsanlar borsaların kurulduğu günden itibaren yatırımlarını işletmelerin hisse senetleri, tahvilleri gibi finansal enstrümanlara yatırım yaparak getiri elde etmeye çalışmaktadır. Aslında gerek gerçek kişiler gerekse tüzel kişiler tarafından ellerinde bulunan kaynaklar ile piyasadaki bütün riskleri de göze alarak yatırım sonucunda kaynaklarını arttırmayı amaçlamaktadırlar. Fakat her zaman kaynaklarını arttırma imkanı bulamamakta, bazen de zarar etmektedirler. Hisse senetlerine yapılan yatırımlar aslında yatırım yapılan işletme ile bir ortaklık niteliği taşıdığı için işletmenin, uğramış olduğu bütün kar ve zarara yatırımcı da ortak olmak zorundadır.

Yatırımcılar, bu zarar ihtimalini ortadan kaldırmak, bu mümkün olmadığında ise minimize etmek isterler. Riskin minimize edilmesi üzerine ilk duran Markowitz (1952) olmuştur. Daha sonra John Linter (1965), Sharpe (1966) gibi çalışmalarda bu konunun gelişmesine katkı sağlamıştır. Gerek Markowitz (1952) tarafından ortaya atılan modern portföy teorisi gerekse devamındaki çalışmalarda temel konu yatırımcıların ellerinde bulunan kaynakları tek bir finansal enstrümana yatırmak yerine birden çok finansal menkul kıymete yatırımları gerektiği üzerine yoğunlaşmaktaydı. Böylece yatırımcıların riskleri minimize olmakta, karları ise makul bir seviyede kalmaya devam etmektedir. Riski minimize eden bir portföy oluşturmanın ilk şartlarından birisi portföye dahil edilecek menkul kıymetlerin kendi aralarında düşük korelasyona sahip olmaları ve herhangi bir nedensel ilişkiye sahip olmamaları gerekir. Çünkü menkul kıymetlerin yüksek korelasyona veya nedensel bir ilişkiye sahip olmaları durumunda hareketleri aynı yönde olacaktır. Böyle bir durumda bir menkul kıymet zarar ettiğinde diğer menkul kıymetler de zarar edecek ve çeşitlendirmeye rağmen risk aynı seviyede kalmaya devam edecektir.

Menkul kıymetler arasında nedensellik ilişkisi iki boyutta ele alınabilmektedir. Bunlardan birisi ortalamada nedensellik, diğeri ise varyansta nedensellik ilişkisidir. Ortalamada nedensellik ilişkisi menkul kıymetlerin getirileri arasında bir nedenselliğin bulunması iken varyansta nedensellik menkul kıymetlerin oynaklıkları arasındaki nedensellik ilişkisidir. Portföy yönetimi açısından bu iki nedenselliğinde bilinmesi gerekir. Menkul kıymetler arasındaki nedensellik ilişkisi gibi benzer menkul kıymetlerden oluşan endeksler arasındaki nedensellik ilişkisi de önemlidir. Çünkü endeksler benzer özellikteki menkul kıymetlerden oluştuğu için aynı endeks içindeki menkul kıymetlerin hareketleri de benzerlik gösterecektir. Böylece yatırımcılar, farklı endekslerdeki menkul kıymetlerden veya borsa yatırım fonu katılım belgelerinden portföy oluşturmaları mümkün olabilecektir. Bu sebeple bu çalışmanın amacı BIST'te yer alan BIST100, Hizmet, Mali, Sınai ve Teknoloji endeksleri arasındaki ortalama ve varyansta nedensellik ilişkisi belirlemektir.

Bu amaçla giriş bölümünden sonra ilgili literatür özetlenmiş, devamında veri seti ve yöntem tanıtılarak analiz ve bulgulara yer verilmiştir. Son olarak sonuç bölümüyle çalışma sonlandırılmıştır.

2. Literatür Taraması

Literatür taraması incelendiğinde portföy çeşitlendirmesi açısından endeksler arası ilişki, endekslerin karşılaştırılması veya ülkeler arası borsalar karşılaştırılarak portföy çeşitlendirilmesi konusunun işlendiği görülmektedir. Bu çalışmaların bir kısmı şu şekildedir.

Tablo 1: Literatür Taraması

Yazarlar	Değişkenler / Ülkeler	Yöntem	Dönem	Sonuç
Smyth ve Nandha (2003)	Hindistan, Pakistan, Sri Lanka, Bangladeş	Engle Granger Johansen Eş-bütünleşme	1995-2001 günlük veri	Değişkenler arasında uzun vadede eş-bütünleşme ilişkisi tespit edemediği için portföy çeşitlendirmesi için mümkün olduğu sonucuna ulaşmıştır

Narayan ve Smyth (2004)	Yeni Zelanda, Avusturya, Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD	Johansen eş-bütünleşme, Gregory eş-bütünleşme, Hansen eş-bütünleşme	Yeni Zelanda ve İtalya için 1975-2003, Diğer 7 ülke için ise 1967-2003	Yeni Zelanda hiçbir ülke ile eş-bütünleşik olmadığı sonucuna ulaşmışlar ve portföy çeşitlendirmesi yolu ile riskin minimize edilebileceği sonucuna ulaşmışlardır.
Chang ve Cheng-Lu (2006)	Şangan, Şenzen	Phililips-Ouliais Harris-inder Johansen eş bütünleşme Jeselius eş bütünleşme KSS eş bütünleşme Parametrik olmayan Bierons	2000-2005 günlük veri	İki borsa arasında yapılan tüm analiz sonuçlarında eş bütünleşik olmadığı sonucuna ulaşmış ve portföy çeşitlendirmesi açısından uygundur.
Duran ve Şahin (2006)	Mali, Sınai, Hizmet, Teknoloji	EGARCH	2000-2004	Endekslerin volatiliteleri arasında anlamlı etkileşim tespit etmiştir. Portföy çeşitlendirmesi açısından uygun olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.
Küçükçolak (2008)	Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Almanya, Fransa	Engle Granger eş-bütünleşme	2001-2005 günlük veri	Türkiye ile diğer dört ülke arasında eş hareketliliğe rastlamadığı için portföy çeşitlendirmesi açısından uygun olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Chang ve Tzeng (2009)	ABD, Kanada, Almanya, Japonya, Meksika	Bierons Eşbütünleşme	2000-2008 Günlük veri	ABD hiçbir ülke ile eş bütünleşik olmadığından portföy çeşitlendirmesi açısından uygundur.
Bozoklu ve Saydam (2010)	Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya	Johansen eş-bütünleşme Parametrik olmayan Bierons eş-bütünleşme	2005-2010 günlük veri	Uzun dönemde karlılığın olamayacağı söz konusu olduğundan portföy çeşitlendirmesi açısından uygun olmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Büyükşalvarcı (2010)	İMKB'ye ait 25 endeks kullanmıştır.	Faktör Analizi	2000-2001 Kriz Dönemi 2008 Kriz öncesi 2008 Kriz dönemi	2000-2001 döneminde portföy yapılamayacağı, 2008 kriz öncesi ve 2008 kriz dönemi için endekslere bağlı olarak portföy çeşitlendirmesi yapılabileceği sonucuna ulaşmıştır.
Gözbaşı (2010)	Türkiye, Arjantin, Brezilya, Meksika, Hindistan, Malezya, Macaristan, Mısır	ARDL sınır testi, Granger nedensellik testi Toda-Yamamoto nedensellik testi	1995-2008 haftalık veri	Uzun dönemde İMKB ve Brezilya-Hindistan-Mısır eşbütünleşik olduğu ve Kısa Dönemde ise Arjantin ve Malezya dışındaki diğer 5 ülke ile eş bütünleşik olduğundan sadece Arjantin ve Malezya ile portföy çeşitlendirmesi yapılabilir

An ve Brown (2010)	ABD, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin	Johansen Eş- bütünleşme	1995-2009 Haftalık ve aylık veri	ABD Çin dışındaki 3 ülke ile eş bütünleşik olmadığından portföy çeşitlendirmesi yapılabilir.
Kenourgios ve Aristeidis (2011)	ABD, Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Hırvatistan, Sırbistan, İngiltere, Almanya, Yunanistan	Johansen eş- bütünleşme GARCH Monte carlo simülasyonu	2000-2009 günlük veri	Çalışmada 2008 krizinin etkisi ile bütün borsalarda hareketlilik olduğu için portföy çeşitlendirmesi açısından uygun olmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Ali ve diğ., (2011)	Pakistan, Hindistan, Çin, Endonezya, Tayvan, Singapur, Malezya, Japonya, İngiltere, ABD	Johansen eş- bütünleşme	1998-2008 aylık veri	Pakistan'ın İngiltere, ABD, Tayvan, Malezya ve Singapur ile çeşitlendirme yapabilir, Fakat Hindistan, Çin, Japon ve Endonezya ile çeşitlendirme yapmanın fayda sağlamayacağı sonucuna ulaşmışlardır.
Boztaosun ve Çelik (2011)	Türkiye, Norveç, Hollanda, Almanya, Belçika, İngiltere, Fransa, Avusturya, İsviçre, İsveç, İspanya	Johansen- Jeselius eş- bütünleşme	2002-2009	Türkiye ile Avrupa'nın 10 ülkesi arasında yapılmış olan eş-bütünleşme analizi sonucunda 5 ülke ile eş bütünleşik olduğu ve diğer 5 ülke ile eş bütünleşik olmaması neticesinde Türkiye ile Fransa-Avusturya- İsviçre- İsveç- İspanya ülkeleri ile portföy çeşitlendirmesi yapılabileceği sonucuna ulaşmıştır.
Kapusuzoğlu ve İbicioğlu (2013)	Gıda, Tekstil-Deri, Orman-Kağıt- Basım, Kimya-Petrol- Plastik, Taş-Kağıt, Metal-Eşya- Makine, Elektirik, İletişim, Banka-Sigorta- Finansal kiralama, Bilişim	Çok boyutlu ölçekleme yöntemi	2005-2012 günlük veri	Ele alınmış olan değişkenler arasında, faaliyetleri birbirlerine uzak olan sektörler arasında portföy çeşitliliği yapılabileceği sonucuna ulaşmışlardır.
Çelik ve diğ. (2013)	Türkiye (XU100, XU50 ve XUSIN), Brezilya (Ibrx50 ve INdx)	Johansen eş- bütünleşme Jehelius eş- bütünleşme Granger Nedensellik	2010-2012 günlük veri	Çalışmanın sonucunda XU50 ve IBx50 arasında çift yönlü, IBrx50 ve INdx den XU50 ve XUSIN'e tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Uluslararası portföy çeşitlendirmesi açısından yabancı yatırımcıların Türk borsasını da seçenekler arasında değerlendirmelerini tavsiye etmişlerdir.

Yıldız ve Aksoy (2014)	MSCI, BIST	Engle Granger eş-bütünleşme	1990-2011 aylık veri	Uzun ve kısa dönemde eş bütünleşik olduğu tespit etmişler ve portföy çeşitlendirmesi açısından uygun olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.
Akel (2015)	Türkiye, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan	VECM Granger Nedensellik, Johansen Eş-bütünleşme	2000-2013 Haftalık veri	Bütün ülkeler eş bütünleşik olduğundan portföy çeşitlendirmesi yapmanın mümkün olmadığı sonucuna ulaşmıştır.
Zeren ve diğ. (2015)	Türkiye, Avusturya, Belçika, Hollanda, İsviçre, Meksika	Maki Eşbütünleşme	1990-2013	Türkiye sadece Hollanda ile eş bütünleşik olmadığından, Türkiye ve Hollanda arasında çeşitlendirme yapmak mümkündür.
Yağlı (2016)	ABD, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve BIST temel endeksleri	Johansen eş-bütünleşme	200-2016 haftalık veri	ABD ve diğer ülke endeksleri arasında eş hareketliliğe rastlamamıştır. Yabancı yatırımcılar için uluslararası portföy çeşitlendirmesi yaparken ABD ile diğer 6 ülke borsa endeksleri portföyüne ekleyerek riski minimize edebilecekleri sonucuna ulaşmıştır.
Koy ve Ekim (2016)	BIST alt endekslerinden Hizmet, Sanayi, Ticaret, Banka	GARCH, EGARCH, TGARCH	2011-2014 günlük veri	Banka sektöründen meydana gelen volatilité etkisi tüm sektörleri etkilemekte bu yüzde çeşitlendirmenin farklı endeksler ile yapılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.
Kaya (2016)	Türkiye, Hindistan, Arjantin, Fransa, Japonya, ABD	Engle-Granger eş-bütünleşme testi	2010-2011 günlük veri	BIST ABD borsası ile eş bütünleşik fakat BIST, Hindistan, Arjantin, Japonya, Fransa borsaları ile eş bütünleşik olmadığı bunun neticesinde portföy çeşitlenmesi ve arbitraj imkanı yapmanın mümkün olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Polat ve Gemici (2017)	Türkiye, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika	ARDL sınır testi EKK	2003-2017 aylık veriler	Uzun dönemde Türkiye-Hindistan-Brezilya ile kısa dönemde ise Rusya ile eş bütünleşik olduğuna ulaşmışlardır. Fakat Çin ve Güney Afrika kısa ve uzun dönemde eş-bütünleşik olmadığı için portföy oluşturmanın mümkün olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Kılıç ve Buğan (2019)	Türkiye, ABD, Almanya, İngiltere, Fransa, Çin, Japonya.	Ortalamada ve Varyansta nedensellik	1991-2016 günlük veri	ABD ve AB arasında çeşitleme yapanlar için Türkiye'yi portföy sepetine eklememesi gerektiği, Asya borsalarından çeşitleme yapanlar için ise fayda sağlayacağı sonucuna ulaşmışlardır.
Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2019a)	BIST, Mali, Sınai, Hizmet, Teknoloji	Johansen eş-bütünleşme, Granger nedensellik	2014-2017 Günlük ve haftalık veri	Uzun-kısa dönemde hem eş bütünleşme hem de nedensellik sonuçlarına göre herhangi bir eş bütünleşme ilişkisi ve nedensellik ilişkisine rastlanmadığından portföy çeşitlendirmesi yapmak için uygundur.

Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2019b)	BIST, Dow Jones, Dax, CAC Bu borsalara ait (Sanayi, Mali ve Teknoloji endeksleri)	Engle Granger eş-bütünleşme, Granger nedensellik	2010-2018 günlük veri	BIST ile 3 borsanın 3 endeksi arasında uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisi rastlanılmamış. Uluslararası çeşitlendirme yapılabileceği, Nedensellik sonuçları ise kısa dönemde herhangi bir nedenselliğe rastlanmadığından portföy çeşitlendirmesi yapmak mümkündür.
------------------------------	--	--	-----------------------	--

İlgili literatür incelendiğinde BIST endeksleri arasındaki ilişkiyi ortalama veya varyans modellerinden sadece biri ile analiz ettikleri görülmektedir. Borsa İstanbul'da endeksler arası ilişkiyi hem ortalamada hem de varyanta araştıran çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, BIST endeksleri arasındaki nedensellik ilişkisini ortalamada ve varyansta ele alması itibari ile özgün bir çalışmadır. Bu haliyle literatüre önemli katkı sağlayacağı muhakkaktır.

3. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada Borsa İstanbul'un temel endekslerinden olan BIST100, BIST Hizmet, BIST Mali, BIST Sınai ve BIST Teknoloji endeksleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu amaçla bu endekslerin 03.01.2003 ve 19.07.2019 tarihleri arasındaki haftalık verileri kullanılmıştır. Veri seti Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sisteminin (EVDS) veri tabanından elde edilmiştir. Elde edilen veriler Eviews 10 paket program kullanılarak analiz edilmiştir. Değişkenler;

$$R_{it} = [\text{LN}(P_{it}) - \text{LN}(P_{it-1})] * 100 \quad (1)$$

formülü yardımıyla logaritmik getiri serisine dönüştürülmüştür. Burada R_{it} ; i endeksine ait t dönemdeki logaritmik getiriyi, P_{it} ; i endeksine ait t dönemdeki endeks değerini, P_{it-1} ise i endeksine ait t döneminden bir önceki döneme ait endeks değerini ifade etmektedir.

Çalışmada Granger nedensellik ve Hafner-Herwatz varyansta nedensellik testleri kullanılmıştır. Ekonometrik çalışmaların, zaman serileri ile uygulanmasında ki ehemmiyeti öncelikle serilerin durağan veya durağan olmamasının kontrol edilmesi gerekir. Bu çalışmada değişkenlerin birbirleri ile nedensellik ilişkilerinin tespit edilmesi için serilerin seviyede durağan olması gerekmektedir (Tarı, 2005: 380). Serilerin durağan olması demek, serilerin aritmetik ortalamalarının, varyanslarının ve ortak varyanslarının ne zaman ölçüm yapılırsa yapılsın durağan sonuçlar elde edildiği durumlardır (Gujarati, 2003: 798). Granger Nedensellik ve Hafner-Herwatz varyansta nedensellik analizleri %5 önem seviyesi dikkate alınarak sonuçlar değerlendirilmiştir.

Çalışmada Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testlerinden yararlanılmıştır. ADF birim kök testinde istatistiki olarak değişkenlere ait hata terimlerinin bağımlı olmadığı ve homojen oldukları varsayılmasına rağmen, PP birim kök testinde ise istatistiki olarak hata terimlerinin bağımlı ve heterojen oldukları varsayılmaktadır (Dickey ve Fuller, 1981; Phillips ve Perron, 1988).

ADF testinin ölçülmesi için (2) ve (3) numaralı denklemler kullanılmıştır. (2) numaralı denklem sabitli, (3) numaralı denklem ise, sabitli ve trendli ADF denklemlerini göstermektedir. ADF denklemlerinde olası otokorelasyon probleminin önlenmesi amacıyla bağımlı değişkenin gecikmeleri denklemin sağ tarafına açıklayıcı değişken olarak eklenmektedir. ADF denklemlerinde bağımlı değişkenin gecikme uzunluklarının belirlenmesi için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmıştır.

$$\Delta_{y_t} = \beta + \delta_{y_{t-1}} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta_{y_{t-i}} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta_{y_t} = \beta + \delta_{y_{t-1}} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta_{y_{t-i}} + \text{ytrend} + \varepsilon_t \quad (3)$$

$$\Delta_{y_t} = \delta_{y_{t-1}} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta_{y_{t-i}} + \varepsilon_t \quad (4)$$

(2), (3) ve (4) Numaralı denklemlerde y serilerin durağanlığını, β , δ , ϕ ve γ serilerin katsayılarını, ε ; hata terimini ve p uygun gecikme sayısını temsil etmektedir. δ katsayısının t istatistiği MacKinnon tablo kritik değeriyle karşılaştırılarak serinin durağan olup olmadığına karar verilir. Eğer t istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon tablo kritik değerinin mutlak değerinden büyükse seri seviyede durağandır.

PP testinin ölçülmesinde bağımlı değişkene ait gecikmeler söz konusu değildir. Çünkü PP testinde Newey-West bağımlı değişken gecikmelerini tespit eden bir uyarılma tahmincisidir. PP testi için (5) ve (6) numaralı denklemlerden yararlanılmıştır (Phillips ve Perron, 1988):

$$\Delta_{y_t} = \beta + \delta_{y_{t-1}} + \mu_t \quad (5)$$

$$\Delta_{y_t} = \beta + \delta_{y_{t-1}} + \text{ytrend} + \mu_t \quad (6)$$

(5) ve (6) numaralı denklemlerde y; durağanlığı incelenen değişkeni β , δ ve y; katsayıları, μ ise hata terimini ifade etmektedir. δ katsayısının t istatistiği MacKinnon tablo kritik değeriyle karşılaştırılarak serinin durağan olup olmadığına karar verilir (Phillips ve Perron, 1988). PP denklemlerinde bağımlı değişkenin gecikme uzunluklarının belirlenmesi için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmıştır.

Zaman serilerinde Granger nedensellik araştırması yaparken, bir değişkenin diğer bir değişkenle geçmiş serileri arasında herhangi bir bağlantısının bulunup bulunmadığı tespit etmeye çalışmamızın yanı sıra bu bağlantının da yönünü belirlememize yardımcı olmaktadır. Granger nedensellik analizi öngörülebilirlik açısından tanımlanmış ve X değişkeni Y değişkeni hakkında özel bilgiye sahipse x y'nin granger nedenidir şeklinde ifade edilmektedir. Granger nedensellik analizi iki değişken arasında hesaplanırken şu formül kullanılır (Granger, 1969: 431);

$$X = \sum_{i=1}^m \alpha_i X(t-i) + \sum_{j=1}^m \theta_j Y(t-j) + \mu(2t) \quad (7)$$

$$Y = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y(t-i) + \sum_{j=1}^m \beta_j X(t-j) + \mu(1t) \quad (8)$$

(7) ve (8) numaralı formülde; X: Bağımlı Değişkeni, Y:Diğer değişkeni M: Gecikme Uzunluğunu $\mu(2t)$ ve $\mu(1t)$: Hata terimlerinin bağımsızlığını ifade etmektedir (Granger, 1969: 431).

Hafner ve Herwatz (2006) Tek değişkenli ARMA (p, q) için ve Tek değişkenli GARCH (1,1) için, Varner testinde nedensellik yaklaşımı için gereklidir. Modelin ARMA'sı (p, q) ortalama denklemi, Modelin GARCH'ı (1,1) kısmı ise varyans denklemi olarak tanımlanmıştır. ARMA (p, q)

modeli, 'y' serisinin çağdaş terimlerinin ifade etmektedir. Sıfır hipotezin nedensellik yoktur şeklinde kurulduğu LM test istatistiği önermişler ve varyansta nedenselliği ölçmede daha başarılı sonuç verdiğini belirlemişlerdir.

$$\lambda_{LM} = \frac{1}{4T} \left(\sum_{t=1}^T (\xi_{it}^2 - 1) z_{jt}' \right) V(\theta_i)^{-1} \left(\sum_{t=1}^T (\xi_{jt}^2 - 1) z_{jt} \right) \xrightarrow{d} \chi^2 \quad (9)$$

ξ_{it} Standartlaştırılmış kalıntıları ifade etmektedir.

$$V(\theta_i) = \frac{K}{4T} \left\{ \sum_{t=1}^T z_{jt} z_{jt}' - \sum_{t=1}^T z_{jt} x_{jt}' \left(\sum_{t=1}^T x_{it} x_{it}' \right)^{-1} \sum_{t=1}^T x_{it} z_{jt}' \right\}^2 \quad \text{ve}$$

$$K = \frac{1}{T} \sum_{t=1}^T (\xi_{it}^2 - 1) * (\xi_{it}^2 - 1) \quad (10)$$

Test süreci şu şekilde özetlenebilir (Hafner ve Herwatz, 2006: 139):

- Nedensellik ilişkisi araştırılan her iki değişken için GARCH (1,1) modelini tahmin et ve hata terimleri (ε_{it} ve ε_{jt}) ile standardize hata terimini (ξ_{it}) bul. x_{it} değişkeni için türevleri hesapla,
- $\xi_{it}^2 - 1$ bağımlı değişken x_{it} ile z_{jt} değişkenleri bağımsız olmak üzere regresyon modelini tahmin et,
- λ_{LM} test istatistiği gözlem sayısı (T) ile regresyon denkleminin açıklama gücünün (R^2) çarpımına eşit olacaktır,
- Test istatistiği 2 serbestlik dereceli ki-kare dağılımına sahip olacaktır.

4. Analiz Sonuçları

Analize başlamadan önce serilere ait Tanımlayıcı istatistikleri incelemekte fayda olacaktır. Tablo 2'de tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur.

Tablo 2: Serilere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	BIST100	HİZMET	MALİ	SINAI	TEKNOLOJİ
Ortalama	0.2643	0.2760	0.2572	0.2850	0.2755
Ortanca	0.529	0.367	0.534	0.547	0.523
Maksimum	15.7580	15.7342	20.3528	11.8170	13.4517
Minimum	-19.2733	-13.0995	-21.6947	-20.1177	-19.5752
Standart Sapma	3.7130	3.1286	4.3745	3.2147	4.1190
Jarque-Bera	162.0125	88.6237	158.5750	465.7845	153.2231
Olasılık Değeri	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Gözlem	861	861	861	861	861

Tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde endekslerin haftalık ortalama getirilerinin pozitif ve birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ilgili dönemde haftalık en fazla getiri getiren endeksin %0.285 ile Sınai endeksi, en düşük getiri veren endeksin ise Mali endeksi olduğu dikkat çekmektedir. Standart sapma ekonometrik olarak serilerin oynaklık dağılımlarını ifade etmekte ve seriler incelendiği zaman oynaklığın daha çok mali endekste daha sonra sırasıyla Teknoloji, BIST100, Sınai ve son olarak da Hizmet endeksinde olduğu görülmektedir. Serilerin normal

dağılım özelliği gösterip göstermediklerinin tespit etmeye yardımcı olan Jargue-Bera istatistiğinden bütün değişkenlerin %1 önem seviyesine göre normal dağılım özelliğine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Tanımlayıcı istatistiklerden sonra değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanarak Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Endekslere Ait Serilerin Korelasyon Matrisi

	BIST100	HİZMET	MALİ	SINAI	TEKNOLOJİ
BIST100	1				
HİZMET	0.8298 (0.0000)	1			
MALİ	0.9795 (0.0000)	0.7562 (0.0000)	1		
SINAI	0.9094 (0.0000)	0.7497 (0.0000)	0.8314 (0.0000)	1	
TEKNOLOJİ	0.6995 (0.0000)	0.5882 (0.0000)	0.6558 (0.0000)	0.7267 (0.0000)	1

Serilerin korelasyon matrisi incelendiğinde bütün değişkenlerin pozitif ve güçlü denecek derecede ilişki olduğu görülmektedir. Bununla birlikte en yüksek korelasyon ilişkisinin 0.9795 ile BIST100 ve Mali endeksi arasında en düşük ilişki ise 0.5882 ile Hizmet endeksi ve Teknoloji endeksi arasında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4'te ADF ve PP birim kök test sonuçları gösterilmiş olup sonuçlar incelendiğinde; BIST100, Hizmet, Mali, Sınai ve Teknoloji endekslerinin iki teste göre de sabitli, sabitli ve trendli ile sabitsiz ve trendsiz modellerin hepsinde %1 önem düzeyinde seviye değerleri ile durağan oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Seviye	ADF			PP		
		Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitsiz ve Trendsiz
BIST100	T-İstatistik	-19.6492 (0.0000)	-19.7127 (0.0000)	-19.5095 (0.0000)	-30.1318 (0.0000)	-30.1805 (0.0000)	-30.0142 (0.0000)
HİZMET	T-İstatistik	-30.4269 (0.0000)	-30.4751 (0.0000)	-30.2054 (0.0000)	-30.5342 (0.0000)	-30.6313 (0.0000)	-30.2264 (0.0000)
MALİ	T-İstatistik	-19.7881 (0.0000)	-19.8671 (0.0000)	-19.6954 (0.0000)	-29.8969 (0.0000)	-29.9597 (0.0000)	-29.8218 (0.0000)
SINAI	T-İstatistik	-19.2597 (0.0000)	-19.2921 (0.0000)	-19.046 (0.0000)	-30.3342 (0.0000)	-30.3462 (0.0000)	-30.2329 (0.0000)
TEKNOLOJİ	T-İstatistik	-18.3678 (0.0000)	-18.3611 (0.0000)	-18.2643 (0.0000)	-27.9904 (0.0000)	-27.9801 (0.0000)	-27.9473 (0.0000)

Not: Parantezi içinde yazan değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Değişkenlerin seviye değerleri ile durağanlıkları belirlendikten sonra Granger ve Hafner ve Herwatz (2006) nedensellik testleri ile nedensellik sınaması yapılmış ve sonuçlar Tablo 5 ve Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 5: Ortalamada Nedensellik Sonuçları

	UGS**	H ₀ Hipotezi	F-İstatistiği	Olasılık Değerleri
Model 1	1	Hizmet \neq > BIST100	0.4326	0.5107
		BIST100 \neq > Hizmet	0.4800	0.4884
Model 2	2	Mali \neq > BIST100	4.9949	0.0823
		BIST100 \neq > Mali	4.1539	0.1253
Model 3	2	Sınai \neq > BIST100	4.5386	0.1034
		BIST100 \neq > Sınai	8.7348	0.0127***
Model 4	2	Teknoloji \neq > BIST100	1.1243	0.5700
		BIST100 \neq > Teknoloji	3.5613	0.1685
Model 5	1	Mali \neq > Hizmet	0.7531	0.3855
		Hizmet \neq > Mali	1.2457	0.2644
Model 6	2	Sınai \neq > Hizmet	0.0180	0.8931
		Hizmet \neq > Sınai	1.1382	0.286
Model 7	2	Teknoloji \neq > Hizmet	0.0660	0.9675
		Hizmet \neq > Teknoloji	2.7771	0.2494
Model 8	2	Sınai \neq > Mali	3.4707	0.1763
		Mali \neq > Sınai	8.3859	0.0151***
Model 9	2	Teknoloji \neq > Mali	1.9976	0.3683
		Mali \neq > Teknoloji	3.7279	0.1551
Model 10	2	Teknoloji \neq > Sınai	1.1462	0.5638
		Sınai \neq > Teknoloji	1.2738	0.5289

Not: **Uygun Gecikme Sayısını, ***%5 önem düzeyine göre nedenselliği ifade etmektedir

Ortalamada nedensellik analiz sonuçları incelendiği zaman 10 model için de Model 3 ve Model 8 sonuçları arasında nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bundan dolayı bu iki modele dahil olan endeksler arasında portföy çeşitlendirmesi yapmak uygun değildir. Model 3 ve Model 8 dışında kalan 8 model %5 önem seviyesine göre, değişkenler birbirlerinin çift yönlü ortalama nedensellik olmadıkları sonucu tespit edilmiş ve portföy çeşitlendirmesi açısından 8 Modelin uygun olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 6: Varyansta Nedensellik Sonuçları

	H ₀ Hipotezi	Lm-İstatistiği	Olasılık Değerleri
Model 1	Hizmet \neq > BIST100	1.674	0.4329
	BIST100 \neq > Hizmet	4.275	0.1180
Model 2	Mali \neq > BIST100	0.048	0.9761
	BIST100 \neq > Mali	4.990	0.0825
Model 3	Sınai \neq > BIST100	4.765	0.0923

	BIST100 \neq > Sınai	0.328	0.8487
Model 4	Teknoloji \neq > BIST100	2.286	0.3189
	BIST100 \neq > Teknoloji	2.419	0.2983
Model 5	Mali \neq > Hizmet	5.114	0.0775
	Hizmet \neq > Mali	0.587	0.7455
Model 6	Sınai \neq > Hizmet	8.740	0.0126***
	Hizmet \neq > Sınai	1.139	0.5657
Model 7	Teknoloji \neq > Hizmet	8.388	0.0151***
	Hizmet \neq > Teknoloji	1.533	0.4646
Model 8	Sınai \neq > Mali	10.435	0.0054***
	Mali \neq > Sınai	0.839	0.6572
Model 9	Teknoloji \neq > Mali	4.226	0.1208
	Mali \neq > Teknoloji	3.313	0.1908
Model 10	Teknoloji \neq > Sınai	2.490	0.2879
	Sınai \neq > Teknoloji	1.504	0.4714
Not: *** %5 önem düzeyine göre nedenselliği ifade etmektedir			

Varyansta nedensellik sonuçlarına göre Tablo 6 incelendiği zaman; 6, 7 ve 8. Modeller arasında oynaklık olduğu ve bunun sonucunda bu üç modelde bulunan endeksler arasında portföy çeşitlendirmesi yapmanın uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Geriye kalan 7 model %5 önem seviyesine göre değişkenler arasında çift yönlü bir varyansta nedensellik ilişkisine rastlanmadığı için portföy çeşitlendirmesi açısından uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. Sonuç ve Tartışma

Fon yöneticileri ve yatırımcılar, yatırım yaparken tutum ve davranışları birbirlerinden farklılık göstermektedir. Bu durumun temel sebebi riske karşı bakış açılarından kaynaklandığı görülmekte ve bu noktada portföy çeşitlendirmesi ile yatırımlar için modeller oluşturulmaktadır. Yatırımcıların bir kısmı riski sever bir kısmı riskten kaçınır diğer bir kısım ise riske karşı kayıtsız bir tavır sergilerler. Yatırımcının bu tavır portföyün hangi menkul kıymetlerden oluşacağını ve risk düzeyini belirlemektedir. Yatırımcıların risk üstlenme dereceleri birbirinden farklı da olsa genel olarak minimum risk ve maksimum kazanç elde etmek için portföy çeşitlendirmesini tercih ederler.

Bu çalışma Borsa İstanbul'daki temel endeksler (BIST100, Hizmet, Mali, Sınai ve Teknoloji) arasındaki ilişkiyi portföy çeşitlendirmesi açısından incelemektedir. Bu sebeple ortalamada ve varyansta nedensellik analizlerinden yararlanılmıştır. Beş endeks arasında ikili ilişkiler şeklinde toplam 10 modele analizler uygulanmıştır.

Analiz sonucunda 10 modelin 6'sında hem ortalamada nedensellik hem de varyansta nedensellik analizlerine göre portföy çeşitlendirmesi yapmak mümkündür. Çalışmada BIST100 endeksinden Sınai endeksine doğru tek yönlü olarak ortalamada nedenseli olduğu, sınai endeksten hizmet endeksine doğru ve teknoloji endeksinden hizmet endeksine doğru tek yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Fakat 10 model içinde sadece Sınai endeksi ile mali endeks arasında kurulan modelde hem ortalamada hem de varyansta nedensellik bulunduğu dolayısıyla portföy çeşitlendirmesi yapmanın mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Portföy çeşitlendirmesi kapsamında 10 modelin ele alındığında; BIST100 endeksinin Hizmet, Mali ve Teknoloji endeksleri ile, Hizmet endeksinin Mali endeks ile, Teknoloji endeksinin Mali ve Sınai endeksleri ile portföy çeşitlendirmesi yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuçlar literatür ile karşılaştırıldığında; BIST100-Hizmet, BIST100-Mali, BIST100-Teknoloji, Hizmet-Mali, Teknoloji-Mali ve Teknoloji-Sınai endeksleri arasında portföy çeşitlendirmesi yapmanın uygun olduğunu belirleyen Büyükşalvarcı (2010) ile Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2019)'un çalışmalarına paralellik gösterdiği; portföy çeşitlendirmesi yapmanın uygun olmadığını tespit eden Duran ve Şahin (2006) ile Koy ve Ekim (2016) çalışmalarından farklılaştığı görülmektedir. Diğer modellerde ise tam tersi bir durum söz konusudur. Yani Duran ve Şahin (2006) ile Koy ve Ekim (2016) çalışmalarına benzerlik göstermekte ve Büyükşalvarcı (2010) ile Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2019)'un çalışmalarından farklılaşmaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlardan hareketle; yatırımcılar, Borsa İstanbul'da yer alan endeksler arasında bir portföy oluşturacaklarında BIST100-Sınai, Sınai-Hizmet, Teknoloji-Hizmet ve Sınai-Mali endekslerini bir arada portföye dahil etmemeleri faydalı olacaktır. Diğer taraftan BIST100 endeksinin Hizmet, Mali ve Teknoloji endeksleri ile, Hizmet endeksinin Mali endeks ile, Teknoloji endeksinin ise Mali ve Sınai endeksleri ile birlikte portföye eklemeleri portföy çeşitlendirmesi açısından yarar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akel, V. (2015). Kırılğan Beşli Ülkelerinin Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Eşbütünleşme Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24), ss. 75-96. doi:<http://dx.doi.org/10.17130/ijmeb.2015.11.24.719>
- Ali, S., Butt, B. Z., & Rehman, K. (2011). Comovement Between Emerging and Developed Stock Markets: an Investigation Through Cointegration Analysis. *World Applied Sciences Journal*, 12(4), ss. 395-403.
- An, L., & Brown, D. (2010). Equity Market Integration Between The US and BRIC Countries: Evidence from Unit Root and Cointegration Test. *Research Journal of International Studies*(16), ss. 15-24.
- Bozoklu, Ş., & Saydam, İ. M. (2010). BRIC Ülkeleri ve Türkiye Arasındaki Sermaye Piyasaları Entegrasyonunun Parametrik ve Parametrik Olmayan Eşbütünleşme Testleri ile Analizi. *Maliye Dergisi*(159), ss. 416-431.
- Boztosun, D., & Çelik, T. (2011). Türkiye Borsasının Avrupa Borsaları İle Eş Bütünleşme Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), ss. 147-162.
- Büyükşalvarcı, A. (2010). Ekonomik Krizler ve Portföy Çeşitlendirmesi: İMKB Endeksleri Üzerine Faktör Analizi Uygulaması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, ss. 229-243.
- Chang, T., & Cheng-Lu, Y. (2006). Equity Diversification in Two Chinese Share Markets: Old Wine and New Bottle. *Economics Bulletin*, 7(4), ss. 1-7.
- Chang, T., & Tzeng, H.-W. (2009). International Equity Diversification between the United States and its Major Trading Partners: Nonparametric Cointegration Test. *International Research Journal of Finance and Economics*(32), ss. 139-147.
- Çelik, İ., Kaya, M., & Tunç, H. (2013). Uluslararası Portföy Çeşitlendirmesi Açısından Gelişmekte Olan Ülke Borsaları Arasındaki Eşhareketlilik: Brezilya-Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), ss. 167-180.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, ss. 1057-1072. doi: 10.2307/1912517
- Duran, S., & Şahin, A. (2006). İMKB Hizmetler, Mali, Sınai ve Teknoloji Endeksleri Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1, ss. 57-70.
- Eyüboğlu, S., & Eyüboğlu, K. (2019a). Borsa İstanbul Sektör Endekslerinin Karşılıklı Bağımlılıklarının Test Edilmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(53), ss. 246-260. doi:<https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.345786>

- Eyüboğlu, S., & Eyüboğlu, K. (2019b). BIST Sektör Endekslerinin Gelişmiş Ülke Sektör Endeksleri İle İlişkisinin İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), ss. 125-129. doi:<https://doi.org/10.18506/anemon.428513>
- Gözbaşı, O. (2010, Ocak-Temmuz). İMKB İle Gelişmekte Olan Ülkelerin Hisse Senedi Piyasalarının Etkileşimi: Eşbütünleşme ve Nedensellik Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(35), ss. 99-118.
- Granger, C. (1969). Investigating Causal Relations By Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 37(3), ss. 424-438. doi:10.2307 / 1912791
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic Econometrics* 3. Edition, New York: McGraw-Hill Inc.
- Kaya, T. (2016). 2008 Küresel Ekonomik Kriz Sonrası BIST ve Dünya Borsaları İlişkisi: Kriz İlişkilerini Etkiledi mi? *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(618), ss. 9-30.
- Kenourgios, D., & Aristeidis, S. (2011). Equity Market Integration in Emerging Balkan Markets. *Research in International Business and Finance*, ss. 296-307. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2011.02.004>
- Kılıç, Y., & Buğan, M. (2019). Finansal Piyasaların Entegrasyonu: ABD, AB, Asya Piyasaları ve Borsa İstanbul Örneği. *Sosyal Bilimler Metinleri*, ss. 49-61.
- Koy, A., & Ekim, S. (2016). Borsa İstanbul Sektör Endekslerinin Volatilite Modellemesi. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergisi*, 5(2), ss. 1-23.
- Küçükçolak, N. (2008). Co-integration of the Turkish Equity Market with Greek and Other European Union Equity Markets. *International Research Journal of Finance and Economics*, 13(1), ss. 58-73.
- Markowitz, H. M. (1952). Portfolio Selection. *Journal of Finance*, ss. 77-91. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1952.tb01525.x>
- Narayan, P. K., & Smyth, R. (2004). Modelling The Linkages Between The Australian And G7 Stock Markets: Common Stochastic Trends and Regime Shifts. *Applied Financial Economics*, 14(14), ss. 991-1004.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), ss. 335-346. doi:<https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335>
- Polat, M., & Gemici, E. (2017). Analysis of The Relationship Between BIST And BRICS Stock Markets in Terms of Portfolio Diversification: Cointegration Analysis with ARDL Boundary Test. *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 4(4), ss. 303-403. doi:<https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2017.749>
- Sharpe, W. F. (1966). Mutual Fund Performance. *Journal of Business*, 39(1), ss. 119-138.
- Smyth, R., & Nandha, M. (2003). Bivariate Causality Between Exchange Rates and Stock Prices in South Asia. *Applied Economics Letters*, ss. 699-704. doi:<https://doi.org/10.1080/1350485032000133282>
- Tarı, R. (2005). *Ekonometri*, 3. Baskı, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Yağlı, İ. (2016). Uluslararası Portföy Çeşitlendirmesi Kapsamında ABD İle BRICS ve Türkiye Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisinin Analizi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 1(1-2), ss. 13-22.
- Yıldız, A., & Aksoy, E. E. (2014). Morgan Stanley Gelişmekte Olan Borsa Endeksleri İle BİST Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisinin Analiz Edilmesi. *Atatürk Üniversitesi Journal of Economics Administrative Sciences*, 28(1), ss. 1-23.
- Zeren, A. Ö., Konuk, F., & Zeren, F. (2015). Ülke Borsaları Arasında Portföy Çeşitlendirmesi: Türkiye ile Bes OECD Ülkesi Arasındaki İlişkinin Analizi. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1(2), ss. 22-33.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMİ, EĞİTİMİ VE NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN PARAMETRİK TEKNİKLERLE ANALİZİ: DÜZCE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

İsmail DURAK¹

Öz

Bu araştırmada farklı fakülte ve bölümlerde eğitim gören lisans öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin girişimcilik eğitimi, niyeti ve çeşitli sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Böylece, potansiyel girişimci olan ve yakın zamanda iş hayatına atılacak olan bireylerin girişimcilik özelliklerini ortaya çıkarmak ve ilişkili olduğu değişkenleri belirlemek hedeflenmektedir. Araştırmanın evrenini, 2019-2020 güz yarı yılında Düzce Üniversitesi İşletme, Mühendislik ve İlahiyat fakültelerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma verileri yüz yüze anket yöntemiyle elde edilmiştir. Elde edilen 525 anket verisi, SPSS istatistik analiz programı kullanılarak frekans analizi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), faktör analizi, bağımsız iki örneklem t-testi, ki-kare analizi ve lojistik regresyon yöntemleriyle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, girişimci eğilimi ölçeğine yönelik yapılan faktör analizi sonucu girişimci kişilik özelliğini açıklayan özgüven, kontrol odağı, risk alabilme ve başarı motivasyonu olmak üzere dört temel boyut elde edilmiştir. Araştırmanın bir diğer sonucu, girişimci kişilik özelliklerinin başta eğitim görülen fakülte olmak üzere çeşitli sosyo-demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiği'dir. Ayrıca girişimcilik eğitiminin girişimcilik niyetiyle ilişkili olduğu tespit edilmiş, anne/babanın ve yakın çevrede girişimci bulunmasının da girişimcilik niyetiyle ilişkili olduğuna ulaşılmıştır. Bu araştırma, üniversite öğrencilerin girişimci kişilik özelliklerinin farklılığına neden olan faktörlerin belirlenmesi ve girişimcilik niyetinin ilişkili olduğu değişkenlerin ortaya çıkarılması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik Eğilimi, Eğitimi, Niyeti, Parametrik Test, Ki-Kare, Lojistik Regresyon.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ENTREPRENEURSHIP TENDENCY, TRAINING AND INTENSITY WITH PARAMETRIC TECHNIQUES: EXAMPLE OF DÜZCE UNIVERSITY

Abstract

In this study, it is aimed to analyze the relationship between the entrepreneurship tendencies and entrepreneurship education, intention and various sociodemographic variables of undergraduate students studying in different faculties and departments. Thus, it is aimed to explore the entrepreneurial characteristics and related variables of individuals who are potential entrepreneurs and who will be participated in the business life in the near future and. The universe of the research consists of students studying at the Faculties of Business, Engineering and Theology of Düzce University in the fall semester of 2019-2020. Research data was obtained by face to face survey method. The 525 questionnaires data were analyzed using frequency analysis, one-way analysis of variance (ANOVA), factor analysis, two independent sample t-tests chi-square analysis, and logistic regression using the SPSS statistical analysis program. As a result of the factor analysis conducted on the scale of entrepreneurial tendency, four dimensions of self-confidence, control focus, risk taking and motivation for success were determined. Another result of the research is that entrepreneurial personality traits differ according to various sociodemographic variables, especially the faculty of education. In addition, it was determined that entrepreneurship education is related to entrepreneurship intention. It was also found that the having entrepreneur parents and entrepreneurs near environment is related to entrepreneurship intent. This research is important in terms of determining the factors that cause the difference of entrepreneurial personality traits of university students and exploring the variables related to entrepreneurship intent.

Keywords: Entrepreneurship, Entrepreneurship Education, Entrepreneurship Intention, Parametric Test, Chi-Square, Logistic Regression.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, ismaildurak@duzce.edu.tr, orcid: 0000-0002-8898-9639

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Durak, İ. (2020), Girişimcilik Eğilimi, Eğitimi Ve Niyeti Arasındaki İlişkinin Parametrik Tekniklerle Analizi: Düzce Üniversitesi Örneği, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 217-232.

1. Giriş

Girişimcilik, geçmişte olduğu gibi teknoloji çağı olan yirmi birinci yüzyılda öne çıkan bir şekilde tüm ülkelerin büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için benimsediği ve politika edindiği bir yöntemdir. Girişimciliğin öneminin anlaşılmasıyla beraber, girişimciliğin ve girişimcinin ne alma geldiğine yönelik birçok tanım ortaya atılmıştır. Örneğin, girişimcilik örgütsel ortaya çıkış süreci (Gartner vd., 1992) olarak tanımlandığı gibi, Drucker, Hart, Stevenson ve Dial ise gelecekteki faydalar için yürütülen, bağımsızlık ve özdenetim kazanan risk alma davranışı olarak tanımlamaktadır (Parker, 2004). Zhao (2005) ise girişimcilik kavramının başlangıçta bir işe teşebbüs etme, bir iş kurma ve buna bağlı olarak risk üstlenme olarak tanımlandığını sonrasında ise girişimciliğin fikir ortaya atma ve bunları ürün ve hizmete çevirip pazara sunulmasını içeren faaliyetler bütünü şeklinde genişlediğini ifade etmiştir. Öte yandan, girişimcilik kavramında olduğu gibi girişimci kavramı da birçok şekilde tanımlanmıştır. Scott and Twomey (1988) girişimcileri, bir ekonominin büyümesi ve gelişmesi için önemli çok önemli rol oynayan ve istihdam, kalitenin artırılması, yaşamın, toplumsal yükselişin, yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlayan kişiler olarak tanımlamaktadır. Hisrich ve Peters (1998) girişimcilerin ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasında motor görevini üstlenen kişi olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar girişimcilik ve girişimci ile ilgili yukarıda da bazıları verilen birçok tanımlama yapılmışsa da bu tanım ve bu kavramlara yüklenen anlam günümüze gelene kadar değişen ve gelişen başta çevre, müşteri arz ve talepleri, farklılaşan ülke politikaları, teknolojik imkânlar ile çok daha fazla gelişerek ve genişleyerek çok yönlü, çok amaçlı, çok kriterli bir yapıya dönüşmüştür. Bunun nedeni ise başta girişimciliğin dinamik bir doğasının bulunmasından bu kavrama yüklenen anlamın sürekli değişkenlik göstermesi olmakla beraber her asır, dönem hatta teknolojik vb. dönüşümlerde girişimcilik fonksiyonunun evrilerek farklı bir anlam kazanmasıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Girişimcilik, teknoloji çağı olan yirmi birinci yüzyılda öne çıkan bir şekilde tüm ülkelerin büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için benimsediği ve politika edindiği bir yöntemdir. Girişimciliğe olan ilgi son çeyrek asırda daha da artarak sadece politika yapımcıların değil aynı zamanda akademinin önemle üzerinde durduğu ve birçok araştırma yaptığı konusu olmuştur. Girişimciliğe olan bu ilgi, girişimciliğin başta teknolojik gelişmeyi ivmelendirmesiyle beraber istihdam sağlaması, birçok alanda inovasyonun ve rekabet gücünü arttırmasıyla da bağdaştırılabilir (Zahra, 1999). Girişimciliğin önemi tüm çevreler tarafından kabul edildiğinden girişimciliği sağlayan, etkileyen, ilişkili olduğu değişkenlerin neler olduğu sorusunu akla getirmektedir. Bu amaçla, girişimcilikle ilgili birçok çalışma yapılarak bu sorunun cevabının açığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Girişimcilikle ilgili yapılan çalışmalardan bir kısmı girişimcilik potansiyeli taşıyan üniversite öğrencileri üzerine yapılmaktadır. Bu potansiyelin ortaya çıkması için çeşitli adımlar atılarak desteklenmeye çalışıldığı görülmektedir. Günümüzde, üniversite ya da yükseköğrenim görmüş gençler girişimcilik yönünden çeşitli avantajlara sahiptir. Örneğin, gerek son çeyrek asırda üniversitelerde girişimcilik derslerinin açılması, çeşitli girişimcilik faaliyetlerinin düzenlenmesi (panel, sempozyum, eğitim, yarışma vs.) gerekse üniversite öğrencilerinin girişimciliğine olan desteğin Türkiye’de TÜBİTAK ve KOSGEB, dünyada ise bu tür devlet kuruluşları vasıtasıyla artışı girişimciliği çok daha ileriye taşıdığı söylenebilir. Bununla beraber girişimcilik eğitiminin girişimcilik niyeti, girişimciliği daha cazibeli hale getirmesi ve girişimci kişilik özellikleriyle ilişkili olabileceği çeşitli araştırmalarda incelenmiştir (Bozkurt, 2006, Karabulut, 2009, Mutlu vd., 2017)

Girişimci kişiliklerin açığa çıkarılması ve geliştirilmesini sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal, teknolojik ve birçok alanda kalkınma ve büyümenin sağlanabilmesi amacıyla gerekir. Bu önem doğrultusunda, potansiyel girişimcilerden olan üniversite öğrencileri ile ilgili girişimcilik çalışmaları eskiden olduğu gibi ama daha da önem kazandığından bu alana yönelik inceleme ve araştırmaların yapılarak eksikliklerin görülmesi ve geliştirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Üniversite eğitiminin gençlerin girişimciliğe karşı olan bakış açılarını etkilemede önemli rol üstlendiği belirtilmekle beraber (Henderson ve Robertson, 2000; Peterman and Kennedy,

2003) girişimcilik derslerinin bu bakış açısının oluşmasında temel bir fonksiyon olabileceği kabul edilebilir. Her ne kadar girişimcilik eğitiminin girişimciliğe pozitif etkisi olduğu düşüncesi öne çıksada, bunun farklı evren ve örnekleme her zaman benzer sonuçlar vermediğini literatür göstermektedir. Örneğin Bozkurt (2006)' nın İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri İİBF' de finans, ekonomi ve girişimcilik eğitimi alma oranının yüksek olmasına rağmen girişimcilik eğilimleri düşük olarak elde edilirken İpçioğlu ve Taşer (2009) ile Kusmintarti vd. (2016)' nin çalışma sonuçları girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimine önemli düzeyde katkı sağladığı ve gençlerin girişimciliğine büyük katkı sağladığı belirtilmektedir. Bununla beraber girişimci kişilik özelliklerinin sadece girişimcilik eğitimiyle değil aynı zamanda öğrencilerin okuduğu bölüm, ebeveyninin girişimci olup olmadığı, çevresinde girişimci kişilerin bulunup bulunmadığı vb. çeşitli sosyo-demografik özelliklerle ilişkisinin incelenmesi literatüre katkı sağlamakla beraber konunun daha da aydınlığa kavuşmasına pozitif katkı yapacaktır. Özellikle literatürde üniversite öğrencilerinin girişimciliği ile ilgili yapılan çalışmaların büyük bir kısmının sadece iktisadi idari bilimler ya da işletme fakülteleri özelinde ele alındığından üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini kapsamlı bir şekilde yansıtamamaktadır. Bu çalışmada, sadece işletme fakültesi öğrencileri değil aynı zamanda iki farklı fakülte öğrencilerinin de girişimcilik eğilimlerinin incelenmesi bu alandaki boşluğu doldurma açısından literatüre katkı sağlayacaktır.

Bu araştırmada farklı fakülte ve bölümlerde eğitim gören lisans öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Böylece, potansiyel girişimci olan ve yakın zamanda iş hayatına atılacak olan bireylerin girişimcilik özelliklerini ortaya çıkarmak ve ilişkili olduğu değişkenleri belirlemek hedeflenmektedir. Bu doğrultuda, üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin cinsiyet, eğitim görülen fakülte ve bölüm, anne/babanın girişimci olup olmaması, girişimcilik niyeti gibi sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Araştırmanın evrenini, 2019-2020 güz yarı yılında Düzce Üniversitesi İşletme, Mühendislik ve İlahiyat fakültesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın sonraki bölümleri sırasıyla girişimcilik ve girişimci kavramı, literatür taraması, araştırma metodolojisi ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

2. Literatür Taraması

Girişimciliğin topluma, bireye ve insanlığa birçok faydasının olduğu göz önüne alınarak bu alanda farklı örneklem ve yaklaşımlarla birçok çalışma yapılmıştır. Araştırma konusunun odağında üniversite öğrencileri olduğu için üniversite öğrencileri üzerinde girişimcilikle ilişkili yapılan literatür incelenmiştir. İlk bakışta bu alanda yapılan çalışmaların önemli bir kısmının evrenin iktisadi idari bilimler fakültesi ya da işletme fakültesinden oluşmaktadır. Fakat girişimciliğin sadece alınan finans, ekonomi ya da girişimcilik eğitimleriyle ilişkili olmadığı düşüncesiyle bu çalışmada işletme fakültesi dışında iki farklı fakülte öğrencileri de evrene dahil edilerek literatüre katkı sağlandığı düşünülmektedir.

Franke ve Lüthje (2004) yaptıkları çalışmada, Münih ve Viyana öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini yüksek dereceli bir işletme okulunu olan MIT' nin Sloan Yönetim Okulundaki öğrencilerin niyetleriyle karşılaştırmışlardır. Araştırma sonucunda, Münih ve Viyana öğrencilerinin girişimcilik niyetlerinin MIT' deki akranlarından daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Almanca konuşan örneklemedeki öğrencilerin yaklaşık üçte biri mezun olduktan sonra bir şirket kurmayı amaçlarken bu oran, MIT örneğinde çok daha yüksek (yaklaşık yüzde elli) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuçlar ayrıca, Münih ve Viyana'daki öğrenciler arasında daha düşük girişimcilik niyet seviyelerinin bu okul öğrencilerinin daha az belirgin olan girişimcilik eğitime bağlanabileceği ifade edilmiştir.

Bozkurt (2006) yaptığı çalışmada, Sakarya üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini anket ve bazı temel soruları açık uçlu şekilde sorularak

gerçekleştirmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin girişimcilik eğilimleri düşük çıkmasına rağmen mezuniyetten sonra işini kurmak isteyenlerin oranı oldukça yüksek (%71) olarak çıkmıştır.

Ismail vd. (2009) araştırmalarında Malezya'daki üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerine etki eden faktörleri incelemişlerdir. Çalışma sonucunda girişimcilik niyetinin kişilerin dışadönüklük, açıklık ve yakın çevrenin desteğiyle ile pozitif bir şekilde ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, girişimcilik eğitimi alan öğrencileri ile almayan öğrencilerin girişimcilik niyetlerinin birbirinden farklı olduğu belirlenmiştir.

Karabulut (2009)'un çalışmasında, bir vakıf üniversitesinde okuyan işletme bölümü öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin çeşitli değişkenlerle ilişkisi incelenmektedir. Araştırma sonuçlarına göre işletme öğrencilerinin önemli bir kısmı girişimcilik eğitimi almalarına rağmen mezuniyetten sonra kendi işini kurmak isteyenlerle yüksek düzeyde bir korelasyon göstermemiştir. Çalışmada, Almanya ve Amerika' da kendi işine kurmak isteyenlerin bundan, fark edilir derecede daha yüksek (örneğin yapılan bir araştırmada bu oran Amerika' da %76,8) olduğu belirtilmektedir. Bunun nedeninin ise ülkesel ve kültürel farklılıklar olabileceği üzerinde durulmaktadır.

İpçioğlu ve Taşer (2009) çalışmalarında işletme bölümünde alınan eğitim ile girişimcilik arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bilecik ve Dumlupınar üniversitesinde okuyan işletme öğrencileri ele alınarak yapılan çalışmada, girişimci hislerinin lisans eğitiminin başlangıcında ve sonunda girişimci aday işletme bölümü öğrencileri üzerindeki durumları karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin risk alabilme eğilimi, belirsizliğe karşı toleranslı olma ve özgüven gibi çeşitli girişimcilik hislerinde pozitif bir ilerleme olduğunun ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Uddin ve Bose (2012) Bangladeş'teki bir üniversitenin işletme bölümü öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmada, girişimcilik niyetinin belirleyicilerinin neler olduğunu araştırmışlardır. Çalışma sonucunda risk alma eğilimi, başarıya ihtiyacı, eğitim, yakın çevre gibi etmenlerin girişimcilik niyetinin belirleyicileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bilge ve Bal (2012) yaptıkları çalışmada, Celal Bayar Üniversitesi'nde eğitim gören lisan ve ön lisans öğrencilerinin girişimcilik seviye ve yeterliliklerini incelemişlerdir. Araştırma neticesinde, cinsiyet değişkeninin girişimciliğin alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilmezken, buna karşın girişimciliğin alt boyutlarından sadece "gelecek odaklı" ve "liderlik yönlü" boyutların lisans ve ön lisans öğrencileri açısından farklılık gösterdiği belirtilmiştir.

Kusmintarti vd. (2016) Endonezya'daki üniversite öğrencileri üzerine yaptıkları çalışmada, girişimcilik niyetine etki edebilecek girişimci kişilik özellikleri ve girişimcilik eğitim arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda girişimcilik eğitiminin doğrudan girişimcilik niyetine etki etmediği girişimci kişilik özellikleri iyileştirme yoluyla etki ettiğini tespit etmişlerdir. Daha açık ifade edilirse, girişimcilik eğitimi ve işletme dersleri alınarak girişimci kişilik özelliklerinden kontrol odağı, başarıya ihtiyacı, risk alma eğilimi gibi özelliklerin iyileştirilmesiyle girişimcilik niyetinin artırılabilmesi sonucuna ulaşılmıştır.

Uygun ve Güner (2016) yaptıkları çalışmada, bir üniversitenin çeşitli fakülte, bölümlerinde okuyan genç girişimci adaylarının girişimcilik eğitimi ve girişimcilik eğilimlerinin birbiriyle ilişkilerini incelemişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, alınan girişimcilik eğitiminin genel girişimcilik eğilimiyle ve eğilimin alt boyutlarından girişimciliğe karşı tutum, girişimciliğe karşı algılanan sosyal norm, öz-yeterlik ve davranışsal kontrol gibi değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunduğu ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, girişimcilik eğitimi hem girişimcilik bilgisine hem de girişimcilik becerisine katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Pekkan ve Şişman (2020) girişimcilik niyeti, sosyal zekâ ve öz-yeterlik arasındaki ilişkiyi profesyonel koçluk sertifikası olan kişiler örnekleminde incelemişlerdir. Araştırma sonucunda,

sosyal zekâ ve girişimcilik niyeti arasındaki ilişkide öz-yeterliğin aracı rolünün olduğu belirlenmiştir.

3. Araştırma Metodolojisi

Bu araştırmanın amacı, birey ve toplumların gelişimine büyük katkısı olan girişimciliğin üniversite öğrencileri açısından eğilimini belirlemek, bu eğilimin niyetiyle olan ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda, öğrencilerinin girişimcilik eğilimleri, niyetleri belirlenmiş ve bunların çeşitli sosyo-demografik özelliklere göre bir farklılık gösterip göstermediğinin incelenmiştir. Araştırmanın evrenini Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme, Sağlık Yönetimi, Yönetim Bilişim Sistemleri ve Uluslararası Ticaret bölümü öğrencileri ile Mühendislik Fakültesi Elektrik Elektronik, Bilgisayar, Makina mühendisliği ve İlahiyat Fakültesinden İlahiyat bölümü öğrencileri olarak üç fakülte ve sekiz bölüm oluşturmaktadır. Araştırmanın evreninin çeşitli fakülte ve bölümlerden seçilmesinin nedeni işletme, finans ve girişimcilik dersi almalarından dolayı girişimcilik potansiyeli yüksek olabilecek İşletme Fakültesi Öğrencileri ile, nispeten daha az ya da hiç girişimcilik dersi almayan Mühendislik ve İlahiyat Fakültesi öğrencileri arasında bir farklılık olabileceği düşüncesidir. Anket, yakın zamanda çoğunluğu mezun olup çalışma hayatına dahil olacak seçilen fakülte ve bölümlerin üçüncü ve son sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Araştırma verileri 15-30 Aralık 2019 tarihleri arasında online anket yöntemiyle toplanmıştır. Bu şekilde toplam 552 anket verisine ulaşılmıştır. Eksik ve yanlış şekilde doldurulan anketler çıkarıldıktan sonra 525 anket verisi kullanılmaya uygun bulunmuştur.

Çalışmada kullanılan anket 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, katılımcıların girişimcilik eğilimini ölçecek sorular içermekte olup toplam 30 sorudan oluşmaktadır. Bu ölçek “1=Kesinlikle Katılmıyorum” “2=Katılmıyorum”, “3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum”, “4=Katılıyorum” ve “5=Kesinlikle Katılıyorum” ifadelerini göstermek üzere 5’ li likert tipindedir. Bu anket soruları, Hong Kong’daki yüksek lisans öğrencilerine uygulanmış olan “Girişimcilik Karakterlerinin Testi” adlı anketin uygulaması olup İşcan ve Kaygın (2011)’ den alınmıştır. İkinci bölümde ise, katılımcıların demografik özellikleriyle beraber girişimcilik ve finans dersi alıp almama ile ilgili çeşitli sorular barındırmaktadır.

Anketin güvenilirliği Cronbach’s Alpha güvenilirlik analiziyle ölçülmüştür Veriler IBM SPSS 25 programıyla, tanımsal ve çok değişkenli istatistiksel testler kullanılarak analiz edilmiştir. Böylece, çalışmada frekans analizleri yapıldıktan sonra faktör analizi yapılarak, Cronbach’s Alpha Güvenilirlik Katsayıları hesaplanmıştır. Daha sonra, faktör analizi sonucu elde edilen boyutların demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini incelenmek üzere ANOVA analizi ve bağımsız gruplar t testleri yapılmıştır. Ayrıca, girişimcilik niyeti ve girişimciliği cazip bulma değişkenlerinin çeşitli değişkenlerle ilişkili olup olmadığını ortaya çıkarmak için ki kare testleri yapılmıştır. Son olarak, faktör analizi sonucu elde edilen boyutlar ve çeşitli demografik özelliklerin girişimcilik niyetine etki edip etmediğini açığa çıkarmak için lojistik regresyon analizi yapılarak değişkenler arasındaki ilişki irdelenmiştir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H1: Öğrencilerin girişimci kişilik özellikleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H2: Öğrencilerin girişimci kişilik özellikleri anne veya babası girişimci olup olmamasına göre farklılık göstermektedir.

H3: Öğrencilerin girişimci kişilik özellikleri fakülteye göre farklılık göstermektedir.

H4: Öğrencilerin girişimci kişilik özellikleri bölüme göre farklılık göstermektedir.

H5: Öğrencilerin girişimci kişilik özellikleri ailenin aylık gelirine göre farklılık göstermektedir.

H6: Girişimcilik dersi alan öğrenciler ile almayan öğrenciler arasında girişimcilik niyeti bakımından bir ilişki vardır.

H7: Finans dersi alan öğrenciler ile almayan öğrenciler arasında girişimcilik niyeti bakımından bir ilişki vardır.

H8: Girişimcilik dersi alan öğrenciler ile almayan öğrenciler arasında girişimciliği cazip bulma bakımından bir ilişki vardır.

H9: Finans dersi alan öğrenciler ile almayan öğrenciler arasında girişimciliği cazip bulma bakımından bir ilişki vardır.

H10: Anne veya babanın girişimci olması ile girişimcilik niyeti arasında bir ilişki vardır.

H11: Anne veya babanın girişimci olması ile girişimciliği cazip bulma arasında bir ilişki vardır.

H12: Kişinin yakın arkadaş/tanıdık çevresinde girişimci olması ile girişimcilik niyeti arasında bir ilişki vardır.

H13: Kişinin yakın arkadaş/tanıdık çevresinde girişimci olması ile girişimciliği cazip bulma arasında bir ilişki vardır.

H14: Girişimcilik kişilik özellikleri ve çeşitli demografik özellikler girişimcilik niyetini etkilemektedir.

4. Veri Analizi ve Bulgular

Araştırma amacını gerçekleştirmek için, çalışmada parametrik teknikler kullanılmıştır. Bu bağlamda, frekans analizi, Güvenirlilik ve Faktör Analizi, T-testi, ANOVA, Ki-Kare ve Lojistik Regresyon Analizleri yapılmıştır. İlk olarak, öğrencilere ait demografik bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

4.1. Demografik Değişkenler, Güvenirlilik ve Faktör Analizine Ait Bulgular

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	%	Bölüm	Frekans	%
Kadın	230	43,8	İşletme	98	18,7
Erkek	295	56,2	YBS	88	16,8
Toplam	525	100	SKY	79	15,0
Fakülte	Frekans	%	UTİ	Frekans	%
İşletme	322	61,3	Makina Müh.	58	11,0
Mühendislik	137	26,1	Elektrik-Elektronik Müh.	44	8,4
İlahiyat	66	12,6	Bilgisayar Müh.	35	6,7
Toplam	525	100	İlahiyat	66	12,6
Anne-babanız girişimci mi?	Frekans	%	Toplam	Frekans	%
Evet	119	22,7	Aile gelir durumu	Frekans	%
Hayır	406	77,3	1.500 TL ve altı	82	15,6
Toplam	525	100	1.501-3000 arası	152	29,0
Girişimcilik niyetiniz var mı?	Frekans	%	3.001-5.000 arası	158	30,1
Evet	380	72,4	5.001-7.500 arası	77	14,7
Hayır	145	27,6	7.501-10.000 arası	31	5,9
Toplam	525	100	10.000 TL ve üzeri	25	4,8
Girişimciliği cazip buluyor musunuz?	Frekans	%	Toplam	525	100
Evet	463	88,2	Daha önce/mevcut dönemde girişimcilik dersi aldınız mı?	Frekans	%
Hayır	62	11,8	Evet	355	67,6
Toplam	525	100	Hayır	170	32,4
Daha önce/mevcut dönemde finans dersi aldınız mı?	Frekans	%	Toplam	525	100
Evet	316	60,2			
Hayır	209	39,8			
Toplam	525	100			

Tablo 1 incelendiğinde, ankete katılan öğrencilerin yaklaşık %44' ü kadın ve %56' sının erkek olduğu görülecektir. Oranlar birbirine yakın olduğundan çalışma sonuçlarının her iki cinsiyetin girişimcilik eğilimini ilgili örneklem çerçevesinde yansıtılabileceği söylenebilir. Çalışmaya katılanların yaklaşık %61' i işletme, %26' sı mühendislik ve %13' ü ilahiyat fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Öte yandan, demografik özelliklerden bölüm değişkenine göre öğrencilerin yaklaşık %18'e yakını işletme, %17' si yönetim bilişim sistemleri %11'i uluslararası ticaret, %15' i sağlık yöneticiliği, %11' i makine mühendisliği, %8' i Elektrik-Elektronik mühendisliği, %7' si bilgisayar mühendisliği ve %13' ü ilahiyat öğrencisidir. Katılımcıların ailelerinin aylık gelirlerine bakıldığında, 82'si 1500 TL ve altı gelire (%15,6), 152'si 1501-3000 TL arası gelire (%29), 158'i 3.001-5.000 TL arası gelire (%30,1), 77'si 5.001-7.500 TL arası gelire (%14,7) ve 31'i 7.501-10.000 TL arası gelire ve 25' i 10.000 TL ve üzeri (%4,8) gelire sahiptir. Katılımcıların yaklaşık %23' ünün anne-babası girişimci iken yaklaşık %77' sinin anne-babası değildir. İlginç bir şekilde buna karşın, katılımcıların yaklaşık %72' sinin girişimcilik niyeti varken, %28' inin ise girişimcilik niyeti olmadığı bulgusu anne-babanın girişimci olma yüzdesiyle zıtlık göstermektedir.

Ayrıca, girişimciliği cazip bulma oranı da girişimcilik niyetiyle paralel olarak %88 gibi çok yüksek bir oran çıkmış olup, cazip bulmayanların oranı ise katılımcıların %12' sini oluşturmaktadır. Buradan yola çıkarak, yeni neslin girişimcilik potansiyelinin daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Bir diğer demografik özellik olan girişimcilik dersi alma değişkeni açısından, girişimci bir üniversite olmayı hedefleyen ve buna yönelik olarak işletme fakültesi tüm bölümler müfredatına zorunlu girişimcilik dersi eklemek gibi kararlı adımlar atan Düzce üniversitesi örneğinde katılımcıların %67,6' sı girişimcilik dersi almış iken %32,4' ü ise hiç girişimcilik dersi almamıştır. Son olarak, girişimcilerle ilişkisi olabileceği düşüncesiyle katılımcılara daha önce hiç finans dersi alıp almadıkları sorulmuştur. Buna göre, katılımcıların %60,2' si daha önce bir finans dersi almış iken %39,8' i daha önce hiç finans dersi almamıştır.

İncelenecek maddelerin ve örneklem büyüklüğünün yapılan faktör analizine uygunluğu için KMO ve Barlett Küresellik testi yapılmaktadır. Bu değerler 0, 70 den yüksek olması ilgili maddelerin ve örneklemin faktör analizine uygunluğunu belirtir (Büyüköztürk, 2002: 470-483; Altunışık ve diğ., 2010: 266). Araştırma sonucunda, KMO Örneklem Yeterliliği 0,939 çıktığından incelenen madde ve örneklem büyüklüğünün faktör analizine oldukça uygun olduğuna işaret etmektedir. Tablo 2 'de ölçüğe ilişkin açıklanan varyanslar verilmiştir. Girişimcilik eğilimi ölçüğü değerlendirildiğinde toplam varyansın yaklaşık %57' sinin açıklandığı, bunun %38,4'ü özgüven faktörü, %8,87'si kontrol odağı faktörü, %5,32' si risk alabilme faktörü ve %4,41' i başarı motivasyonu faktörü tarafından açıklanmaktadır. Toplam açıklanan varyans değeri yaklaşık %57 olup, açıklanan varyansın toplam varyans üzerinden %50'yi geçiyor olması ölçüğün boyutlarının ölçüğü belirli bir oranda yansıtılabilmeleri bakımından önem arz etmektedir. Özdeğerler ise, her faktör tarafından açıklanan toplam varyansı ifade etmekte olup ve bu değerler de 1'den büyük olması gerekir.

Tablo 2. Girişimcilik Eğilimi Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler ve İfadeler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Özdeğerler	Alfa Sayısı	Faktör Ortalamaları
Faktör: Özgüven Faktörü		38,39	9,22	0,91	3,89
1. Kendimi büyük hedeflere ulaşma konusunda azimli buluyorum.	,714				3,96
2. Başarabilme yeteneğim konusunda kendime güvenirim	,700				4,17
3. Zekâm ve kapasitem sayesinde karşılaştığım zorluklarla baş edebilirim	,699				4,18
4. Girişimci kelimesi beni tanımlar	,696				3,40
6. Diğer insanlar çevrede olağan dışı bir şeyler görmediği halde ben işle ilgili fırsatları algılayabilirim	,681				3,66

8. Bir konu üzerinde farklılık yaratacak düşünceler ortaya koyma yeteneğine sahibim	,677				3,94
9. Yeni, ilginç, hatta çılgın fikirleri üretme yeteneğine sahibim	,629				3,81
10. İşlerin yapılma şeklini değiştirmekten kaçınmam	,517				3,94
17. Bir şeylerin olmasını beklemek ya da seyretmek yerine ben kendim bir şeyler yapmayı tercih ederim	,502				4,02
30. Belirsizliğin olduğu durumlarda karar almayı ve liderlik yapmayı severim	,481				3,78
Faktör: Kontrol Odağı Faktörü		8,87	2,13	0,81	4,18
11. İnsanlar girişimcilerden etkilenirler	,749				4,13
13. Bir şeyi onu yapmış olmak için değil mükemmel yapmış olmak için yaparım	,701				4,03
19. Kendi hareketlerimi kendim kontrol ederim	,673				4,18
20. Başkasının gözetimi olmadığı zamanlarda daha başarılı olurum	,657				4,15
21. Kendi işinde çalışmak başkasının işinde çalışmaktan daha keyiflidir	,537				4,26
26. Başarı için doğru zamanda doğru işi yapmak gerekir	,471				4,30
Faktör: Risk Alabilme Faktörü		5,32	1,28	0,73	3,36
24. Hisselerinin kar getirebileceğini hesaplayabildiğim bir ortaklığa paramı yatırmaktan çekinmem	,779				3,78
25. Yaptığım işte yükselmek için büyük risk almaya gönüllüyüm	,694				3,67
27. Kriz durumlarında bile girişimcilikte bulunmak gerekmektedir	,596				3,68
28. İşin sürekli ve güvenli olması benim için önemli değildir	,551				2,98
29. Düzensiz şartlarda çalışmaktan zevk alırım	,516				2,69
Faktör: Başarı Motivasyonu Faktörü		4,41	1,06	0,71	3,53
5. Girişimciliğin başarısında şans unsurunu önemli faktör görmüyorum	,661				3,16
15. Hayatta hiçbir şey büyük başarıların yerini tutamaz	,658				3,70
16. Başarılı olduğumu hissetmezsem yüksek ücretlide olsa o işi yapmaktan hoşlanmam	,579				3,73
Değerlendirme Kriterleri: KMO Örneklem Yeterliliği: 0,939, Bartlett's Küresellik Testi için Ki Kare: 5921,4, p=0,000<0,001, Faktör elde etme metodu: Temel bileşenler analizi, Döndürme metodu: Varimax, Açıklanan Varyans Toplamı: 0,57 Cronbach's Alpha Katsayısı: 0,833					

4.2. Farklılık Analizi Bulguları

Girişimci kişilik özelliklerinin katılımcıların çeşitli sosyo-demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla bağımsız örneklem t testleri ve tek yönlü varyans analizleri (ANOVA) uygulanmış ve sonuçlar tablolar halinde verilmiştir. İlk olarak, girişimcilik kişilik özelliklerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla t testi yapılmıştır. T testi sonucu Tablo 3' te verilmiştir.

Tablo 3. Girişimcilik Kişilik Özellikleri ve Cinsiyet Arasındaki T Testi Bulguları

Değişkenler	Ortalamalar			Levene Homojenlik Testi		Ortalamaların Eşitliği için T-testi		
	Erkek	Kadın		F	Sig.	t	df	Sig.
Özgüven	4,01	3,73	Varyansların Eşit Olduğu Vars.	3,771	,053	4,525	523	,000
			Varyansların Eşit Olmadığı Varsayımı			4,453	457,84	,000
Kontrol Odağı	4,15	4,21	Varyansların Eşit Olduğu Vars.	23,130	,000	-2,741	523	,006
			Varyansların Eşit Olmadığı Vars.			-2,864	515,98	,004
Risk Alabilme	3,59	3,07	Varyansların Eşit Olduğu Vars.	,203	,653	7,633	523	,000
			Varyansların Eşit Olmadığı Vars.			7,627	490,93	,000
Başarı Motivasyonu	3,55	3,51	Varyansların Eşit Olduğu Vars.	12,195	,001	-1,707	523	,089
			Varyansların Eşit Olmadığı Vars.			-1,756	522,90	,080

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların girişimcilik kişilik özelliklerinden özgüven, kontrol odağı, risk alabilme faktörlerinin cinsiyete göre 0,05 anlamlılık düzeyine göre farklılaştığı tespit

edilmiştir. Nitekim ilgili faktörlerin cinsiyete göre ortalama puanları incelendiğinde; özgüven faktörü için erkeklerde ortalama 4.01 iken kadınlarda 3.73, kontrol odağı faktörü için erkeklerde ortalama 4.15 iken kadınlarda 4.21, risk alabilme faktörü için erkeklerde ortalama 4.01 iken kadınlarda 3.73 olmakta olup ortalamalar arasındaki farkı yansıtmaktadır. Bu değerlere göre, erkeklerin ortalamaları özgüven ve risk alabilme faktöründe yüksek çıkmışken, kadınlarda ise kontrol odağı faktörü erkeklere oranla daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Başarı motivasyonu faktörü ise cinsiyete göre 0.05 anlamlılık düzeyine göre farklılık göstermemektedir.

Bir diğer ortalamalar arasındaki farkı ortaya çıkarmak için yapılan t testinde, girişimci kişilik özelliklerinin anne-babanın girişimci olma durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini test edilmiştir. T testi sonucu Tablo 4' te verilmiştir.

Tablo 4. Girişimci Kişilik Özellikleri ve Anne-Babanın Girişimci Olması Arasındaki T Testi Bulguları

Değişkenler	Ortalamalar			Levene Homojenlik Testi		Ortalamaların Eşitliği için T-testi		
	Anne/Baba girişimci	Anne/Baba girişimci değil		F	Sig.	t	df	Sig.
Özgüven	4,19	3,80	Equal Variances Assumed	,155	,69	5,05	523	,00
			Equal Variances Not Assumed			5,16	198,50	,00
Kontrol Odağı	4,29	4,14	Equal Variances Assumed	,528	,47	,22	523	,82
			Equal Variances Not Assumed			,21	177,89	,83
Risk Alabilme	3,58	3,30	Equal Variances Assumed	2,483	,12	2,17	523	,03
			Equal Variances Not Assumed			2,35	219,51	,02
Başarı Motivasyonu	3,67	3,49	Equal Variances Assumed	,427	,51	,78	523	,44
			Equal Variances Assumed			,77	189,57	,44

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların girişimcilik kişilik özelliklerinden sadece özgüven ve risk alabilme faktörlerinin anne ya da babanın girişimci olup olmamasına göre 0,05 anlamlılık düzeyine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu faktörlerin anne ya da babanın girişimci olup olmamasına göre ortalama puanları incelendiğinde; özgüven faktörü için anne ya da babası girişimci olanların ortalaması 4.19 iken, anne ya da babası girişimci olmayanların ortalaması 3.80' dir. Risk alabilme faktörü için anne ya da babası girişimci olanların ortalaması 3.58 iken anne ya da babası girişimci olmayanların ortalaması 3.30 elde edilmiş olup ortalamalar arasındaki farkı yansıtmaktadır. Bu gözlemlere göre, anne ya da babası girişimci olanların ortalamaları özgüven ve risk alabilme faktörleri anne ya da babası girişimci olmayanlara göre çok daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Kontrol odağı ve başarı motivasyonu faktörü ise anne ya da babası girişimci olup olmamasına göre 0.05 anlamlılık düzeyine göre farklılık göstermemektedir.

Öte yandan, girişimci kişilik özelliklerinin fakülte değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla ANOVA testi uygulanarak sonuçlar Tablo 5' te verilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların girişimcilik kişilik özelliklerinin tümünün fakülte değişkenine göre 0,05 anlamlılık düzeyine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu farklılık kaynağını bulmaya yönelik yapılan post-hoc testlerinden Tukey testi sonuçları ayrıca tabloda verilmiştir.

Buna göre, özgüven faktörü ortalamaları 1 (işletme fakültesi) ile 3 (ilahiyat fakültesi) arasında ve 2 (mühendislik fakültesi) ile 3 (ilahiyat fakültesi) arasında bir farklılık göstermektedir. Yapılan analizler sonucu, özgüven faktör ortalamaları işletme, mühendislik ve ilahiyat fakülteleri için sırasıyla 3.93, 3.87, 3.73 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, özgüven faktörü ortalamaları arasında farklılık olan fakültelerin, ortalama farklılığı nedenleri daha açık şekilde görülmektedir.

Kontrol odağı faktörü ortalamaları 1 (işletme fakültesi) ile 2 (mühendislik fakültesi) arasında ve 2 (mühendislik fakültesi) ile 3 (ilahiyat fakültesi) arasında bir farklılık göstermektedir. Yapılan analizler sonucu, kontrol odağı faktör ortalamaları işletme, mühendislik ve ilahiyat fakülteleri için sırasıyla 4.21, 4.05, 4.27 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, kontrol odağı ortalamaları arasında farklılık olan fakültelerin, ortalama farklılığı nedenleri daha açık şekilde görülmektedir.

Risk alabilme faktörü ortalamaları 1 (işletme fakültesi) ile 3 (ilahiyat fakültesi) arasında ve 2 (mühendislik fakültesi) ile 3 (ilahiyat fakültesi) arasında bir farklılık göstermektedir. Yapılan analizler sonucu, risk alabilme faktör ortalamaları işletme, mühendislik ve ilahiyat fakülteleri için sırasıyla 3.45, 3.38, 2.90 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre risk alabilme ortalaması en yüksek olan işletme fakültesi olup bunu sırasıyla mühendislik ve ilahiyat fakültesi izlemiştir. Özellikle, işletme ve ilahiyat fakültesi öğrencilerinin risk alabilme oranları arasında oldukça fark olduğu gözlemlenmekte olup benzer farklılık mühendislik ve ilahiyat fakültesi öğrencileri arasında da ortalamalara bakınca daha açık şekilde görülmektedir.

Tablo 5. Girişimci Kişilik Özellikleri ve Fakülte Değişkeni Arasındaki ANOVA Testi Bulguları

Değişkenler		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalamaların karesi	F	p	Anlamlı farklılık
Özgüven	Gruplar arası	6,209	2	3,104	3,130	,045	1-3* ve 2-3*
	Grup içi	517,791	522	,992			
	Toplam	524,000	524				
Kontrol Odağı	Gruplar arası	10,223	2	5,111	5,193	,006	1-2* ve 2-3*
	Grup içi	513,777	522	,984			
	Toplam	524,000	524				
Risk Alabilme	Gruplar arası	22,943	2	11,471	11,951	,000	1-3* ve 2-3*
	Grup içi	501,057	522	,960			
	Toplam	524,000	524				
Başarı motivasyonu	Gruplar arası	7,450	2	3,725	3,764	,024	2-3*
	Grup içi	516,550	522	,990			
	Toplam	524,000	524				

*1: işletme Fakültesi, 2: Mühendislik Fakültesi, 3: İlahiyat Fakültesi

Başarı motivasyonu faktörü ortalamaları 2 (mühendislik fakültesi) ile 3 (ilahiyat fakültesi) arasında bir farklılık göstermektedir. Yapılan analizler sonucu, Başarı motivasyonu faktör ortalamaları işletme, mühendislik ve ilahiyat fakülteleri için sırasıyla 3.53, 3.47, 3.67 bulunmuştur. Bu değerler, başarı motivasyonu açısından mühendislik ve ilahiyat fakültesi öğrencileri arasındaki farkı daha açık şekilde izah etmektedir.

Bir diğer ortalamalar arasındaki farklılık testinde, girişimci kişilik özelliklerinin bölüm değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla ANOVA testi uygulanarak sonuçlar Tablo 6' da verilmiştir. Tablo 6 incelendiğinde katılımcıların girişimcilik kişilik özelliklerinden kontrol odağı ve risk alabilme faktör ortalamalarının bölüm değişkenine göre 0,05 anlamlılık düzeyinde farklılaştığı tespit edilirken özgüven ve başarı motivasyonu faktör ortalamaları arasında bir farklılık bulunmamıştır. Ortalamaları arasında farklılık bulunan faktörlerin kaynağını bulmaya yönelik yapılan post-hoc testlerinden Tukey testi sonuçları ayrıca tabloda verilmiştir.

Buna göre, kontrol odağı faktörü ortalamaları 2 (Uluslararası Ticaret) ile 4 (Elektrik-Elektronik) bölümleri arasında, 3 (yönetim bilişim sistemleri) ile 4 (Elektrik-Elektronik) bölümleri arasında ve 6 (ilahiyat) ile 4 (Elektrik-Elektronik) bölümleri arasında bir farklılık göstermektedir.

Yapılan analizler sonucu, kontrol odağı faktör ortalamaları Uluslararası Ticaret, yönetim bilişim sistemleri, Elektrik-Elektronik ve ilahiyat bölümleri için sırasıyla 4.29, 4.21, 3.91 ve 4.27 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, kontrol odağı ortalamaları arasında farklılık olan bölümlerin, ortalama farklılığı nedenleri daha açık şekilde görülmektedir.

Risk alabilme faktörü ortalamaları 1 (işletme) ile 6 (ilahiyat) arasında, 2 (Uluslararası Ticaret) ile 6 (ilahiyat) arasında, 3 (yönetim bilişim sistemleri) ile 6 (ilahiyat) arasında, 4 (Elektrik-Elektronik) ile 6 (ilahiyat) arasında, ile 5 (makine) arasında ile 6 (ilahiyat) arasında bir farklılık göstermektedir. Yapılan analizler sonucu, risk alabilme faktör ortalamaları 1 (işletme), 2 (Uluslararası Ticaret), 3 (yönetim bilişim sistemleri), 4 (Elektrik-Elektronik) 5 (makine) ve 6 (ilahiyat) için sırasıyla 3.44, 3.61, 3.46, 3.43, 3.51 ve 2.90 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, risk alabilme ortalaması en yüksek olan uluslararası ticaret bölümü ve en az ise ilahiyat bölümüdür. Ayrıca, Tablo 5’ te verilen ilahiyat dışındaki tüm bölümlerin ortalamasının ilahiyat bölümü öğrencilerinin risk alabilme ortalamasından oldukça fazla olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 6. Girişimci Kişilik Özellikleri ve Bölüm Değişkeni Arasındaki ANOVA Testi Bulguları

Değişkenler		Kareler Toplamı	Serbestlik derecesi	Ortalamaların karesi	F	P	Anlamlı farklılık
Özgüven	Gruplar arası	12,544	7	1,792	1,811	,083	-
	Grup içi	511,456	517	,989			
	Toplam	524,000	524				
Kontrol Odağı	Gruplar arası	20,903	7	2,986	3,069	,004	Uluslararası Ticaret-Elektrik Elektronik, Yönetim Bilişim Sistemleri- Elektrik Elektronik- İlahiyat*
	Grup içi	503,097	517	,973			
	Toplam	524,000	524				
Risk Alabilme	Gruplar arası	30,882	7	4,412	4,625	,000	İşletme-İlahiyat*, Uluslararası Ticaret-ilahiyat*, Yönetim Bilişim Sistemleri -ilahiyat*, Elektrik Elektronik-ilahiyat*, Makine- ilahiyat*
	Grup içi	493,118	517	,954			
	Toplam	524,000	524				
Başarı motivasyonu	Gruplar arası	13,744	7	1,963	1,989	,055	-
	Grup içi	510,256	517	,987			
	Toplam	524,000	524				

Yapılan bir diğer Anova testinde katılımcıların girişimcilik kişilik özelliklerinin gelir durumuna göre farklılık gösterip göstermediği test edilmiştir. Analiz sonucunda, Anova testindeki tüm anlamlılık seviyeleri 0.05’ ten yüksek çıktığı için girişimcilik kişilik özelliklerinin gelir durumuna göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

4.3. Ki Kare İlişki Analizi ve Lojistik Regresyon Bulguları

Katılımcıların girişimcilik niyeti ve girişimciliği cazip bulma değişkenlerinin çeşitli sosyo-demografik özelliklerle ilişkisi olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla ki-kare analizleri yapılmıştır. İlk olarak, girişimcilik dersi ile finans dersi alan öğrenciler ile almayan öğrenciler arasında girişimcilik niyeti bakımından farklılık olup olmadığını test etmek amacıyla Ki-Kare analizleri uygulanmıştır. Ki kare testleri sonucu Tablo 7’ de verilmiştir.

Tablo 7. Girişimcilik Dersi ve Finans Dersi Alma Durumu İle Girişimcilik Niyeti Olma Durumunun Ki Kare Testi

Değişkenler	Düzeyler	Girişimcilik niyeti olma durumu			χ^2	P
		Evet	Hayır	Toplam		
Girişimcilik dersi alma durumu	Evet	269	86	355	5,803	,012
	Hayır	111	59	170		
	Toplam	380 (72,4%)	145 (27,6%)	525 (100%)		
Finans dersi alma durumu	Evet	243	73	316	7,547	,004
	Hayır	137	72	209		
	Toplam	380 (72,4%)	145 (27,6%)	525 (100%)		

Tablo 7 incelendiğinde, katılımcıların girişimcilik niyeti olup olmama ile girişimcilik dersi alıp almama durumu arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yapılan diğer ki kare analizi sonucunda, girişimcilik niyeti ile finans dersi alıp almama durumu arasında 0.05 anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 8’ de ise, girişimcilik dersi ile finans dersi alan öğrenciler ile almayan öğrenciler arasında girişimciliği cazip bulma bakımından ilişki olup olmadığını test etmek amacıyla Ki-Kare analizleri uygulanmıştır.

Tablo 8: Girişimcilik Dersi ve Finans Dersi Alma Durumu ile Girişimciliği Cazip Bulma Durumunun Ki Kare Sonuçları

Değişkenler	Düzeyler	Girişimciliği cazip bulma durumu			χ^2	P
		Evet	Hayır	Toplam		
Girişimcilik dersi alma durumu	Evet	325	30	355	10,901	,001
	Hayır	138	32	170		
	Toplam	463 (88,2%)	62 (11,8%)	525 (100%)		
Finans dersi alma durumu	Evet	293	23	316	14,574	,000
	Hayır	170	39	209		
	Toplam	463 (88,2%)	62 (11,8%)	525 (100%)		

Buna göre, girişimciliği cazip bulma durumu ile girişimcilik dersi alıp alma durumu arasında 0.05 anlamlılık seviyesine göre bir ilişki olduğu bulunmuştur. Öte yandan, benzer durum girişimciliği cazip bulma durumu finans dersi alıp alma durumu için de geçerli olup değişkenler arasında 0.05 anlamlılık seviyesine göre bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Bir diğer önemli ki kare testlerinde, girişimcilik niyeti olma durumu ve girişimciliği cazip bulma durumunun katılımcıların anne veya babasının girişimci olup olmamasıyla ilişkili durumu test edilmiştir. Test sonuçları Tablo 9’ da gösterilmektedir.

Tablo 9. Girişimcilik Niyeti ve Girişimciliği Cazip Bulma Durumu ile Anne veya Babanın Girişimci Olma Durumunun Ki Kare Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzeyler	Anne veya babanın girişimci olma durumu			χ^2	P
		Evet	Hayır	Toplam		
Girişimcilik niyeti olma durumu	Evet	107	273	380	22,547	,000
	Hayır	12	133	145		
	Toplam	119 (88,2%)	406 (11,8%)	525 (100%)		
Girişimciliği cazip bulma durumu	Evet	113	350	463	5,953	,009
	Hayır	6	56	62		
	Toplam	119 (88,2%)	406 (11,8%)	525 (100%)		

Tablo 9’ daki sonuçlara göre, katılımcıların girişimcilik niyetinin olup olmamasının anne ya da babalarının girişimci olup olmama durumu ile 0.05 istatistiki anlam düzeyinde ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, benzer durumun katılımcıların girişimciliği cazip bulma durumu ile anne ya da babalarının girişimci olup olmama durumunda 0.05 istatistiki anlam düzeyinde ortaya çıktığı gözlemlenerek ilişkinin varlığını kanıtlamaktadır.

Son olarak, yapılan bir diğer ki kare testlerinde, katılımcıların girişimcilik niyetinin olup olmamasının katılımcıların yakın çevresinde girişimci olup olmamasıyla ilişkili durumu test edilmiştir. Test sonuçları Tablo 10' da gösterilmektedir.

Tablo 10. Girişimcilik Niyeti ve Girişimciliği Cazip Bulma Durumu ile Yakın Çevresinde Girişimci Olma Durumunun Ki Kare Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzeyler	Yakın çevresinde girişimci olma durumu			χ^2	P
		Evet	Hayır	Toplam		
Girişimcilik niyeti olma durumu	Evet	260	120	380	12,967	,000
	Hayır	74	71	145		
	Toplam	334 (63,6%)	191 (36,4%)	525 (100%)		
Girişimciliği cazip bulma durumu	Evet	314	149	463	28,357	,000
	Hayır	20	42	62		
	Toplam	334 (63,6%)	191 (36,4%)	525 (100%)		

Tablo 10 incelendiğinde, katılımcıların girişimcilik niyetinin olup olmamasının katılımcıların yakın çevresinde girişimci olup olmamasıyla 0.05 anlam düzeyinde ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, benzer durumun katılımcıların girişimciliği cazip bulma durumu ile katılımcıların yakın çevresinde girişimci olup olmamasıyla 0.05 istatistikî anlam düzeyinde ilişki göstermektedir.

Yapılan bir diğer ve önemli istatistiksel testte ise, girişimcilik niyetine etki eden faktörleri ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, modele giren bağımsız değişkenler olarak cinsiyet, bölüm, fakülte, ailenin gelir durumu, girişimcilik dersi alma durumu, finans dersi alma durumu, anne veya baba girişimci olma durumu, yakın çevrede girişimci olma durumu ve girişimciliği cazip bulma durumu olarak seçilmiştir. Yapılan çok değişkenli lojistik regresyon analizi sonucu modelde yer alan tüm açıklayıcı değişkenlerle ilişkili lojistik regresyon katsayısı, standart hata, Wald istatistiği, serbestlik derecesi, Wald istatistiğinin anlamlılık düzeyini gösteren p değeri, Exp(B) ve Exp(B) için güven alt ve üst güven sınırı Tablo 11' de sunulmuştur.

Tablo 11 incelendiğinde, ileri doğru adımsal metot (Forwards:LR) kullanılarak yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda en uygun modelin beşinci adımda fakülte, anne ya da babanın girişimci olma durumu, girişimciliği cazip bulma durumu, özgüven ve risk alma değişkenleri ile kurulan model olduğu elde edilmiştir ($p < 0,05$). Bu sonuçlara göre, lojistik regresyon katsayıları ve odds oranları olan Exp(B) dikkate alındığında modeli açıklayan her bir açıklayıcı değişken için şunlar ifade edilebilir:

Fakülte değişkeni için ulaşılan odds oranına göre, diğer tüm değişkenler sabit olduğunda mühendislik fakültesi öğrencilerinin başarılı grupta yer alması olasılığı erkeklere göre 1.711 kat daha yüksektir Girişimcilik niyetinin olması üzerinde fakülte değişkeni lojistik modele istatistikî olarak anlamlı bir katkı sağlamaktadır (Wald = 7.594; sd = 2; $p < 0,05$). Fakülte değişkenine bakıldığında referanskategorisi olan işletme fakültesi alınmış ve girişimcilik niyeti açısından mühendislik fakültesi işletme fakültesine göre girişimcilik niyeti olma açısından 0,53 kat daha fazla olmuştur. Bu ise her ne kadar girişimcilik niyetine fakülte değişkeni etki ediyorsa da bu etkinin çok fazla olmadığını göstermektedir.

Anne veya babanın girişimci olma değişkeni de girişimcilik niyetine etki eden değişkenlerden biri olarak belirlenmiştir (Wald = 10.379; sd = 1; $p < 0,01$). Elde edilen sonuçlara göre, anne veya babası girişimci olanların girişimcilik niyeti anne veya babası girişimci olmayanlara göre 3,31 kat daha fazladır.

Oluşturulan modelde girişimcilik niyetine etki eden bir diğer değişken ise girişimciliği cazip bulma değişkenidir (Wald = 64.494; sd = 1; $p < 0,01$). Buna göre, girişimciliği cazip bulanların girişimcilik niyeti cazip bulmayanlara göre 29,65 kat daha fazladır.

Girişimcilik kişilik özelliklerinden özgüven değişkeninin de girişimcilik niyetine etki ettiği sonucu elde edilmiştir. Özgüven faktörü sonucunda Wald = 11.699; sd = 1; p <0.01 değerleri elde edildiğinden girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Tablo 11' de elde edilen özgüven faktörünün odds oranına göre, bu faktördeki 1 birim artış girişimcilik niyetini 0,65 kat arttırmaktadır.

Girişimcilik kişilik özelliklerinden risk alabilme değişkeninin de girişimcilik niyetine etki ettiği ilgili tabloda görülmektedir (Wald = 16.437; sd = 1; p <0.01). Buna göre, risk alabilme faktöründeki 1 birim artış girişimcilik niyetini 0,59 kat arttırmaktadır.

Tablo 11. Girişimcilik niyetine etki eden faktörlerin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	Alt G.S.	Üst G.S
1.Adım	Girişimciliği cazip buluyor musunuz? (1=Evet)	3,167	,379	69,894	1	,000	23,748	11,301	49,902
	Constant	-1,394	,116	143,339	1	,000	,248		
2.Adım	Girişimciliği cazip buluyor musunuz? (1=Evet)	3,290	,393	69,950	1	,000	26,845	12,417	58,037
	Risk Alabilme	-,585	,122	22,881	1	,000	,557	,438	,708
	Constant	-1,478	,125	140,361	1	,000	,228		
3.Adım	Girişimciliği cazip buluyor musunuz? (1=Evet)	3,271	,403	65,932	1	,000	26,325	11,954	57,971
	Özgüven	-,516	,120	18,525	1	,000	,597	,472	,755
	Risk Alabilme	-,592	,125	22,570	1	,000	,553	,433	,706
	Constant	-1,515	,129	138,309	1	,000	,220		
4.Adım	Anne veya babanız girişimci mi? (1=Evet)	1,152	,369	9,760	1	,002	3,165	1,536	6,520
	Girişimciliği cazip buluyor musunuz? (1=Evet)	3,234	,408	62,928	1	,000	25,374	11,413	56,412
	Özgüven	-,464	,123	14,223	1	,000	,629	,494	,800
	Risk Alabilme	-,568	,125	20,667	1	,000	,567	,443	,724
	Constant	-2,471	,351	49,526	1	,000	,085		
5.Adım	2.Okuduğunuz Fakülte:			7,594	2	,022			
	Okuduğunuz Fakülte (1=Mühendislik)	-,631	,309	4,171	1	,041	,532	,291	,975
	Okuduğunuz Fakülte (2=İlahiyat)	,478	,347	1,902	1	,168	1,613	,818	3,183
	Anne veya babanız girişimci mi? (1=Evet)	1,198	,372	10,379	1	,001	3,312	1,598	6,863
	Girişimciliği cazip buluyor musunuz? (1=Evet)	3,389	,422	64,494	1	,000	29,648	12,964	67,802
	Özgüven	-,433	,127	11,699	1	,001	,649	,506	,831
	Risk Alabilme	-,521	,128	16,437	1	,000	,594	,462	,764
	Constant	-2,437	,368	43,969	1	,000	,087		

Modellerin doğru sınıflandırma oranı kesme değeri 0.5 alınarak oluşturulmuş ve Tablo 12' de verilmiştir. Tablo 12' de modelin doğru sınıflandırma oranı %81,0 olarak elde edilmiştir. Dolayısıyla, modeli açıklayan bağımsız değişkenler kullanılarak öğrencilerin girişimcilik niyetinin olup olmadığı gruplarından hangisine atanacağı %81 doğrulukla tahmin edilebilir. Bu değer, şanstaki kaynaklı başarı olan %72,4' ten $((380/525)^2 + (142/525)^2 = .724)$ daha büyüktür. Bu nedenle, modelin başarılı bir sınıflama yaptığı söylenebilir.

Tablo 12. Modelin Doğru Sınıflandırma Oranı

		Tahmin edilen		Doğru sınıflandırma
		Grup (0)	Grup (1)	
Gözlenen	Grup (0)	359	21	94,5
	Grup (1)	79	66	45,5
Toplam				81,0

6. Sonuç ve Tartışma

Girişimciliğin yirmi birinci yüzyılda farklı ve üst düzey bir önem kazandığı göz önünde bulundurulduğunda girişimciliği ortaya çıkan sebepler, girişimciliği arttıran faktörler ve girişimciliğin her yönüyle ele alınması gerçeği bu alanda yapılacak çalışmaların çok daha önemli bir boyut kazandığını ortaya koymaktadır. Bu açıdan, literatürde girişimciliğin ilişkilendirildiği akademik başarı, anne/babanın girişimci olması, girişimcilik niyeti, girişimci kişilik özelliklerinin yanı sıra girişimcilik eğitiminin, eğitim alınan bölüm, fakülte gibi farklı değişkenlerle ilişkilendirmenin girişimciliğin daha açık ve farklı boyutlarının anlaşılmasına katkı sağlaması açısından yapılan çalışma önem arz etmektedir. Araştırma bulguları değerlendirildiğinde ölçeğin alındığı İşcan ve Kaygın (2011) faktör analizi sonucunda girişimci kişilik özellikleri altı boyut altında toplanırken bu çalışmada dört boyut altında toplanmıştır. Bu ise, çalışmaların ele alındığı farklı evren ya da örneklemelerden kaynaklanıyor olabilir. Öte yandan, çalışmada girişimcilik kişilik özellikleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Yılmaz ve Sünbül (2009)' un sonuçlarında ise cinsiyete göre farklılık olduğu tespit edilmezken Bilge ve Bal (2012), İşcan ve Kaygın (2011)' in çalışmasında kısmen bir farklılık bulunmuştur. Araştırma sonuçlarında ulaşılan bir diğer sonucuna göre, girişimcilik eğiliminin boyutlarından özgüven ve risk alabilme anne/babanı girişimci olmasına göre farklılık gösterirken kontrol odağı ve başarıma ihtiyacı boyutları bu değişkene göre farklılık göstermemektedir. Ayrıca girişimci kişilik boyutlarının tamamında fakülte değişkenine göre en az iki fakülte arasında farklılık tespit edildiği bölüm değişkenine göre ise kontrol odağı ve risk alabilme değişkenine göre en az iki bölüm arasında farklılık tespit edilmiştir. Özellikle fakülte değişkenine göre diğer iki fakültenin İlahiyat fakültesine göre girişimci kişilik özelliklerinin tümünde farklılık göstermesi dikkat çekerken bölüm değişkeninde benzer ayırım risk alabilme alt boyutunda gözlemlenmiştir. Girişimci kişilik özelliklerinin ise gelire göre farklılık göstermemesi farklı aile gelir seviyesine sahip öğrencilerin girişimcilik eğilimleri gösterebileceğine işaret etmektedir. Öte yandan bu araştırmanın önemli sonuçlarından biri de hem girişimcilik niyetinin hem de girişimciliği cazip bulmanın girişimcilik eğitimi ve finans eğitimi ile ilişkili bulunmasıdır. Bu çerçevede, girişimcilik ve işletme tabanlı derslerin üniversite öğrencilerinin müfredatında yer alması girişimcilik niyetlerine katkı sağlayacağı söylenebilir. Bununla beraber, girişimcilik niyeti ve girişimciliği cazip bulmanın anne/babanın girişimci olması ve kişinin yakın çevresinde girişimci olmasıyla ilişkili olduğu elde edilmiştir. Bu ise, yaşanan çevrenin girişimcilik niyetine etkisi olduğunu savunan düşünceleri desteklemektedir. Son olarak, yapılan lojistik regresyon analizi sonucunda, girişimcilik niyetine etki eden değişkenler tespit edilmiştir. Bu değişkenlerin ise, eğitim görülen fakülte, anne/babanın girişimci olması, girişimciliği cazip bulma, girişimci kişilik özelliklerinden risk alabilme ve özgüven olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuç, girişimcilik niyetinin çeşitli değişkenlerden etkilendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

İleride yapılacak çalışmalarda girişimciliğin kariyer ofisleri, girişimcilik projeleri gibi farklı değişkenlerle ilişkilendirilerek araştırılması geleceğin girişimcilerinin ortaya çıkmasına ve girişimciliği daha öteye taşınmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Altunışık, R., Çoşkun R., Bayraktaroğlu S., Yıldırım E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. 6. Basım, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Bilge, H., & Bal, V. (2012). Girişimcilik Eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, 16(2).
- Bozkurt, Ö., (2007). Girişimcilik Eğiliminde Kişilik Özelliklerinin Önemi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1,2, 93-111.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32(32), 470-483.

- Franke, N., & Lüthje, C. (2004). Entrepreneurial intentions of business students—A benchmarking study. *International Journal of Innovation and Technology Management*, 1(03), 269-288.
- Gartner, W.B., Bird, B.J., Starr, J.A., (1992). Acting as if: Differentiating entrepreneurial from organizational behavior. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16, 13-31.
- Hendorson, R. and Robertson, M. (2000). Who wants to be an entrepreneur? Young Adult Attitudes to Entrepreneurship as a Career. *Carrier Development International* 5(6): 279-287.
- Hisrich R. D. ve Peters, M. P. (1998). *Entrepreneurship* (4th Ed.). Boston, New York, Irwin McGraw-Hill.
- Ismail, M., Khalid, S. A., Othman, M., Jusoff, H. K., Rahman, N. A., Kassim, K. M., & Zain, R. S. (2009). Entrepreneurial intention among Malaysian undergraduates. *International Journal of Business and Management*, 4(10), 54-60.
- İpçioğlu, İ., & Taşer, A. (2009). İşletme Bölümlerinde Verilen Eğitimin Girişimci Adayı Öğrenciler Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10), 13-25.
- İşcan, Ö. F., & Kaygın, E. (2011). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 443-462.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknik*. Ankara: Asil.
- Karabulut, A.T., (2009), “Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerini ve Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma” *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: XXVI, Sayı: 1*, 331-356.
- Kusmintarti, A., Thoyib, A., Maskie, G., & Ashar, K. (2016). Entrepreneurial characteristics as a mediation of entrepreneurial education influence on entrepreneurial intention. *Journal of Entrepreneurship Education*, 19(1), 24.
- Mandell, L. (2007). Financial literacy of high school students, J.J. Xiao (Ed.), *Handbook of consumer finance research: içinde 163-183*. New York: Springer.
- Mutlu, H. T., Eş, A., ve Taş (2017). II. International Symposium On Social Science, Asos congress, Alaaddin Keykubat University.
- Özdamar, K. (2016). Ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi. Ankara: Nisan.
- Parker, S. C. (2004). *The Economics of Self-Employment and Entrepreneurship*. Cambridge UK: Cambridge University Press.
- Pekkan, N. U., & Sisman, G. (2020). Predicting the entrepreneurial intention: a moderated mediation model. *International Journal of Management and Enterprise Development*, 19(3), 217-235.
- Peterman, N.E & Kennedy, J. (2003). *Enterprise education: influencing students' perceptions of entrepreneurship*. Entrepreneurial Leadership, Kansas City, MO.
- Scott, M. G., & Twomey D. F. (1988). The long-term Supply of Entrepreneurs: Students' Career Aspirations in Relation to Entrepreneurship. *Journal of Small Business Management*, 26, 35-13.
- Uddin, M. R., & Bose, T. K. (2012). Determinants of entrepreneurial intention of business students in Bangladesh. *International Journal of Business and Management*, 7(24), 128.
- Uygun, M., & Güner, E. (2016). Girişimcilik Eğiliminin Gelişiminde Girişimcilik Eğitiminin Rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(5), 37-57.
- Yılmaz, E., & Sünbül, A. M. (2009). Üniversite öğrencilerine yönelik girişimcilik ölçeğinin geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 195-203.
- Zahra, S.A. (1999). The challenging rules of global competitiveness in the 21st century. *Academy of Management Executive, Vol. 13 No. 1*, pp. 36-42.
- Zhao, Fang (2005), “Exploring the Synergy Between Entrepreneurship and Innovation”, *International Journal of Entrepreneurial Behaviour&Research*, Vol:11, No.1, pp.25-41.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

BANKA PERFORMANSLARININ ENTROPİ TABANLI WASPAS YÖNTEMİYLE ANALİZİ

Abdulhamit EŞ¹, Eda KÖK²

Öz

Güçlü ekonomik sisteme sahip olmak ülkelerin birbirlerine karşı en büyük silahıdır. Bankacılık sistemi ise, bir ülkenin damarlarına benzetilebilmektedir. Sistemin böyle bir benzetmeyle, sürekli akış halinde olduğu her bir noktaya etki ettiği anlaşılmaktadır. Ülkenin ekonometrik parametrelerinin kontrolünün sağlanmasında bankalar geliştirdikleri politikalarla önemli bir yere sahiptir. Bankaların yaşayacağı herhangi bir sorun parametrelerin değişmesine ve olumsuz yönde sıkıntılara sebep olabilmektedir. Bu sıkıntıları giderebilmek için bankaların kontrolleri sağlanmalıdır. Bu konu birçok araştırmaya konu olmakla birlikte birçok çalışmada da ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı karar verme metodlarından Entropi, WASPAS metodlarını uygulayarak bankaların aktif büyüklük performanslarını değerlendirmektir. Analiz yöntemlerinden Entropi ve WASPAS yöntemi Excel 2010 programıyla uygulanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2015-2019 yılları dönem sonunu kapsayan veri setinden yararlanılmıştır. Analizde Entropi yöntemiyle, belirlenen kriterlerin önem dereceleri hesaplanmıştır. 2015-2019 yılları arası bütün kriterlerin önem dereceleri sıralandığında K6 olarak belirtilen net kar/zarar kriteri, önem derecesi en yüksek çıkan kriter olmuştur. Hesaplanan önem dereceleriyle WASPAS yönteminin analiz aşamaları uygulanmıştır. Analiz sonucunda, WASPAS yöntemine göre 2015 yılında en iyi performansa sahip banka Garanti Bankası, 2016-2017 yıllarında Ziraat Bankası ve 2018-2019 yıllarında Yapı ve Kredi Bankası olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, Entropi, WASPAS.

BANK PERFORMANCE ANALYSIS WITH THE ENTROPY BASED WASPAS METHOD

Abstract

Having a strong economic system is the biggest weapon of countries against each other. The banking system can be compared to the veins of a country. With such an analogy, it is understood that the system affects each point where it is in a continuous flow. Banks have an important place in the control of the econometric parameters of the country with the policies they have developed. Any problems that banks may experience may cause changes in parameters and negative problems. In order to eliminate these problems, banks should be controlled. Although this subject is the subject of many studies, it also comes to the fore in many studies. The aim of this study is to evaluate the asset size performance of banks by applying Entropy and WASPAS methods. Entropy and WASPAS methods among the analysis methods were applied with Excel 2010 program. For this purpose, the data set covering the end of the 2015-2019 period was used. In the analysis, the importance levels of the determined criteria were calculated with the Entropy method. When the importance levels of all criteria between 2015 and 2019 are listed, the net profit / loss criterion, which is stated as K6, became the criterion with the highest importance. WASPAS methods were applied with the calculated degrees of importance. As a result of the analysis, Garanti Bank, the bank with the best performance in 2015, Ziraat Bank in 2016-2017 and Yapı ve Kredi Bank in 2018-2019 were selected according to the WASPAS method.

Keywords: Multiple Criteria Decision Making, Entropy, WASPAS.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, es_a@ibu.edu.tr, orcid: 0000-0002-4120-0768

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İşletme ABD., edakok04@gmail.com, orcid: 0000-0002-8113-7097

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Eş, A., ve Kök, E., (2020), Banka Performanslarının Entropi Tabanlı Waspas Yöntemiyle Analizi, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 233-250.

1.Giriş

Ülke ekonomilerinin önemli unsurlarından olan bankaların ekonomik düzen ve işleyiş üzerindeki etkisi geçmişten günümüze artarak devam etmektedir. Bankalar ekonomide var olan ekonomik aktörlerin oluşturdukları tasarrufları mevduat olarak bir araya getiren ve toparlamış bulunduğu bu tasarruf kaynaklarını talepte bulunan kuruluş ve kişilere sunan finansal kuruluşlardır. Bankalar bu sayede ekonomideki tasarrufların devir daimine yardımcı olurken, finansal sistemin sağlıklı bir şekilde işleyişini kolaylaştırmak ve sağlamlaştırmak amacıyla da oldukça önemli bir sorumluluğu yerine getirmektedirler. Bankalar bu sorumluluğu haricinde ekonomide kredi politikaları ve para politikalarındaki görevleri, menkul kıymet alım ve satım işlemlerinin yürütülmesi, kredi kartı ve banka kartı gibi ödeme araçlarıyla ödeme işlemlerinin yapılması ve aracılık etme görevi gibi birçok görevi yerine getirmektedir. Bunlara ek olarak sermaye birikimi ve yapılan veya yapılacak olan yatırımlar yoluyla da ekonomik refahın artırılması açısından ülkeler için çok önemli kuruluşlardır. Bu sebeple bankacılık faaliyetlerinde yaşanabilecek olumlu olmayan durumlar devlet ekonomisi ve toplumsal hayatı içten etkilemektedir. Bankacılık faaliyetlerinde yaşanacak bir durgunluk veya sorun, finansal sistemin tümünü ve reel ekonomiyi dolaylı olarak etkileyecek ve bölgesel veya küresel düzeyde bir durgunluğa sebep olabilecektir. Bu duruma örnek olarak Lale çılgınlığı, Güney Denizi balonu, Missisipi balonu, ABD Hisse senedi ile gayrimenkul balonu, 1929 Büyük Buhranı, Japonya gayrimenkul balonu, İsveç gayrimenkul balonu, İnternet balonu, Mortgage krizi(2008 küresel finans krizi) gösterilebilir.

2008 yılında yaşanan global krizi ABD’de başlamış ve Lehman Brothers Bankası’nın iflasını açıklaması ile küresel ekonomik krize tüm dünyaya yayılmıştır. 2008 global krizinin yaşanmasıyla beraber özellikle kötü ekonomiye sahip ülkeler büyük oranda zarar görmüştür. Ülkelerin ekonomik göstergeleri dip seviyelerde seyretmiş, finansman olanakları zarar görmüştür. Türkiye’de bu kriz turizm, petrol fiyatları, ithalat, ihracat, işsizlik oranlarında negatif etkiye sebep olmuş, ekonomik daralma başlamıştır. 2008 global krizinin negatif etkileri sebebiyle finans sektörü önem kazanmış ve sektördeki etkinlik ve performans analizlerinin önemi artmıştır. 1634-1637 seneleri arasında ortaya çıkan Lale çılgınlığı hadisesinde de önemli nokta, spekülasyonların yarattığı fiyat farklılıklarından dolayı devirici etki niteliği taşıyan bir olay olmasıdır. Türkiye’ye has özelliği bulunan lalelerin 16. asrın yarısında Avrupa’ya yayılmasıyla beraber Hollandalılar’ın bahçelerini süsleyen popüler bitki haline gelmiştir. Zamanla Hollanda’nın yetiştirme yöntemlerinin gelişmesiyle girişimcilerin ilgi odağı olan lale yetiştiriciliği, zamanla büyüyen lale yetiştiriciliğine dönüşmüştür. Talepleri karşılamak isteyen üreticiler toplanma zamanından önce laleleri toplayamadıkları için sıkıntılı sürece girmişler ve yapılan gelecek işlem anlaşmalarını iptal etmek zorunda kalmışlardır. Bu olumsuz durumun sebebi ise future işlemlerinin opsiyon sözleşmesine benzetilerek işlem yapılmasıydı. Güney denizi balonu, Caswall ve Blunt’un kurduğu Güney Denizi Şirketi’nin çalışmaları sonucunda oluşan bir balondur. Bu balonda borç batağına saplanan devlet, borçlarını %6 faiz karşılığında finanse edilmesi şartıyla Güney Denizi Şirketi ile anlaşmıştır. Şirket devletin borçlarını ödeyebilmek için 1 Milyon Pound’luk hisse senedi piyasaya sürmüş ve borçları temizlerken de faiz kazancını elde etmiştir. Devlet borçların azalmasıyla piyasaya olağanüstü şekilde hisse senedi sürmüş ve balon büyümeye hisse senetlerinin de fiyatları olduğundan çok fazla artmaya başlamıştır. İlerleyen zamanlarda İngiltere ve İspanya’nın münakaşasının bir sonucu olarak piyasa durgunluk noktasına erişmiştir. Bu sebeple şirketin yönetim kurulundaki kişiler ellerindeki hisse senetlerini elden çıkarmaya başlamış, böylece piyasa çöküş sürecine girmiştir. Bu balonun infilak etmesiyle oluşan kriz ortamında birçok yatırımcı varlıklarını kaybetmiştir. Missisipi balonunda ise 1720 senesinde yaşanan bu balon, John Law’ın kurmuş olduğu şirketlere yönelik bir balon olmuştur. 1716 senesinde piyasaya para, hisse senedi sürme ve mevduat hesapları oluşturma gibi görevlere sahip Banque Generale özel banka kurulmuştur. Zaman içinde banka birçok projede yer alabilmek için Compaigned Occident adlı bir şirketi oluşturmuş ve Law bu şirkette en imtiyazlı ve yetkili kişi olmuştur. Bu kuruluş, profesyonellere kısa süreli kredi vermekle büyümeyi sağlamış

ve bir banka edasında çalışmalarını sürdürmüştür. Devlet de bu duruma dayanarak Law'ın hisse senedini piyasaya sürmesine onay vermiş, piyasaya sürülen hisse senetleri bütün herkes için çıkarılmıştır. Bu durumdan ötürü kuruluşun değerinde ani bir artış olmuştur. Belirli bir süre sonra emisyon hacminin yükseltilmesiyle piyasadaki güncel durum kötüleşmeye başlamış ve ülke bir anda kendini enflasyonist bir konumda bulmuştur. Law, bu durumda hisse senetlerinin değerlerini düşürmeye çalışmış, başarılı olamamıştır. Değer düşürme girişiminde kullanılan para biriminin değeri düşünce profesyoneller kaynaklarını altına yatırmaya/ dönüştürmeye karar verince hisse senedine olan talep azalmış ve ekonomi bir anda buhrana sürüklenmiştir. ABD'nin savaştan galip çıkarak dünyanın en iyi devleti olmasıyla beraber Avrupa devletleri ülkelerini kalkındırabilmek için ABD'den kredi talep etmişlerdir. İngiltere, Fransa ve Almanya ülkeleri kısa sürede ABD'nin desteğiyle toparlanmış, ayrıca ABD'nin teknoloji alanında da gelişmişliğinden faydalanan bu devletler zamanla ABD'nin üretim alanında duraksamalar yaşamasına neden olmuştur. ABD'deki yatırımcılar hisse senedi piyasasının etkinliğini arttırmayı amaçlamışlar, ama gerekli risk kontrolünü sağlayamadıkları için New York Borsası'nda alış-satış işlemleri artmıştır. Bu durum da uzun süreli yatırımların önünde bir engel oluşturmuştur. Bu durumda ekonomik adaletin sağlanabilmesi için gelir vergilerinin oranları düşürülmüş, bu durum sonucunda olumsuz durumlar ortaya çıkmış ve zengin kademe ile yoksul kademe arasında parasal eşitsizlikler oluşmaya başlamış bu durum da Büyük Buhran'a neden olmuştur. Bunu anlayan profesyoneller ellerindeki hisse senetlerini elden çıkarmışlardır. Bunun sonucunda hisse senetlerinin değerleri haddinden fazla düşüş göstermiş ve New York Borsası 24 Ekim'de en güçlü satım dalgasıyla karşılaşmış ve bu tarihte Kara Perşembe olarak bilinmektedir. ABD'de yaşanan bu durum Türkiye'nin dış ödemeler açığının oluşmasına, paranın değerinin düşmesine, tarımsal faaliyetlerin azalmasına ve deflasyonist bir duruma girilmesine sebep olmuştur. II. Dünya savaşıdan çıkan Japonya Marshall Planı ile üretim faaliyetleri iyileşmiş ve zaman içinde Zaibatsu ve Keiretsu adlarına sahip şirketler tarafından etkili olarak kontrol edilmiştir. Zaman içerisinde gelişen imalat sanayisi piyasada oldukça iyi duruma gelmiştir. Bu durum neticesinde ülke ekonomisi içerisine yabancı ve portföy yatırımlarını barındırmaya başlamıştır. Yatırımcılar bu durumu fırsat bilerek gayrimenkul yatırımlarına odaklanmıştır. Hisse senedi almanın yanında Mortgage kredilerine başvuran yatırımcılar yüklü miktarlarda kredi alarak borçlanmışlardır. Bu durumlardan ötürü Japonya Merkez Bankası farklı para uygulamalarını yürürlüğe sokmaya başlamış, bu durumda değerlenen yatırım enstrümanlarının değerinin düşmesine sebep olmuş, kredi sorunları ortaya çıkmış, gayrimenkullere verilen banka kredileri azaltılmış ve ekonomik durgunluk yaşanmaya başlamıştır. İsveç Gayrimenkul balonunda ise İsveç, bankalar için oluşturulan disonibilite(nakit) oranını azaltmış döviz, faiz ve kredi işlemlerinde engelleyici durumlar kaldırılmıştır. Bu durumda GSYİH %85'ten %135'e yükselmiş ve finans holdingleri yüksek risk yüksek getiri düşüncesiyle hareket ederek riskli pazarlara dikkatini vermiştir. Fakat menkul kıymet arz etme gibi bir durumları söz konusu olamadığı için finansman bir bölümünü yatırım sertifikasını piyasaya sunarak karşılamaya çalışmışlardır. Bankalar bu durumdan kötü etkilenecek daha fazla kredi riskini yüklenmek zorunda kalmışlardır. Bankalar zor durumda kalsalar bile istihdamda oran artmış, ekonomi yükselmiş, menkul kıymet borsası hareketlenmiştir. Ama bu hareketlenmeler sonucunda fiyat artışları oluşmaya başlamış gayrimenkul satışları ise iki katına çıkmaya başlamıştır. Gayrimenkullerin değerinin artış göstermesiyle kiracı bulabilmek güç hale gelmiş ve kriz oluşmaya başlamıştır. Bu durumda bankalar gayrimenkuller için verilen kredileri azaltınca piyasa durgunluğa girmiştir. Bu durumda gayrimenkulle uğraşan profesyoneller veya holdinglerin piyasa değerleri azalmış ve aldıkları kredileri ödeyememeli nedeniyle kredi veren bankaların performanslarının da olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmuşlardır. İnternet balonu ise teknoloji firmalarının yer aldığı Nasdaq'da internet teknolojilerine yatırım yapan profesyonellerin getiri anlamında bekledikleri geri bildirim elde edememeleri sonucunda 2000 yılında büyük oranda değer kaybıyla patlayan balondur.(Akıncı, Akıncı ve Yılmaz, 2014:719-749)

Yukarıda anlatılan balonların hepsi ekonomide durgunluğa yol açmış, istihdam oranları, gelir seviyeleri düşmüş, bankalar zor duruma düşerek performansları düşmüş, yatırımcılar yatırdıkları paralarını geri kazanmak için uğraşırken daha vahim durumlarla karşılaşmışlardır. Bu balonların oluşturduğu etkiler ülkelerde yıllarca süren bir durgunluğa sebep olduğundan toparlanmaları çok kolay olmamıştır. Bu sebeptendir ki finansal sistemin korunması ve kontrol edilmesi önem arz etmektedir. Finansal sistemin bu denli kontrolsüz kullanılması ileride daha kötü sonuçlara yol açacağı için etkin bir şekilde özellikle finans kuruluşlarından olan bankaların performanslarının her zaman için kontrol altında tutulması gerekmektedir.

Finansal sistemin önemli aktörlerinden biri olan bankaların performanslarının değerlendirilmesi aşağıda verilen sebeplerle önemli görülmüştür(Sarı, 2020:101).

- Bankaların sektördeki olağan yerlerini tespit edebilmek.
- Bankaların bulunduğu durumdaki başarılarını ölçmek.
- Verilen kararların gerçek verilerden faydalanarak verilmesi.
- Sorun teşkil eden faktörlerin belirlenerek çözüm önerisi sunmak.
- Kurumun kendini geliştirme imkanı sağlayacağı bölgeleri tespit etmek.

Belirtilen sebeplerden dolayı finansal performansların ölçülmesinde kullanılan nicel ve nitel analiz yöntemleri geliştirilmiş, değerlendirmelerde kullanılan Veri Zarflama Yöntemi ve Stokastik Sınır Analizi gibi modern olmayan analiz yöntemlerinin yerine, yeni modern yöntemler bulunmuştur. Bu alternatif yöntemler tek olarak veya birbirleriyle kullanılabilir. Son yıllarda banka performans değerlendirmelerinde de çok kriterli karar verme metotları kullanılmaya başlanmıştır. Çok kriterli karar verme yöntemlerinin geniş alanda kullanılabilir olması, birçok problemin çözümünü kolaylaştırmakta ve doğru sonuçlara ulaşılmasında çok önemli bir aktör olmaktadır. Ele alınan problemin içerdiği unsurlara, çok kriterli karar verme metotlarının uygulanmasıyla birden fazla açıdan değerlendirme ve yorumlama şansı tanınmaktadır. Oluşabilecek farklı senaryoların görülebilmesi ve gereken çalışmaların daha sağlam bir şekilde yapılabilmesi açısından çok kriterli karar verme metotları kullanılması gereken önemli metotlardır.

Bu çalışmada, Entropy tabanlı WASPAS yöntemiyle bankaların 2015-2019 yılları arası performansları karşılaştırılacaktır. Analiz için kamu bankası olarak Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası; özel sermayeli bankalardan Akbank, Yapı Kredi Bankası ve Türkiye İş Bankası; yabancı sermayeli bankalardan HSBC Bank, QNB Finansbank, Türkiye Garanti Bankası, İNG Bank olarak 8 adet bankanın 2015-2019 dönemlerine ait aktif büyüklükleri raporlarında belirlenen kriterler çerçevesinde WASPAS yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmanın veri seti Türkiye Bankalar Birliği'nden elde edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü literatür araştırmasını, üçüncü bölümünde ÇKKV hakkında bilgi verilmektedir. Dördüncü bölümde Entropi, WASPAS yöntemleri kısaca açıklanmıştır. Beşinci bölümde ise bankalara ait finansal performans analizleri yer almaktadır. Son bölümde ise bu çalışmadan elde edilen analiz sonuçları yer almaktadır.

2. Literatür Araştırması

Çok kriterli karar verme yöntemleri, birçok alanda kullanılabilen, birbirlerinden farklı sürece sahip problemler için oluşturulan alternatiflerin sıralanması konusunda ortak paydada buluşan metotlardır. Bu metotlar finans, pazarlama, satın alma, sürdürülebilirlik, ekonomik göstergeler gibi birçok alanda rahatlıkla kullanılacak yöntemler olup, aynı zamanda birden fazla yöntemin aynı veriler üzerinde kullanılmasıyla da karşılaştırma yapma, yorumlama, ortaya çıkabilecek farklılıkların nedenlerini araştırma gibi olumlu çalışmalara ve sonuçlara ulaşmada oldukça faydalı metotlardır. Literatürde özel veya kamu bankalarının finansal performansının çok kriterli karar verme yöntemleriyle ölçüldüğü çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan bankaların finansal performanslarının ölçüldüğü ve WASPAS yönteminin kullanıldığı bazı çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Ural vd.(2018), çalışmada Entropi ve WASPAS yöntemini kullanarak 3 adet kamu sermayeli bankanın performanslarını incelemişlerdir. İnceleme yapıldığı dönem 2012-2016 dönemi finansal tablolarıdır. Yapılan incelemelerden sonuç olarak 2012-2013 yılları için en iyi performans Vakıf Bankası, 2014-2016 yılları arasında ise en iyi performans Ziraat Bankası olarak belirlenmiştir.

Rençber ve Avcı (2018), çalışmada WASPAS yöntemi sayesinde 2012 ile 2017 dönemlerini kapsayan sürede BİST'te işlem gören 13 adet bankanın sermaye yeterliliklerini karşılaştırmayı amaçlamıştır. Yapılan çalışma sonucunda Albaraka, Kalkınma ve TSKB bankalarının en iyi, QNB Finansbank ve Denizbank düşük düzeyde olduğu görülmüştür.

Ünal (2019), çalışmasında mevduat bankalarının performansını ölçmek amacıyla 2014-2018 yılları arasındaki ilk 4 sırada gösterilen bankayı seçerek SD ve WASPAS yöntemlerini kullanmıştır. Analiz sonucunda en iyi performansla sahip bankanın Akbank olduğu, en düşük performansla sahip bankanın ise Türk Ekonomi bankası olduğu sonucuna varılmıştır.

Akçakanat vd.(2017), Entropi ve WASPAS yöntemi ile ölçekleri açısından üç kategoriye gruplandırılmış bankalar için performans değerlendirmesi yapmayı amaçlamıştır. Çalışmada Forbes Dergisi'nin yayınladığı 2016 bankacılık raporu ve Türk Bankalar Birliği'nin aynı yıl için 270 günlük veri setinden faydalanmışlardır. Kriter ağırlıklarını Entropi yöntemiyle belirleyip WASPAS yöntemiyle de değerlendirmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre büyük ölçekli banka grubunda en iyi performans Ziraat Bankası, orta ölçekli banka grubunda Fibabank, küçük ölçekli banka grubunda ise Anadolu Bank olarak tespit edilmiştir.

Yurdoğlu ve Kundakçı (2017), çalışmada Denizli şehrinde faaliyet gösteren giyim/kumaş firmasına en uygun sunucu seçilmesi amacıyla SWARA ve WASPAS yöntemlerini kullanarak analiz gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada 7 farklı sunucu belirlenen kriterlere göre karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda en yüksek seçim kriteri işlemci hızı olmuştur. En uygun alternatif ise altıncı sunucu olmuştur.

Topak ve Çanakçıoğlu (2019), çalışmalarında mevduat bankalarının finansal performansını değerlendirmek amacıyla Entropi ve COPRAS yöntemlerini kullanmışlardır. Bu amaçla aktiflerdeki performans büyüklüğü en yüksek olan 11 bankanın 2017 dönemi mali tablolarındaki verilerden yararlanılmıştır. Analiz sonucunda seçilen bankaların performans dereceleri bakımından en yüksek performans gösteren bankalar olduğu kanısına varılmıştır.

Gezen (2019), çalışmasında katılım bankalarının 2010-2017 dönemi veri setlerinden yararlanarak Entropi ve WASPAS yöntemleriyle performanslarını analiz etmektedir. Veri seti Türkiye Bankalar Birliği'nden elde edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda 2010 ile 2015 dönemleri arasında en yüksek performansla sahip banka Türkiye Finans Katılım Bankası, 2016-2017 dönemlerinde ise en yüksek performansla sahip banka Kuveyt Türk Katılım Bankası olmuştur.

Sakarya ve Aytekin (2013), çalışmada 2007-2011 dönemine ait İMKB'de işlem gören kamu, özel ve yabancı öz sermayeli mevduat bankalarının performanslarının ve pay senetlerinin beklenen kazancı ile elde edilen performans değerleri arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla seçilen rasyoları yardımıyla PROMETHEE yöntemini kullanarak analiz yapmıştır. Analiz sonucunda en yüksek performans değerine sahip banka yabancı sermayeli bir mevduat bankası olurken, ikinci sırada kamusal sermayeli bir mevduat bankası olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışkan ve Eren (2016), çalışmada 2010-2014 dönemine ait finansal performansların karşılaştırılması amacıyla AHP ve PROMETHEE yöntemlerinden yararlanmıştır. Verilere on adet finansal rasyo belirlenmiştir. Analiz sonucunda Ziraat Bankası yüksek seviye bir performans göstermiş iken, diğer kamusal sermayeli bankalar içerisinde bulunan Vakıflar Bankası ve Halk

Bankası ortalama bir performans göstermiştir. Özel sermayeli mevduat bankalarından Akbank üst düzey bir performans sergilemiştir.

Ünal ve Yüksel (2017), bu araştırmalarında Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksinde işleme alınan banka performansları ve pay senedi getirilerini test etmek amacıyla PROMETHEE yöntemini kullanmıştır. Kullanılan veriler 2015, 2016 dönemleri ile 2017 döneminin ilk altı ayı verisidir. Analiz sonucunda incelenen dönemin bütününde de finansal performansta en iyi performans gösteren bankanın Akbank olarak görüldüğü ortaya konulmuştur.

Sarı (2020), çalışmada 11 Türk bankasının finansal performanslarının analiz etmek amacıyla kullanılan yöntemlerden TOPSIS ve PROMETHEE metotlarını karşılaştırmıştır. 13 finansal oranı kriter olarak belirleyerek ayrı ayrı TOPSIS ve PROMETHEE yöntemlerini kullanarak performans sıralaması yapmıştır. Analiz sonuçlarına göre, kullanılan her iki yöntemin de banka performansını ölçmede faydalı yöntemler olduğu anlaşılmıştır.

Paksoy ve Tıraş (2017), çalışmada Türkiye'deki mevduat bankalarının performansının sıralanmasını amaçlamıştır. PROMETHEE yönteminin kullanılacağı veri seti 1997-2003 yılları arasındaki hem faaliyetini sürdüren hem de batan bankalardan oluşmaktadır. Analiz sonucunda özel ve kamu bankalarının hepsi finansal rasyo olarak güçlü, bazı yabancı sermayeli bankaların ise zayıf performans gösterdikleri anlaşılmıştır. Daha önceden batmış olan iki özel sermayeli bankanın ise günümüzdeki birkaç bankadan daha iyi performans gösterdiği görülmüştür.

Gökalp (2015), çalışmada 2006-2012 yılları arasında kamu, özel ve yabancı sermayeli Türk bankalarının performansını PROMETHEE yöntemiyle değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada performans oranları olarak 5 ana 12 alt mali oran seçilmiştir. Seçilen oranlar CAMEL yöntemine uygun olarak 5 kategoride toplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre kamu bankalarının son mali krizden büyük derecede etkilendiği anlaşılmaktadır. 2006-2008 dönemlerinde en iyi alternatif kamu bankası seçilmiştir. 2009-2012 dönemlerinde ise yabancı bankalar ilk sırayı almış, kamu bankaları son sıraya düşmüştür.

Aksaraylı ve Pala (2016), çalışmada 2010-2014 dönemlerinde, kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaların sermaye yapılarını incelemek amacıyla PROMETHEE ve TOPSIS yöntemlerini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda analiz açısından birçok yöntemle etkileşim gerçekleştirilmiştir.

Uzar (2013), çalışmada 3 kamu bankasının performansını ölçmek amacıyla PROMETHEE yöntemini kullanmıştır. Veri setini iki grup olarak oluşturmuştur. İlk veri kümesi 2002-2007 dönemlerini, ikinci veri kümesi 2008-2012 dönemini kapsamaktadır. Analiz sonuçlarına göre en iyi alternatif C bankası seçilmiştir.

Doumpos ve Zopounidis (2009), çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerini DSS uygulamasında sunarak analistlerin bankalar hakkında bilme sahibi olmasını sağlayacak verileri toparlamayı amaçlamıştır. Veriler Yunanistan Merkez bankasından elde edilmiştir. Metodolojiyi PROMETHEE II yöntemine dayandırmışlardır. Kriterler ise CAMELS yöntemiyle belirlenmiştir. Analiz sonucunda erken uyarı modellerinin oluşturulması için öneride bulunulmuştur.

Lemonakis vd.(2012), çalışmada 15 AB ülkesinin ticari bankalarının performans ve verimliliklerini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Çalışma 2005-2009 dönemlerini kapsamaktadır. Analiz yöntemi olarak PROMETHEE'yi kullanmışlardır. Analiz sonucunda olumsuz finansal piyasa koşullarının bankaları olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Radulescu vd.(2017), çalışmada Basel III düzenlemeleri kapsamında Avrupa'nın bankacılık sistemini analiz etmeyi amaçlamıştır. Analiz yöntemi olarak PROMETHEE'yi kullanmışlardır. Kriterleri bankacılık analizinde en çok kullanılan 9 kriter olarak seçmişlerdir. Analiz sonucunda Orta ve Doğu Avrupa bankacılık sistemlerinin en iyi performansa sahip olduğu kanısına varılmıştır.

Kosmidou ve Zopounidis (2008), çalışmada 2003-2004 dönemlerinde Yunanistan'daki ticari ve kooperatif bankalarının performansını analiz etmeyi amaçlamıştır. Analizde PROMETHEE yöntemini kullanmışlardır. Analizde ticari bankaların karlarını en üst düzeye çıkardıkları, kooperatif bankalarının sonuçlarının ise çok üniform olmadığı sonucuna varılmıştır.

Ginevičius ve Podvezko (2013), çalışmada Litvanya bankalarının finansal istikrar ve sağlamlığının analiz edilmesini amaçlamıştır. 2007-2009 dönemlerindeki 8 bankayı ele alarak SAW, TOPSIS, COPRAS ve PROMETHEE yöntemini uygulanmıştır. Analiz sonucunda Litvanya banka piyasasında belirli bir istikrarsızlık olduğu sonucuna varılmıştır.

3. Çok Kriterli Karar Verme

Karar, bir şey için üzerinde durularak verilen doğru ve etkin yargıya verilen addır. Karar verme kavramıysa, genel anlamıyla, karar veren kişinin farklı seçenekler arasından, kendisi için en uygun olabileceğini düşündüğü alternatifleri farklı kriterler veya değişkenler açısından değerlendirerek karar vermesidir (Karakaşoğlu, 2008:4).

Bireyler, hayatları boyunca aldıkları kararlar doğrultusunda yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu kararları alırken başka kişilerden veya durumlardan da faydalanabilirler. Her alanda, her amaç için karar verme süreci aslında aynı şekilde işlemektedir. Karar vermek için elimizde en az iki alternatif olması gerekmektedir. Bu alternatifleri birbirinden ayıracak özellikler ise kriterleri oluşturacaktır. Her bir alternatifini her bir kriter ile ayrı ayrı değerlendirerek en uygun olabilecek, fayda sağlayacağını düşünülen, hedefe uygun olabilecek alternatif seçilir. Bu konuda örnek olarak; bir kitapçıya gidildiğinde alınacak kitap türü roman olsun. Bu alternatifini oluşturmaktadır. Birden fazla alternatif belirleyerek bunların kaçınıcı baskı olduğunu, yazarını, fiyatını, kullanılan sayfanın kalitesini ve sayfa sayısını incelemek istenirse bunlar da kriterleri oluşturmaktadır. Fiyatı yüksek olanı almak istenirse, ucuz olan romanlar hemen elenir, yazarının bilinen bir yazar olması istenirse bilinmeyen yazarlar eledir. Bu şekilde bir yol izlendiğinde almak istenilen kitap en uygun seçim olmuş demektir.

Yukarıdaki örnekte de belirtildiği gibi aslında karar verme süreci hayatın her noktasında insanların karşısına çıkmaktadır. Diğer yönden bakıldığında ise birçok iş/sektör kolunda da aslında bu süreçten faydalanılır. Örnek verilir ise; bir şirket kendisi için en uygun mal tedariki sağlayacak tedarikçiyi belirli kriterler altında değerlendirebilir ve en uygun tedarikçiyi seçebilir, bir bilgisayar yazılımcısı kursu için ofisine en iyi bilgisayarı almak isteyebilir, bir portföy yatırımcısı da en iyi bankayla işlemlerini gerçekleştirmek isteyebilir. Yukarıda bahsedilen bu süreç, aşağıda gösterildiği gibi işlemektedir (Karakaşoğlu, 2008:7):

- Oluşan sorunun bilincinde olunması
- Oluşan sorunun açıklanması
- Yeni seçeneklerin belirlenmesi
- Seçenekleri değerlendirilmesi
- En uygun seçeneğin belirlenmesi
- Verilecek/ verilen kararın değerlendirilmesi

Yukarıda verilen aşamaların sağlanabilmesi için alternatiflerin birçok kriter altında incelenmesini sağlayacak yeni yöntemler geliştirilmiştir. Geliştirilen bu yöntemler farklı uygulama aşamalarına, farklı veri tiplerinde kullanım özelliklerine sahip olduğundan dolayı birbirlerinden farklı alanlara uygulanabilmektedir. Bu yöntemleri kullanarak, gelişen bilgi teknolojileriyle sonuçlara ulaşmak daha kolay ve hızlı hale gelmiştir. Bahsedilen yöntemler literatürde çok kriterli karar verme yöntemleri olarak yerini almıştır. Çok kriterli karar verme yöntemlerinde takip edilen adımlar ise aşağıdaki gibi gösterilmektedir (Karakaşoğlu, 2008:18):

- Sorun teşkil eden konuyla ilgili kriter ve seçenekler belirlenir.
- Kriterlerin nispi önem değerleri belirlenir.
- Bütün seçenekler bütün kriterler bakımında sınanır ve seçenekler sıralanır.

Bu aşamaları göz önünde bulundurarak çeşitli yöntemlerle en uygun tercih sıralamasının yapılması mümkündür. Literatürde birçok yöntem bulunmaktadır. Bunlar istenilen değerlendirme ölçütüne göre kendi aralarında gruplara ayrılmaktadır. Örnek verilecek olursa AHP, ASS, MAUT, PROMTHEE, ELECTRE I gibi yöntemler alternatifler arasında seçme işlemine, UTA, ELECTRE III, TOPSIS gibi yöntemler alternatifler arasında derecelendirme işlemine, UTADIS, AHSSort gibi yöntemler alternatifleri sınıflandırma işlemine, GIAI düzlemi metodu ise alternatifler arasında açıklama işlemi yapılabilen metotlardandır. ÇKKV yöntemlerinde amaç verilerin ölçülmek istenen değerinin ne olacağı(seçme, derecelendirme, sınıflandırma vb.) ve elde edilen verilerin hangi yöntemin uygulanması için daha elverişli olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Belirlenen bazı kriterlerin analiz yöntemine uygun olmaması sonucunda uygulanan yöntem sonucu yanlış veya eksik çıkabilir, ilerleyen aşamalarda baştan yöntemin değiştirilmesi gibi problemlerle karşı karşıya kalınabilmektedir.

4. Yöntem

Çalışmada bankaların performans analizi amacıyla kullanılan veri seti Türkiye Bankalar Birliği'nden alınmıştır. Veri seti 2015-2019 dönemleri arası yılsonu verilerini kapsamaktadır. Analizde kullanılan veriler bankaların aktif büyüklük raporlarından elde edilmiştir. Alternatif olarak seçilen bankalar Ziraat Bankası, İş Bankası, Garanti Bankası, HSBC Bank, QNB Finansbank, Yapı ve Kredi Bankası, İNG Bank ve Akbank'tan oluşup, kriterler ise toplam krediler, toplam aktif, toplam mevduat, ödenmiş sermaye, bilanço dışı hesaplar, toplam özkaynaklar, net dönem kar/zararı, şube sayısı ve çalışan sayısı olarak seçilmiştir.

Çalışmada kullanılacak yöntemler Entropi ve WASPAS yöntemleridir. Entropi yöntemiyle kriterlerin önem dereceleri belirlenecektir. Belirlenen önem derecelerinin kullanılmasıyla beraber WASPAS yöntemiyle uygulama sonuçları yıl olarak karşılaştırılacaktır. Aşağıda kullanılacak yöntemlerin kısaca tanımı ve uygulama aşamaları verilmiştir.

4.1. Entropi Yöntemi

Rudolph Clausius (1865) entropi kavramını, bir termodinamik içerisindeki uyumsuzluk veya çöküş olarak tanımlamak amacıyla kullanmıştır. Günümüzde ise entropi kavramı bilgi teknolojilerinde kullanılmak amacıyla geliştirilmiştir. Shanon'un geliştirdiği bu yöntem faydalı bilginin miktarının ölçülmesi amacıyla kullanılmıştır. Entropi yönteminde kriter ağırlıklarının elde edilmesinde başlangıç matrisi yeterlidir ve kriterlerin değerlendirilmesine ihtiyaç olmaması nedeniyle oldukça kullanışlıdır (Bakır ve Atalık, 2018: 622). Yöntem yapının bütününe uygulanabilmesine rağmen nitel özellik taşımaktadır. Bu özelliğinden dolayı bilginin boyutu ve kalitesi açısından bir ölçüttür ve verinin sağladığı bilginin etkinliğinin göstergesi olarak kullanılmaktadır.

Entropi yönteminin 5 uygulanma aşaması vardır;

1.Adım: Karar matrisinin normalizasyonunun yapılması.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

2.Adım: Normalizasyon işlemi yapılarak NS_{ij} değerinin hesaplanması

Kriterlerin aynı birimlere çevrilmesi için kriterler fayda ve maliyet özelliklerine göre normalizasyona tabii tutulur.

$$NS_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}} ; \forall_j \quad (1)$$

\dot{I} = En iyi olabilecek seçenek

j = Kriter

NS_{ij} = Normalizasyon değerleri

3.Adım: E_j 'nin Entropi değerinin hesaplanması.

Normalizasyonu sağlanmış kriterlerin entropi değerleri aşağıdaki formülle hesaplanmaktadır:

$$e_{ij} = -k \sum_{j=1}^n x_{ij} \cdot \ln(x_{ij}) \quad (i = 1, \dots, m; \quad j = 1, \dots, n) \quad (2)$$

$k = (\ln(n))^{-1}$

k = Hesaplanan entropi katsayısı

E_j = Entropi ölçüsü

NS_{ij} = Normalizasyon değerleri

4. Adım: D_j belirsizliğinin hesaplanması.

$$d_j = 1 - E_j, \forall_j$$

(3)

Formül sayesinde elde edilen farklılaşma derecesinin (d_j) yüksek olması kriterlerin alternatif skorları arasındaki uzaklık veya farklılığın fazla olduğunu gösterir.

5.Adım: W_j ağırlık değerleri hesaplanması.

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}, \forall_j \quad \sum_{j=1}^n W_j = 1 \quad 0 \leq W_j \leq 1 \quad (4)$$

4.2. WASPAS Yöntemi

Zavadskas ve arkadaşları aracılığıyla 2012 senesinde önerilmiş olan WASPAS yöntemi, WSM ve WPM birleşimi ile oluşturulmuştur. Oluşturulan bu yöntemde iki yöntem bir arada kullanılarak doğru bilgiyi teyit etmek amaçlanmaktadır. WASPAS yöntemi kendi içinde duyarlılık analizi yaparak sıralamalardaki tutarlılığı da kontrol edebilmektedir (Yurdoğlu, Kundakcı, 2017: 259). WASPAS yönteminin 6 aşaması vardır (Tayalı, 2016:373).

1.Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması.

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

Yukarıdaki formüle göre m; aday alternatiflerinin sayısını ifade ederken, n ise değerlendirme kriterleri sayısını ifade etmektedir.

2.Adım: Matris Verilerinin Normalizasyonu.

Fayda kriterleri içinde kullanılan eşitlik;

$$x_{ij}^- = \frac{\min_i x_{ij}}{x_{ij}} \quad (1)$$

Maliyet kriterleri için kullanılan eşitlik;

$$x_{ij}^+ = \frac{x_{ij}}{\max_i x_{ij}} \quad (2)$$

3.Adım: WSM' ye Dayalı i. Alternatifin Toplam Göreceli Değerinin Hesaplanması.

Bu aşamada, iki eşitlik kriteri temel alınarak, bir eşzamanlı, iyimserlik kriteri aranmaktadır. Toplam nispi değer bulunurken i. alternatif değeri kriter ağırlık değeriyle çarpılır ve alternatif değerlerinin hepsi toplanır.

$$Q_i = \sum_{j=1}^n \bar{x}_{ij} \cdot w_j \quad (3)$$

4.Adım: WPM' ye Dayalı i. Alternatifin Toplam Göreceli Değerinin Hesaplanması.

Ağırlıklı çarpım modeline göre önemlilik değeri hesaplanır.

$$Q_i = \prod_{j=1}^n (x_{ij})^{w_j} \quad (4)$$

5.Adım: 3 ve 4. Adımlarda Yapılan Uygulamaların Ortak Genel Kriter Değerinin Hesaplanması.

$$p_i = \alpha p_i^{(1)} + (1 - \alpha) p_i^{(2)} \quad (5)$$

En yüksek değere sahip karar alternatifinden başlanarak karar noktaları sıralandırılmaktadır. En iyi skoru (p_i) gerçekleştiren seçenek en uygun seçenek olarak belirlenmektedir. Eşitlikte kullanılan α WPS yöntemine göre olasılık değerini, $1 - \alpha$ ise WPM yöntemine göre olasılık değerini ifade etmektedir. α 0 ila 1 arasında değerler almaktadır.

5. Uygulama

Bu çalışmanın amacı bankaların 2015-2019 yılları arası aktif büyüme performansları karşılaştırılmasıdır. Bankaların ilgili yıllara ait belirlenen kriter değerleri Türkiye Bankalar Birliği'nden elde edilerek karar matrisleri oluşturulmuştur. Oluşturulan karar matrisleriyle uygulama süreci, kriterlerin her bir yıl için önem derecelerinin belirlenmesi için Entropi yönteminin uygulanması ve her bir yılda elde edilen performans sıralamalarının elde edilmesi için WASPAS yönteminin uygulanmasıdır. Çalışmada kullanılan alternatif ve kriterler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo-1: Analizde Kullanılan Alternatifler ve Kriterler

Alternatifler		Kriterler		Optimizasyon
A1	Ziraat Bankası	K1	Toplam Aktifler	Max
A2	Garanti Bankası	K2	Toplam Krediler	Max
A3	İş Bankası	K3	Toplam Mevduat	Max
A4	Yapı Kredi Bankası	K4	Toplam Öz kaynaklar	Max
A5	QNB Finansbank	K5	Ödenmiş Sermaye	Max
A6	İNG Bank	K6	Net Dönem Kar&Zararı	Max
A7	HSBC Bank	K7	Bilanço Dışı Hesaplar	Max
A8	AKBANK	K8	Şube Sayısı	Max
		K9	Çalışan Sayısı	Max

Entropi ve WASPAS yöntemlerinin analizine esas teşkil eden 2015-2019 yıllarına ait kriter değerleri aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo-2: 2015 Yılı Karar Matrisinin Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	302.848	186.813	186.469	31.546	5.000	5.162	881.070	1.812	25.697
A2	254.343	159.140	140.899	30.981	4.200	3.407	1.278.818	980	19.692
A3	275.718	177.934	153.802	32.035	4.500	3.083	603.032	1.377	25.157
A4	220.369	148.779	126.909	23.084	4.347	1.861	675.976	1.000	18.261
A5	85.727	57.226	48.566	9.024	3.000	706	739.082	642	12.950
A6	49.245	35.205	23.649	4.482	3.486	115	303.485	298	5.603
A7	31.647	20.491	19.056	2.660	652	-331	229.687	284	4.997
A8	234.809	141.763	138.942	26.689	4.000	2.995	1.093.001	902	14.050

Tablo-3: 2016 Yılı Karar Matrisi Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	357.761	232.644	223.019	38.382	5.100	6.576	1.226.219	1.814	25.015
A2	284.155	186.048	161.232	35.539	4.200	5.071	1.515.797	968	19.689
A3	311.626	204.257	177.360	35.961	4.500	4.701	718.493	1.374	24.756
A4	252.820	172.624	154.275	26.119	4.347	2.933	1.168.672	936	18.366
A5	101.503	62.900	53.939	10.126	3.150	1.203	815.224	630	12.451
A6	49.688	34.817	25.217	5.056	3.486	571	327.336	268	5.284
A7	24.369	14.155	15.150	2.277	652	-357	161.469	90	3.188
A8	271.016	161.828	158.878	30.655	4.000	4.529	1.417.631	841	13.843

Tablo-4: 2017 Yılı Karar Matrisi Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	434.275	298.258	266.384	47.010	5.600	7.940	1.473.918	1.781	24.554
A2	325.232	209.680	181.116	41.331	4.200	6.344	1.736.052	945	18.850
A3	362.353	240.166	203.752	43.093	4.500	5.308	936.877	1.364	24.868
A4	297.810	194.960	169.347	30.098	4.347	3.614	1.602.751	866	17.944
A5	125.857	82.672	67.641	12.155	3.350	1.603	992.773	580	12.007
A6	52.882	38.467	27.686	5.769	3.486	844	379.425	261	4.935
A7	24.628	15.213	16.370	2.565	652	309	190.029	82	2.478
A8	316.031	190.509	184.904	40.425	4.000	6.039	1.531.462	801	13.884

Tablo-5: 2018 Yılı Karar Matrisi Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	537.156	370.946	331.066	57.401	6.100	7.961	1.831.686	1.773	24.647
A2	359.477	223.288	218.058	46.688	4.200	6.638	1.920.000	934	18.338
A3	416.388	260.195	245.269	49.721	4.500	6.769	1.220.575	1.355	24.570
A4	348.044	211.338	202.549	39.003	8.447	4.667	4.372.999	854	17.577
A5	157.416	94.018	87.090	14.572	3.350	2.410	1.148.541	542	12.276
A6	58.519	38.061	32.339	7.422	3.486	1.062	401.296	226	4.520
A7	32.811	15.687	24.887	2.934	652	336	180.147	82	2.205
A8	327.642	185.125	188.391	43.809	4.000	5.690	1.843.990	781	13.367

Tablo-6: 2019 Yılı Karar Matrisi Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	618.228	432.155	403.507	65.125	6.100	3.844	2.468.597	1.763	24.380
A2	374.335	236.724	231.062	51.513	4.200	4.936	2.012.495	918	18.616
A3	434.745	269.076	264.022	54.624	4.500	3.758	1.343.139	1.281	24.133
A4	373.283	231.723	210.944	40.207	8.447	3.337	8.089.608	854	16.950
A5	174.192	111.425	99.147	15.475	3.350	1.960	1.227.241	542	12.291
A6	56.716	32.525	37.249	8.104	3.486	1.292	354.530	220	3.941
A7	33.069	17.054	25.325	3.046	652	456	307.183	80	2.075
A8	351.448	192.603	214.848	51.541	5.200	4.088	1.798.869	771	12.831

5.1. Entropi Yöntemi Uygulama Bulguları

Matrislerin oluşturulması aşamasından sonra Entropi yöntemi ile kriterlerin önem dereceleri hesaplanmıştır. Karar matris değerlerine Entropi uygulama aşamalarında yer alan 1 numaralı formül uygulanarak elde edilen normalizasyon değerleri aşağıdaki Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo-7: 2015 Yılı Entropi Yöntemine Göre Normalizasyon Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	0,2081	0,2014	0,2224	0,1965	0,1713	0,3037	0,1518	0,2483	0,2032
A2	0,1748	0,1716	0,1680	0,1930	0,1439	0,2004	0,2203	0,1343	0,1557
A3	0,1895	0,1918	0,1834	0,1995	0,1541	0,1813	0,1038	0,1887	0,1990
A4	0,1514	0,1604	0,1513	0,1438	0,1489	0,1094	0,1164	0,1370	0,1444
A5	0,0589	0,0617	0,0579	0,0562	0,1027	0,0415	0,1273	0,0880	0,1024
A6	0,0338	0,0379	0,0282	0,0279	0,1194	0,0067	0,0522	0,0408	0,0443
A7	0,0217	0,0220	0,0227	0,0165	0,0223	-0,0195	0,0395	0,0389	0,0395
A8	0,1614	0,1528	0,1657	0,1662	0,1370	0,1762	0,1883	0,1236	0,1111

Bir önceki aşamada elde edilen normalizasyon değerlerine Entropi yöntemi uygulama aşamalarında yer alan 2 numaralı uygulanarak elde edilen Ej değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-8: 2015 Yılı Entropi Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	-1,5693	-1,6022	-1,5031	-1,6268	-1,7642	-1,1916	-1,8852	-1,3928	-1,5931
A2	-1,7439	-1,7625	-1,7833	-1,6449	-1,9386	-1,6073	-1,5126	-2,0074	-1,8593
A3	-1,6632	-1,6509	-1,6957	-1,6115	-1,8696	-1,7072	-2,2644	-1,6673	-1,6144
A4	-1,8873	-1,8299	-1,8879	-1,9392	-1,9042	-2,2121	-2,1502	-1,9872	-1,9347
A5	-2,8314	-2,7853	-2,8484	-2,8784	-2,2751	-3,1814	-2,0609	-2,4304	-2,2784
A6	-3,3858	-3,2712	-3,5680	-3,5783	-2,1248	-4,9999	-2,9510	-3,1979	-3,1162
A7	-3,8279	-3,8123	-3,7840	-4,1001	-3,8009	-3,9372	-3,2296	-3,2460	-3,2307
A8	-1,8238	-1,8782	-1,7973	-1,7940	-1,9874	-1,7361	-1,6696	-2,0903	-2,1969

Elde edilen Ej değerlerine Entropi yöntemi uygulama aşamalarında yer alan 3 numaralı formül uygulanarak elde edilen belirsizlik değerleri(dj) aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-9: 2015 Yılı Belirsizlik Değerleri

K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
0,9098	0,9151	0,9044	0,8973	0,9609	0,7843	0,9445	0,9291	0,9415

Son aşamada ise Entropi uygulama aşamalarında yer alan 4 numaralı formül uygulanarak kriterlerin ağırlık değerlerinin hesaplanmış ve aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-10: 2015 Yılı Ağırlık Değerleri

K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
0,1109	0,1044	0,1176	0,1263	0,0481	0,2653	0,0682	0,0872	0,0720

Tablo 10'da elde edilen değerlere göre 2015 yılındaki kriterlerden net dönem karı&zararı (K6) kriteri 0,2653 değeriyle en önemli kriter olarak hesaplanmıştır. Bunu sırasıyla birbirine yakın değerlere sahip olan toplam öz kaynaklar (K4), toplam mevduatlar (K3), toplam aktifler (K1) ve toplam krediler (K2) takip etmektedir. 2015 yılında performans sıralamasında kullanılacak en önemsiz kriter ise 0,0481 değeriyle ödenmiş sermaye (K5) olarak belirlenmiştir.

2015 yılında yapılan Entropi uygulama aşamaları diğer yıllara da uygulanarak kriterlerin yıllara göre önem dereceleri hesaplanmış ve elde edilen değerler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-11: Yıllara Göre Önem Dereceleri

YILLAR	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
2016	0,1147	0,1164	0,1224	0,1255	0,0445	0,2004	0,0835	0,1129	0,0798
2017	0,1231	0,1236	0,1279	0,1332	0,0477	0,1494	0,0835	0,1214	0,0901
2018	0,1125	0,1245	0,1139	0,1190	0,0679	0,1167	0,1405	0,1176	0,0873
2019	0,1108	0,1240	0,1119	0,1150	0,0618	0,0704	0,2113	0,1091	0,0856

Yıllara göre kriterlerin ağırlık dağılımına bakıldığında 2016 yılında 2015 yılına benzer bir dağılım sergilediği görülmektedir. Buna göre 2016 yılında da en önemli kriter 0,20 değeriyle net dönem karı&zararı (K6) kriteri olurken, en önemsiz kriter ise 0,04 değeriyle ödenmiş sermaye (K5) olarak belirlenmiştir. 2017 yılının dağılımına bakıldığında en önemli kriter yine net dönem karı&zararı (K6) kriteri olurken bu kritere yakın değerler elde eden toplam öz kaynaklar kriteri ikinci ve toplam mevduat (K3) üçüncü olmuştur. diğer yıllarda olduğu gibi yine bu yılda da ödenmiş sermaye (K5) kriteri en önemsiz kriter olarak belirlenmiştir. 2018 yılında bilanço dışı hesaplar (K7) kriteri diğer kriterlere göre daha önem seviyesi en yüksek olan kriter olarak

belirlenirken diğer dağılımın önceki yıllara paralel olarak seyrettiği görülmektedir. 2019 yılında en önemli kriterin bir önceki yılda olduğu gibi bilanço dışı hesaplar (K7) olduğu görülürken bu yılda 2015,2016 ve 2017 yılında en önemli kriter olan ve yıllar geçtikçe önem düzeyinde azalmalar meydana gelerek bu yılda ağırlık değeri en düşük kriter net dönem karı&zararı (K6) kriteridir.

5.2. WASPAS Yöntemi Uygulama Aşamaları

Hesaplanan önem dereceleri WASPAS yönteminde kullanılmıştır. Aşağıdaki verilecek tablolarda Entropi yönteminden elde edilen ağırlıklarla WASPAS yönteminin uygulama aşamaları verilmektedir. Karar matrisleri yine aynı şekilde alınmaktadır. Tablo 12’de minimizasyon, maksimizasyon uygulaması verilmektedir.

Tablo-12: 2015 Yılı Maksimizasyon, Minimizasyon Değeri Hesaplaması

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	1	0,6169	0,6157	0,1042	0,0165	0,0170	2,9093	0,0060	0,0849
A2	1	0,6257	0,5540	0,1218	0,0165	0,0134	5,0279	0,0039	0,0774
A3	1	0,6453	0,5578	0,1162	0,0163	0,0112	2,1871	0,0050	0,0912
A4	1	0,6751	0,5759	0,1048	0,0197	0,0084	3,0675	0,0045	0,0829
A5	1	0,6675	0,5665	0,1053	0,0350	0,0082	8,6213	0,0075	0,1511
A6	1	0,7149	0,4802	0,0910	0,0708	0,0023	6,1628	0,0061	0,1138
A7	1	6,4751	0,6021	0,0840	0,0206	-0,0105	7,2577	0,0090	0,1579
A8	1	0,6037	0,5917	0,1137	0,0170	0,0128	4,6549	0,0038	0,0598

Yukarıda verilen tabloya göre maksimizasyon ve minimizasyon işlemlerinin yapılabilmesi için seçilen kriterlerin maksimum veya minimum olarak belirlenmesi gerekmektedir. Bu konuda belileme yapılırken her bir kritere fayda veya maliyet gözüyle bakılmaktadır. Böyle bir ayırımın yapılmasıyla farklı formüller kullanılmakta ve fayda veya maliyet olarak görülen kriterlerin uygulama sonucunda vereceği değerler daha doğru olacaktır. Yukarıdaki tablodaki veriler methodun 1 ve 2 numaralı formülleri uygulanarak elde edilmiştir. Tablo 13’de WSM ve Tablo 14’de WPM yöntemleriyle elde edilen değerleri verilmektedir.

Tablo-13: 2015 Yılı WSM Yöntemiyle Değerlerin Hesaplanması

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	Σ
A1	33595,6	19495,0	21928,2	3985,3	240,5	1369,7	60111,9	157,9	1849,7	142733,9
A2	28214,7	16607,2	16569,3	3913,9	202,0	903,8	87248,6	85,4	1417,5	155162,6
A3	30585,9	18568,5	18086,7	4047,1	216,5	817,9	41142,4	120,0	1810,9	115395,8
A4	24446,0	15526,0	14924,1	2916,3	209,1	493,6	46119,2	87,2	1314,5	106035,9
A5	9509,9	5971,8	5711,2	1140,0	144,3	187,3	50424,6	56,0	932,2	74077,28
A6	5462,8	3673,8	2781,0	566,2	167,7	30,4	20705,6	26,0	403,3	33816,83
A7	3510,7	21384,5	2241,0	336,0	31,4	-87,9	15670,6	24,8	359,7	43470,73
A8	26047,8	14793,9	16339,2	3371,7	192,4	794,6	74571,1	78,6	1011,4	137200,7

Yukarıda verilen tabloda WSM yönteminden elde edilen değerler verilmiştir. Bu değerler 3 numaralı formül kullanılarak elde edilmiştir. Bu değerler formüle göre P₁ değeri olarak adlandırılmaktadır.

Tablo-14: 2015 Yılı WPM Yöntemiyle Değerlerin Hesaplanması

A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8
32.835	25.898	26.104	19.605	9.092	3.522	4.360	22.966

Yukarıdaki tabloda verilen değerler, 4 numaralı formül uygulanarak, her bir ağırlık değerleri 2015 yılı matrisinde bulunan alternatif değerlerinin üssü olacak şekilde birbirleriyle çarpılması sonucunda bulunmuştur. Bu değerler P_2 değeri olarak adlandırılmaktadır. Tablo 15'de ise son aşamada belirtilmektedir. Bu aşamada ilk öncelik olarak Alpha katsayısı hesaplanmaktadır. 2015 yılı için Alpha katsayısı 0,5203 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan katsayıdan faydalanarak formül uygulanmış ve nihai sıralamalar elde edilmiştir.

Tablo-15: 2015 Yılı Performans Sıralaması

Ziraat Bankası	90020,9	2
Garanti Bankası	93160,8	1
İş Bankası	72567,1	4
Yapı Kredi Bankası	64579,4	5
QNB Finansbank	42907,2	6
İNG Bank	19285,9	8
HSBC Bank	24711,0	7
AKBANK	82407,8	3

Tablo 15'te elde edilen sıralama değerlerine göre 2015 yılında en iyi performansa sahip banka A2 olarak belirtilen Garanti Bankası olurken bunu sırasıyla Ziraat Bankası, AKBANK ve İş Bankası takip etmiştir. 2015 yılında diğer bankalara göre daha düşük performans sergileyerek listenin son basamağında yer alan banka İNG Bank olurken HSBC Bank sondan ikinci olarak tabloda kendine yer bulmuştur.

Banka performans sıralaması oluşturmak amacıyla 2015 yılının karar matrisine uygulanan WASPAS yöntemi uygulama aşamaları diğer yılların karar matrislerine de uygulanarak yıllara göre sıralama değerleri elde edilmiş ve elde edilen sıralamalar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo-16: Yıllara Göre WASPAS Performans Karşılaştırması

	2015	2016	2017	2018	2019
1.	GARANTİ	ZİRAAT	ZİRAAT	YAPI KREDİ	YAPI KREDİ
2.	ZİRAAT	GARANTİ	GARANTİ	ZİRAAT	ZİRAAT
3.	AKBANK	AKBANK	AKBANK	GARANTİ	GARANTİ
4.	İŞ BANKASI	YAPI KREDİ	YAPI KREDİ	AKBANK	AKBANK
5.	YAPI KREDİ	İŞ BANKASI	İŞ BANKASI	İŞ BANKASI	İŞ BANKASI
6.	FİNANSBAN K	FİNANSBAN K	FİNANSBAN K	FİNANSBAN K	FİNANSBAN K
7.	HSBC	İNG BANK	İNG BANK	İNG BANK	İNG BANK
8.	İNG BANK	HSBC BANK	HSBC BANK	HSBC BANK	HSBC BANK

Yıllara göre elde edilen banka performans sıralamalarına bakıldığında 2015 yılında ikinci sırada yer alan Ziraat bankası 2016 ve 2017 yılında birinciliği elde etmiştir. 2015 yılında birinci olan Garanti bankası ise 2016 ve 2017 yıllarında ikinci ve 2018 ve 2019 yıllarında ise üçüncü olmuştur. 2015 yılında üçüncü olan Akbank izleyen iki yılda da aynı sırada yer alırken 2018 ve 2019 yıllarında yerini Garanti bankasına bırakarak bu yıllarda dördüncü olmuştur. 2015 yılında beşinci olan Yapı Kredi bankası tüm ilerleyen yıllarda istikrarlı bir şekilde yükselişe geçerek 2016 ve 2017 yıllarında dördüncü ve 2018 ve 2019 yıllarında ise sıralamada birinciliğe yükselmiştir. Tüm yıllar boyunca istikrarlı bir şekilde sıralaması değişmeyen tek banka olan Finansbank her yılı altıncı sırada tamamlamıştır. 2015 yılında yedinci olan HSBC bankası ilerleyen tüm yıllarda son sırada yer alırken 2015 yılında son sırada yer alan İNG bankası ise diğer tüm yıllarda altıncı olarak tamamlamıştır.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada çok kriterli karar verme yöntemleriyle bankalar arasından en uygun olanın belirlenmesi amacıyla Entropi, WASPAS yöntemleri kullanılmıştır. Analizde Entropi yöntemiyle kriter önem dereceleri belirlenerek bu önem dereceleri WASPAS yönteminde kullanılmıştır. Yöntemlerde kullanılmak üzere alternatifler fayda / maliyet düşüncesiyle maksimum veya minimum olacak şekilde seçilmiş ve analiz uygulaması gerçekleştirilmiştir. Entropi yönteminde önem derecesi en yüksek çıkan Dönem Net Kar/ Zararı ve Bilanço Dışı Hesaplar kriterlerinin önemi incelenecek olursa, Dönem Net Kar/Zararı kriterini kurum karı açısından değerlendirildiği takdirde kurumun geliri ne kadar yüksek olursa bu durum kurum açısından iyi niteliktedir. Sadece bankalar açısından değil herhangi bir kurum/kuruluşun gelirinin fazla olması o kurum/kuruluş açısından çok önemli bir faktördür. Kurum/kuruluşun gelirinin iyi olması, iyi işler yapıldığı, bilançonun etkin yönetildiği anlamına gelmektedir. Bilanço dışı hesaplar ise genel olarak müşterilere verilen kredileri, emniyete alınan yatırımları, muhasebe düzenlemeleri yönünden incelenmesi gereken bilgileri kapsamaktadır. Bu kriterin önem derecesinin yüksek çıktığı yıllarda ise yine bu hesapların etkin olarak kontrol edildiği ve işletildiğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte bir kriterin Entropi yönteminde herhangi bir yıl için düşük çıkması o kriterin süreçte önemli bir kriter olmadığı anlamına gelmemektedir. Bu kriterin alternatifler bakımından değerlerinin birbirine yakın olduğu anlamına gelmektedir. Bu kriterle alternatiflerin sıralanmasının çok kolay olmayacağı ve alternatiflerin bu kriter bakımından birbirine yüksek oranda üstünlük sağlamadığı anlamına gelmektedir.

Alternatiflerin performans sıralamalarının elde edilmesi amacıyla uygulanan WASPAS yöntemi sonuçlarına göre 2015 yılında en iyi performansa sahip banka Garanti Bankası, 2016 ve 2017 yıllarında Ziraat Bankası, 2018 ve 2019 yıllarında ise Yapı ve Kredi Bankası en iyi performansa sahip banka olarak belirlenmiştir. 2015 yılında Ziraat bankası ile Garanti bankasının birbirine çok yakın performans göstermekle birlikte Garanti bankasının bilanço dışı hesaplarının yüksekliği bu yılda birinciliği kazandırdığı görülmektedir. 2016, 2017 yılında birinci sırada yer alan Ziraat Bankası, başta toplam aktif, toplam kredi, toplam mevduat ve bilanço dışı hesap değerlerinin diğer bankalara göre yüksekliği bu yıllarda zirvede yer almasını sağlamıştır. 2018 ve 2019 yıllarında performans sıralamalarına bakıldığında Yapı ve Kredi Bankası değerlerinden bilanço dışı hesaplar kriterindeki yüksek değerlerin diğer bankalara göre çok yüksek olması bu yıllarda yüksek performans elde etmesini sağlamıştır. Ayrıca tüm yıllarda sıralamalarda son yıllarda yer alan İNG bank ve HSBC bankalarının net kar ve zarar değerleri başta olmak üzere diğer kriterlerde diğer bankalara göre düşük değerler elde ettiği görülmektedir.

Elde edilen banka sıralamaları ile literatürde önceki yıllara ait yapılan çalışmalarda elde edilen banka performans sıralamaları karşılaştırıldığında benzerliklerin bulunduğu görülmektedir. buna göre Akçakanat vd. (2017) yılında yaptıkları ve 2016 yılına ait elde edilen sıralamada çalışmamızda olduğu gibi Ziraat Bankasının birini olduğu görülmektedir. Ünal (2019) yılında yapılan çalışmada 2018 yılında Yapı Kredi Bankasının yüksek performans sergilemesi çalışmada elde edilen sıralamaya benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte literatürdeki çalışmalarda önceki yıllara ait sıralama değerlerine bu çalışmada elde edilen son yılların sıralama değerleri eklendiğinde daha uzun vadeli bankaların performans sıralamaları elde edilmektedir. Ayrıca Çalışmada kullanılan kriterlerle aynı yıllarda yapılan çalışma bulunmaması zaman alternatifi bakımından literatüre büyük bir katkı sağlayacaktır.

Banka performansının ölçülmesi ve değerlendirmesi bankalara rakiplerine göre kendilerini değerlendirme ve ilerleyen yıllarda kriterlerde iyileştirme imkanı sağlarken aynı zamanda paydaşlara da daha sağlıklı tercihler yapılmasına yardımcı olmaktadır. Banka performanslarının değerlendirilmesi alanında ileride yapılabilecek çalışmalarda seçilen bankaların sayısının

arttırılmasıyla, kullanılan kriterlerin arttırılması veya değiştirilmesiyle, kullanılan yöntemlerin farklılaştırılmasıyla yeni çalışmalar yapılabilir ve alanın literatürüne katkı sağlanabilir.

Kaynakça

Akçakanat, Ö., Eren, H., Aksoy, E., Ömürbek, V. (2017), Bankacılık Sektöründe Entropi ve Waspas Yöntemleri İle Performans Değerlendirmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2), ss. 285-300

Akıncı, M., Akıncı, G.,Y., Yılmaz, Ö.,(2014), Lale Çılgınlığı'ndan Mortgage Krizi'ne Spekülatif Balonlar. Tarih Okulu Dergisi, 7(19), ss.719-749

Aksaraylı, M., Pala, O.,(2016), Türk Bankacılık Sektöründe Sermaye Yapısı Temelinde Etkinlik ve Performans Analizi. 3rd International Congress on Social Sciences, China to Ardiatic, ss.970-985

Bakır, M., Atalık, Ö.,(2018), Entropi ve Aras Yöntemleriyle Havayolu İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 10(1), ss. 617-638

Çalışkan, E., Eren, T., (2016), Bankaların Performanslarının Çok kriterli Karar Verme Yöntemiyle Değerlendirilmesi. Ordu Üniversitesi Bilgi Teknolojileri Dergisi, 6(2), ss.85-107

Doumpos, M., Zopounidis, C.(2009), A Multicriteria Bank Rating System. Groupe de Travail European ' Aide Multicritere A La Decision.' 3 (19), ss.17-19

Gezen, A.(2019), Türkiye'de Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Entropi ve WASPAS Yöntemleri İle Performans Analizi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (84), ss.213-232

Ginevičius, R., Podvieszko, A., (2013), The Evaluation Of financial Stability And Soundness Of Lithuanian Banks. Economic Research, 26 (2), ss. 191-208

Gökalp, F.,(2015), Comparing The Financial Performance Of Banks in Turkey By Using PROMETHEE Method. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 6(1), ss. 63-82

Karakaşoğlu, N., (2008), Bulanık Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Uygulama. Pamukkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Kosmidou, K., Zopounidis, C.(2008),Measurement Of Bank Performance İn Greece. South-Eastern Europe *Journal of Economics*, 1 , ss. 79-95

Lemonakis, C., Strikos, İ., Zopounidis, C. (2012), Measurement of Commercial Banks Performance in EU Countries: A Multi- Criteria Approach, ss. 1-36

Paksoy, S., Tıraş, M., F.,(2017), Investing Banks Performance For Turkey: An Application Of PROMETHEE Method. C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18(1), ss.143-159

Radulescu, M., Fedajev, A., Nikolic, D.,(2017), Ranking of EU National Banking Systems Using Multi-Criteria Analysis In The Light Of Brexit. *Acta Oeconomica*, 67(4), ss. 473-509

Rençber, Ö. , Avcı, T . (2018), BIST'te İşlem Gören Bankaların Sermaye Yeterliliklerine Göre Karşılaştırılması: WASPAS Yöntemi ile Uygulama. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (ICEESS' 18) , ss. 169-175

Sakarya, Ş., Aytekin, S.,(2013), İMKB'de İşlem Gören Mevduat Bankalarının Performansları İle Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin Ölçülmesi: PROMETHEE Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Bir Uygulama. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 5(2), ss. 99-109

Sarı, T.,(2020), Banka Performans Ölçümünde TOPSIS ve PROMETHEE Yöntemlerinin Karşılaştırılması. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(1), ss.103-122

Tayalı, H., A., (2016), Tedarikçi Seçiminde WASPAS Yöntemi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(47), ss.368-380

Topak, M., S., Çanakçıoğlu, M.,(2019), Banka Performansının Entropi ve COPRAS Yöntemi İle Değerlendirilmesi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. Mali Çözüm Dergisi, 29(154), ss.107-132

Ural, M , Demireli, E , Güler Özçalık, S . (2018). Kamu Bankalarında Performans Analizi: Entropi Ve Waspas Yöntemleri İle Bir Uygulama. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (31) , ss.129-141

Uzar, C., (2013), Financial Performance Test Of Public Banks In Turkey: An Application Of Promethee. International Journal Of Economics And Finance Studies, 5(2), ss.1-9

Ünal, E., A., (2019),Özel Sermayeli Ticari Bankalarının Finansal Performansının SD ve WASPAS Yöntemleri İle Ölçülmesi. Ekonomi, Politika& Finans Araştırmaları Dergisi, 4(3), ss. 384-400

Ünal, S., Yüksel, R., (2017), Finansal Performans ve Hisse Senedi Getirisi İlişkisi: BİST Sürdürülebilirlik Endeksindeki Bankalar Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı, ss.264-270

Yurdoğlu, H., Kundakçı, N.,(2017), SWARA ve WASPAS Yöntemleri ile Sunucu Seçimi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(38), ss.253-269

Zavadskas, E.K., Turskis, Z., Antucheviciene, J. And Zakarevicius, A., (2012). Optimization Of Weighted Aggregated Sum Product Assessment, Electronics And Electrical Engineering, 122 (6): 3-6.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

KAMU KURUMLARINDA ÇALIŞAN ÖZEL GÜVENLİK GÖREVLİLERİNİN İŞ MEMNUNİYETİ DURUMU: BOLU ÖRNEĞİ

Fatih MAYBARSKAN¹

Öz

Örgütler, faaliyetlerini planlamalarına uygun olarak yürütmek hedefindedirler. Bu hedefe ulaşabilmek adına örgütün her türlü girdisini etkin kullanmak mecburiyetindedirler. Bu girdilerin en önemlisi hiç şüphesiz insan faktörüdür. İnsanın iş tatmininin yeterli olması örgütsel amaçların planlandığı gibi yerine getirilmesinde şüphesiz büyük rol oynamaktadır. Bu açıdan örgütlere düşen görev, çalışanlarının iş motivasyonlarını arttırmak adına gerekli tedbirleri almaktır. Bu sayede istenen iş performansına ulaşılabilir. Günümüz gelişen hizmet sektörlerinden biri de özel güvenlik sektörüdür. Bu sektörde faaliyet gösteren birçok örgüt mevcuttur. İnsanlarla doğrudan ilişki içerisinde olan özel güvenlik görevlileri, görevlerinin gereği, yoğun stres ve iş yükü altındadırlar. İşlerin istenilen şekilde yerine getirilebilmesi için, kurumlarda iş memnuniyeti faktörüne özellikle dikkat edilmesi gerekir. Bu çalışmada Bolu'daki kamu kurumlarında çalışan özel güvenlik görevlilerinin iş memnuniyetlerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda fiziksel, yönetsel ve genel iş memnuniyetlerini ölçmek adına cevaplamaları için 145 özel güvenlik görevlisine 30 sorudan oluşan bu anket formu uygulanmıştır. Günümüz koşullarında değerlendirildiğinde iş motivasyonunda birinci faktörün ücret olduğu, ücretlerde bir memnuniyetsizliğin olduğu öngörümüzdür.

Anahtar Kelimeler: Özel güvenlik, fiziksel iş memnuniyeti, yönetsel iş memnuniyeti

WORK SATISFACTION OF PRIVATE SECTORS WORKING IN PUBLIC INSTITUTIONS: EXAMPLE FROM BOLU

Abstract

Organisations are aiming to create operations in suitable plannings. To head towards this goal the organisation needs to keep the input active. The main important factor of this input is without a fact is the human factor. Job satisfaction is a sufficient key element for organizational planning as it has a big part in the act. In this respect, the duty of the organizations is to take the necessary measures to increase the motivation of their employees. In this way, desired job performance can be achieved. One of the developing service sectors today is the private security sector. There are many organizations operating in this sector. Private security guards who are in direct contact with people are under heavy stress and workload as required by their duties. Particular attention should be paid to the job satisfaction factor in institutions in order to perform the jobs as desired. This working program has been created in Bolu Province to measure the public institution private security sectors satisfaction. Accordingly, this questionnaire consisting of 30 questions to 145 private security officers to answer in order to measure physical, managerial and general job satisfaction. In today's conditions, we predict that the first factor in business motivation is wages and there is dissatisfaction in wages.

Key Words: Private security, physical job satisfaction, managerial job satisfaction

1. Giriş

İnsanın varlığını idame ettirmesi için birtakım temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi gerekir. Bu temel ihtiyaçların başında da fizyolojik ihtiyaçlar gelir. Bedeni ihtiyaçlarını giderdikten sonra, diğer ihtiyaçları önem sırasına göre gelir. “Fizyolojik ihtiyaçlar tatmin edilebilir bir seviyeye geldiyse, güvenlik ihtiyacı olarak kategorize edebileceğimiz yeni bir kategori grubu oluşturabiliriz” der Maslow (Leavitt v.dğr., 1989: 23).

¹ Doktora öğrencisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, SBE., Kamu Yönetimi Bölümü, fatih_ms@hotmail.com orcid: 0000-0001-8941-7547

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Maybarskan, F., (2020), Kamu Kurumlarında Çalışan Özel Güvenlik Görevlilerinin İş Memnuniyeti Durumu: Bolu Örneği, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 251-266.

Günümüzde, ülkelerin mali kaynaklarının çoğunu güvenlik alanına ayırdığını söyleyebiliriz. Zira bu durum günümüz dünya koşulları göz önüne alındığında çok doğru bir uygulama olarak görülebilir. Ülkeler, hem içerde hem de dışarıda güvenlik ihtiyaçlarını gidermek adına yoğun bir mesai sarf ederler. Bu mesai sonucunda güvenlik literatürüne ve alanına bir eklenme oldu: o da özel güvenlik alanıdır.

Aynı zamanda bir iş kolu da olan özel güvenliğin, tıpkı diğer meslek dallarında olduğu gibi kendi elemanları mevcuttur. İş ve işçi söz konusu olduğunda işçinin iş ile olan ilişkisi birçok çalışmanın konusu olmaktadır. Bunlardan biri de iş memnuniyetidir.

İş memnuniyeti veya memnuniyetsizliği muhakkak önemlidir. Çalışanların işlerini önemli görmeleri ve severek yapmaları adına iş memnuniyeti gerekli ve bir o kadar da zorunludur denebilir (Saito ve Vaisanen, 2017). Özel güvenlik görevlilerinin işleri gereği gün içinde insanlarla yüz yüze gelmeleri ve olabildiğince onları sıkmamak adına çok çaba sarf ettikleri düşünüldüğünde işlerinin zor olduğunu vurgulamak gerekiyor. Çok fazla gayretle insanların memnuniyetsizliklerini en aza indirgeyerek işlerini icra etmek zorundalar. Bu durum haliyle stres altında bir çalışma ortamı oluşturur. Özel güvenlik görevlilerinin yoğun stres altındaki bu görevlerini severek yapmaları onların psikolojileri üzerinde olumlu etki yaptığı gibi; aksi bir durumda da psikolojik çöküntüye uğramaları büyük olasılıktır. Bu durumun sonuçları da çalıştığı işe yönelik memnuniyet veya memnuniyetsizlik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda Çayırağası'nın (Çayırağası, 2013) 2013 yılında yayınlanan “Özel Güvenlik Sektöründe Çalışanların Örgütsel Bağlılık, İş Motivasyonu, İş Performans Düzeyleri Ve Bir Uygulama” adlı makalesi bu çalışmanın farklı bir türde versiyonunu oluşturmaktadır. Araştırmamızla alakalı olarak Çayırağası, iş memnuniyetinde motivasyonu etkileyen içsel ve dışsal faktörlerden söz etmektedir ki çalışmada da bu faktörlerin anketlerde uygulaması yapılmıştır.

Bir başka çalışmada da Bal (Bal, 2013)'ın 2013 yılında “Manisa’da Kamu Kurumlarında Çalışan Özel Güvenlik Personelinin Mesleki Memnuniyet Durumu” adlı makalesinde kamu kurumunda çalışan özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyet durumları fiziksel, yönetsel ve genel iş memnuniyetleri faktörleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Bolu’daki kamu kurumlarında çalışan özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyet düzeylerini incelemektir. Bu kapsamda mümkün oldukça çok örneklem üzerinden elde edilecek bir çalışma hazırlanmaya çalışılacaktır. Çalışma temelde 5 hipotez üzerinden yapılacaktır.

2. Özel Güvenlik

Uzmanların üzerinde uzlaşma sağlayamadığı özel güvenliğin, birçok çalışmada tanımı yapılmıştır. Tanımlamalar genelde iş ile alakalı faaliyetler, özel güvenlik hizmet sektöründeki karlılıklar, müşterinin bu alandaki etkisi, özel güvenlikle ilgili ürünlerin tanımı, özel güvenlikle ilgili tüm özel şirketlerin güvenlikle ilgili verdikleri soruşturma, koruma, devriye, yalan tespit, alarm ve zırlı taşıma gibi konular üzerine odaklanmıştır (Strom K. v.dğr. 2010: 2). ABD’de yayımlanan ve Rand Raporu olarak bilinen raporda özel güvenlik: kanun kuvvetleri tarafından yapılmayan tüm koruma ve güvenlik işlerini üstlenen kuruluşlar olarak tanımlanmıştır (Çavdar ve Gürbüzkol, 2016).

Özel güvenliğin geçmişini çok öncelere götürmek mümkün değildir. Birçok özelleştirmenin dünya gündemine gelmeye başlayan yıllar olan liberalizmin başat olmaya başladığı 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başı özel güvenliğin de gün yüzüne çıkmaya başladığı dönemlerdir (Mil, 2014). Özel güvenlik hizmetlerinin faaliyet alanları sadece kamuda değil, aynı zamanda özel sektörde de görmek mümkündür. Bu açıdan hem kamu güvenliğini hem de kişisel çıkarı korumayı amaçlayan bir hizmet alanı olarak günümüze dek gelmiştir. Özel güvenlik hizmeti finansmanı sadece kamu tarafından değil aynı zamanda vatandaşın kendi bütçesiyle de finanse ettiği bir güvenlik hizmeti olarak karşımıza çıkmaktadır (Alpkutlu, 2018).

Özel güvenlik endüstrisi son yıllarda uluslararası alanda hızlı bir şekilde büyüdü. Özellikle son yirmi yılda bu sektörde büyük bir genişlemenin olduğunu söylemek mümkündür. Polis kuvvetlerinin kısmen daha az olduğu yerlerde özel güvenlik hizmetlerinin ve görevlilerinin hizmet alanları daha da gelişti ve karmaşıklaşmaya başladı (De Waard, 1999).

Özel güvenliğin Türkiye'deki serüveni, 22.07.1981 yılında yürürlüğe giren 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun'la atılmıştır. 11.07.1992 tarih ve 21281 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 3832 sayılı kanun ile 2495 sayılı kanunun bazı maddeleri günün koşullarına tam cevap veremediği için değişiklikler yapılmıştır. Bunlar: 1, 2, 3, 6, 7, 11, 12 ve 13 üncü maddelerdir. Maddelerde yapılan değişikliklerle birlikte sivil alanların da koruma çerçevesine alındığını görüyoruz. 10.06.2004 tarihinde kabul edilen ve 26.06.2004 tarihinde yürürlüğe giren 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun'un 27. maddesi ile 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun ile de artık şahıslar da özel güvenlik teşkilatı kurabilecektir. Ayrıca bu yasa ile özel güvenlik hizmetinde çalışacak olanlara Güvenlik Görevlisi Belgesi alınması şartları yeniden düzenlenmiştir (Çavdar ve Gürbüzkol, 2016: 76).

İçişleri Bakanlığının 2018 yılı verilerine göre Türkiye'de güvenlik sertifikası olan 1 milyon 629 bin 531 kişi vardır. Aktif çalışan güvenlik görevlisi sayısı ise 308 bin 275 kişidir. Bin 449 özel güvenlik şirketi, 258 alarm izleme merkezi, 454 de eğitim merkezi mevcuttur. Özel güvenlik olarak çalışan kişilerde toplam 52 bin 954 kayıtlı silah bulunmaktadır (İnternet-1).

Sayısız bu kadar fazla olmaya başlayan güvenlik görevlilerinin haliyle meslekleri, faaliyet alanlarındaki insanlarla olan ilişkileri de araştırılması gereken konuların başında gelmektedir. Öyle de olmuştur. Özel güvenlik çalışanlarına yönelik birçok çalışma yapılmıştır. İş memnuniyeti çalışmaları da bunların başında gelmektedir.

Özel güvenlik görevlileri, çalışma koşullarının zor olduğu bir görevi üstlenmişlerdir; çünkü kendilerinin ve başkalarının yaşamlarını ve mallarını olası tehlikelere karşı korumak ve tehlikeleri bertaraf etmek gibi zor görevleri vardır. Özel güvenlik görevlileri çalıştıkları işten memnun olabilmek, iş doyumuna ulaşabilmek, işlerini verimli bir biçimde sürdürebilmek adına, fizyolojik, ekonomik ve sosyal yönleri olan bu zor görevleri yerine getirmeleri gerek. Bu yüzden özel güvenlik yöneticileri, iş düzeyleri hakkında bilgi sahibi olmalı ve iş memnuniyetini artırıcı uygulamalar yapmalıdır (Karacan, 2011: 205).

3. İş Memnuniyeti

İş memnuniyeti, çalışanın işine yönelik duyuşsal yönelimi ile alakalıdır (Doğan, 2009). Çalışanın iş kalitesini ve işe olan motivasyonunu belirleyen son derece önemli ve karmaşık bir olgudur. Aslında kişisel bir olgu olan iş doyumunu, kişiyi iş hayatı ve özel hayatında belirli hedeflere ulaşmak adına motive eden, iş ve iş deneyiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan hoş, olumlu ve bir çalışana belirli bir meslekte ve iş yerinde çalışmaya devam etmeye motive eden bir duygusal durum olarak tanımlanabilir (Zivanovic ve dğr., 2019: 84).

Çalışanı, iş doyumuna ve işten memnun olmasına yönlendiren içsel ve dışsal etkiler vardır. İşin özü ve işin içeriği içsel motivasyonu oluştururken, çalışanın dışındaki faktörlerle elde edilmeye çalışılan motivasyon da dışsal motivasyonu oluşturur (Çayırtaş, 2013). Çalışanın işe olan motivasyonunun pozitif olması ile örgütlerin gelişebileceği göz önüne alındığında, örgütlerin işçinin işten memnun olmasını sağlayacak koşullara yatırım yapması son derece önem arz etmektedir. Çalışana yatırımın dolaylı yoldan örgüte karlı bir yatırım olarak geri döneceği aşikardır.

Çalışanları iş memnuniyetinde istenilen seviyeye getiren birtakım faktörler vardır. Bunları, ekonomik, psiko-sosyal ve örgütsel-yönetimsel faktörler olarak sıralamak mümkündür. Çalışanın ücretlerinde artırıma gitmek, ekonomik birtakım ödüller vermek ve kardan pay vermek ekonomik

faktörlere örnek olarak verilebilir. Bunun yanında, çalışanın çalışırken kendisini bağımsız hissedebilmesi, sosyal katılım, kendisini değerli hissetme, zaman içerisinde işinde geliştiğini ve başarılı olduğunu düşünme, çevresi ile olan uyumunun olumlu olması, psikolojik güvence, sosyal faaliyetler de psiko-sosyal faktörleri işaret eder. Son olarak örgütsel-yönetimsel faktörler de vardır. Bunlar da: örgütün belirlediği amaçta birlikte hareket edebilmek, yetki ve sorumlulukta denge, işe yönelik eğitim ve yükselme, karar alma süreçlerinde etkin rol oynama, çalışma ortamının geliştirilmesi, yarı otonom (özgür karar alabilme) çalışma grupları, işin zenginleştirilmesi ve işin geliştirilmesi olarak sıralanabilir (Örücü ve Kanbur, 2008:87-88).

Maddi-manevi unsurların sardığı insanı bir işe güdülemek, devamını sağlamak, işin amaçlarına yönelik başarı elde etmek, yukarıda sayılan faktörleri ve daha niceğini yerine getirmekle mümkün olmaktadır. Dolayısıyla işte başarı elde etmek isteyen yöneticilerin çalışanların iş memnuniyeti seviyesini sürekli yukarıda tutmaya çalışmalıdırlar. Bu amacı gerçekleştirmek adına çalışanlarının beklentilerini doğru analiz etmeli ve uygulamalarını ona göre yapmalıdırlar.

4. Yöntem ve Uygulama

Bu çalışma ile Bolu ilindeki kamu kurumlarında çalışan özel güvenlik görevlilerinin çalıştıkları kurumdaki fiziksel, yönetsel ve genel faktörlerin iş memnuniyetine olan etkisini değerlendirmek amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini de Bolu'daki 8 tane kamu kurumunda çalışan özel güvenlik görevlileri oluşturmaktadır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Evreni oluşturan Bolu'daki kamu kurumları: İzzet Baysal Devlet Hastanesi (İBDH), İBDH Kadın Doğum ve Çocuk Ünitesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (BAİBÜ), BAİBÜ Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi, BAİBÜ Tıp Fakültesi Hastanesi, İl Sağlık Müdürlüğü, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İl Müdürlüğü, İl Özel İdaresi'dir.

Bolu'daki kamu kurumlarında çalışan özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetlerini ölçmek amacıyla Bal (2013) tarafından Manisa' da kamu kurumlarında çalışan özel güvenlik personelinin mesleki memnuniyet durumunu belirlemek amacıyla geliştirilen ölçekten yararlanılmıştır. Her biri beşli likert tipinde 30 maddeden oluşan ölçek, "anketler bırakılıp sonra toplama" yardımıyla 7 farklı demografik değişken (cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalıştığı kurum, kadro durumu, günlük ve haftalık çalışma saati) dikkate alınarak toplam 145 özel güvenlik görevlisine uygulanmış; bu şekilde veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir. Anketler yukarıda adı geçen kamu kurumlarında çalışan özel güvenlik çalışanlarına 11.03.2020 ile 25.03.2020 tarihleri arasında uygulanmıştır. Anket dağıtımı her kurumun güvenlik amirlerinin koordinatörlüğünde gerekli izinler alınarak yapılmıştır.

Değerlendirmelerde SPSS 22.0 programı kullanılmış ve istatistiksel anlamlılık sınırı olarak $p < 0,05$ kabul edilmiştir.

4.1. Katılımcıların Tanımlayıcı İstatistikleri

Araştırmaya katılan özel güvenlik görevlilerinin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalıştığı kurum, kadro durumu, günlük ve haftalık çalışma saati özelliklerine ait frekans değerleri aşağıda verilmiştir. Araştırmaya katılan 145 özel güvenlik görevlisinden 112'si (%77,2) erkek, 33'ü (%22,8) ise kadındır. Bununla birlikte katılımcıların 9'u (%6,2) 18-25 arası yaş grubunda, 89'u (%61,4) 26-35 arası yaş grubunda, 38'i (%26,2) 36-45 arası yaş grubunda, ve 9'u da (%6,2) 46 üstü yaş grubunda yer almakta; eğitim durumlarına bakıldığında da 14'ünün (%9,7) ilköğretim, 103'ünün (%71,0) lise, 20'sinin (%13,8) önlisans ve 8'inin de (%5,5) lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların çalıştıkları kurumlar incelendiğinde ise 23'ünün (%15,9) Kurum 1'de, 6'sının (%4,1) Kurum 2'de, 78'inin (%53,8) Kurum 3'de, 17'sinin (%11,7) Kurum 4'de, 12'sinin (%8,3) Kurum 5'de, 2'sinin (%1,4) Kurum 6'da, 2'sinin (%1,4) Kurum 7'de ve 5'inin de (%3,4) Kurum 8'de çalıştıkları; bunların 74'ünün (%51) devlet memuru, 71'inin ise (%49) hizmet alımı

kapsamında olduğu görülmektedir. Son olarak araştırmaya katılan özel güvenlik görevlileri günlük ortalama $8,90 \pm 1,64$ saat; haftalık ortalama ise $45,13 \pm 2,23$ saat çalışmaktadırlar.

Tablo- 1. Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri

		Frekans	Yüzde	Ortalama±std.sapma
Cinsiyet	Bay	112	77,2	-
	Bayan	33	22,8	
	Total	145	100,0	
Yaş	18-25 arası	9	6,2	-
	26-35 arası	89	61,4	
	36-45 arası	38	26,2	
	46 ve üstü	9	6,2	
	Total	145	100,0	
Eğitim Durumu	İlköğretim	14	9,7	-
	Lise	103	71,0	
	Önlisans	20	13,8	
	Lisans	8	5,5	
	Total	145	100,0	
Çalıştığı Kurum	Kurum 1	23	15,9	-
	Kurum 2	6	4,1	
	Kurum 3	78	53,8	
	Kurum 4	17	11,7	
	Kurum 5	12	8,3	
	Kurum 6	2	1,4	
	Kurum 7	2	1,4	
	Kurum 8	5	3,4	
	Total	145	100,0	
Kadro Durumu	Devlet Memuru	74	51,0	-
	Hizmet Alımı	71	49,0	
	Total	145	100,0	
Günlük Çalışma Saati	7,5 saat	6	4,1	8,90±1,64
	8 saat	98	67,6	
	9 saat	10	6,9	
	12 saat	31	21,4	
	Total	145	100,0	
Haftalık Çalışma Saatiniz	40 saat	9	6,2	45,13±2,23
	45 saat	120	82,8	
	48 saat	15	10,3	
	64 saat	1	,7	
	Total	145	100,0	

Ölçekte yer alan sorular 3 alt faktörde ele alınmış ve 1-7 maddeleri “fiziksel iş memnuniyeti”, 8-27 maddeleri “yönetimsel iş memnuniyeti” ve 28-30 maddeleri ise “genel iş memnuniyeti” olarak adlandırılmıştır. Her bir faktörün maddelerinin ortalama değerleri, yüzdeleri ve standart sapma değerleri bulunmuş ve aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo- 2. Fiziksel İş Memnuniyeti faktörü soruları

No	Önermeler	N	Ortalama	%	Std. Sapma
1	İşi yapmak için gerekli araç, ekipman ve materyale sahibim	145	3,64	72,8	1,10
2	Çalıştığım ortamın fiziksel (ısı, ışık, bina tasarımı...) şartlarını yeterli buluyorum	145	3,30	66	1,24
3	Yaptığım iş karşılığı aldığım ücreti yeterli buluyorum	145	2,18	43,6	1,28
4	Birimimizdeki özel güvenlik personeli sayısı yeterlidir	145	2,64	52,8	1,23
5	İş yerimde görevim dışında farklı işlerde çalıştırılıyorum	145	1,93	38,6	1,12
6	İş yerimde sabotaj ve yangına karşı fiziki şartların eksik olmasından huzursuzum	145	2,57	51,4	1,12
7	İş yerimde alarm sisteminin ve yeterli sayıda kameranın olması beni rahatlatır	145	4,02	80,4	1,01

Fiziksel iş memnuniyetinin değerlendirildiği tablo 2 göz önüne alındığında: güvenlik görevlilerinin %72,8'inin çalışırken ihtiyaçları olan araç, ekipman ve materyale ulaştıkları görülmektedir. Bu açıdan sıkıntı yaşamadıklarını görmek mümkündür. Fiziksel koşulların çalışma ortamına etkisinin önemi düşünüldüğünde çalışanların %66'sının çalışma ortamının şartlarının yeterli olduğu görüşündedir. İş memnuniyetinin en önemli göstergelerinden biri de alınan ücretin tatmin edici olup olmamasıdır. Bu açıdan bakıldığında, Bolu'da çalışmaya konu olan devlet kurumlarında çalışan özel güvenlik görevlilerinin %43,6'sının ücretinden memnun olduğunu gösteriyor ki, bu durum ücret konusunda genel bir memnuniyetsizliği gösterir.

Aynı birimde çalışanlar arasında, çalışan güvenlik görevlisi sayısını yeterli bulanların oranı %52,8. Çalıştığı kurumda görevi dışında çalıştırıldığını söyleyenlerin oranı %38,6. Çalışanlar açısından iş yerindeki güvenlik önlemlerinin de üst seviyede olması önemlidir. Bu açıdan bakıldığında bu oranın %51,4 iken, bu güvenlik önlemlerinin çalışanlarda hissettirdiği memnuniyet %80,4 olarak ölçülmüştür.

Tablo 3'teki yönetsel iş memnuniyeti oranları dikkate alındığında: yönetim faaliyetlerinin iş motivasyonuna etkisi oranları şöyledir: yetki ve sorumlulukların dengeli dağıtıldığı önermesi %66,2 oranında, iş ve görev tanımları açıktır önermesi %76,4 oranında, hizmet içi eğitimin yeterli olduğunu düşünenlerin oranı %73,4 oranında, iş yerinde birlik-beraberliği sağlamak adına yapılan yönetsel faaliyetlerden alınan memnuniyet %51 oranında, çalışılan kurumda istenilen bilgiye çabuk ulaşma önermesinin %72, yönetimin çalışma alanlarına yönelik yapmış oldukları bilgilendirmenin vermiş olduğu memnuniyetin %69 oranında olduğu görülmektedir. Yönetsel iş memnuniyetinin yüksek olduğu görülmektedir.

Bunun yanı sıra moral motivasyon açısından yönetsel faaliyetlerin ne oranda olduğuna bakılacak olursa: yöneticilerin çalışanların özel sorunları ile ilgilenmesi önermesi %60,8 oranında, almış olduğu eğitimin mesleki açıdan yeterli olduğu önermesi de en yüksek oranda %77,2 olduğu görülmektedir. Çalışma arkadaşlarının morallerinin yüksek olduğu önermesi %56,4 oranında, sorumluluk almanın motivasyon üzerindeki etkisi %72,4 oranında ölçülmüştür. Çalışanlar arasındaki kendilerinin bir ailenin parçası imiş gibi görme duygusu motivasyonda %54 oranındadır. Personelin yeniliklere açık olduğu önermesi %63,4 oranında, iş yerinde işbirliğinin gelişmiş olduğu %59 oranında değerlendirilmiştir. İşbirliğinin yüksek olması memnuniyete büyük bir katkıdır. Bu açıdan düşünüldüğünde azımsanmayacak bir memnuniyetin olduğu söylenebilir.

Hiç şüphesiz yapılan bir işin takdir edilmesi çalışanın motivasyonu üzerinde büyük etki yapmaktadır. Bu oranın Bolu'daki incelen devlet dairelerinde %61,2 oranında olması da manidar bir değerdir. Birim amirlerinin çalışanlara objektif olması %65,2 oranında, birimin hedeflerinden personelinin haberdar olması %65,6 oranındadır. Başarının ve olumlu performansın

ödüllendirilmesi önermesi %46,2 oranında olması bu açıdan bir memnuniyetsizlik göstergesidir. Bulunulan konumda kendini geliştirebildiğine olan inanç %61,8 oranında, düşüncelerine değer verildiği önermesi %63,4 oranındadır bu açıdan bir memnuniyet vardır. Nihayetinde, aynı kanuna tabi iki farklı statüde çalıştırılmanın vermiş olduğu rahatsızlığın %68,4 gibi yüksek bir oranla memnuniyetsizliği ifade etmektedir.

Tablo- 3. Yönetimsel İş Memnuniyeti Faktörü Soruları

No	Önermeler	N	Ortalama	%	Std. Sapma
8	Yetki ve sorumluluklar dengeli dağıtılmıştır	145	3,31	66,2	1,16
9	İş ve görev tanımları açıktır	145	3,82	76,4	0,86
10	Kendimi geliştirme/hizmet içi eğitim olanakları sunulmaktadır	145	3,67	73,4	1,04
11	Birliği sağlamak ve çatışmaları azaltmak gibi amaçlarla düzenlenen planlı faaliyetler bulunmaktadır. (Örneğin kutlamalar, yemekler.)	145	2,55	51	1,33
12	Çalıştığım birimde ihtiyaç duyduğum bilgiye kolayca ve zamanında ulaşabiliyorum	145	3,60	72	0,96
13	Yöneticilerim özel sorunlarımla (kişisel sıkıntılar, ekonomik durum, ailevi veya birim içi sorunlar gibi...) ilgilenmektedir	145	3,04	60,8	1,31
14	Almış olduğum eğitimin mesleki açıdan yeterli olduğunu düşünüyorum	145	3,86	77,2	1,04
15	Çalışma arkadaşlarımla moral ve motivasyonu yüksektir	145	2,82	56,4	1,24
16	Yönetim çalışma alanlarımızla ilgili konularda bilgilendirme yapıyor	145	3,45	69	1,05
17	Sorumluluk, kendini kanıtlama ve otonomi (bağımsız karar verme) tanınması motivasyonum üzerinde önemli etkiye sahiptir	145	3,62	72,4	1,01
18	Çalışanlar arasında "Biz bir aileyiz," duygusu egemendir	145	2,70	54	1,30
19	Birimde çalışan personel yeniliklere ve değişime açıktır	145	3,17	63,4	1,14
20	Birimde personel arasında işbirliği gelişmiştir	145	2,95	59	1,22
21	Yaptığım işler takdir edilir	145	3,06	61,2	1,27
22	Birim amiri çalışanlara eşit ve objektif davranmaktadır	145	3,26	65,2	1,27
23	Birimin ulaşmak istediği amaçlar tüm personel tarafından bilinmektedir	145	3,28	65,6	1,06
24	Birimimizde personelin memnuniyetini arttırmak için başarıyı ve performansı ödüllendirici mekanizmalar vardır	145	2,31	46,2	1,18
25	Şu anda bulunduğum pozisyonda kendimi geliştirebiliyorum	145	3,09	61,8	1,13
26	Birimde düşüncelerime değer verilir	145	3,17	63,4	1,06
27	Aynı kanuna tabi iki farklı statüde çalıştırılmak (Devlet Memuru, Hizmet Alımı) işyerinde performansımı olumsuz etkilemektedir	145	3,42	68,4	1,23

Tablo 4'te de çalışanların işlerini severek yaptıkları ya da yapmadıkları ve genel memnuniyet oranları incelenmiştir. Mesleğini icra etmekten memnunum önermesi %85 oranında, mesleğimi severek yapıyorum önermesi %85,2 oranında ve başka seçeneğim olmadığı için bu işi yapıyorum önermesi %46,6 oranında değerlendirilmiştir. Bu sonuçlar genel iş memnuniyeti açısından Bolu'daki devlet kurumlarında çalışan özel güvenlik görevlilerinin genel olarak memnuniyetini göstermektedir.

Tablo- 4. Genel İş Memnuniyeti Faktörü Soruları

No	Önermeler	N	Ortalama	%	Std. Sapma
28	Mesleğimi icra etmekten memnunum	145	4,25	85	0,77
29	Mesleğimi severek yapıyorum	145	4,26	85,2	0,79
30	Başka seçeneğim olmadığı için bu işi yapıyorum	145	2,33	46,6	1,33

4.2. Faktörlerin Demografik Özelliklere Göre Farklılıklarının İncelenmesi

Araştırmada kullanılan ölçeğin alt faktörlerinin demografik özelliklere göre farklılıklarının incelenmesi amacıyla aşağıdaki hipotezler kurulmuştur:

H₁: Özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetleri toplamda ve alt faktörler bazında cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

H₂: Özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetleri toplamda ve alt faktörler bazında kadro durumuna göre farklılık göstermektedir.

H₃: Özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetleri toplamda ve alt faktörler bazında eğitim durumuna göre farklılık göstermektedir.

H₄: Özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetleri toplamda ve alt faktörler bazında çalıştıkları kuruma göre farklılık göstermektedir.

H₅: Özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetleri toplamda ve alt faktörler bazında yaşa göre farklılık göstermektedir.

Hipotezlerin test edilmesi amacıyla iki kategorili bağımsız değişkenler için t testi, ikiden fazla kategoriye sahip bağımsız değişkenler için F testi (ANOVA) yapılmıştır.

4.2.1. Özel Güvenlik Görevlilerinin Mesleki Memnuniyetlerinin Toplamda ve Alt Faktörler Bazında Cinsiyete Göre Farklılığının İncelenmesi

Özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetlerinin toplamda ve alt faktörler bazında cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla cinsiyete ait iki kategori olduğu için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır.

Tablo- 5. Faktörlerin Cinsiyete Göre Farklılık Test Sonuçları

Faktörler	p-değeri (iki yönlü)
Toplam İş Memnuniyeti	,095
Fiziksel İş Memnuniyeti	,230
Yönetimsel İş Memnuniyeti	,088
Genel İş Memnuniyeti	,433

Yapılan t-testi (ortalamaların eşitliği) sonucunda elde edilen p-değerleri incelendiğinde faktörlerin tamamında 0.05'den büyük çıktığı için özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetlerinin toplamda ve alt faktörler bazında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Tablo- 6. Faktörlerin Cinsiyete Göre Ortalama Değerleri

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma
Toplam İş Memnuniyeti	Bay	112	3,22	0,55
	Bayan	33	3,04	0,42
Fiziksel İş Memnuniyeti	Bay	112	2,92	0,53
	Bayan	33	2,80	0,45
Yönetimsel İş Memnuniyeti	Bay	112	3,26	0,72
	Bayan	33	3,03	0,55
Genel İş Memnuniyeti	Bay	112	3,60	0,47
	Bayan	33	3,67	0,50

Mesleki memnuniyetin toplamda ve alt faktörleri bazında cinsiyete göre ortalama değerleri incelendiğinde toplam, fiziksel ve yönetimsel iş memnuniyeti bakımından erkeklerin ortalama değerlerinin kadınlarinkinden yüksek olduğu görülürken, genel iş memnuniyeti bakımından kadınların ortalama değerleri erkeklerinkinden fazladır. Ancak bu ortalama değerler birbirine çok yakındır ve Tablo 5 de de görüldüğü gibi bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir.

4.2.2. Özel Güvenlik Görevlilerinin Mesleki Memnuniyetlerinin Toplamda ve Alt Faktörler Bazında Kadro Durumuna Göre Farklılığının İncelenmesi

Özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetlerinin toplamda ve alt faktörler bazında kadro durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla kadro durumuna ait iki kategori olduğu için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır.

Tablo- 7. Faktörlerin Kadro Durumuna Göre Farklılığının Test Sonuçları

	p-değeri (iki yönlü)
Toplam İş Memnuniyeti	,193
Fiziksel İş Memnuniyeti	,178
Yönetimsel İş Memnuniyeti	,225
Genel İş Memnuniyeti	,591

Yapılan t-testi (ortalamaların eşitliği) sonucunda elde edilen p-değerleri incelendiğinde faktörlerin tamamında 0.05'den büyük çıktığı için özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetlerinin toplamda ve alt faktörler bazında kadro durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Tablo- 8. Faktörlerin Kadro Durumuna Göre Ortalama Değerleri

	Kadro Durumu	N	Ortalama	Std. Sapma
Toplam İş Memnuniyeti	Devlet Memuru	74	3,12	,53
	Hizmet Alımı	71	3,23	,53
Fiziksel İş Memnuniyeti	Devlet Memuru	74	2,84	,50
	Hizmet Alımı	71	2,95	,52
Yönetimsel İş Memnuniyeti	Devlet Memuru	74	3,14	,69
	Hizmet Alımı	71	3,28	,68
Genel İş Memnuniyeti	Devlet Memuru	74	3,63	,48
	Hizmet Alımı	71	3,59	,49

Mesleki memnuniyetin toplamda ve alt faktörleri bazında kadro durumuna göre ortalama değerleri incelendiğinde toplam, fiziksel ve yönetsel iş memnuniyeti bakımından devlet memuru olanların ortalama değerlerinin hizmet alımı yoluyla çalışanlarınkinden düşük olduğu görülürken, genel iş memnuniyeti bakımından hizmet alımı yoluyla çalışanların ortalama değerleri devlet memurlarından düşüktür. Ancak bu ortalama değerler birbirine çok yakındır ve Tablo 7 de de görüldüğü gibi bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir.

4.2.3. Özel Güvenlik Görevlilerinin Mesleki Memnuniyetlerinin Toplamda ve Alt Faktörler Bazında Eğitim Durumuna Göre Farklılığının İncelenmesi

Özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetlerinin toplamda ve alt faktörler bazında eğitim durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla eğitim durumuna ait ikiden fazla kategori olduğu için F testi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo- 9. Faktörlerin Eğitim Durumuna Göre Farklılık Test Sonuçları

	p-değeri
Toplam İş Memnuniyeti	,137
Fiziksel İş Memnuniyeti	,570
Yönetsel İş Memnuniyeti	,141
Genel İş Memnuniyeti	,243

Yapılan F testi (ANOVA) sonucunda elde edilen p-değerler incelendiğinde faktörlerin tamamında 0.05'den büyük çıktığı için özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetlerinin toplamda ve alt faktörler bazında eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Tablo- 10. Faktörlerin Eğitim Durumuna Göre Ortalama Değerleri

		N	Ortalama	Std. Sapma
Toplam İş Memnuniyeti	İlköğretim	14	3,29	0,61
	Lise	103	3,22	0,54
	Önlisans	20	2,97	0,41
	Lisans	8	2,97	0,39
	Total	145	3,18	0,53
Fiziksel İş Memnuniyeti	İlköğretim	14	3,01	0,58
	Lise	103	2,91	0,53
	Önlisans	20	2,83	0,46
	Lisans	8	2,71	0,26
	Total	145	2,90	0,51
Yönetsel İş Memnuniyeti	İlköğretim	14	3,35	0,74
	Lise	103	3,26	0,69
	Önlisans	20	2,94	0,55
	Lisans	8	2,93	0,71
	Total	145	3,21	0,69
Genel İş Memnuniyeti	İlköğretim	14	3,59	0,47
	Lise	103	3,63	0,48
	Önlisans	20	3,45	0,31
	Lisans	8	3,83	0,77
	Total	145	3,61	0,48

Mesleki memnuniyetin toplamda ve alt faktörleri bazında eğitim durumuna göre ortalama değerleri incelendiğinde toplam, fiziksel ve yönetsel iş memnuniyeti bakımından ilköğretim mezunu olanların ortalama değerlerinin en yüksek olduğu görülürken, genel iş memnuniyeti bakımından lisans mezunu olanların ortalama değerleri en fazladır. Ancak bu ortalama değerler birbirine çok yakındır ve Tablo 9 da da görüldüğü gibi bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir.

4.2.4. Özel Güvenlik Görevlilerinin Mesleki Memnuniyetlerinin Toplamda ve Alt Faktörler Bazında Çalıştıkları Kuruma Göre Farklılığının İncelenmesi

Özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetlerinin toplamda ve alt faktörler bazında çalıştıkları kuruma göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla eğitim durumuna ait ikiden fazla kategori olduğu için F testi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo- 11. Faktörlerin Çalışılan Kuruma Göre Farklılık Test Sonuçları

	P-Değeri
Toplam İş Memnuniyeti	,000
Fiziksel İş Memnuniyeti	,000
Yönetimsel İş Memnuniyeti	,000
Genel İş Memnuniyeti	,304

Yapılan F testi (ANOVA) sonucunda elde edilen p-değerleri incelendiğinde katılımcıların genel iş memnuniyetinin çalıştıkları kuruma göre farklılık göstermediği ancak fiziksel ve yönetimsel iş memnuniyeti ile toplam iş memnuniyeti bakımından çalıştıkları kuruma göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir. Ortaya çıkan bu farklılığın hangi kurumlar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Post-Hoc çoklu karşılaştırma testi yapılmıştır. Farklılık gösteren kurumların karşılaştırma değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo- 12. Faktörlere Göre Kurumlar Arası Tukey Çoklu Karşılaştırma Test Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Çalıştığımız Kurum	(J) Çalıştığımız Kurum	Ortalamalar arası fark (I-J)	p-değeri	
Toplam İş Memnuniyeti	Kurum 6	Kurum 4	1,24020*	,017	
		Kurum 1	1,13623*	,035	
	Kurum 7	Kurum 3	1,15256*	,023	
		Kurum 4	1,35686*	,006	
	Kurum 8	Kurum 1	,82290*	,016	
		Kurum 3	,83923*	,006	
		Kurum 4	1,04353*	,001	
	Fiziksel İş Memnuniyeti	Kurum 7	Kurum 1	1,26087*	,010
Kurum 2			1,38095*	,012	
Kurum 3			1,29121*	,005	
Kurum 4			1,35294*	,005	
Kurum 5			1,30952*	,010	
Kurum 8		Kurum 1	,77516*	,026	
		Kurum 2	,89524*	,046	
		Kurum 3	,80549*	,008	
		Kurum 4	,86723*	,011	
		Kurum 5	,82381*	,030	
Yönetimsel İş Memnuniyeti		Kurum 6	Kurum 4	1,56765*	,025
		Kurum 8	Kurum 1	,98870*	,039
	Kurum 3		,99603*	,019	
	Kurum 4		1,29765*	,002	
	Kurum 7	Kurum 4	1,51765*	,034	

*. Ortalama fark 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Yapılan çoklu karşılaştırma testi sonucunda elde edilen p-değerleri incelendiğinde Kurum 6'da çalışan katılımcıların toplam iş memnuniyetleri Kurum 4'de çalışanlardan, Kurum 7'de ve Kurum 8'de çalışan katılımcıların toplam iş memnuniyetleri Kurum 1, Kurum 3 ve Kurum 4'de

çalışanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Aynı şekilde Kurum 7’de ve Kurum 8’de çalışan katılımcıların fiziksel iş memnuniyetlerinin Kurum 1, Kurum 2, Kurum 3, Kurum 4 ve Kurum 5’de çalışanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Son olarak Kurum 7 ve Kurum 6’da çalışan katılımcıların yönetimsel iş memnuniyetinin Kurum 4’de çalışanlardan; Kurum 8’de çalışanların da Kurum 1, Kurum 3 ve Kurum 4’de çalışanlardan daha yüksek olduğu görülmüştür.

Tablo- 13. Faktörlerin Çalışılan Kuruma Göre Ortalama Değerleri

		N	Ortalama	Std. Sapma
Toplam İş Memnuniyeti	Kurum 1	23	3,13	,48
	Kurum 2	6	3,22	,29
	Kurum 3	78	3,11	,50
	Kurum 4	17	2,90	,39
	Kurum 5	12	3,40	,56
	Kurum 6	2	4,15	,49
	Kurum 7	2	4,26	,28
	Kurum 8	5	3,95	,34
	Toplam	145	3,18	,53
Fiziksel İş Memnuniyeti	Kurum 1	23	2,88	,53
	Kurum 2	6	2,76	,30
	Kurum 3	78	2,85	,47
	Kurum 4	17	2,78	,43
	Kurum 5	12	2,83	,54
	Kurum 6	2	3,64	,30
	Kurum 7	2	4,14	,40
	Kurum 8	5	3,65	,21
	Toplam	145	2,90	,51
Yönetimsel İş Memnuniyeti	Kurum 1	23	3,14	,61
	Kurum 2	6	3,38	,36
	Kurum 3	78	3,13	,64
	Kurum 4	17	2,83	,61
	Kurum 5	12	3,54	,76
	Kurum 6	2	4,40	,56
	Kurum 7	2	4,35	,63
	Kurum 8	5	4,13	,51
	Toplam	145	3,21	,69
Genel İş Memnuniyeti	Kurum 1	23	3,63	,57
	Kurum 2	6	3,22	,40
	Kurum 3	78	3,59	,49
	Kurum 4	17	3,70	,26
	Kurum 5	12	3,80	,54
	Kurum 6	2	3,66	,47
	Kurum 7	2	4,00	,47
	Kurum 8	5	3,46	,29
	Toplam	145	3,61	,48

Mesleki memnuniyetin toplamda ve alt faktörleri bazında çalışılan kuruma göre ortalama değerleri incelendiğinde toplam, fiziksel ve genel iş memnuniyeti bakımından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İl Müdürlüğünde çalışanların; yönetimsel iş memnuniyeti bakımından ise İl Sağlık Müdürlüğü çalışanlarının ortalama değerlerinin en yüksek olduğu görülmüştür.

4.2.5. Özel Güvenlik Görevlilerinin Mesleki Memnuniyetlerinin Toplamda ve Alt Faktörler Bazında Yaşa Göre Farklılığının İncelenmesi

Özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetlerinin toplamda ve alt faktörler bazında yaşa göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla eğitim durumuna ait ikiden fazla kategori olduğu için F testi (ANOVA) yapılmıştır.

Tablo- 14. Faktörlerin Yaş Değişkenine Göre Farklılık Test Sonuçları

	P-Değeri
Toplam İş Memnuniyeti	,280
Fiziksel İş Memnuniyeti	,163
Yönetimsel İş Memnuniyeti	,249
Genel İş Memnuniyeti	,233

Yapılan F testi (ANOVA) sonucunda elde edilen p-değerler incelendiğinde faktörlerin tamamında 0.05'den büyük çıktığı için özel güvenlik görevlilerinin mesleki memnuniyetlerinin toplamda ve alt faktörler bazında yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Tablo- 15. Faktörlerin Yaş Değişkenine Göre Ortalama Değerleri

		N	Ortalama	Std. Sapma
Toplam İş Memnuniyeti	18-25 arası	9	3,40	,50056
	26-35 arası	89	3,21	,52719
	36-45 arası	38	3,06	,55491
	46 ve üstü	9	3,08	,53049
	Toplam	145	3,18	,53494
Fiziksel İş Memnuniyeti	18-25 arası	9	3,26	,54137
	26-35 arası	89	2,89	,52002
	36-45 arası	38	2,84	,45877
	46 ve üstü	9	2,87	,64065
	Toplam	145	2,90	,51764
Yönetimsel İş Memnuniyeti	18-25 arası	9	3,43	,64020
	26-35 arası	89	3,27	,67023
	36-45 arası	38	3,04	,73313
	46 ve üstü	9	3,08	,72877
	Toplam	145	3,21	,69183
Genel İş Memnuniyeti	18-25 arası	9	3,44	,52705
	26-35 arası	89	3,58	,45233
	36-45 arası	38	3,74	,53935
	46 ve üstü	9	3,55	,47140
	Toplam	145	3,61	,48429

Mesleki memnuniyetin toplamda ve alt faktörleri bazında yaşa göre ortalama değerleri incelendiğinde toplam, fiziksel ve yönetimsel iş memnuniyeti bakımından 18-25 yaş arasında olanların ortalama değerlerinin en yüksek olduğu görülürken, genel iş memnuniyeti bakımından 36-45 yaş arası olanların ortalama değerleri en fazladır. Ancak bu ortalama değerler birbirine çok yakındır ve Tablo 14'de de görüldüğü gibi bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı değildir.

5. Tartışma ve Sonuç

Güvenlik ihtiyacının hat safhada olduğu bir dönemde ülkelerin gerek iç gerek dış güvenliklerini sağlamak adına yoğun çaba sarf ettiklerini görüyoruz. İç güvenlik uygulaması devlet eli ile sağlandığı gibi günümüzde devletin de izniyle özel şirketler de bu alanda faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde “özel güvenlik” gibi bir alan doğmuştur. İnsan yoğunluklu bir alan olduğu için haliyle bu alanda çalışanların iş memnuniyeti de son derece önemli olmuştur. Özel güvenlik alanında bilimsel çalışmalara rastlamak mümkündür.

Çayırbaşısı'nın çalışmasında iş motivasyonu açısından elde edilen sonucu içsel ve dışsal motivasyon olarak değerlendirdiğimizde her iki motivasyonun da yüksek çıktığı görülmüştür. Fakat

dışsal motivasyon faktörlerinden en önemlisi olan ücretlerin düşüklüğünde özel güvenlik görevlilerinin şikayetçi olduğu görülmüştür.

Bal'ın çalışmasında da aynı sonuca ulaşmak mümkündür. Çalışmasında çalışılan kurumun iş memnuniyetinde etkili olduğu görülmekle birlikte çalışmamızın da sonucu olan ücretler konusunda bir memnuniyetsizliğin varlığına rağmen genel olarak özel güvenlik görevlilerinin işinden memnun olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlardan yola çıkarak özel güvenlik çalışanlarının işlerinden memnun olmasını sağlamak adına önerilerde bulunmanın literatüre katkısının olacağı kanısındayız.

Araştırmaya katılan bayan özel güvenlik görevlilerinin fiziksel, yönetsel ve toplam iş memnuniyetinde erkeklere oranla daha az memnun olduğu görülmüştür. Genel iş memnuniyetinde bayanların erkeklere oranla işlerinden daha fazla memnun olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışılan işin farklı yönlerinin farklı cinsiyetler açısından farklı sonuçlar doğurduğu görülmüştür. Bayanların iş yerindeki fiziksel ortamdan, yönetimin, iş ve çalışanların birlikteliğine yönelik faaliyetlerinden ve çalışanların birbirleri ile olan ilişkilerinden erkeklere oranla daha fazla etkilendiklerini bu sonuçtan çıkarmak mümkündür.

Bu durumda bayanların kendilerini daha fazla güvende hissetmeleri gereken birtakım tedbirler almak, iş yerindeki birlikteliği bayanların da en az erkekler kadar memnun olabilecekleri bir konuma getirmek yönetimin daha verimli bir performans sağlaması adına önem arz etmektedir. Genel iş memnuniyeti açısından değerlendirildiğinde genelde erkeklerin işlerinden bayanlara oranla daha az memnun oldukları görülmüştür. "Başka seçeneğim olmadığı için bu işi yapıyorum" önermesi dikkate alındığında erkeklerdeki iş bulamama kaygısının bayanlara göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Sorunun daha aza indirilmesi adına, ülke çapında iş olanaklarının artırılması gerekmektedir.

Kadro durumu açısından iş memnuniyetinde farklılıklar olmakla birlikte bu farklılıklarının arasının çok açık olmadığını söylemek mümkündür. Devlet memuru olarak çalışan özel güvenlik görevlilerinin hizmet alımı yoluyla çalışan özel güvenlik görevlilerine oranla işlerinden daha az memnun olduklarını fiziksel, yönetsel ve toplam iş memnuniyeti ortalamalarından görebiliyoruz. Genel iş memnuniyeti ortalamasında devlet memurlarının daha fazla memnun oldukları görülmektedir. Devlet memurlarının işlerini icra ederken işlerini kaybetme korkusu olmadığından memnuniyet kriterlerinde beklentilerinin daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Bu beklentilerini elde edememenin vermiş olduğu bir memnuniyetsizlik söz konusudur. Fakat genel iş memnuniyetine bakıldığında istediklerini elde etmenin vermiş olduğu rahatlık memnuniyetteki oranlarının hizmet alımı ile çalışan özel güvenlik görevlilerine göre daha yüksektir. İş memnuniyetinin işteki performansa olan katkısı düşünüldüğünde kadro durumu farklı olan çalışanların beklentilerini birbirine yaklaştırmak, onların daha verimli çalışmalarını sağlamak adına beklentileri mümkün oldukça karşılamak önemlidir.

Eğitim düzeyi ile iş memnuniyeti arasındaki ilişki üzerine birçok çalışma vardır. Aksi durum olmakla birlikte genellikle bu çalışmalarda bu iki faktör arasındaki ilişkinin ters orantılı olduğu gözlenmektedir. Yapılan işin gerektirdiklerinin alınan eğitimden düşük olması bunun sebeplerinden birisidir (Balci'dan aktaran Kula vd. 2015). Araştırmada da bu sonuca varılmıştır. Eğitim durumunun yükseldikçe işten memnuniyetin azaldığı görülmüştür. Çeşitli nedenlerden dolayı eğitim imkanı bulamamaktan gelen daha az eğitilmiş kişilerin bir iş bulma konusunda eğitimlilere göre kısıtlı seçeneklerinin olması onun bulunduğu işten memnun olmasının en büyük etkilerinden birisidir. Son dönemlerde özel güvenlikle ilgili üniversiteler bünyesinde açılan bölümler gelişmekte olan bu sektörün eğitilmiş elemana olan ihtiyacından dolayıdır. Özel güvenlik alanında bu alanda daha kapsamlı eğitim almış kişilerin çalışması iş memnuniyetinde olumlu etki yapacaktır.

Mesleki memnuniyetin toplamda ve alt faktörleri bazında çalışılan kuruma göre ortalama değerleri incelendiğinde toplam, fiziksel ve genel iş memnuniyeti bakımından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı İl Müdürlüğünde çalışanların; yönetsel iş memnuniyeti bakımından ise İl Sağlık

Müdürlüğü çalışanlarının ortalama değerlerinin en yüksek olduğu görülmüştür. Bolu'daki diğer devlet kurumlarının da bu ortalamalara yakın olduğu sonuçlardan elde edilmiştir. Bu açıdan çalışılan kurumlar arasında fark olmakla birlikte bunun çok anlamlı bir farklılık olduğundan söz edemeyiz. Araştırmalar esnasında iş yoğunluklarının kurumdan kuruma değiştiği gözlenmiştir. Sağlık alanındaki kamu kurumlarında iş yoğunluğunun daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Buralarda çalışan güvenlik görevlilerinin iş memnuniyeti oranı diğer kurumlarda çalışan görevlilerden daha azdır.

İş yoğunluğunun memnuniyet üzerindeki etkisinin sadece negatif olduğunu söylemek doğru olmaz. Pozitif yönlerinin bulunmasının yanı sıra genellikle negatif yönleri mevcuttur. Hastanelerdeki hasta yoğunluğu buralarda çalışan güvenlik görevlilerinin üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Diğer kurumlara gelen vatandaşın sağlık açısından sıkıntısız olmaları göz önüne alındığında, sağlık problemi olanların ruh hali dikkate alındığında sağlık kurumlarında çalışan güvenlik görevlileri üzerindeki etkisinin negatif olabileceği yüksek ihtimaldir. Dolayısıyla sağlık kurumlarında çalışan özel güvenlik görevlilerinin özlük haklarının onları tatmin edecek seviyeye getirilmesi iş memnuniyeti üzerinde olumlu etki yapacaktır. Bu tür kurumlarda çalışanlara pozitif ayrımcılık yapılması adına çalışma saatlerinin azaltılması, izin günlerinin artırılması, ücretlerinin tatmin edilir seviyelere getirilmesi yapılması gereken uygulamalara örnektir.

Yaş ile iş memnuniyeti arasında doğrudan bir ilişki olduğu bir gerçektir. Araştırmada toplam, fiziksel ve yönetsel iş memnuniyetleri değerleri göz önüne alındığında memnuniyetin küçükten büyüğe doğru azaldığını görmek mümkündür. Gençlerdeki hayattan beklenti potansiyelinin fazla olduğu göz önüne alınırsa buradaki sonuç anlamlılığını yitiriyor. Yaş ilerledikçe örgütle ve çalışanlar ile olan ilişkilerde olgunluğun vermiş olduğu uyum yadsınamaz. Dolayısıyla yaş ilerledikçe iş memnuniyetinin artması gerekirken burada bir azalmanın olduğunu görüyoruz. Fakat bunun anlamlı bir farklılığı gösterecek oranda olmadığını vurgulamakta fayda var. Genel iş memnuniyeti önermeleri incelendiğinde de yaşı daha ileri olanların diğerlerine göre işinden memnun olduğu sonucu elde edilmiştir. Diğer önermeler ışığında elde edilen sonuçlara göre, yaş gruplarına yönelik farklı faaliyetlerin uygulanması çalışanların iş tatmini üzerinde etkili sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. İş yerinde birlikteliği arttıracak uygulamalar diğer iş memnuniyeti faktörlerini de etkileyecektir. Beraberliğin getirmiş olduğu bir güvenlik ortamında iş memnuniyetinin istenilen seviyelere geleceği açıktır.

En önemli girdinin insan olduğu bir örgütte, insanın doğası gereği iş memnuniyetini etkileyen faktörlerin de sayısı fazladır. Araştırmanın belirli kıstaslar çerçevesinde olması bu faktörlerin de kısıtlı olmasını gerektirmiştir. Neticede iş memnuniyetine etki eden faktörler beş hipotez çerçevesinde değerlendirilmiş ve savunulan tezlerin anket araştırması sonuçlarına göre olumlu sonuçlandığı görüldü.

Kaynakça

- Alpkutlu, M. (2018). Türkiye özel güvenlik sektörüne dönük yeni bir hizmet stratejisi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 175 – 202. doi:10.28956/gbd482048
- Bal, V. (2013). Manisa'da kamu kurumlarında çalışan özel güvenlik personeli'nin mesleki memnuniyet durumu. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 332-339.
- Çavdar, E. ve Gürbüzkol, R. (2016). Özel güvenlik hizmetlerinde kalite: Van Yyu uygulaması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 74-90.
- Çayırağası, F. (2013). Özel güvenlik sektöründe çalışanların örgütsel bağlılık, iş motivasyonu, iş performans düzeyleri ve bir uygulama. *Elektronik Mesleki Gelişim ve Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), 34-53.
- De Waard, J. (1999). The private security industry in international perspective. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 143-174 doi: 10.1023/A:1008701310152

- Doğan, H. (2009). A comparative study for employee job satisfaction in Aydın municipality and Nazilli Municipality. *Ege Academic Review*, 9 (2), 423-433.
- Karacan, Esin (2011), Job satisfaction of private security guards. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22) 2, 203-239.
- Kula, S. Taşdöven, H. Dönmez, M. (2015). Eğitimin, mesleki tecrübenin ve terfi imkanlarının iş tatmini, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: güvenlik sektörü analizi. *International Journal Of Human Science*, 12 (1), 129-148.
- Leavitt, H. Pondy, J. Louis, R. David, M., Boje (1989). *Readings in managerial psychology*. London: Chicago and London. The University of Chicago Press.
- Mil, H. İ. (2014). Türkiye’de özel güvenlik sistemi ve yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 117-134.
- Örücü, E. Kanbur, A. (2008). Örgütsel-yönetimsel motivasyon faktörlerinin çalışanların performans ve verimliliğine etkilerini incelemeye yönelik ampirik bir çalışma: hizmet ve endüstri işletmesi örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 87-88.
- Saito, Z. Vaisanen, P. (2017). Factors affecting job satisfaction of teacher educators: empirical evidence from the Universities of Sindh province of Pakistan. *Journal of Teacher Education and Educators Volume*, 6(1), 5-30.
- Strom, K., Berzofsky, M., Shook-Sa, B., Barrick, K., Daye, C., Horstmann, N., & Kinsey, S., (2010). *The private security industry”: a review of the definitions, available data sources, and paths moving forward literature review and secondary data analysis*. North Carolina: RTI International.
- Živanović, D. Javorac, J. Brestovački Svıtlıca, B. Stojkov, S. (2019). Job satisfaction as an objective indicator of work motivation among intensive care nurses, *International Journal of Health Services, Research and Policy*, 4(2), 84-94. doi:10.23884/ijhsrp.2019.4.2.02

İnternet Kaynakları

- İnternet-1: <https://www.icisleri.gov.tr/bakan-soylu-ozel-guvenlik-gorevlileri-sertifika-programina-katildi>. Erişim Tarihi: 16 Şubat 2020.

Makale Türü: Araştırma makalesi

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ İNSANİ YARDIM ULAŞTIRMADA SĞINMACILARLA VE KURUMLARLA İLİŞKİ BİÇİMİ: DÜZCE ÖRNEĞİ

Fatma KIZILELMAS¹

Öz

Suriye’de yaşanan iç savaş ve Ortadoğu ülkelerinde yaşanan iç karışıklıklardan dolayı milyonlarca kişi 2011 yılından itibaren başta komşu ülkeler olmak üzere diğer ülkelere sığınmak zorunda kalmışlardır. Türkiye’de yaşanan bu kitlesel göçe karşı açık kapı politikası uygulanmış ve gelen sığınmacıları ülkeye kabul etmiştir. Geçici olduğu düşünülen sığınmacılar önceleri misafir statüsünde iken daha sonraları yapılan düzenlemelerle hukuki statü kazanarak başta sağlık ve eğitim olmak üzere bazı haklar elde etmişlerdir. Ancak sığınmacılar bu haklara erişimde ve genel olarak barınma, sağlık, eğitim, geçim gibi temel ihtiyaçların sağlanmasında birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Sivil Toplum Kuruluşları da bu sorunların çözümünde, sosyal hizmetlere erişim ve temel ihtiyaçların karşılanmasında kilit rolde bulunmaktadır. Bu çalışma, resmi ve yarı resmi kuruluşlara göre sahada daha etkin ve yerinde faaliyetler yürütme potansiyeli bulunan Sivil Toplum Kuruluşlarının sığınmacıların sosyal hizmetlere erişimi ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasındaki kilit rollerini, sığınmacılara insani yardım yapan Düzce ilindeki sivil toplum kuruluşları bağlamında ele almayı ve onların sığınmacılara insani yardım yapma konusundaki işlevlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında valilik bünyesinde sığınmacılara danışmanlık hizmeti vermesi amacıyla kurulan Kardeşlik, Akrabalık, Dayanışma ve İletişim Merkezi KADİM’e üye altı dernekte aktif olarak çalışan 5 erkek ve 5 kadın olmak üzere toplam 10 dernek yöneticisi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşme yöntemiyle veriler toplanmıştır. Çalışmada, insani yardım derneklerinin sığınmacıları tespit etme, sığınmacılarla iletişim kurma, yardımları sığınmacılara ulaştırma ve diğer kurumlarla ilişki kurma biçimi ele alınarak incelenmiştir. Bu yardım derneklerinin sığınmacılara yardımda önemli işlevleri olduğu fakat aralarında koordinasyon eksikliğinin bulunduğu ve bu durumun aralarındaki işbirliğini kesintiye uğrattığı tespitinde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Sivil Toplum Kuruluşları, Sığınmacı, Göç, İnsani yardım

THE FORM OF RELATIONSHIP BETWEEN PUBLIC INSTITUTE AND NON GOVERNMENTAL ORGANISATIONS THAT PROVIDE HUMANITARIAN AID TO ASYLUM SEEKERS: THE CASE OF DÜZCE

Abstract

Because of the civil war in Syria and the internal disturbance in the Middle East countries, millions of people have been forced to take refuge in other countries, notably to the neighboring countries, since 2011. Turkey accepted this mass migration by applying to an open-door policy and accepted this asylum seekers to the country. Asylum-seekers, who are considered temporary, have gained some legal rights, including health and education. However, they encounters many problems about basic needs such as health, education, and shelter. In this way, Non-Governmental Organizations take an active rol in solving these problems, accessing social services and meeting basic needs. This study aims to reveal the functions to the Non Governmental Organisations active role that have the potential to carry out more effective and on-site activities in the field compared to official and semi-official organizations, in the context of non-governmental organizations in Düzce, which provide humanitarian assistance to asylum seekers and their humanitarian aid. In this research, interviews were conducted with 10 association managers, including 5 men and 5 women, who are actively working in the six associations of KADİM, the Fraternity, Kinship, Solidarity and Communication Center, which was established to provide consultancy services to asylum seekers. In the study, qualitative research method was adopted and data was collected by using the semi-structured interview form and in-depth interview method. In this study, it was examined the way humanitarian associations identify asylum seekers,

¹ Doktora öğrencisi, Düzce Üniversitesi SBE Tarih ABD, Göç Çalışmaları Doktora Programı, fmkzllms@gmail.com, orcid:0000-0001-6738-1758

Bu Yayıma Atıfta Bulunmak İçin: Kızılelmas, F., (2020), Sivil Toplum Kuruluşlarının İnsani Yardım Ulaştırmasında Sığınmacılarla ve Kurumlarla İlişki Biçimi: Düzce Örneği, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 267-283.

communicate with asylum seekers, deliver assistance to asylum seekers and establish relations with other institutions were examined. It has been determined that these aid associations have important functions in helping refugees, but there is a lack of coordination between them and this situation interrupts their cooperation.

Key Words: Non Government Organisations, Asylum Seeker, Migration, Humanitarian aid.

1. Giriş: Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Gelişimi

Sivil toplum, Avrupa’da Ortaçağ sonuna kadar kent yaşamındaki yurttaşların kararlara katılımıyla ortaya çıkan bir yönetimi ifade etmekteydi. Bu yönüyle devletle, politik toplumla aynı manaya gelmekte olup siyasi bir toplum yapısı anlamını taşımaktaydı. On sekizinci yüzyıla kadar İngiltere, Fransa ve Almanya’da etkisini sürdüren bu anlayış, on sekizinci yüzyıldan sonra değişerek modern anlamdaki yapısına kavuşmuş (Çaha, 2017: 11; Özer, 2008: 87); 1980’li yıllardan sonra ise küreselleşme ile neo-liberal politikalara bağlı olarak yeni boyutlar kazanıp devlet alanının dışında kalan toplumu ifade etmek için kullanılmıştır (Özdemir vd., 2009: 157). Bu şekilde farklı boyutları ve tanımları mevcutsa da genel olarak sivil toplum, toplumsal sorunlara uzun dönemli ve etkili çözümler bulma sürecine aktif olarak katılan, devlet politikalarının seyrini bu sorunların çözümü için etkilemeye ve yönlendirmeye çalışan, eylemlerini koordine eden farklı gönüllü örgütlerin devletten bağımsız olarak kurdukları ortak hareket alanı olarak tanımlanır (Keyman, 2008: 3; Taylor, 1990: 98). Diğer bir ifadeyle sivil toplum, devlet denetimi dışında kalan, dolaylı veya dolaysız ama belli düzeyde siyasi bir nitelik içeren, fakat özünde toplumsal sorunların çözümüne dönük sivil etkinlikleri, ilişkileri, çıkarları yaşama geçiren bir alandır (Keyman, 2006: 15).

Bu şekilde sivil toplumun geniş anlamda devlet dışı bir örgütlenme olduğu kabul görmeye birlikte, mekân ve etkinlik türü olarak hangi alanları kapsadığı hususunda bir uzlaşma yoktur. Bu karışıklığın sebeplerini Tekeli (2012: 50-51), sivil toplum örgütlenmeleriyle ilgili yapıların kastedildiğinin bilinmemesi, sivil toplum kuruluşlarının sivil toplum kavramıyla açıklanmaya çalışılması ve bu alanda siyasi bilimin söylemlerinin egemen olmasıyla açıklamaktadır. Bu fikir ayrılıkları günümüzde Türkiye’de yapılan sivil toplum tanımlamalarında yaşandığı gibi, geçmişteki sivil toplum oluşumlarının kategorileştirilmesinde de görülmektedir.

Mesela bazılarına göre Osmanlı’da devlet otoritesi ile halk arasında aracı kurumlar olmadığından Batı Avrupa’da görülen şekliyle bir sivil toplum unsuru oluşmamış, ancak Tanzimat’ın ilanından sonra modern anlamda sivil toplum örgütlenmeleri ortaya çıkabilmiştir. Konuyla ilgili ileri sürülen başka bir görüş ise, dönemin geleneksel örgütlenme biçimleri olarak loncalar, vakıflar ve tarikatlar şeklinde Osmanlı’da sivil toplum yapılarının daima var olduğudur. Hatta resmî denetime tabi kılınan loncalar öncesinde esnaf birlikleri (ahî toplulukları) ve de tarikatlar ile vakıflar, geleneksel toplumda devlet adamlarının ve siyasîlerin değilse de bir bütün olarak devletin güvenlik ve siyasi alan gibi vazife ve sorumluluk sahası olarak görmediği eğitim, sağlık ve ticaret hayatını düzenleyip sevk ve idare etmekteydiler. Üstelik bu durum sadece Osmanlı dönemi ve coğrafyasıyla da sınırlı değildi (Abay, 2004: 278-279; Aslan: 2010: 263-264; Karakurt Tosun, 2007: 6-7). Bu tespitlere bazı itirazlar getiren Çaha (1994: 99), ulema, lonca, ayan gibi kendine özgü toplumsal oluşumları ayrı tutmakla birlikte, halkın eğitimi, idaresi, vergilerin toplanması gibi fonksiyonları icra eden yapıların, aslında devletin taşradaki uzantısı olduğunu söylemektedir. Bu yüzden Osmanlı’da her şeye gücü yeten bir devlet anlayışının var olmadığını, aynı zamanda özerk bir sivil toplum yapısının da bulunmadığını; ikisinden belirli parçalar taşıyan toplum prototipinin olduğunu belirtmiştir. Buna karşın bir tarihçi olarak İnalçık (1994: 16-21), Osmanlı’da birbirleriyle denge ve uyum halinde olan loncalar, ulemalar ve bürokrasiler gibi çeşitli toplumsal grupların hatırı sayılır bir özerkliğe sahip olduğunu söylemektedir. Hatta âdet ve gelenekler ile bunun temel gözetleyicisi olan ulemanın, sultanın şahsi otorite ve düzenleme alanını şeriat/hukuk ve gelenekler adına kısıtladığından bahsetmektedir.

Ulus devletleşme sürecinde ise, geleneksel toplumun bu kendine mahsus örgütlenme biçimlerinden radikal bir kopuş yaşanmış; üstelik Batı'da görülen sivil toplum fikri ve yapıları da bu dönemde aşırı derecede zayıflamıştır. Zira bu dönemde devletten bağımsız, sivil hak ve özgürlüklerinin korunmasını talep edecek bir sivil toplum anlayışı ve bunu dile getirebilecek bir yapı mevcut değildi. Böylece modernleşme sürecinde bir taraftan devlet merkezci bir yapı egemen hale gelirken, diğer taraftan bu süreci destekleyen ve bu sürece katkı sağlayacak aktif bir toplum da istenmiştir. Bu örgütsel yaşam alanı: kamu çalışanları organizasyonlarını, vakıfları, kooperatifleri ve dernekleri kapsamaktaydı. Bu örgütlenmeler, hak ve özgürlüklere karşı devlete ahlakî bir öncelik tanıyan ve görevleri temel alan vatandaşlık anlayışı ile gerçekleşmekteydi (İçduygu ve Keyman, 2004). 1980'lerden sonra² ise, Türkiye'de devlet-toplum ilişkisinin demokratikleşmesi ihtiyacında artış meydana gelmiş; 1980'li ve 1990'lı yıllarda sivil toplum kendisini devletten bağımsız bir örgütsel yaşam alanı ve demokratikleşme için gerekli bir alan olarak var etmiştir. 2000'li yıllardan sonra demokrasinin, siyasi ve ekonomik istikrarın oluşması için, sivil toplumun önemi -doğrudan gelişmesine etki etmese de- devlet elitlerinin nezdinde daha da artış kaydetmiştir. Ayrıca Türkiye-AB üyelik müzakerelerinin başlaması, Türkiye'de devlet-sivil toplum ilişkilerinin demokratikleşmesi sürecine ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmesine olumlu etkilerde bulunmuştur (Keyman, 2006: 23-25).

Sivil toplumu üreten, yöneten ve harekete geçiren kurum ve örgütler olan sivil toplum kuruluşu, kısa adıyla STK'lar (Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, 1998: 24), farklı alanlarda çalışan gönüllü örgütlerden düşünce kuruluşlarına, sosyal hareketlerden vatandaşlık inisiyatiflerine, hükümet dışı örgütlerden sendikalara ve meslek odalarına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır (Keane, 2003). Spor, kültür gibi alanlarda faaliyet gösteren aktivite merkezli STK'lar ve siyasi sendikalar, çevre örgütleri gibi toplum merkezli STK'lar olduğu gibi sosyal hizmet, sağlık, eğitim gibi hizmetleri sunan refah merkezli STK'lar da bulunmaktadır (Özdemir vd., 2009: 158). Sivil toplum kuruluşlarının bir kısmı küçük yardımlarla ve gönüllülük esasına göre faaliyetlerini yürütürken bir kısmı da daha profesyonel ve aktif olarak aynı ve nakdi yardımda bulunmakta, hukuki ve psiko-sosyal destek sağlamaktadır.

Erder (2017), göçmen ve sığınmacılara yardım faaliyetleri bağlamında sivil toplum örgütlenmelerini/kuruluşlarını üç grupta ele almıştır. Birincisi göçmen hakları ve göçmenlere yardım konusunda uzmanlığa sahip olan ve uluslararası fonlarla desteklenen projelerle çalışan sivil toplum örgütleridir. İkincisi yoksulluk, eşitsizlik ve diğer haksızlıklarla mücadele için bir araya gelenlerin oluşturduğu yerel sivil toplum kuruluşlarıdır. Üçüncüsü ise Suriye göçü sürecinde göçmenlerle yüz yüze gelen, onlara hayırseverlik ve insani gerekçelerle yardım edenlerin oluşturduğu "ad hoc" ve geçici yardım ağlarıdır (Erder, 2017: 116). Ayrıca sivil toplum kuruluşları "hak temelli" ve "ihtiyaç temelli" olarak da ele alınmaktadır. İhtiyaç temelli STK'lar gıda, eğitim, barınma, sağlık gibi maddi yardımlara odaklanırken hak temelli olanlar Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (BMİHYK)'nin tanımına göre haklarla bağlantı, hesap verilebilirlik,

² Özellikle 1980'li yıllardan sonra sivil toplum kuruluşlarının öneminin artmasının nedeni olarak refah devletlerinin krize girmesi ve neo-liberal ekonomi politikaları ile sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, sosyal yardım alanındaki işlevlerini sivil toplum kuruluşlarına ve piyasaya bırakması gösterilmektedir. Nitekim Akbaş (2016:337), sivil toplumun politika üretimi süreci üzerinde baskı, çıkar grubu olmadığını; refah devletlerin sosyal alandan çekilmesiyle sivil toplum kuruluşlarının sosyal hizmetleri tasarlayan ve sunan yapılar olduğunu söylemekte ve bu durumu "sosyal hizmetlerin sivil oluşumu" kavramıyla ifade etmektedir. Aysan (2012: 108-114) ise, tek bir refah devletinden bahsedilmesinin mümkün olmadığını, çok farklı kurumsal yapılarla sahip birbirinden farklı refah devletleri bulunduğunu belirtmekte; refah devletlerinin küreselleşme süreciyle krize girmesinden ziyade, ekonomik, demografik ve toplumsal dönüşümlerden ötürü biçim değiştirdiğini dile getirmektedir. Bu toplumsal dönüşümlerin de refah devletinin eski yapılarını devam ettirmelerini güçleştirdiğini ve farklı refah devletlerinin de kendi kurumsal karakterine göre reform yaptıklarını söylemektedir. Liberal ve sosyal demokrat ülkelerde sosyal harcamaların sınırlı kalmasını, buna karşın Türkiye gibi Güney Avrupa ülkelerinde 1980'lerden itibaren sosyal harcamalarda yükseliş olmasını bu durumun bir göstergesi olarak sunmaktadır.

güçlendirme, katılım, ayrımcılığın önlenmesi ve savunmasız guruplara ihtimam unsurlarını içermektedir (İnternet-2). Daha açık bir ifadeyle hak temelli sivil toplum kuruluşları, mültecilik statüsünün belirlenmesinde sığınmacılara hukuki danışmanlık yaparak, hak ihlallerine karşı yol gösterir ve hak savunuculuğu faaliyetlerini yürütür (Ay, 2017)

Toksöz ve arkadaşları ise yaptıkları çalışmada göçmenlerle ilgili sivil toplum kuruluşlarını; insan haklarını veya mülteci haklarını savunan kuruluşlar, ağ tipi örgütlenmeyle ulusal ve uluslararası kuruluşlardan fon sağlayan politika odaklı kuruluşlar ve göçmenlerin kurdukları dayanışma ve yardımlaşma kuruluşları olarak üçe ayırmaktadır. Göçmen haklarının yasallaştırılmasında, göçmenlerin/mültecilerin haklarını gözetmede ve yerel toplumda dışlanmalarını önlemede hem göçmenlerin kendi kurduğu derneklerin hem de göçmen yanlısı derneklerin olumlu etkisi olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca bu STK'ların kaynaklara erişim ve mültecilerin ihtiyaçları arasında önemli köprü görevi gördüğünü söylemekte ve bu STK'ların göçle ilgili gelişmeleri ve yasal mevzuatı yakından takip ederek politika yapımında belirleyici olduğunu ifade etmektedir (Toksöz ve diğ.,2012: 111-117). Nitekim Kaya (2015) da, yaptığı araştırmada 2011 yılından sonra Türkiye'ye göç eden Suriyeli sığınmacıların Şanlıurfa özelinde kurdukları dernekleri ele almıştır. Kaya'nın bu çalışmasında sığınmacıların dernekler aracılığıyla ne tür faaliyetler yaptığı, kamu mevzuatı ve bürokrasi ile yaşanan problemler, Türkiye halkıyla sosyal ve kültürel alandaki uyum ve çatışma noktaları, dışlanma/ayrımcılık alanları ve tecrübeler incelenmiştir (Kaya, 2015). Adıgüzel (2019) de, yaptığı bir araştırmada İstanbul'daki Suriyeli Dernekleri ele almıştır. Bu çalışmada Suriyeliler tarafından kurulan derneklerin öncelikle savaştan kaçan muhtaç kişilere acil ihtiyaçlar, sağlık, istihdam sağlanması gibi alanlarda faaliyet gösterdiklerini ve uyum süreci için önemli olan dil, meslekî eğitim ve üniversite eğitimi kazandırma gibi alanlara yöneltilen anlaşılmıştır (Adıgüzel, 2019).

Dernekler dairesi başkanlığının verilerine göre Türkiye'de 119.735 faal dernek bulunmaktadır ve bunlardan 5.432 tanesi insani yardım derneği adı altında faaliyet göstermektedir. Ortalama bir ilde 700-800 dernek bulunmakta, şehrin yoğunluğuna göre değişimle birlikte ortalama 60-70 dernek insani yardım yapmaktadır (İnternet-3). Yapılan bir araştırmaya göre, Suriye'den kaçarak Türkiye'ye sığınan mültecilere aktif olarak yardım eden 42 ulusal ve 14 uluslararası STK bulunmaktadır. Bunlardan bazıları İHH, SGDD, Mazlum-Der, Türk Kızılayı, Yeryüzü Doktorları, İHD gibi STK'lardır ve bu STK'lar mülteciler için gıda, barınma, sağlık, hukuk ve psiko-sosyal destek sağlamakta, projeler üretmektedir (Türk, 2016:154). Bunlardan SGDD-ASAM 40'dan fazla ilde 60'ı aşkın ofisi ile mülteci ve sığınmacılara karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmaya çalışmakta, mültecilere psiko-sosyal destek sağlamaktadır (İnternet-4). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 1950 yılında mültecileri korumak ve mülteci sorunlarına çözüm bulmak amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNHCR), 2016 yılında Türkiye ile anlaşma imzalamıştır. UNHCR Suriye mülteci krizine müdahale etmek amacıyla mültecilere kamplarda ve kent merkezlerinde insani yardım sağlama, ulusal sığınma işlemlerinin gerçekleştirilmesi ve mültecileri üçüncü ülkelere yerleştirmek için çalışmaktadır. Örgüt, hükümetler, Birleşmiş Milletler, havuzda toplanmış fon mekanizmaları, hükümetler arası kuruluşlar ve özel sektörün sağladığı gönüllü katkılar sayesinde faaliyet göstermektedir ve 576 ulusal ve uluslararası kuruluşla ortaklığı bulunmaktadır. Bunlardan bazıları AA Japon, ACTED, ASAM, DRC, FAO, HABITAT, IOM, DGMM gibi kuruluşlar olup bunlar daha çok temel ihtiyaçlar, eğitim, ilk yardım ve sağlık konularına yoğunlaşmaktadır (İnternet-5).

2. Sığınmacıların Türkiye'deki Hukuki Durumu

Göç literatüründe başka bir ülkeden gelen yabancıların hukuki statüsü ile ilgili birçok kavram bulunmakta ve bu kavramlar gelen kişilerin ülkesine, gelme sebebine ve gelme şekline bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bazı araştırmacılar göçmen, misafir, muhacir kavramını kullanırken, bazıları da mülteci, sığınmacı kavramını kullanmaktadır. Bu kavramların karşılığının bilinmesi, gelen kişilerin statülerinin ve haklarının anlaşılması açısından önemli olmaktadır. Bu

çalışmada bahsedilen yabancılar 2011 yılından sonra Türkiye'ye gelen Suriyeli, Iraklı, İranlı ve Afganlı kişiler olmakta ve bu gelen kişilerin hukuki statüsü birbirlerinden farklılıklar arz etmektedir. Suriyeliler geçici koruma statüsünde olurken, Irak, İran ve Afganistan'dan gelenler uluslararası koruma statüsünde olmaktadır. Bu çalışmada, Suriye, Irak, İran ve Afganistan'dan gelen kişilerin hepsini içine alması açısından, yasal statülerinden ve kullanım kolaylığından dolayı sığınmacı kavramı kullanılacaktır.

2013 yılında kabul edilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK) göre Türkiye'ye gelen yabancılara dört farklı statü verilmektedir. Bunlar mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma statüleridir. Mültecilerin statüsüne ilişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci; "ırkı, dini, milliyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için ülkesinden ayrılan ve söz konusu korku nedeniyle ülkesine geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi" olarak tanımlanmaktadır (İnternet-6). Türkiye, Cenevre Sözleşmesi'ni coğrafi sınırlama ile kabul etmiştir ve sadece Avrupa'dan gelenleri mülteci olarak tanımlamaktadır. Avrupa dışından gelenler ise "şartlı mülteci" olarak adlandırmaktadır. İkincil koruma, mülteci ve şartlı mülteci olarak nitelendirilmeyen fakat benzer sıkıntılarda olan kişileri kapsarken, geçici koruma benzer durumda bulunan Suriyelileri içine almaktadır. (İnternet-7). Sığınmacı ise, 1994 yılında imzalanan Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılarla ilgili yönetmeliğe göre, bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişilerdir (İnternet-8). Bu durumda Cenevre Sözleşmesi çerçevesinde Türkiye, coğrafi çekincelerden dolayı sadece Avrupa'dan gelenlere mülteci statüsü vermekte, Avrupa dışından gelenlere ise şartlı mülteci, uluslararası koruma ya da ikincil koruma ve geçici koruma gibi farklı koruma türleri uygulamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki Suriyelilere 2014 yılında yürürlüğe giren YUKK ile geçici koruma statüsü verilmiştir. Suriye dışından gelen Iraklı, Afganlı ve diğer sığınmacılar ise şartlı mülteci statüsü verilene kadar uluslararası koruma başvurusu statüsündedir (KDK, 2018: 88). Türkiye'de 35.042 Afganistan, 15.532 Irak, 3.558 İran ve 2.285 diğer milletlerden olmak üzere toplam 56.417 kişi uluslararası koruma statüsünde, 3.585.046. Suriyeli ise geçici koruma statüsünde bulunmaktadır Geçici koruma statüsünde bulunanlardan 3.521.497kişi geçici barınma merkezleri dışında Türkiye'nin değişik illerinde ikamet etmektedir (İnternet-9).

Sığınmacılara, geri gönderme yasağı haricinde mülkiyet, çalışma, ikamet, eğitim ve sosyal güvenlik gibi haklar sağlanmaktadır. Bu haklar bağlamında Türkiye'de bulunan Suriyelilere ilişkin "Geçici Koruma Yönetmeliği" yeniden düzenlenmiştir. Bu Yönetmelik kapsamındaki yabancılara sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler ile tercümanlık ve benzeri imkânlar sağlanmaktadır. Sığınmacılara, sağlık hizmetleri kapsamında, temel ve acil sağlık hizmetleri verilmekte, tedavi ve ilaçlar temin edilmektedir. Eğitim hizmetleri kapsamında ise okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim çağındakilere eğitim ve öğretim verilmekte, her yaş gurubuna isteğe bağlı olarak dil eğitimi, meslek edinme becerileri, hobi kurslarına katılması sağlanmaktadır. Sığınmacılar, iş piyasasına erişim ile ilgili belirli sektörlerde ve coğrafi alanlarda çalışma izni almaktadırlar. Barınma konusunda ise sığınmacılar YUKK'un 33. maddesinde belirtildiği gibi Genel Müdürlük tarafından belirlenen ilde ve geçici barınma merkezlerinde ikamet edebilirler (YUKK, 2013). Yapılan düzenlemelere rağmen verilen bu haklar yetersiz kalmakta, özellikle barınma koşulları ve yüksek kiralar, işgücüne katılım ve istihdam olanakları, sağlığa erişim konusunda sığınmacılar sıkıntılar yaşamaktadır (Coşkun ve Yılmaz, 2018). Sıkıntılarının giderilmesinde STK'lar devreye girmekte, kendilerine başvuran ya da tespit ettikleri sığınmacılara yardım etmektedirler. Sığınmacıların kaldığı illerden birisi olan Düzce'de de sığınmacılara sosyal yardım amaçlı çalışmalar mevcuttur. Düzce Valiliği tarafından verilen bilgiye göre 377.610 nüfusa sahip olan Düzce'de 12.000 göçmen ikamet etmektedir. Bu göçmenlerden 10.000'i kayıtlı olup yaklaşık 2.000 kişi ise düzensiz göçmen durumundadır. Kayıtlı olanlardan 2.100 kişi Suriye uyruklu olup geçici

koruma statüsünde iken 5.400 kişi Irak uyruklu, 2.000 kişi ise Afgan uyruklu olup uluslararası koruma statüsünde bulunmaktadır (Dağlı, 2018: 22).

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşme tekniği ile veriler toplanmıştır. Araştırmanın kapsamını, sığınmacılara barınma, eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal uyum konusunda danışmanlık hizmeti vermesi amacıyla 2016 yılında kurulan, Kardeşlik, Akralalık, Dayanışma ve İletişim Merkezi olan KADİM'e (İnternet-10) üye altı dernekte (Aile ve Sosyal Hizmetler Derneği, Beşir Derneği, Biz Büyük Bir Aileyiz Derneği, Erdemliler Derneği, Gönül Derneği ve İnsan Hak ve Hürriyetleri Derneği) aktif olarak rol alan kişiler oluşturmaktadır. Sığınmacılarla ilgili gelişmeleri alanda takip etmeleri, dernekle ilgili kamu kurumlarında toplantılara katılmaları ve alana hâkim olmalarından dolayı adı geçen derneklerin yetkilileriyle görüşmeler yapılmıştır. Her dernekten bir kadın kolları yetkilisi, bir genel dernek yetkilisi ile görüşmeler yapılması planlanmış fakat bir dernekte kadın yetkili bulunmaması ve bir diğer dernekte de erkek yetkili bulunmamasından dolayı 5 erkek ve 5 kadın olmak üzere toplam 10 kişi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşülen kişiler dernekte yöneticisi pozisyonunda rol almaktadır. 60 dakika ile 90 dakika arası değişen görüşmeler 2019 Ocak-Mart ayları arasında görüşmecilerin ofislerinde yapılmıştır. Görüşmecilerin gerçek adları araştırma etiği gereği kullanılmamış, takma adlar kullanılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında Kadim yetkilisi, İl Göç İdaresi yetkilisi ve İl Sosyal Yardımlaşma Vakfı yetkilisiyle de görüşülüp sığınmacıların sayısı, kurumlarla iletişim sıklığı gibi konularla ilgili bilgi alınmıştır. Düzce'de sığınmacılara insani yardım ulaştırmada KADİM'le işbirliği içerisinde bulunan dernekler haricinde Yardımlı Derneği, Görünmez Eller Yardım Derneği, Düzce İhtiyaç Sahiplerine Yardım Derneği, Düzce Yetim, Öksüz ve Dezavantajlı Gençler ile Yardımlaşma-Dayanışma Derneği-DÜYETDER (Bilge ve Ardıç, 2017) gibi birçok STK da sahada aktif olarak çalışmaktadır. Bu çalışma kapsamında, resmi kurumlarla daha fazla ilişki kurmaları, her ay sığınmacılarla ilgili valilikçe düzenlenen toplantılara katılmaları açısından sadece KADİM'le işbirliği içerisinde olan dernekler ele alındığı için diğer yardım derneklerinin faaliyetlerine yer verilmemiştir.

Devletten bağımsız olarak kurulan sivil toplum kuruluşlarının kriz zamanlarında rolü daha çok önem kazanmaktadır. Gerek insani yardım yapan sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili literatürde, gerek alanda yapılan görüşmelerde devletin gelen sığınmacıların ihtiyaçlarını giderme noktasında sivil toplum kuruluşlarından büyük bir destek aldığı gözlemlenmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının devleti destekleyici rollerini ve devletin görev alanındaki hizmetlerde kurumlarla ortaklık oluşturma biçimlerini ve kurumlarla aralarındaki sorunları göstermesi araştırmanın önemini arttırmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Düzce ilindeki sığınmacılara insani yardım yapan STK'ların sığınmacıların gıda, giysi, barınma gibi acil temel ihtiyaçların, sağlık, eğitim, istihdam ve uyum faaliyetlerini arttırmak amacıyla yapılan sosyo-kültürel faaliyetlerin karşılanmasındaki rollerini ve sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki yetkinlik derecelerini, kendi aralarındaki görev paylaşımlarını ve diğer kurumlarla ilişki biçimlerini ortaya çıkarmaktır. Düzce'ye gelen sığınmacıların nasıl tespit edildiği, Düzce'de insani yardım yapan sivil toplum kuruluşlarının sığınmacılarla ilişki biçiminin nasıl kurulduğu yardımların sığınmacılara ulaştırılmasının ne şekilde gerçekleştiği, sığınmacılara yardım eden sivil toplum kuruluşlarının diğer kurumlarla ilişki biçimleri, aralarında koordineli çalışıp çalışmadıkları, sığınmacılarla ilgili kamu mevzuatı ve bürokrasi ile yaşanan problemler, derneklerin işleme tarzı ve ilişki ağları arasındaki farklar araştırma sorularını oluşturmaktadır.

Araştırma verileri nitel araştırma tekniklerinden biri olan betimsel analiz kullanılarak tahlil edilmiştir. Betimsel analizde elde edilen veriler daha önce belirlenen başlıklar, temalar altında özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular dikkate alınarak da

düzenlenebilir. Betimsel analizde görüşülen kişilerin görüşlerini çarpıcı bir şekilde ortaya koymak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Dört aşamadan oluşan betimsel analizde araştırma sorularından yola çıkarak verilerin hangi temalar altında düzenleneceği belirtilir. Daha sonra veriler okunur, düzenlenir, anlamlı ve mantıklı bir şekilde bir araya getirilir. Düzenlenen veriler doğrudan alıntılarla desteklenir. Tanımlanan bulgular açıklanır, anlamlandırılır ve ilişkilendirilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 224). Bu çalışmada Düzce’de sığınmacılara insani yardım yapan sivil toplum kuruluşlarının yapıları, yardımların sığınmacılara ulaştırılması, sığınmacılarla iletişim, kurumlar arası bilgi paylaşımı, diğer sivil toplum kuruluşları ve resmi kurumlarla ilişkisi kavramlar ışığında başlık halinde tartışılmaktadır.

Araştırma kapsamında derinlemesine görüşme yapılan kişiler 44-55 yaş aralığında olmaktadır. Görüşme yapılan 10 kişiden 8 kişisi (5 erkek, 3 kadın) öğretmen, kamu görevlisi, eczane işletmecisi ve esnaf gibi mesleklerde çalışırken, diğer 2 kadın ise çalıştıkları mesleklerden emekli olmuşlardır. Görüşülen kişilerin eğitim durumlarına bakıldığında 4 erkek üniversite mezunu iken, 5 kadın ve 1 erkek lise mezunudur. Hiçbir ücret almadan yardım derneklerinde gönüllü olarak çalışan bu kişiler ortalama 15 senedir yardım faaliyetlerinde aktif olarak yer almaktadırlar.

4.1. Düzce’de Sığınmacılara İnsani Yardım Yapan STK’ların Yapıları

Sığınmacılara insani yardımda bulunan STK’lardan biri olan Düzce İHH İnsani Yardım Derneği (İnsan Hak ve Hürriyetleri Derneği), dernek yetkilisinin belirttiğine göre Düzce’deki uluslararası alanda faaliyet gösteren en büyük STK’dır. Vakıf 1992 yılında Bosna savaşı sırasında gönüllülerin insani yardım faaliyetleri ile kurulmuş, bugün ise Türkiye çapında kadın derneği, erkek derneği ve genç İHH olarak yetmiş altı ilde örgütlenmesi, yurtdışında 135 ülkede eğitim ve yoksullukla mücadele konularındaki faaliyetleri ile uluslararası bir kuruluş haline gelmiştir. Vakıf, acil yardım, sosyal yardım, eğitim ve sağlık yardımlarının yanı sıra insan hakları ihlallerine bağlı konularda da danışmanlık yapmaktadır. İHH aynı zamanda 1995 yılından itibaren sığınmacı ve mültecilere yönelik insani yardım, insan hakları ve insan diplomasisi konularında da çalışmalarını sürdürmektedir (İnternet-11) Merkezi İstanbul’da olan vakfın Düzce’deki yetkilisi Mehmet, Düzce’de derneğin yerel bağışçılarla ve kişisel yardımlarla desteklendiğini belirtmiştir. Dönemsel olarak da merkezdeki vakıftan gıda kolisi, yetim çocuklar için ayakkabı ve hediyeler gelmektedir. Dernek yetkilisi Mehmet’in belirttiğine göre Düzce’deki İHH İnsani Yardım Vakfı’nın on altı aktif üyesi bulunmaktadır. Vakfın yardım hedeflediği gruplar öncelikle ihtiyaç sahibi yoksullar, yetimler ve sığınmacı ailelerdir. Dönemsel ve devamlı olarak eşya, yiyecek, giyecek, ayni ve nakdi yardımın yapıldığı vakıfta mağdur olan kişilere psikolojik ve hukuki açıdan aracılık yapılmakta olduğu yetkililer tarafından ifade edilmiştir. Düzce’ye gelen sığınmacı ailelere yönelik olarak da dönemsel ve devamlı ayni ya da nakdi yardımlar yapmakta, Düzce İl Gençlik Merkezi’nde 2016-2017 eğitim öğretim yılından itibaren okul çağındaki sığınmacı çocuklara türkçe, matematik, resim ve beden eğitimi gibi dersler vermekte ve sosyal etkinlikler düzenlemektedir. Okulun 120’yi bulan öğrenci sayısı devletin sığınmacı çocukları okula almasıyla 45’e düşmüştür. Her ay KADİM kurul toplantısına katılan vakıf Düzce’deki mültecilere yardım konusunda alınan kararlara, yapılan işbölümüne ve işbirliğine katkı sunmaktadır.

Bir diğer insani yardım yapan STK, Biz Büyük Bir Aileyiz Derneği, dernek yetkilisi Tuğba’nın belirttiğine göre altı yıldır faaliyet gösteren yerel bir dernektir. Otuz kurucu üyesi bulunan dernek, Düzce’de ikamet edenlerden yeterli destek görmektedir. Derneğin insani yardım faaliyetleri olarak engellilere, yaşlılara, boşanmış ve çocuklu kadınlara, öğrencilere eğitim desteği, ayni ve nakdi yardım yaptığı öğrenilmiştir. Ayrıca dernek yetkilisi, derneğin bir kuralı olarak evde çocuk varsa o eve mutlaka yardım edildiğini vurgulamıştır. Düzce’de bulunan Afganistanlı, Iraklı, Suriyeli sığınmacılara yoğun bir şekilde yardım yapan Biz Büyük Bir Aileyiz Derneği de KADİM’le işbirliği içerisindedir. Dernek, valiliğin sığınmacılarla ilgili çalışmalarında aktif rol almaktadır.

Sığınmacılara destek veren bir diğer STK da Aile ve Sosyal Hizmetler Derneği olup diğer kurumlar ve STK'larla yakın ilişki içerisinde faaliyet göstermektedir. Dernek yetkilisi Nimet'in ifadesine göre yerel bağışlarla faaliyet yürüten dernek altı sene önce kurulmuş olup altı gönüllü çalışanı ile hizmet sunmaktadır. Derneğin, ihtiyacı olan sığınmacıların tespit edilmesi, barınma ihtiyaçlarının giderilmesi, ev eşyası temin edilmesi, gıda, giyecek, yakacak temininin sağlanması haricinde, sığınmacı ailelerin okul çağındaki çocuklarının okula kaydedilmesi, sağlık kontrollerinin yapılması, dil öğrenmeleri için gerekli kurslara yönlendirmesi ve sığınmacıların diğer hakları konusunda bilgilendirilmesine aracı olduğu belirtilmiştir. Valilikte yapılan kurul toplantısında kendilerine yönlendirilen belirli sayıdaki sığınmacı ailelere düzenli olarak yardım yaptıkları, diğer ailelere ve ihtiyacı olanlara ise dönemlik yardım yaptıkları öğrenilmiştir. Dernek yetkisi Nimet'in ifadesine göre Sosyal Hizmetler Derneği, sığınmacı ailelere ulaşmak için diğer kurumlarla ve Sivil Toplum Kuruluşları ile sahaya inmekte ve birebir adres tespiti yaparak sahadaki eksiklikleri görmekte ve sahada sosyal incelemelerde bulunmaktadır.

Düzce'de 2001 yılında sendika çalışmaları sırasında çekirdek kadrosu olduğu söylenen Erdemliler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği 2007'de kurulmuştur. Yerel bir dernek olan Erdemliler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, dernek yetkilisinden alınan bilgiye göre kamuoyundan para toplamadan, üyelerin bağışlarıyla ve dernek yöneticilerinin sponsorluğu ile faaliyetlerini yürütmektedir. Derneğin faaliyet alanı daha çok öğrencilere burs imkânı sağlama ve onları uluslararası projelere katılmaya teşvik etme yönündedir. Bugüne kadar "Kuşaklar Kucaklaşması, İletişim ve Sevgi Projesi, Geleneklerimizle Güçlüyüz ve Bir El Bin Genç" adlı dört ulusal proje gerçekleştirmişlerdir. Yüz kişiden fazla üyesi bulunan derneğin sığınmacılarla ilişkisinin 2012 yılında ilk sığınmacıların Reyhanlı sınır kapısına gelmesiyle ve dernek yönetiminin aynı ve nakdi yardım sağlamak için Reyhanlı'ya gitmesiyle başlamıştır (İnternet-12).

Diğerlerine göre daha yeni bir dernek olan Beşir Derneği uluslararası bir dernek olup 2006 yılında kurulmuştur ve Düzce'de de bir şubesi bulunmaktadır. Beşir Derneği yöneticisi ihtiyacı olan ailelerin kendilerine web sayfası üzerinden başvurduklarını ve daha sonra yöneticilerin adreslere giderek, komşuya, muhtara sorarak ailenin durumu hakkında bilgi aldıklarını anlatmıştır. Düzce'deki kayıtlı sığınmacılara da aynı şekilde yardım yaptıklarını belirten dernek yetkilisi, sığınmacıların zamanla derneğin sistemini öğrendiklerini, kayıtlarını yaptırdıktan sonra derneğe ait mağazadan mutfak malzemelerini, temizlik malzemelerini, giyim, ayakkabı gibi ihtiyaç malzemelerini kendilerine verilen kuponlarla aldıklarını belirtmiştir. Bu yardımların haricinde dernekte burs yardımı, yakacak yardımı, beyaz eşya yardımı ve tadilat yardımı da yapılmaktadır. Dernek yetkilisi, dünyanın her yerinden gelen bağışlar ile yardımların bir havuzda biriktiğini ve ihtiyacı olan bölgelerin şubelerine aktarıldığını belirtmiştir (İnternet-13). Beşir Derneği de KADİM kurul toplantılarına her ay düzenli olarak katılmaktadır.

Birkaç yardımsever kişinin bir araya gelip cenazesi olanların cenaze işlemlerini kolaylaştırmak amacıyla yardım faaliyetlerine başlayan ve yerel bir dernek olan Gönül-Der, 2005 yılından itibaren de ihtiyacı olanlara gıda yardımı, aynı ve nakdi yardım yapmaktadır. Dernek yetkilisi Ahmet'ten alınan bilgiye göre sığınmacıların Düzce'ye gelmesiyle birlikte diğer yardım dernekleri gibi ihtiyaç sahibi ailelerle ilgilenen Gönül-Der, 30-40 kadar sığınmacı aileye yardım yapmaktadır. Üç ayda bir düzenli olarak gıda yardımı yapan dernek, yardımsever yerel halkın desteği, derneğe verilen adak ve fitrelerle hizmetler sunmaya çalışmakta, okul sezonunda ihtiyacı olan öğrencilerin ihtiyacını karşılamaktadır. Ayrıca her hafta Pazartesi günü dernek yetkilisi şahsi aracı ile yardım etmek isteyen fırınları dolaşarak ekme toplamakta, ekmeikleri ihtiyacı olan ailelere dağıtmaktadır. Sığınmacıların diğer sorunlarının çözümü için de KADİM'le işbirliği halindedir.

4.2. Yardımların Sığınmacılara Ulaştırılması

Yapılan görüşmelerde sığınmacı ailelerin belirlenen kriterler çerçevesinde STK'lara yönlendirildiği ve STK'ların bu yönlendirilen ailelerden sosyo-ekonomik açıdan sorumlu olduğu

öğrenilmiştir. Adı geçen STK'lar sığınmacılara acil ihtiyaç, barınma, ayni ve nakdi yardımlar yaparak sosyo-ekonomik destek sağlamaktadırlar. Yapılan yardımlarla sığınmacıların buluşması ise üç şekilde olmaktadır.

Öncelikle Düzce'ye gelen mültecilerden çoğu kaydını yaptırmak ve kimlik almak için İl Göç İdaresine başvurmaktadır. İl Göç İdaresi kendilerine başvuran geçici koruma altındaki sığınmacıları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na yönlendirmektedir. Fakat bazen yardım alacak kişiler resmi olarak belirlenen kriterlere uymamakta ya da prosedürlerin tamamlanma süresi uzun olmakta ve ihtiyacı olan sığınmacılara resmi yardımın ulaşması gecikmektedir. Bu durumda Düzce İl Göç İdaresi yardıma ihtiyacı olan sığınmacıları KADİM'e yönlendirmekte, KADİM de kendisine üye olan derneklerle temasa geçmektedir. Bu durumu Tuğba şöyle anlatmaktadır:

“Bazıları bize yönlendiriyor, bazen biz buluyoruz, bazen işte devlet gönderiyor, valilikten ya da belediyeden gönderilenler oluyor. Yardıma uygun görüyorlar ama devlette de bazı prosedürler var. Mesela sosyal yardımlaşma vakfında prosedürleri uymayan ama uygun gördükleri kişiler var. Yardım etmek istiyorlar, bize yönlendiriyorlar. Devlet ile sivil toplum kuruluşları iç içe çalışıyoruz, paslaşarak. Bazen mesela biz onları yönlendiriyoruz. Yani dayanışma içerisindeyiz sürekli.” (Tuğba, 44, dernek yetkilisi, 12.02.2019)

Sığınmacılar ile yardımların buluşmasında ikinci yöntem ise adı geçen derneklerin Düzce halkı tarafından biliniyor olması ve yerli halkın çevresinde, mahallesinde, sokağında gözlemlediği, tespit ettiği ihtiyaç sahibi sığınmacıları arkadaşları aracılığıyla ya da doğrudan dernek yetkililerine bildirmesi şeklindedir. Dernek yetkilileri, sık sık üyeleri tarafından, yardım ettikleri diğer sığınmacı aileler tarafından ya da yerli halk tarafından kendilerine bildirilen aileleri evlerinde ziyaret ederek ihtiyaçları tespit etmekte ve sığınmacılara yardım etmektedir.

“O kişiler de aslında az çok bizi buluyor. Biz de arıyoruz yani. Biz zaten, bize birisi mesaj attığında, telefonla aradığında, şurada ihtiyacı olan kişi var denildiğinde, açık adresini yazar mısın diyoruz, en kısa zamanda gidiyoruz, aileyi yerinde ziyaret ediyoruz, sosyal incelemelerde bulunuyoruz. İhtiyacı var mı yok mu, görmeden hiçbir şey yapmıyoruz. Sosyal medyadan ulaşabiliyorlar, bana da eşime de, partiden ulaşıyorlar, vakfa gelen ihtiyaçlılar bizi buluyor. Çevreden de bildikleri için bizim bu işlere baktığımızı. Hani sizin çevrenizde vardır ihtiyacı ya da yaşlı engelli. Çevreden eş dosttan geliyor, bilgilerini atıyorlar, biz bire bir ziyarete gidiyoruz.” (Sümeyye, 48, dernek yetkilisi, 21.03.2019)

Üçüncü yöntem ise sığınmacıların derneklerin şehir merkezindeki ofislerine doğrudan başvurmaları şeklinde olmaktadır.

“Derneğimizin yeri belli, merkezi bir yerde. Onlar da bize ulaşıyorlar, biz de çevremiz sayesinde hani arkadaşımız, konumuz, komşumuz, bu işe gönüllü çalıştığımızı bilen kişiler diyor ki bize şurada yeni gelmiş bir mülteci aile var, şurada yetim, eşi vefat etti, yetim çocuklar var, ya da boşanmış bir aile. Buraya da bakar mısınız gibi, öyle eş dost yönlendirmesiyle de oluyor. Yoğun bir şekilde kişiler de geliyor.” (Hüseyin,42, dernek yetkilisi, 23.01.2019)

Ayrıca sığınmacılar kendi sosyal ağları aracılığıyla yapılan yardımlardan birbirlerini haberdar etmektedirler. Aralarında Whats App gurubu kuran sığınmacılar, bir yerde yardım yapıldığında tanıdıkları diğer sığınmacıları haberdar etmektedirler. Bazen dışarıya çıkma imkânı bulamayan sığınmacılar dernek yetkililerin telefonuna konum atarak, dernek yetkililerinin kendilerini evinde ziyaret etmelerini istemekte ve durumlarından haber etmektedir. Sığınmacıların yardım almak için kullandığı bu yöntemi Büşra şöyle aktarmıştır:

“Bazısı zaten konum atıyor. Onlar (sığınmacılar) çok iyi biliyorlar [konum atmasını]. Ben konum atmamı bilmiyorum ama onlar gayet alışmışlar. Biz de arkadaşlarla yönlendirilen adreslere gidiyoruz, durumlarına bakıyoruz.” (Büşra, 43, dernek yetkilisi, 18.02.2019)

Sığınmacıların kendi aralarındaki iletişim ağlarına vurgu yapan Ahmet yardım almak için özellikle belirli zamanlarda dernek binasına gelen sığınmacılardan şu şekilde bahsetmiştir:

“Cep telefonumuz Düzce’nin yarısında var. Bir şekilde de kendi içlerinde koordineli sığınmacı aileler. Yani birine bir yardım yaptığın zaman, onun dışında 10 aile gelebiliyor bir anda. Birbirleriyle çok koordineli halindeler. Bir kısmı akraba zaten. Kendi içlerinde de organize oluyorlar hemen. Mesela gıda dağıtımı var, geliyorlar. Bir de dönem olarak geliyorlar. Mesela Ramazan geldiği için, bu aralar biraz talepler çoğaldı. Hani biliyorlar Ramazan kolisi geldi mi falan direk soruyorlar artık. Yani onlar biliyorlar.”(Ahmet, 55, dernek yetkilisi, 13.03.2019)

Sığınmacılar özellikle şehre ilk geldiklerinde ve yiyecek, giyecek, barınma ihtiyacı, çocuk bezi, mama gibi acil ihtiyaçlarını gidermek için direkt resmi kurumlara başvurmaktan ziyade kendi iletişim ağları sayesinde ulaştıkları yardım dernekleri aracılığıyla bu ihtiyaçlarını giderdikleri yukarıdaki aktarımlarından anlaşılmaktadır. Ayrıca yerel halkın gelen sığınmacılara duyarlı olması ve fark ettikleri ihtiyaç sahibi sığınmacıları yardım derneklerine haberdar etmeleriyle de yardımlarla ihtiyaç sahipleri buluşmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken bir husus resmi kurumların gerekli şartları sağlamayan sığınmacı kişileri/aileleri ya da resmi işlemlerden dolayı uzayan ve mağdur olma ihtimali bulunan kişileri yardım derneklerine yönlendirmesidir. Devlet kurumları yetersiz kaldıkları durumlarda insani yardım yapan sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkiye girmekte, sivil toplum kuruluşlarından destek istemektedir. STK’ların bu alandaki boşluğu doldurmaları, STK’ların sığınmacılar tarafından devlet mekanizmasının bir parçası olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Ayrıca, STK’ların devletin rolünü üstlendiği tartışmalarını gündeme getirmektedir.

Sığınmacılara yardımdan kimin sorumlu olduğu konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Sığınmacılara yardım bir yandan hayırseverlik kavramı çerçevesinde İslami kardeşlik ve tarihsel sorumluluk motivasyonu ile özel sorumluluk olarak algılanmaktadır. Diğer yandan Türkiye’de birçok kişi bu işin uluslararası toplumun görevi olduğunu düşünmektedir. Devletin, sivil toplumun var olabileceği bir alana doğrudan veya dolaylı olarak izin vererek sorumluluğu üzerinden atıp atmadığına dair de bir hayli karmaşık fikirler mevcuttur. Uluslararası, ulusal ve yerel aktörlerin Türkiye’de sivil toplumun yapması gerekenler üzerine algı ve beklentileri, sivil toplumun hâlihazırda faaliyet gösterdiği alanı ve gelecekteki olası alanları da şekillendirmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının sığınmacılara karşı yaklaşımı, devletin sivil toplum karşısındaki rolüyle ilgili karmaşasını ve sığınmacıların kamusal değil özel bir sorumluluk olarak konumlandırıldığı meselesini de yansıtmaktadır (Mackreath ve Sağnıç, 2017: 9).

4.3. Sığınmacılarla İletişim

Sığınmacı aileler ve STK yetkilileri çoğunlukla birbirlerinin dilini bilmemekten kaynaklı iletişim sorunu yaşamaktadırlar. Bu sorunu sığınmacı aileler okula giden ve Türkçe bilen çocukları aracılığıyla aşmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ise sığınmacı ailelerin dillerini bilen gönüllü kişilerin tercümanlık yapmasıyla dil sorununu çözmeye çalışmaktadır. Bu gönüllüler, Türkçe bilen sığınmacı kişiler de olabilmekte; bazı durumlarda gidilen ailenin gerçekten ihtiyaç sahibi olup olmadığı konusunda dernek yetkililerini yönlendirmektedirler. KADİM yetkilileri ise KADİM’de görevli tercümanlar aracılığıyla sığınmacılarla iletişim kurmaktadır. Bu durumu dernek yetkilisi Nimet şöyle anlatmaktadır:

“Her zaman yanımızda tercüman olamayabiliyor. Çok önemli kritik yerlerde tercüman alıyoruz. Çünkü çok fazla tercümanımız yok Düzce’de. Valilikte de bir tercümanımız var. Arıyoruz telefonda görüşürüz ya da kendi arkadaşımızı arıyoruz. O şekilde yardım alıyoruz. İngilizce biliyorsa eşim İngilizceyi iyi biliyor. Ya da böyle el kol işaretleriyle gösteriyorlar bize, elimizden tutup. İşte bu yok diyorlar. İsteklerini söylüyorlar. Hastaysa işaretlerle gösteriyor çocuk hasta diyor, ihtiyacım var diyor, o şekilde. Çok önemli olduğunda da telefon açıyoruz. Telefonla da tercüman aracılığıyla, tercüman sonra bize aktarıyor.” (Nimet, 43, dernek yetkilisi, 14.01.2019)

“İşaret diliyle falan konuşuyoruz. Mesela bizim tercümanlarımız var, gönüllü. Telefonla falan tercümanı arıyoruz veya işte internette tercüman şeyi var ama onda da sıkıntı oluyor, lehçeleri falan farklı, şeyler tutmuyor. Biz de tercümanlarla anlaştık, Afganlı, Iraklı, her ülkeden bir tercümanımız var. Telefonlarını açarlarsa tercümanlık yapıyorlar”(Meryem,46, dernek yetkilisi, 20.03.2019)

Dernek yetkilileri dil sorununu aşmak için kendi tanıdıkları arkadaşlarının haricinde Türkçe konuşabilen sığınmacılardan da iletişim konusunda destek istediklerini belirtmişlerdir. Dernek yetkilileri tanıştıkları dil bilen sığınmacıların irtibat numaralarını kaydederek, gerekli durumlarda onları arayarak diğer sığınmacılarla iletişim sorununu aştıklarını ifade etmişlerdir.

“(Dil bilen, tercüman göçmenler) Onlar bizim derneğe geliyorlar, Türkçe bilenlerin numarasını alıyorum ben. Diyorum ki bana Afganlı falan geldiğinde seni arasam bana tercümanlık yapar mısın, tamam abla diyor. İşte Iraklı geliyor, tercümanlık yapar mısın. Çünkü Arap ülkelerindeki diller de farklı, Iraklı farklı konuşuyor, İranlılar farsça konuşuyorlar, öyle farklı farklı şeyleri var. Bir de kendi insanından biriyle konuştuğunda daha rahat içini döküyor”(Tuğba, 44, dernek yetkilisi, 12.02.2019).

“Biz tercümanlar aracılığıyla görüşüyoruz. Bu anlamda bize yardımcı olan, gönüllü olarak yardımcı olan tercümanlarımız var. Suriyeli çocuklardan oluşuyor bunlar ya da Iraklı, çocuk derken yetişkinler üniversiteli öğrenciler bunlar. Bir gün bir Afganlı aileye gittik Afganlarda farklı, Farsça konuşuyorlarmış onlar, tabi arapça bilmediği için, tabi bi şekilde ulaşıldı onlara, Bir Afgan bulduk, onun vasıtasıyla da o aileye ulaştık. Lisan problemi çok yaşamıyoruz. Kendi içimizde de çat pat Arapça bilenler var. Biz de birkaç kelime öğrendik onlar sayesinde en azından beden diliyle de olsa anlaşabiliyoruz”(Sinan, 51, dernek yetkilisi, 27.01.2019)

Sığınmacılara yasal koruma, sağlık, eğitim, kamu hizmetlerine erişim gibi birçok haklar tanınmaktadır. Görüldüğü kadarıyla sığınmacıların bu haklara erişmesinin önündeki en büyük engel dil sorunu olmaktadır. Şehre ilk gelişlerinden itibaren kalacakları evi kiralamak, sağlık ihtiyaçlarını gidermek, eğitim olanaklarından faydalanmak için öncelikle dil sorununu aşmaları gerekmektedir. Sığınmacıların şehre ilk geldiklerinde acil ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda ilk temasa geçtikleri kişiler çoğunlukla dernek yetkilileri olmaktadır. Dernek yetkilisi görüşmecilerin de ifade ettiği gibi, dil bilmeyen sığınmacılarla iletişim genellikle yerli halktan tanıdıklar ya da sığınmacı gönüllü tercümanlar sayesinde olmaktadır. Bu tercümanlar çoğunlukla üniversite öğrencileri olabildiği gibi sığınmacı ailelerin okula giden çocukları da olabilmektedir. Fakat dernek yetkilileri sığınmacı ailelerle iletişim kurarken gönüllü tercümanlar çoğunlukla yanlarında bulunmamaktadır. Bu durumda dernek yetkilileri, gönüllü tercümanlık yapan bu kişileri cep telefonlarından aramakta, ulaştıkları takdirde dil sorunun aşmaya çalışmaktadır. Ulaşamadıkları zamanlarda ise cep telefonlardaki dil uygulamaları sayesinde ya da beden diliyle anlaşmaya çalışmaktadırlar. Bu durum sığınmacılar ile dernek yetkililerinin anlaşmasını zorlaştırmakta ya da yanlış anlaşılmalara sebebiyet verecek unsurları içinde barındırmaktadır.

4.4. Bilgi Paylaşımı

Sivil toplum kuruluşlarının sığınmacılara yardım ulaştırırken dikkat ettikleri en önemli husus, yardım ettikleri kişilerin kimlik sahibi olmasıdır. Dernek yetkilileri yardım yapacakları kişilerin kaydı olup olmadığını Düzce İl Göç İdaresine sormakta, kayıtlı değilse kayıt olmalarını istemektedirler. Kayıtlı iseler 98 ve 99 ile başlayan geçici kimlik numaraları alınarak Kızılay kart, sosyal yardım ya da gıda yardımı alıp almadığına bakılmakta, kendilerine söylenen bilgilerin doğruluğu bu yolla teyit edilmektedir.

Yetkililerin belirttiğine göre, sığınmacıların kimlik sahibi olması belirli güvenlik aşamalarından geçtikleri anlamına gelmekte olup bu nedenle önem arz etmektedir. Ayrıca sığınmacıların sağlık kuruluşlarından, eğitim kurumlarından, devlet yardımlarından faydalanmaları

için kimlik sahibi olması şart koşulmuştur. Fakat dernek yetkilileri çok zor durumda olan kâğıtsız kişilere insani açıdan kayıtsız kalamadıklarını, sadece acil ihtiyaçlarını bir defaya mahsus olmak üzere karşıladıklarını belirtmişlerdir. Kâğıtsızlara yapılan bu yardımların genelde acil ihtiyaçlar olan yiyecek, giyecek yardımı ile ailede bebek olması durumunda mama ve bez yardımı şeklinde olduğunu belirtmişlerdir. Görüşülen dernek yetkililerinin anlattığına göre 2018 yılından itibaren kâğıtsız kişilere yapılan yardımlar daha sıkı kurallara bağlanmış, yasal olmayan yollardan Türkiye'ye girişlerin artmasıyla devlet, güvenlik tedbirleri nedeniyle STK'ları kâğıtsız kişilere yardım vermemeleri konusunda uyarılmıştır. Devlet, sığınmacılara yapılacak yardımlarda mutlaka İl Göç İdaresi ve Valilik ile işbirliği içerisinde olunması gerektiğini vurgulamıştır. Devletin bu uyarılarından dolayı dernekler kimlik sahibi olmayanlara yardım etmede çekinceli davranmaktadır.

Yardımlardan faydalanabilmek ve Düzce'de kalabilmek için mutlaka kimlik sahibi olmaları gerektiğini sığınmacı ailelere açıklayan STK yetkilileri kimliksiz sığınmacıları İl Göç İdaresine yönlendirmektedir.

“Biz yardımlar falan yaparken makbuzlar karşılığında yardım yapıyoruz, kimliklerini istiyoruz. Kimlik nerde? Düzce'de oturmayan, yüzlerce az olur herhalde binlerce insan var yabancı uyruklu. Kimliği olmasa da yardım ediyoruz. Çünkü maddi olarak çok tutan şeyler değil. Kadın mesela çocuğuyla geliyor, senin kimliğin yok, ben sana bir şey veremem diyemiyorsun. Bir erzak yardımı, kılık kıyafet yardımı yapıyoruz. Ama nakdi yardımlarda falan o tür şeylerde kimliksiz olursan yapamayız diyoruz. Onu kimlik almaya teşvik ediyoruz. Kaçak yaşaması da sıkıntı. Hiçbir yerde kaydı yok, artık kendisi için de sıkıntı. Sağlık hizmetlerinden yararlanamıyor, devlet yardımından yararlanamıyor.”(Yusuf,55,dernek yetkilisi, 18.02.2019)

Geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin kimlik alması diğerlerine nazaran daha kısa zamanda hallolurken, Irak, İran ve Afganistan'dan gelen göçmenlerin kimlik alması bazen aylarca sürmektedir. Bu sürede derneklerden de yardım alamayan sığınmacılar ciddi anlamda mağdur olmaktadır. Sığınmacıların kâğıtsız/kimliksiz olması onların sağlık, eğitim, kalacak yer gibi temel ihtiyaçlardan mahrum kalmalarına neden olmaktadır. Örneğin acil servise kabul edilenlerin kimlik gösterme zorunluluğu bulunmazken veya sağlık güvenceleri ve ödeme imkânları sorulmazken ya da müdahale masraflarını ödemekle yükümlü değilken kâğıtsız göçmenler, mülteci ve sığınmacıların acil servise kabul edilmeleri hastanelerin inisiyatifinde görünmektedir. Kayıtsız olanlar polis tarafından yakalanma korkusundan ya da sınır dışı edilme riskinden dolayı acile bile gitmek istememektedir. Bu durum dolayısıyla Türkiye'deki bazı sivil toplum kuruluşları ve yardım dernekleri, kâğıtsız göçmenlerin ve sığınmacıların ücretsiz muayene edilmeleri için bazı özel hastanelerle anlaşmalar yapmışlardır (İnternet-14). Görüldüğü gibi, haklara sahip olmak ve bu hakları kullanmak her zaman senkronize bir şekilde işlememekte ve hakların altyapısındaki resmî ve fiilî boşluklar sıklıkla bunlara sahip olmamak ile eşdeğer hale gelmektedir. İşte sivil toplum kuruluşları bu noktada devreye girmekte ve sivil aktörler ile kurumlar, haklar ve kişiler arasındaki köprüde yer alan çatlakları doldurmada çimento vazifesi görmektedir (Mackreath ve Sağnıç, 2017: 25).

4.5. Diğer STK'larla ve Kurumlarla İlişki

Görüşülen dernek yetkilileri, diğer dernekler ve devlet kurumlarıyla işbirliği içerisinde olduklarını belirtmişlerdir. Dernek yetkilileri, ihtiyaç tespiti için sahaya çıktıklarında, ziyaret ettikleri aileleri sağlık, eğitim ve diğer ihtiyaçlar için ilgili kurumlara yönlendirmektedirler. Sığınmacıları kimlik almaları için İl Göç İdaresiyle temasa geçmeleri hususunda teşvik ederken, eğitim, sağlık ve diğer sosyal yardımlar için ilgili devlet kurumlarına yönlendirmektedirler. Dernek yetkilileri, bu konuyla ilgili olarak Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Sağlık Müdürlüğü ve Gençlik İl Müdürlüğü ile koordineli olarak çalıştıklarını, sürekli fikir alışverişini içerisinde bulduklarını belirtmişlerdir. Kadim ve İl Göç İdaresiyle birlikte iletişim halinde olmalarını Tuğba şöyle anlatmaktadır.

“Göç İdaresi’ne sosyal güvence konusunda danışıyoruz. Ailelerle ilgili bir problem çıkarsa göç idaresiyle direkt kontak kuruyoruz. KADİM’den lojistik destek istiyoruz, eşyalar bir yere getirilecekse, sığınmacı ailelere taşınacaksa. Valilik sosyal hizmetlerden de yardım olursa diye sığınmacı aileleri yolluyoruz oraya. Yakacak yardımı, giyecek yardımı, nakit, Kızılay kartı falan veriyorlar kriterleri uygun olan ailelere. Onlardan da öyle destek alıyoruz, sosyal yardımlaşmada.” (Tuğba, 44, dernek yetkilisi, 12.02.2019)

KADİM bünyesindeki ilgili yardım dernekleri ile diğer kurumlar, valilik başkanlığında yapılan aylık toplantılarda bir araya gelmekte; sığınmacılarla ilgili yapılan yardımlar, projeler konusunda istişarede bulunmaktadır. Görüşülen dört dernek yetkilisi, diğer dernekler ile yardım malzemesi paylaşma ve yardım yapılan adreslerin tespiti konusunda birbirlerini haberdar ettiklerini belirtmiştir.

“Mesela ben bir aileye yardım yaptım Aile ve Sosyal Hizmetler Derneği olarak. İHH’ya diyorum şu ailenin ihtiyaçlarını ben karşıladım. Şu kadar nakit verdim ya da gıda çeki verdim, en az bu onu 2-3 ay götürür diyorum not alıyor. Beşir Derneği var, böyle böyle diyorum, onlar da gıda çeki veriyorlar. Ben şunları şunları verdim, bilginiz olsun diyorum. KADİM’de olan arkadaşlarımızla fikir alışverişi de yapıyoruz, paslaşıyoruz. Yetim giydirmede İHH’ya dedim, yetimin varsa giydirmedeğin gönder giydireyim.” (Sümeyye, 48, dernek yetkilisi, 21.03.2019)

Fakat diğer dernek yetkilileri yapılan yardımlar konusunda derneklerin birbirlerini haberdar etmesinin süreklilik taşımadığını söylemişlerdir. Görüşmeciler, yapılan yardımlar konusunda istikrarlı bilgi alışverişi yapılamamasının nedenini, yardımları kontrol etme imkânını sağlayan ortak bir bilgi sisteminin olmayışına bağlamaktadırlar. Böyle bir bilgi sisteminin gerekliliğini Mehmet şu şekilde vurgulamıştır:

“Aslında bu konuda çok konuştuk ama bir türlü orijinal bir sistemi kuramadık. Şimdi bazı illerde yapmışlar böyle ortak çalışmayı... Tüm yardım eden yardım kuruluşları ortak bir bilgisayar sistemi kullanıyorlar. Birisinin yardım ettiğine diğeri yardım etmiyor. Mesela birinin gıda verdiği diğeri giyim veriyor, işte birinin ayakkabı verdiği diğeri kömür veriyor gibi farklı çalışma şeyleri uyguluyorlar. Biz bunu henüz gerçekleştiremedik. Aslında bu konuda epey bir çalışma yaptık ama tam oturtamadık yani Düzce’deki sivil toplum kuruluşları olarak. Bunu başarabilirsek çok güzel olacak.” (Mehmet, 54, dernek yetkilisi, 10.01.2019)

Yardım derneklerinin düzenli ve verimli olarak işlevini yerine getirmesi açısından yardımların toplanması kadar onların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması için sistematik bir şekilde davranılması dikkat edilmesi gereken konuların başında yer almaktadır. Derneklerin diğer derneklerle işbirliği içine girmemeleri, ortak bir bilgi sisteminin olmaması ve yardımların aynı kişilere mükerrer bir şekilde yapılması, diğer ihtiyaç sahiplerinin yardımdan mahrum kalması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesi için sürekli ve sistemli bir işbirliği yapılması gerektiği dernek yöneticileri tarafından da önemle vurgulanan konuların başında gelmektedir. Düzce’de yapılan bir araştırmada (Ateş ve Ovalı, 2018) aynı husus ele alınmış, sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin ildeki göçmenleri kayıt altına alacak ve bu kişilere yapılan yardım faaliyetlerini istatistiki olarak gösterecek bir sistemin gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının göç politikalarından mahrum olmasının, atılacak adımlar konusunda kafaları karıştırmakta olduğu, işlerin eğitim almamış üyelerle yapılmaya çalışılmasının STK’ların amatörce hareket etmesine neden olduğu ifade edilmiştir.

Derneklerinin profesyonel olmayışını Tuğba *“Biz orman kanunları ile çalışıyoruz”* şeklinde ifade ederken, Ahmet de onu destekler nitelikte şöyle söylemiştir:

“Daha kurumsal hareket edilebilir. Bir devlet kurumu nasıl hareket ediyorsa, biz böyle daha amatörce hareket ediyoruz. Bu işte daha profesyonelce hareket edilebilir. Bu işin

sürdürebilirliğinin planlanması lâzım, bunlar daha profesyonelce yapılırsa daha güzel olur, daha verimli olur.”(Ahmet, 55,dernek yetkilisi, 13.03.2019)

Derneklerin profesyonelce hareket etmemeleri aynı zamanda yapılan yardımların hak temelli olmasından ziyade hayırseverlik bağlamında yapılmasına neden olmaktadır. Hak temelli yaklaşımda amaç, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak, onların haklarını elde etmelerini sağlamaktır. Yani bu hizmetleri o kişinin hakkı olduğu için yapmaktır (Tufan ve diğ., 2009). Hayırseverlik temelli yaklaşımda muhtaç kişilere yardım etme davranışının temelinde dini inanç ve bağış yapma ve karşılığında sevap alma motivasyonu bulunmaktadır. Fakat bu yaklaşımlar uzun vadeli ve düzenli olmayıp ancak günü kurtaran çözümler üretebilmektedir (Zengin ve Altındağ, 2016: 185-186) ve bu yaklaşımda yardım yapacak kişinin dini, ahlaki ve vicdani duyarlılıkları ön plana çıkmaktadır (Ife, 2008).

“Dernek olmanın avantajı, devlet olduğunuzda, bir kurum olduğunuzda sınırlar var, prosedürler var, ama biz içgüdüsel hareket edebiliyoruz, keyfi hareket edebiliyoruz. Sizin uygun görmediğiniz kişide mesela ben bir şey görmüşümdür ben yardım etme isteği duyabilirim ve bana bunun hesabını kimse soramaz. Benim o rahatlığım var.”(Tuğba, 44, dernek yetkilisi, 12.02.2019)

Bu ifadelerle dernek temsilcisi bir yandan STK’ların devletten özerk olarak ve belli sınırları ve prosedürleri daha esnek yorumlayarak çalıştığını vurgularken, diğer yandan da yardım yapılacak kişilerin seçiminin kendi vicdanlarına ve keyfi durumlarına bağlı olarak belirleyebildiklerini söylemektedir. Bu durum derneklerin sığınmacılara hayırseverlik bağlamında yardım ettiklerini gösterir, ancak bir tarafıyla da yardım ulaştırma sürecinde derneklerce dikkate alınan bir takım sübjektif kriterlerin var olduğua işaret eder. Hayırseverlik temelli yaklaşımda iyi niyetlerle ve vicdani motivasyonla yola çıkılsa da, dezavantajlı gruplara yaklaşım, sığınmacı hakları ve sosyal hizmet³ konusunda eğitim alınmamış olması yapılan yardımların kısa vadeli çözümler sunmasına sebebiyet vermektedir.

5. Sonuç ve Tartışma

Ortadoğu ülkelerinde yaşanan iç karışıklıklar ve Suriye’deki savaştan dolayı milyonlarca kişi başka ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Türkiye kendisine gelen milyonlarca kişiyi açık kapı politikasıyla kabul etmiş ve farklı illere dağıtmıştır. Düzce ili de geçici koruma altındaki Suriyelilerin ve uluslararası koruma altındaki farklı ülkelerden gelen kişilerin yerleştiği illerden birisi olmaktadır. Gelen sığınmacılara eğitim, sağlık, acil ihtiyaç konusunda haklar tanınmasına rağmen bu haklara ulaşmak konusunda sorunlar ortaya çıkmaktadır. İhtiyaç temelli sivil toplum kuruluşları bu sorunların çözümünde devreye girmiş, gelen sığınmacıların barınma, yiyecek, giyecek, sağlık, eğitim hizmetlerini karşılamada önemli görevler almıştır. Sığınmacıların yerleştirildikleri illerden biri olan Düzce’deki yardım kuruluşları da sığınmacıların ihtiyaçlarını gidermede önemli işlevler üstlenmektedir. Yukarıda adı geçen ve yerel alanda faaliyet gösteren yardım dernekleri yaklaşık on iki senedir Düzce’de insani yardıma ihtiyaç duyan kişilere ihtiyaç temelli hayırseverlik hizmetleri sağlamaktadır. Sığınmacıların şehre gelmesiyle birlikte yardım dernekleri sığınmacılara odaklanmış ve onların yardımına koşmuştur. Sığınmacılara yardım eden bu dernekler, kendilerine gelen sığınmacılardan, çevreden, eş, dost ve komşulardan aldıkları bilgilerle, İl Göç İdaresi ve KADİM’in yönlendirmesiyle ya da doğrudan sığınmacıların kendilerine başvurması ile haberdar olmaktadır. Tespit ettikleri sığınmacıları evlerinde ziyaret ettikten sonra kimliksiz iseler kimlik almaları konusunda ilgili kurumlara yönlendirmekte ve gerekli yardımları

³ “Sosyal hizmet, kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü(dür)”(İnternet, 15).

yapmaktadır. Dil farklılığından dolayı yaşanan iletişim sıkıntısını çoğunlukla sığınmacıların konuştuğu dili bilen tanıdıklar aracılığıyla gidermeye çalışmaktadır. Diğer kurumların da katılımıyla sığınmacılarla ilgili yapılan aylık toplantılarda bir araya gelen yardım dernekleri, sığınmacılarla ilgili güncel durumlardan haberdar olmakta ve birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunmaktadır.

Derneklerin gündelik hayat içerisinde bu tür pratik çözümlerinin olmasına rağmen, gelişigüzel yardımların yapılmasının önlenmesi hususunda dernekler arasında ortak bir bilgi sisteminin olmayışı ve derneklerin kendi aralarında belirli bir görev dağılımının yapılmamış olması, derneklerin amatörce ve düzensiz bir şekilde hareket etmesine neden olmaktadır. Aralarındaki bu iletişimsizlik yardımların mükerrer olmasına, bazı ihtiyaç sahibi sığınmacıların birden fazla dernekten yardım alırken bazı ailelerin hiçbir dernekten yardım alamaması ihtimaline sebebiyet vermektedir. Derneklerde görev alan kişilerin, acil durum, insani yardım, psikolojik destek gibi konularda sığınmacıların yardımına koşmalarına rağmen, bu alanlar ile ilgili sosyal hizmet eğitimi almamış olmaları, sığınmacılarla iletişimde sorunlar çıkması ihtimalini doğurmaktadır.

Yapılan bu çalışmanın sonuçlarına göre, uluslararası nitelik taşıyan dernekler, kendi merkez ve şubeleri ile koordine olmalarından dolayı daha sistematik çalışmaktadırlar. Ayrıca, aynı ve nakdi yardımlar haricinde, kendi üyeleriyle eğitim, sosyal aktivite, haftalık toplantılar gibi faaliyetler yapan derneklerde, üyeler arasındaki dayanışma daha fazla olmakta ve dernek sorumluluğunu daha fazla kişi üstlenmektedir. Sadece aynı ve nakdi yardıma odaklanan derneklerde ise dernek hizmetleri çoğunlukla dernek yöneticisi ve gönüllü bir-iki kişi üzerine yüklenmektedir.

Sonuç olarak, sığınmacıların gelmesi ile birlikte STK'ların rolü artmış, devlet-sivil toplum ilişkisi daha fazla önem kazanmıştır. Devlet-sivil toplum kuruluşları ilişkisi önemli olmakla birlikte, devletten bağımsız olarak kurulan bu tür derneklerin, geniş bir alanı kapsayan hizmetlerde bulunması ve sosyal devletin ulaşamadığı alanlarda eksiklikleri gidermeye çalışması takdir edilecek bir durumdur. Ancak dernek yetkililerinin, kimlikli/kimiksiz sığınmacıları tespit etme ve bu kişilerin sayılarını resmi kurumlara iletme gibi konularda resmi kurum personeli gibi çalışması yetki karmaşasına sebebiyet vermekte ve sivil toplum kuruluşların bağımsızlığına gölge düşürmektedir. Dernekler bir yandan devletten bağımsız çalıştıklarını vurgularken diğer yandan devletin alt kurumu gibi çalışmaktadır. STK'ların devletten hem özerk hem iç içe olmaları özünde bir çelişki barındırmaktadır. Aslında bu durum, sivil toplumun mekân ve etkinlik türü olarak hangi alanları kapsadığı, sivil toplum kavramıyla hangi yapıların kastedildiği tartışmalarının sürdüğünü göstermektedir. Günümüzdeki sivil toplum kuruluşları, geçmişteki vakıf, lonca gibi yapıların özerkliğini barındırmakla beraber yeri geldiğinde devletin taşradaki uzantısı olabilmektedir. Bu tartışmalar, yaşanan gelişmelerle birlikte devlet-sivil toplum ilişkisinin değişim sürecinin anlaşılması açısından önemli olmaktadır. Fakat bu tartışmalar arasında kaybolmaktansa devlet-STK ortaklığının toplumun yararına nasıl gelişeceğine önem verilmelidir. STK'lar eğitim programlarıyla güçlendirilmeli; STK'lar karar almalarında muhatap olarak dikkate alınmalı; STK, akademisyen ve devlet kurumları ortaklığında durum analizleri, sorunlar ve çözüm önerileri geliştirilmelidir.

Kaynakça

- Abay, A.L. (2004). Sivil Toplum ve Demokrasi Bağlamında Sivil Dayanışma ve Sivil Toplum Örgütleri, 3. Ulusal Bilgi Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Eskişehir.
- Adıgüzel, Y.(2019). Kentin Yeni Sivil Aktörleri İstanbul'daki Suriyeliler Dernekler, Şehir Düşünce Dergisi, 13: 92-103.
- Akbaş, E.(2016). Göçmenler Arasındaki Dayanışmacı ağların Dönüşümü Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Misyonu, Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar, 335-353.
- Aslan S. (2010). Türkiye'de sivil toplum. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 260-283.
- Ateş H. ve Ovalı T. (2018). Göçmenler Yerel Halk ve Paydaşların Gözüyle Göç Yönetimi Düzce Örneği, Ankara: Nobel Yayınları.

- Ay, E.S.(2017) “BMMYK ve Sivil Toplum Kuruluşları”, İnsan hakları Perspektifinden Mültecilik. Mülteci Hakları Derneği, 129-149.
- Aysan, M.F.(2012). Küreselleşme Kriz ve Refah Devleti. (Editör: Nurullah Ardic ve Sevinç Alkan Özcan). *Küresel Dönüşümler*, İstanbul: Küre Yayınları, 107-129.
- Bilge B. ve Ardic A.K. (2017). STK’ların Mülteci Öğrencilerle İlgili Çalışmaları: DÜYETDER Örneği. (Editörler: Ali Ertuğrul ve M. Emin Uludağ). 1. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi Bildirileri. 23-25 Kasım. Düzce: Düzce Üniversitesi. 223-227.
- Coşkun, E. ve Yılmaz Ç. (2018). Sığınmacıların Toplumsal Uyum Sorunları ve Sosyal Hizmetlere Erişimi: Düzce Uydu Kent Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 75, 269–305.
- Çaha, Ö. (1994). Osmanlı’da Sivil Toplum, *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49:3, 79-99.
- Çaha, Ö. (2017). Sivil Kadın. (4. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Dağlı, Z. (2018). Göçmenler Yerel Halk ve Paydaşların Gözüyle Göç Yönetimi Düzce Örneği (Editör: Hamza Ateş ve Turgay Ovalı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Erder, S. (2017). Suriye Göçü ve Sonrası. (Editör: Neşe Şahin Taşgün; Uğur Tekin ve Yasemin Ahi). *Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar*, Ankara: Nika Yayınları, 111-118.
- İçduygu, A. ve Keyman, E. F. (2004). “Democratic Consolidation and European Integration: The Role of Civil Society in Turkey”. Unpublished text.
- Ife, J. (2008). *Human Rights and Social Work Towards Right Based Practice*. Cambridge University Press.
- İnalçık, H. (1994). Sultanizm Üzerine Yorumlar Max Weber’in Osmanlı Siyasal Sistemi Tiplemesi. *Toplum ve Ekonomi*, 7, 5-26.
- Karakurt Tosun, E. (2007). Avrupa Birliğine üyelik sürecinde Türkiye’de yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları. *Paradoks, Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 3(2), 1-16.
- Kaya, M. (2015). Komşuda Misafirlik: Suriyeli Sığınmacılarca Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye’de Yaşamak. *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science. Autumn III*, 263-279.
- Keane, J. (2003). *Global Civil Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keyman, E. F. (2006). Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi. Ankara.
- Keyman, F. (2008). Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, 1-14.
- KDK, Kamu Denetçiliği Kurumu. (2018). Türkiye’deki Suriyeliler, Ankara: Kamu Denetçiliği Kurumu.
- Mackreath, H. ve Sağnıç, Ş. (2017). *Türkiye’de Sivil Toplum ve Mülteciler* (1. Basım). İstanbul: Zer Yayınevi.
- Özdemir, S.; Başel, H.; Şenocak, H. (2009). Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan Önemi ve Üsküdar’da Faaliyet Gösteren Bazı STK’lar Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 56, 151-234.
- Özer, H. (2008). Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 86-97.
- Taylor, C. (1990). “Modes of Civil Society”. *Public Culture*, 3: 1,102-19.
- Tekeli, İ.(2012). Katılımcı Demokrasi Sivil Ağlar ve Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye İçin STK’lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları, İlhan Tekeli Toplu Eserler 22, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 40-55.
- Toksöz, G.; Erdoğan, S.; Kaşka, S. (2012). *Türkiye’de Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*. IOM, International Organisation for Migration, Sweden.
- Tufan, B., Sayar, Ö. Ö. ve Koçyıldırım, G. (2009). Sosyal bir hak olarak sosyal hizmet. Antalya: Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiri Kitabı, s. 76-86.

- Türk, G.D. (2016). Türkiye’de Suriyeli mültecilere yönelik sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine ilişkin bir değerlendirme. *Marmara İletişim Dergisi*, 25, 145-157.
- Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları (1998), Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu, *Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- YUKK, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013). T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016). Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.
- İnternet-1: <https://www.un.org/en/charter-united-nations/> Erişim tarihi: 05.02.2020.
- İnternet-2: <https://www.unhcr.org/non-governmental-organizations.html> Erişim tarihi:20.03.2020.
- İnternet-3: <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernekler-bilgi-sistemi-derbis#> Erişim tarihi:20.03.2020.
- İnternet-4: <https://sgdd.org.tr/who-we-are/> Erişim tarihi:20.03.2020.
- İnternet-5: <https://data2.unhcr.org/fr/documents/download/51706> Erişim tarihi:21.03.2020.
- İnternet-6: <http://www.unhcr.org/3b66c2aa10-erişim-07.06.2019>.
- İnternet-7: http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 Erişim tarihi:-15 Eylül 2019.
- İnternet-8: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22127.pdf> Erişim tarihi:05.02.2020.
- İnternet-9: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> Erişim tarihi:19.04.2020.
- İnternet-10: <http://www.duzcekadim.org/index.php?lang=tr> Erişim tarihi:05.02.2020.
- İnternet-11: <http://www.ihh.org.tr> Erişim tarihi:17.12.2019.
- İnternet-12: <http://www.erdemliler.net> Erişim tarihi:17.12.2019.
- İnternet-13: <http://www.beşir.org.tr> Erişim tarihi:17.12.2019.
- İnternet-14: <http://www.madde14.org/index.php?title=TOHAV> erişim-15 Eylül 2019.
- İnternet-15: <https://eyh.aile.gov.tr/sosyal-hizmetler-kanunu> Erişim Tarihi: 18.04.2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

MİSAFİRLİKTEN KALICILIĞA: DÜZCE İLİNDE BULUNAN SURİYELİLERİN SOSYAL UYUMU¹

Kübra YÜKSEL², Cahit AYDEMİR³

Öz

Fiziksel olarak bir yerden başka bir yere hareketlilik olarak tanımlanan göç, mevcut coğrafi konumundan ötürü Türkiye, tarihinin hemen hemen her döneminde tanıklık etmiş olduğu bir olaydır. 2011 yılından itibaren Suriye’de meydana gelen karışıklıklar neticesinde ortaya çıkan göç hareketliliği, Türkiye’nin tarih boyunca maruz kaldığı en büyük göç dalgalarından birini oluşturmuş ve Türkiye’yi dünya üzerinde en fazla sığınmacı barındıran ülke konumuna getirmiştir. Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin 9 yılı aşan Türkiye’deki yaşam süreleri sırasında başlangıçta göçün sevk ve idaresi, kayıt ve kimliklendirme meseleleri öne çıkarken, kalıcılıkları göz önüne alındığında göçmenlerin toplumsal ve ekonomik uyum meselesi öncelikli konu haline gelmiştir. 2019-2020 yılları Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından uyum yılı olarak ilan edilmiş ve bu çerçevede “Uyum Biz Bize Toplantıları” ve “Uluslararası Öğrenci ve Akademisyenler Sosyal Uyum Buluşması” gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Araştırma da; Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye göç etmelerinin üzerinden 9 yıl geçtikten sonra sosyal uyumları sağlayabilmişler mi? ve “Düzce ölçeğinde” yerel halk sayıları her geçen gün artan Suriyeli göçmenlerle sosyal uyum sağlayabilmişler mi? sorularına cevap aranmaktadır. Bu çalışma kapsamında nitel yöntem benimsenmiş ve derinlemesine görüşme yöntemiyle veriler toplanmıştır. 14 Suriyeli mülteci ve Düzce ilindeki 14 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ile görüşme sağlanmış, başlangıçta “misafir” olarak kabul edilen; ancak gün geçtikçe kalıcılıkları artan göçmenlerin, sosyal uyum seviyeleri, karşılaştıkları problemler ve toplumsal kabul durumları tespit edilmesi amaçlanmış ve yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bulgular yorumlanmaya çalışılmıştır. Ortaya çıkan sonuçların Türkiye’deki sosyal uyum çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Sosyal Uyum, Düzce.

FROM BEING GUESTS TO SETTLEMENT: SOCIAL ADAPTATION ACCORDANCE OF SYRIANS IN DÜZCE REGION

Abstract

Physically defined as moving from one place to another migration is a phenomenon that has been witnessed almost every period of history in Turkey because of its current geographic location. Since 2011 migration mobility resulted from the turmoil in Syria, has created one of the largest waves of immigration that Turkey has faced throughout history and, has brought Turkey to the country hosting the most refugees in the world. Syrians who have emigrated to Turkey as compulsory, and during their lives over 9 years in Turkey, at the beginning dispatch and management of immigration, registration and identification issues came to the fore then considering their permanence the issue of social and economic adjustment for immigrants has become a priority. As a result of 2019-2020 was declared a year of accordance by the Directorate General Management of Migration, and within this scope, activities such as "Integration We Meet Us" and "International Students and Academics Social Accordance Meeting " were carried out. Within this study the qualitative method was adopted and data collected with depth interviews. In this study, by negotiating with 14

¹ Bu çalışma, 6-8 Aralık 2018 tarihinde düzenlenen 2. Uluslararası Göç ve Mülteci Kongresi’nde sunulmuş aynı isimli bildirinin genişletilerek yeniden gözden geçirilmiş halidir.

² Düzce Üniversitesi, SBE Tarih ABD, Göç Doktora Programı, kubrayuksel@outlook.com, Orcid: 0000-0002-3772-8789.

³ Prof. Dr. Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik, cahitaydemir@duzce.edu.tr. Orcid: 0000-0002-9911-8281.

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Yüksel, K. ve Aydemir, C. (2020), Misafirlikten Kalıcılığa: Düzce İlinde Bulunan Suriyelilerin Sosyal Uyum, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 284-299.

local people and 14 Syrians in the province of Düzce, the immigrants, who were initially accepted as "guests", but whose permanence increased day by day, social cohesion levels, problems they face and social acceptance situations intended to be detected and the findings obtained as a result of the interviews were tried to be interpreted. It is thought that the generated results will contribute to social adaptation studies in our country.

Keywords: Migration, Social Adaptation, Duzce.

1. Giriş

Kıtalar arasında bir geçiş noktası olması münasebetiyle Anadolu coğrafyası, tarihinin hemen hemen her döneminde göç hareketliliğine şahitlik etmiştir. Bir geçiş ve aynı zamanda 1990'lı yıllardan itibaren hedef ülke olarak Türkiye, tarihinin belki de en yoğun göç dalgasını, Arap Baharı⁴ sonrası, 2011 yılı Mart ayından itibaren yaşamaya başlamıştır (Erdoğan, 2018: 1). Hatay Cilvegözü Sınır Kapısı'ndan 252 mültecinin ülkeye girişiyle başlayan (Erdoğan, 2018: 5) bu göç dalgasında Türkiye, açık kapı politikası izlemiş ve bunun neticesinde 2020 başı itibariyle toplamda Türkiye'ye 3.585.209 Suriyeli göç etmiştir. Başlangıçta Türkiye'de bulunan Suriyelilerin gerek hükümet, gerekse toplumda belli bir gün, hafta hatta en fazla birkaç ay kalacakları düşünülürken (Kirişçi ve Karaca, 2015: 307), bu geçici misafirlik, kalıcılığa doğru evrilmiş ve bu durumda onların nasıl bir yaşam sürdürecekleri, toplumsal hayata katılımları, hayatlarını nasıl devam ettirecekleri hususu çözülmesi gereken bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Bu yöndeki uygulama ve politikalarda, sürecin insan öncelikli olarak (Çorabatır, 2016: 6) sürdürülmesi ile huzur ve barış ortamının sağlanmaya çalışması önemli hale gelmiştir. Bu nedenle birlikte yaşam kültürünün alt yapısının nasıl hazırlanacağı ve inşa edileceği hususu öne çıkmaya başlamıştır.

Göçler neticesinde ortaya çıkan sosyal uyum, sadece tek taraflı bir ilişki biçimi olmayıp iki yönlü bir ilişki türünü zorunlu kılmaktadır (Adıgüzel, 2018: 57). Türkiye'de resmi devlet söylemi olarak misafirlik üzerinden şekillenen (İçduygu, 2017: 27), ancak misafirliğin hukukî olarak belli bir yasal dayanağının olmaması sebebiyle muğlak hale gelen süreç, zaman zaman Suriyelilerin dışlanması ve ötekileştirilmesi sonucunu doğurabilmektedir. Gün geçtikçe göçmenlerin hayattaki görünürlüklerinin artması ve insanlarla iletişime geçmeleri, toplumsal uyum konusunu gündeme getirmekte ve uyumun nasıl sağlanabileceği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma, bu soruyu "Düzce" ölçeğinde cevaplamayı hedeflemektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Fiziksel olarak bir yerden başka bir yere hareketliliği ifade eden göç, insanlığın var oluşundan itibaren tecrübe ettiği bir olgu niteliğindedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999: 251). Karpat'a göre göç, asıl yaşanılan yerden gidilmek istenen yere doğru bir harekettir (Karpat, 2003: 3). Sonuçları üzerinden bir tanım yapmayı tercih eden İnan (2004) ise göçü, coğrafi olarak mekân değiştirme sürecinin sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasî yönleriyle toplumun yapısını farklılaştıran nüfus hareketi olarak tarif eder (İnan, 2004: 11). Yapılan bu göç tanımlamalarından hareketle Yalçın (2004), kapsayıcı bir göç tanımı geliştirmiş ve göçü, ekonomik, siyasi, ekolojik veya kişisel sebeplerle bir yerden başka bir yere coğrafi olarak kısa, orta ya da uzun süreli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi amaçlayan toplumsal, kültürel ve coğrafi olarak yer değiştirme eylemi olarak tanımlamıştır (Yalçın, 2004: 13).

⁴ 17 Aralık 2010 yılında Tunuslu bir gencin zabıtarlar tarafından tezgâhına el konulması ile başlayan süreç Arap Baharı olarak adlandırılmıştır. Ayrıntılı bilgi için:

<https://www.middleeastmonitor.com/20181217-remembering-mohamed-bouazizi-and-the-start-of-the-arab-spring/>.

Çalışmanın ana konusu olan uyum, European Commission (2005) tarafından, sınıf, din, dil, kültür veya etnik grup gibi ayrışmalardan dolayı ortaya çıkan tehditlere yönelik toplumun niteliği olarak tanımlanmaktadır (İnternet-1). Saggar ise sosyal uyumu, göç ile bağlantılı olarak göçmenler ve yerel toplum arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda, sosyal uyum hem göçmenlerin hem de yerel halkın birbirleri ile uyum içerisinde olduğu, devamlı gelişen bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Saggar vd., 2012, 18-22). Sosyal uyumun bileşenlerini ise Guay (2015) kişisel, politik ve gelişimsel yönden insan güvenliği, kurumlara olan güven, gruplar arası ilişkilerdeki memnuniyet ve bu grupların faaliyetlerine katılım, gruplar arası oluşan algı, oluşabilecek tehditler, sosyal mesafe ve gruplar arası temas olarak sıralamaktadır (Guay, 2015: 9). Saggar vd. (2012)'ye göre ise sosyal uyumun bileşenleri gidilen ülkedeki yerel halkın birbirleri ile iyi anlaşabilmesidir.

Farklı göç ve sosyal uyum tanımlamalarının ardından Cumhuriyet'in ilanından 2011 yılına kadarki süreçte Türkiye'de uygulanan göç politikalarına da kısaca değinmek gerekir. Zira 2011 yılında Suriyeli mültecilerin gelişine kadar yani acil bir durumla karşılaşmadan önce Türkiye'nin göç politikalarında sosyal uyum konusunun yer almadığı, bu süreçten sonra ise sosyal uyum konusunun yine sınırlı kaldığı gösterilmek durumundadır.

Türkiye özelinde göç ve göçmen politikalarını İçduygu, tarihsel olarak üç döneme ayırmıştır: 1923-1960, 1960-1980 ve 1980 sonrası (İçduygu ve Biehl, 2012: 10). Bilindiği üzere 1923-1960 yılları, Türkiye'de ulus devlet inşa sürecinin başlangıç aşamalarıdır. Osmanlı millet sisteminin heterojen yapısından ulus devletin homojen yapısına geçiş sürecinde çeşitli "Türkleştirme" politikaları üretilmiştir (Balkanlardan gelen göçmenler, Ermenilerin tehciri ve Yunanistan ile Türkiye arasındaki nüfus mübadelesi). Bu dönemde, göçün yasal bir zemine dayanmasını sağlayan 2510 sayılı İskân Kanunu, aynı zamanda oluşturulmak istenen ulusal kimlik için önemli bir araç işlevi görmüştür.⁵

1960-1980 dönemi ise, kentleşmenin hızlı bir şekilde arttığı ve Türkiye'ye göçün hâlâ devam ettiği bir evre olmuştur. 1960'dan sonra baş gösteren ekonomik sıkıntılar ve döviz darlığı, işgücü ihracının Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisine dâhil edilmesine sebep olmuş; ülke dışı göç devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu işgücü ihracında, aynı zamanda misafir işçi olarak giden kişilerin kazandıkları bilgi, beceri ve elde ettikleri eğitimler ile endüstrinin gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmekteydi. Fakat beklentinin aksine, giden misafir işçiler geri dönmek istememiş; gittikleri yerlerde kalmışlar ve sonrasında ailelerini de yanlarına almaya çalışmışlardır (İçduygu ve Biehl, 2012:13). Yaşanan bu durum, Türkiye'nin uluslararası göçün hukuki ve ekonomik temellerini oluşturmasına katkı sağlamıştır.

1980 sonrası, göç olgusunun örüntüsünde farklılıkların yaşandığı bir döneme işaret etmektedir. Bu farklılığın görünürdeki sebebi, küreselleşmenin Türkiye'de serbestleşmeye ve uluslararası mal/sermaye akışına izin vermesi idi. 1990'lı yıllardan itibaren ise, Türkiye göçmen ve mülteciler için hem hedef hem de transit ülke hâline gelmiş; bu dönemde Türkiye'ye yönelen göçmenler, ilk olarak transit göçmenler, kağıtsız göçmenler ve mülteciler olmuştur (İçduygu ve Kirişçi, 2009: 38). 2011 yılıyla birlikte süreç farklılaşmış; Türkiye'nin Suriye'den gelen sığınmacılara karşı açık kapı politikası izlenmesi Türkiye'ye yönelen göç hareketliliğinde bir dönüm noktası olmuştur. Ancak belirtmek gerek ki Türkiye ani olarak gelişen bu duruma hazırlıksız yakalanmıştır.

⁵ Bu kanun, Türk olmayanların kasıtlı olarak ülkeye gelişlerini güçleştiriyordu. Ulus devlet oluşumu ve sonrasında uygulanan göç politikalarıyla ilişkili olan iskân politikalarını dönemlere ayırarak ele alan Erder, oluşturulmak istenen toplum yapısına göre göç politikalarının ve iskân kanununun nasıl değiştiği ortaya koyar. Buna göre I. Dönem, Balkan göçmenlerinin "Kurucu" olarak kabul edildiği dönem; II. Dönem, Balkanlardan göç edenlerin artık "Dış Türk" adıyla aldandırıldığı dönem; III. Dönem, Küreselleşme dönemi (Erder, 2009: 138).

Bu tarihsel evrelerde yaşanan önemli gelişmeler/olaylar bağlamında Türkiye'nin göç politikalarının da etkilendiği/şekillendiği görülür. İlk olarak, Cumhuriyet ile birlikte Türkiye'de ulus devlet inşa etme çabalarının şekillendirdiği politikalar, 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu'nun kabulü ve dönemselsel olarak bu kanunun değişimi; ikinci olarak, 'soğuk savaş' döneminde Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'nı (NATO) imzalaması, buna bağlı olarak sınır kapılarının önemli bir kısmının kapalı hâle getirilerek kontrol altına alınması, bu şekilde göç politikalarının güvenlik anlayışı doğrultusunda oluşturulması; üçüncü olarak Cenevre Sözleşmesi'nin imzalanması ve küreselleşmenin hız kazanması ile Türkiye'nin küresel göçün farklı bir yönü ile tanışmasıdır. Son olarak da göç politikalarını kökünden etkileyen en önemli gelişme, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci olmuştur (ORSAM, 2012: 15). Bu süreç zarfında Türkiye, göç hareketlerini düzenlemek ve yönetmek amacıyla politikalarında yenilikler ve değişiklikler yapmış ve 2014 yılı itibarıyla "Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu"nu yürürlüğe sokmuştur. Yapılan yeni düzenleme dâhilinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Türkiye'ye yönelen göç ve iltica hareketlerini tespit edip kayıt altına almak ve bunları yönetmekten sorumlu tutulmuştur. Ayrıca Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2014-2018) göç konusuna yer verilmiş olması da değişen anlayışın bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün sosyal uyum konusunda bazı faaliyetler, projeler yürütmektedir (Göçmenlere yönelik sağlık hizmeti veren göçmen sağlığı merkezleri, Uyum toplantıları gibi). 11. Kalkınma Planında da uyum konusu ele alınmıştır. Önemli bir gündem maddesi olan uyum konusu olmasına rağmen Göçmen Entegrasyon Politikası Endeksi (İnternet-2) raporuna göre, Türkiye uyum konusunda sınırlı bir kapasiteye sahiptir. Bu da Türkiye'nin karşılaştığı yoğun göçe karşılık uyum konusunu yeterince sağlayamadığını göstermektedir.

3. Geçici Koruma Statüsü ve Misafirlikten Kalıcılığa Evrilen Suriyeliler

2011 yılında Suriye'de yaşanan olaylardan en çok etkilenmiş ülke olan Türkiye'nin o yıla kadar kitlesel bir sığınma durumuna karşın 1994 İltica Yönetmeliği haricinde bir hukuki metni yoktu (Kaya ve Yılmaz, 2015: 22). 1994 iltica yönetmeliğinde ülkeye gelebilecek kitlesel göçün sınırda kontrol altına alınması, engellenmesi esas alınmıştır⁶. Bu süreçte devletin temel göç politikası ise bu yönetmelikle birlikte bu alandaki tüm yetkiyi emniyete bırakmak ve politika üretmemektir (Görendağ, 2017: 166). 2012 yılında Suriyelilerin barınma merkezleri haricinde yaşamaya başlaması, Suriye'deki çatışmaların devam etmesi ve insanların geri dönüşlerinin artık mümkün olmadığının görülmesi sonucunda, 2012 yılında yayımlanan geçici koruma yönergesinin artık yeni bir hukuki metne dönüşme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. 2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve 2014'te Geçici Koruma Yönetmeliği yasal hale gelmiştir (Yazıcı ve Düzgaya, 2017: 446). Şunu belirtmekte fayda vardır ki, geçici koruma statüsünün, birden çok duruma ve ülkeden ülkeye farklılık gösteren bir yapıya sahip olmasından dolayı uluslararası hukuk alanında kabul gören bir anlamı bulunmamaktadır (Edwards, 2012: 5). Geçici koruma, bir kitlesel göç durumunda göç eden kişilere acil koruma amacıyla sağlanan belirli süreli ve sınırlı bir statüdür (McAdam, 2007: 3). Yani bu statünün süresi, sınırlıkları gibi özellikleri hakkında da uluslararası alanda ortak bir yapı yoktur (İneli-Ciğer, 2017: 566). Türkiye'de Suriyeli mülteciler için sağlanan bu statünün uluslararası alanda bir karşılığı, bir anlamı yoktur. Bu da bu kişileri daha çok kırılgan hale getirmektedir. Çorabatır (2016) Türkiye'deki Yabancılar ve Uluslararası Kanunu'nun geçici koruma statüsündeki Suriyeli mültecilere hak temelli bir anlayış sunmaktan uzak olduğunu, temel verilen hakların (eğitim, sağlık, işgücüne katılım gibi) hükümetin kararına bırakıldığını ve bu kişilerin uzun dönemdeki sorunlarının çözümünde ise eksiklerinin olduğunu, sorunların çıktığını belirtmektedir (Çorabatır, 2016: 7-8).

⁶ <http://www.hyd.org.tr/?pid=296>. 1994 Yönetmeliği 8. Madde.

2013 yılında kabul edilen “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda, (YUKK) ‘mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma’ şeklinde dört farklı mülteci/sığınmacı statüsü belirlemiştir. Buna göre Türkiye;

Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında ‘mülteci statüsü’ vermektedir (İnternet-3).

Yine Türkiye,

Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında ‘şartlı mülteci’ statüsü vermiştir (İnternet-3).

Diğer taraftan adı geçen kanunla mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen,

Ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde, ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ‘ikincil koruma’ statüsü vermiştir (İnternet-3).

2013 yılı Nisan ayında kabul edilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’na (YUKK) kadar Türkiye’de ‘geçici koruma’ statüsüyle ilgili herhangi bir düzenleme mevcut değildi. Yugoslavya’da meydana gelen iç savaş neticesi 1990’lardan itibaren yaşanan kitlesel göçlere dair düzenlemeler yapılması Avrupa Birliği (AB) gündemine gelmiş ve AB Konseyi tarafından 1999’da Tampere’de gerçekleştirilen toplantıda Geçici Koruma Yönergesi hazırlanmıştır. Yönergede, ‘geçici’ bir duruma işaret edilmekte ve geçici koruma altındaki kişilerin ülkelerine dönüşlerinde gönüllülük esas alınmakta idi (Demirel, 2015: 54-55). Bu şekilde geçici koruma rejiminin tanımlanması gerçekleşmişti. Türkiye de Avrupa Birliği (AB) üyelik müzakereleri kapsamında göç ve mülteci politikalarını gözden geçirip mevzuatını AB’ye uyumlu hâle getirirken, Nisan 2012’de Başbakanlık tarafından yayımlanan genelgeyle Suriyelilerin “geçici koruma” altında olduğu bildirilmiş ve “açık kapı politikası” uygulamaya konulmuştur. Bu hukukî statü kapsamında Suriye’den gelen kişilerin tüm insanî ihtiyaçları giderilmeye ve güvenlikleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bazı haklara dair tanımların yapılmamış olması sebebiyle “Geçici Koruma”, 4 Nisan 2013 tarihinde kabul edilen ve 2014’te yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun (YUKK) 91. Maddesiyle yeniden düzenlenmiştir (Şimşek, 2017: 18). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun **91 inci maddesinde** geçtiği hâliyle Geçici Koruma şu şekilde tarif edilmiştir:

“Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılarla geçici koruma sağlanabilir. Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve

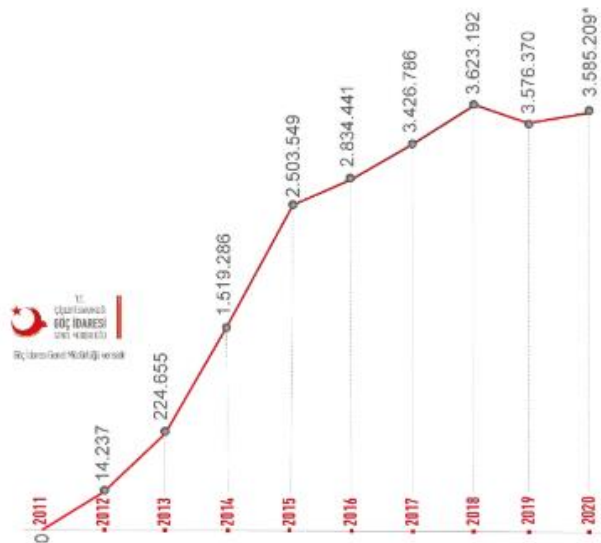
yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirler ile ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir’’ (İnternet-4).

Buna göre Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun yürürlüğe girmesi neticesinde kitlesel olarak Türkiye’ye sığınanların girişleri, kabulleri, Türkiye’den gönüllü olarak ülkelerine geri dönüşleri, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirler, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliği ile koordinasyon gibi geçici korumaya ilişkin iş ve işlemleri düzenlemek, Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmeliğe mahsus kılınmıştır.

Yukarıda yapılan tanımlamalara rağmen, İnsan Hakları Bildirgesi Madde 14’te belirtilen “Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır” ifadesine binaen geçici koruma statüsündeki Suriyelilerle yapılan görüşmelerle ortaya çıkan bu çalışmada, söz konusu kimseler için mülteci kavramı kullanılacaktır. Bununla birlikte çalışmanın yazarı, ilgili kanunlarda yapılan tanımlamalar gereği Suriyelilerin Avrupa ülkeleri dışından gelmeleri nedeniyle, onların hukuken mülteci olarak tanımlanmasının mümkün olmadığını farkındadır. Yine 2011 yılı Nisan ayı sonrasında kitlesel olarak Türkiye’ye gelen Suriyelilerin, bireysel başvurularının alınmadığı ve YUKK’un yürürlüğe girmesinden sonra onlara şartlı mülteci statüsünün verilmesinin de mümkün olmadığı ortadadır. Öyle görünüyor ki bu tür yasal kısıtlamalar ve her geçen gün artan sayıları, zamanla Suriyelilerin tanımlanmasında “misafir” söyleminin oluşmasına neden olmuştur. Söylemsel olarak bile kendini bir yere ait hissetmeme veya gidilen yerde geçicilik ifade eden bu hal, fiilî olarak temel hakların hak temelli olarak sunulmamasına; bunun bir neticesi olarak da Suriyelilerin toplumsal uyumunda derin çatlaklar oluşmasına sebebiyet vermiştir.

2018-2019 yılı United Nations Refugee Agency (UNHRC) raporuna göre Suriye’de meydana gelen çatışmalardan ötürü 5 milyondan fazla kişi başka ülkelere göç ederek kayıtlı mülteci olurken, 7 milyondan fazla kişi ise Suriye içerisinde yer değiştirmiştir (İnternet-5). Tarihsel süreçte önemli göç güzergahları üzerinde olan Türkiye ise 2011 yılında yaşanan bu insanî krizden küresel ölçekte en fazla etkilenen ülke olmuştur. Aşağıda 2011 yılından itibaren yıllık bazda Türkiye’de bulunan Suriyeli göçmenlerin sayısı ile ilgili verilen tablodan (İnternet-6) da anlaşılacağı üzere Türkiye’ye gelen Suriyeli göçmenlerin sayısındaki ilk dramatik artış 2013 yılında olmuş; sonrasında bu sayı daha da artarak 2020 yılı itibarıyla 3.585.209 kişiye ulaşmıştır.

Şekil 1:Türkiye’de Bulunan Suriyelilerin Yıllara Göre Değişimi

2020 yılı itibarıyla Türkiye’de bulunan toplam 3.585.209 Suriyeli mültecinin ancak 59.077’si barınma merkezlerinde hayatlarını sürdürmekte, diğerleri barınma merkezleri dışında yaşamaya çalışmaktadır (İnternet-7). Barınma merkezi dışında yaşayanların sayısının fazla olması ve bu sayının artmaya devam etmesi, onların yerel halkla doğrudan iletişim halinde oldukları anlamına gelmektedir. Bu sayı artışı, aynı zamanda yerel halkta da Suriyeli mültecilerin geçici değil kalıcı olduklarına dair kanaatleri pekiştirmektedir.

Şekil 2: Geçici Barınma Merkezleri İçinde ve Dışında Kalan Suriyeliler

Şekil 2’de de görüleceği üzere Suriyelilerin büyük bir çoğunluğu barınma merkezi dışında yaşamakta olup, Türkiye’nin çeşitli illerine dağılmış durumdadır. Hareket halindeki bu büyük nüfus eğitim seviyesi, yaş, bilgi, beceri ve donanım itibarıyla birbirlerinden farklı niteliklere sahiptir. Homojen olmayan bu büyük nüfus, uyum hususunun önemini daha derinden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Türkiye’de bulunan Suriyelilerin ülke içindeki dağılımlarını gösteren Tablo 1’e bakıldığında da, en fazla Suriyeli göçmeni barındıran şehirlerin sınır bölgelerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin İllere Göre Dağılımı

GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURIYELİLERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN SURIYELİ	İL NÜFUS	KAYITLI SURIYELİ NÜFUSU İLE İL NÜFUSUNUN KARŞILAŞTIRILMA YÜZDESİ	İL SIRA	İLLER	KAYIT EDİLEN SURIYELİ	İL NÜFUS	KAYITLI SURIYELİ NÜFUSU İLE İL NÜFUSUNUN KARŞILAŞTIRILMA YÜZDESİ
TOPLAM		3.641.503	83.154.997	4,389%	TOPLAM		3.641.503	83.154.997	4,389%
1	ADANA	251.194	2.237.940	11,22%	42	KAHRAMANMARAŞ	92.759	1.154.102	8,04%
2	ADYAMAN	22.173	626.465	3,54%	43	KARABÜK	1.144	248.458	0,46%
3	AFYONKARAHİSAR	10.901	729.483	1,49%	44	KARAMAN	820	253.279	0,32%
4	AGRI	1.191	536.199	0,22%	45	KARS	185	285.410	0,06%
5	AKSARAY	3.678	416.367	0,88%	46	KASTAMONU	3.058	379.405	0,81%
6	AMASYA	1.002	337.800	0,30%	47	KAYSERİ	78.563	1.407.409	5,58%
7	ANKARA	99.332	5.639.076	1,76%	48	KIRIKKALE	1.859	283.017	0,66%
8	ANTALYA	2.627	2.511.700	0,10%	49	KIRKLARELİ	978	361.836	0,27%
9	ARDAHAN	117	97.319	0,12%	50	KIRŞEHİR	1.636	242.938	0,67%
10	ARTVİN	41	170.875	0,02%	51	KİLİS	109.123	142.490	76,58%
11	AYDIN	7.953	1.110.972	0,72%	52	KOCAELİ	55.216	1.953.035	2,83%
12	BALIKESİR	4.813	1.228.620	0,39%	53	KONYA	117.795	2.232.374	5,28%
13	BARTIN	300	198.249	0,15%	54	KÜTAHYA	2.023	579.257	0,35%
14	BATMAN	15.530	608.659	2,55%	55	MALATYA	30.116	800.165	3,76%
15	BAYBURT	24	84.843	0,03%	56	MANİSA	13.612	1.440.611	0,94%
16	BİLECEK	618	219.427	0,28%	57	MARDİN	88.897	838.778	10,60%
17	BİNGÖL	1.048	279.812	0,37%	58	MERSİN	221.418	1.840.425	12,03%
18	BITLİS	1.236	348.115	0,36%	59	MUĞLA	11.251	983.142	1,14%
19	BOLU	3.783	316.126	1,20%	60	MÜŞ	1.597	408.809	0,39%
20	BURDUR	8.131	270.796	3,00%	61	NEVŞEHİR	11.235	303.010	3,71%
21	BURSA	178.038	3.056.120	5,83%	62	NİĞDE	5.818	362.861	1,60%
22	ÇANAKKALE	5.347	542.157	0,99%	63	ORDU	918	754.198	0,12%
23	ÇANKIRI	799	195.789	0,41%	64	OSMANİYE	47.810	538.759	8,87%
24	ÇORUM	2.972	530.864	0,56%	65	RİZE	1.103	343.212	0,32%
25	DENİZLİ	12.704	1.037.208	1,22%	66	SAKARYA	15.401	1.029.650	1,50%
26	DIYARBAKIR	23.355	1.756.353	1,33%	67	SAMSUN	7.329	1.348.542	0,54%
27	DÜZCE	1.763	392.166	0,45%	68	ŞİRT	4.442	330.280	1,34%
28	EDİRNE	1.061	413.903	0,26%	69	SINOP	199	218.243	0,09%
29	ELAZIG	12.202	591.098	2,06%	70	SIVAS	3.567	638.956	0,56%
30	ERZİNCAN	122	234.747	0,05%	71	SANLIURFA	420.743	2.073.614	20,39%
31	ERZURUM	1.134	762.062	0,15%	72	SIRNAK	14.993	539.615	2,83%
32	ESKİŞEHİR	5.484	887.475	0,62%	73	TEKİRDAĞ	12.469	1.055.412	1,18%
33	GAZİANTEP	451.982	2.069.364	21,84%	74	TOKAT	1.075	612.747	0,18%
34	GİRESUN	217	448.400	0,05%	75	TRABZON	3.441	808.974	0,43%
35	GÜMÜŞHANE	87	164.521	0,05%	76	TUNCELİ	38	84.660	0,04%
36	HAKKARİ	5.152	280.991	1,83%	77	USAK	2.640	370.509	0,71%
37	HATAY	435.584	1.628.894	26,74%	78	VAN	2.243	1.136.757	0,20%
38	IGDIR	93	199.442	0,05%	79	YALOVA	3.892	270.976	1,44%
39	ISPARTA	6.768	444.914	1,52%	80	YOZGAT	4.998	421.200	1,19%
40	İSTANBUL	516.510	15.519.267	3,33%	81	ZONGULDAK	677	596.053	0,11%
41	İZMİR	147.356	4.367.251	3,37%					

*02.12.2020 tarihi itibarıyla

Suriye’den gelen bu yoğun göçü ve diğer göç hareketlerini koordine etmek amacıyla 2013 yılında İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu aşamada sağlıklı ve işlevsel bir göç yönetiminin sağlanabilmesi için dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, ‘kayıtlanma’ olmuştur. Ancak birçok Suriyeli göçmenin belge sunmak yerine sadece beyanda bulunarak işlem yaptırması, bazılarının yanlış bilgi vermesi, verdiği bilgilerin gerçeği yansıtmaması gibi sıkıntılar da mevcuttur. Bu sıkıntıların aşılmasında biometrik kayıt oldukça önemli hâle gelmiştir (Erdoğan, 2018: 70).

Çorabatır (2016), Suriyeliler ile ilgili Türkiye’nin cömert ve insancıl yaklaşımına karşın uzun dönemde—uyum ihtimalinin zor olduğunu ve bunun nedenin de mülteci statüsü verilmemesinden kaynaklı olduğunu belirtmektedir (Çorabatır, 2016: 3). Türkiye’nin Avrupa dışından gelen kişilere mülteci statüsünü vermemesi, resmi olarak da Avrupa dışından gelen kişiler üzerinde, bir sorumluluğu olmadığı yorumu yapılabilir. Suriyelilerin her geçen gün sayılarının ve kalıcılıklarının artması, sadece toplumsal bakımdan değil siyasî, ekonomik ve güvenlik açısından da çeşitli riskleri ve güçlükleri beraberinde getirmiştir. 2020 yılı itibari ile Türkiye’de, 550 bin Suriyeli bebeğin doğduğu, 110 bin kişinin vatandaşlık aldığı, 1 milyon kişinin işgücü piyasasında bulunduğu, 650 bin kişinin devlet okullarında eğitim gördüğü göz önüne alındığında, bu kişilerin nasıl bir yaşam sürecekleri ve sosyal uyumları sağlanmadığında oluşabilecek risklerin neler olacağı, nasıl aşılabileceği ve sürdürülebilir şekilde huzurlu ve güvenli bir yaşam sürmeleri için neler yapılacağı önemli olmaktadır (Erdoğan, 2019). Uyum politikalarının “misafirlik” üzerinden şekillendiğine dikkat çeken Erdoğan (2015), bu konunun büyük oranda ekonomik söylemlerle sınırlı olduğunu da ifade etmektedir (Erdoğan, 2015: 320).

Yukarıda verilen verilerden hareketle Türkiye’nin bu durumu tek başına aşamayacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Erdoğan (İnternet-11) Türkiye’ye Suriyeliler konusunda diğer ülkelerden yeterli desteğin verilmediği, yük paylaşımının yapılmadığına ise ayrıca vurgu yapmaktadır. Örnek olarak ise 2017 yılında Köln Üniversitesinde Becker (İnternet-10)’ın çalışmasını göstermektedir. Bu çalışmada bir mültecinin Almanya’ya maliyetinin yılda 15 bin Avro olduğunu ve Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin Almanya’da olduğu düşünülürse 9 yıllık bir maliyete bakıldığında sadece ekonomik maliyetin 265 milyarı aşacağını göstermektedir. Burada vurgulanması gereken en önemli şey ekonomik bir maliyet yük paylaşımı değildir. Avrupa Birliği (AB) ne kadar malî destek sağlarsa sağlasın sosyal alanda oluşabilecek risklerin önüne geçilmesi zor olabilmektedir. Bu nedenle sosyal uyum alanında daha kapsamlı bir işbirliğine ihtiyaç vardır.

Suriyeli göçmenlerin gerek emek piyasalarına girişlerinde, gerekse sosyal hayata uyum sağlamalarında çeşitli riskler ve dezavantajlar bulunduğu ortadadır. Hatta zaman zaman birbirine eş eğitim seviyesine sahip yerli nüfus ile Suriyeli göçmenlerin aynı alanda rekabet eder konuma gelme ihtimali bile uyumun gerçekleşmesini zorlaştırıcı neden oluşturabilmektedir. Bununla birlikte Keneş’in (2016) ifadesiyle göç edilen ülkedeki toplumun ‘karşılama ve tanıma kültürü’ne sahip olması, uyum sürecini olumlu açıdan etkileyecek önemli bir faktör olmaktadır (Heckmann, 2016: 5). Ancak göç edilen ülkenin, farklı etnik unsurlardan oluşan sığınmacılara yönelik önyargıları, farklı olana karşı duyduğu hoşnutsuzluk, medyanın farklı metaforlar kullanarak göçmenlere karşı olan algıları kötü yönde etkilemesi, uyum sürecini olumsuz etkileyecek etmenlerdir. Keneş (2016) bu duruma şu şekilde dikkat çekmektedir: “Suriyeli mültecilerin başlı başına nicelik bakımından fazlalığını belirtmek için “dalga”, “akın”, “sel”, “yangın” ve “patlama” gibi kavramların kullanılması ve ülkenin mülteciler tarafından işgal edilmesi şeklinde bir felaket senaryosu çizilmesi yoluyla “biz”in güvenliğinin tehlikede olduğu düşüncesi ortaya çıkarılmaktadır” (Keneş, 2016: 261).

3.1. Suriyelilerin Sosyal Uyum

Hayatın tüm alanlarını etkileyen yapısıyla göç, başta insan ve mekân arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasını ve kurulmasını gerektiren sosyal ve kültürel yönlerinin yanı sıra hukukî,

ekonomik ve güvenlik yönleriyle de dikkatle yönetilmesi gereken bir durumdur (Adıgüzel, 2016: 173). Yani göç etme ile başlanılan süreç sonunda gidilen yerde tüm bireysel ve sosyal ilişkiler bir şekilde yeniden kurularak devam ettirilmek zorundadır.

Göçler sonucunda meydana gelen yeni sosyal yapı sadece göç edeni değil aynı zamanda göç alan toplumun içindeki bireyleri de yeni bir etkileşim içine sokmaktadır. Bu etkileşimle birlikte baş gösteren uyum⁷ meselesi, tek yönlü olarak gerçekleşmesi mümkün olmayan, göçmen ve yerli nüfus arasında çift yönlü olarak gerçekleşen bir ilişki biçimidir ve bu sürecin tam olarak sonlanması, ancak varılan ülkedeki insanlarla uyum içerisinde yaşamak ile mümkün olmaktadır.

Bir taraftan göçmenler, geniş bir toplumsal yapının içine girmeye çalışırken; diğer taraftan gidilen yerdeki toplum da, göçmenlerin toplumsal yapının içine girmesine imkân tanıyacak kapıları açık tutarak karşılıklı etkileşime istekli bir durumda olmalıdır (Adıgüzel, 2018: 59). Bu çift yönlü sürece göçmen açısından bakıldığında, geldiği ülkenin öz kültürünü kaybetmeden ve kaybetmek zorunda kalmadan hedef ülkedeki toplumun hayat tarzına uyum sağlamak; hedef ülkedeki kişiler açısından bakıldığında ise, gelen kişilerin temel ihtiyaçlarının giderilmesi ve mevcut toplumsal düzenin sağlıklı işleyişinin bozulmadan birlikte yaşam kültürünün geliştirilmesi öncelikli olmaktadır (Erdoğan, 2018: 20).

Aksi takdirde aynı kaderi yaşayan kişilerin aynı mekânı/alanı beraber paylaşma eğiliminin bir neticesi olarak göçmenlerin gettolaşma yönünde hareket etmesi kaçınılmaz olacaktır. Gettolaşmanın meydana geldiği alanlarda aidiyetin sıkışması ve bunun yan etkileri de sosyal uyumun önündeki en büyük engellerden biri olmaktadır (Erder, 2006: 39-43).

Göçmenlerin geldikleri toplumla sosyal uyumlarının tam olarak sağlanabilmesi için birden çok boyutu olan uyum çalışmalarının da birden çok alanla, yani ekonomik, politik ve sosyo-kültürel alanlarla bütünlük bir biçimde yürütülmesi gereklidir (Bayrak, 2018: 51). Görüldüğü kadarıyla göç eden bireylerin sistemsel uyumları daha kısa sürede ve kolay bir şekilde gerçekleşirken, sosyal ve kültürel uyumları daha uzun bir süreç almaktadır (Adıgüzel, 2018: 75). Ancak toplumsal huzurun sağlanması ve sürdürülmesi, çift yönlü ve uzun süreli çaba ve gayretler gerektiren bu sosyal ve kültürel uyumla alakalıdır.

Suriyelilerin kitlesel halde Türkiye'ye gelmesi, Türkiye'yi mevcut göç politikalarını gözden geçirmek ve yenilemek durumunda bırakmıştır. Bu yenilemede en önemli konuların başında uyum konusu gelmektedir. Bu konuya dikkat çeken Erder (2017), Suriye göçünü diğer göçlerden ayıran özellikleri şu şekilde sıralamıştır: İlk olarak Suriye göçü başlangıcından itibaren siyasetin ve medyanın gündeminde olan bir göç olayıdır. İkinci olarak ise Bileşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'nin bu sürece dâhil edilmek istenmemesidir (Erder, 2017: 128-129). Çalışma konusu olan uyum meselesinde Türkiye'de Suriyeli mültecilerin meşrulaştırılması görünürlüklerinin de artmasına neden olmuş, Türkiye'deki yerel halktan kişilerle uyumun sağlanması önem arz etmeye başlamıştır. Bu anlamdaki en önemli gelişme YUKK'da uyum konusunun şu şekilde ele alınması olmuştur:

“Genel Müdürlük, ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından da faydalanarak uyum

⁷ Entegrasyon-uyum kavramları uzun bir süre göç hareketlerinin tartışma ve analiz tabanı olarak kabul edilmiş olmasına rağmen çalışmamızda bu iki kavram eş anlamlı olarak kullanılmayacaktır.

faaliyetleri planlayabilir. Yabancılar, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslara katılabilir (3). Kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişim, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri Genel Müdürlükçe kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarıyla da iş birliği yapılarak yaygınlaştırılır” (İnternet-8).

Bu şekilde YUKK’un 96. Maddesinde, kamu kurum ve kuruluşlarının katkılarından da yararlanarak “yabancı kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak, ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmadan bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve becerileri kazandırmak” amaçlanmış (İnternet-8); dolayısıyla da birden çok alanı ilgilendiren uyum konusunun çok yönlü katkıları ele alınıp sürdürülmesi tavsiye edilmiştir.

Göç ve Entegrasyon Politika Endeksi’ne göre Türkiye, geneli Avrupa Birliği üyesi ülkelerden oluşan 38 ülke içerisinde uyum politikaları konusunda 38. sıradadır (İnternet-9). Bu olumsuz durum dâhilinde dikkat edilmesi gereken şey, Türkiye’ye yönelen göçün zorunlu bir kitlesel göç olması durumudur. Çevre ülkelerde meydana gelen karışıklıklar nedeniyle çok fazla sayıda insan Türkiye’ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu ani ve kitlesel haldeki göçün yönetilmesi ve kontrol edilmesi oldukça güçtür. Bununla birlikte tüm olumsuzluklara ve diğer ülkelerin kapılarını kapatarak insanlık dramına sessiz kalmalarına rağmen Türkiye, büyük bir alicenaplık örneği göstererek göçmenlere açık kapı politikası uygulamıştır. Bu bakımdan Türkiye’nin önceliği uyum politikaları olmamış/olamamış, gelen göç dalgasını mümkün olduğu ölçüde kontrol altına alıp yerleştirmeye çalışmak ve gelen kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılayarak yaşamlarını idame ettirmeye gayret etmek olmuştur (Bayrak, 2018: 58). Ancak süreç artık uyum meselesini daha dikkatlice ele almayı gerektirmektedir.

4. Çalışmanın Problemi

Araştırmanın temel problemi:

- 1- Gelmelerinin üzerinden 9 yıl geçtikten sonra Düzce yerinde Suriyeli mülteciler sosyal uyumlarını sağlayabilmiş mi?
- 2- “Düzce ölçeğinde” yerel halk, sayıları her geçen gün artan Suriyeli mültecilerle sosyal uyum sağlayabilmiş mi? sorularına cevap aramaktır.

4.1. Çalışmanın Amacı

Bu araştırmayla, Suriye’den Türkiye’ye yönelen göç hareketlerinin Türkiye’deki toplumsal kabul ve uyum durumunun Düzce ölçeğinde bir değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır. Uyum konusu tek taraflı bir durum olmadığı için sadece Suriyeli mültecilere değil, Düzce’deki yerel halka da bu konuda yarı yapılandırılmış görüşme formuyla hazırlanan sorular sorulmuştur. Yapılan araştırma neticesinde, uyum konusuna yerel ölçekte fayda sunulması amaçlanmıştır.

4.2. Çalışmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında kullanılan veriler öncelikli olarak Erdoğan’ın (2019) “Suriyeliler Barometresi”, Danış’ın (2016) “Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış Politika Enstürmanı Olarak Suriyeli Mülteciler”, Sema Erder’in (2017) “Suriye Göçü ve Sonrası” adlı çalışmalarını dikkate alınarak ve ORSAM (2012, 2015)’da yapılan çalışmalar ile Mülteciler Derneği Sosyal Uyum Stratejisi (İnternet-9) belgesinden yararlanılarak oluşturulan sorularla hazırlanan görüşme formundan elde edilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve derinlemesine görüşme yöntemiyle veriler toplanmıştır. Bu yönteminin benimsenmesinin nedeni, farklı araştırma

tekniklerinin (odak grup, derinlemesine gözlem gibi) içerisinde yer aldığı, toplumsal alanda yapılan çalışmalarda kullanılan (Beuving ve Vries, 2015: 19) ve yapılan araştırmada kişilerin anlattıkları durumların, ifadelerin ayrıntılı olarak verildiği, kişilerin bilgi ve deneyimlerinin daha iyi anlaşılabilirdiği (Sayım, 2019: 55), kimi zaman en mahrem bilgilerin, duygu ve düşüncelerin paylaşıldığı bir yöntem olmasıdır (Kümbetoğlu, 2017: 180).

Veriler toplanırken yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular hem Düzce'deki yerel halka hem de Suriye'den gelen ve Düzce'de ikamet eden Suriyeli mültecilere sorulmuştur. Suriyeli 14 kişi ve yerel halktan 14 kişi olmak üzere toplam 28 kişi ile 12-23 Kasım 2018 aralığında görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada kişilere herhangi bir zarar gelmesini engellemek adına kişilerin isimlerinin verilmemesi, görüşmeyi istedikleri anda sonlandırılacağına belirtilmesi, görüşme sırasında istemedikleri bilgilerin yazılmayacağına söylenmesi gibi etik ilkeler benimsenmiştir (Kümbetoğlu, 2017: 174). Cevaplar verilirken Suriyeli Kadın (S.K.), Suriyeli Erkek (S.E.) ve Düzceli Kadın (D.K.), Düzceli Erkek (D.E) olarak kodlanmıştır.

Görüşülen Suriyeli mültecilere Suriyeli tanıdık bir öğrenci vasıtasıyla ulaşılmıştır. Yerel halka ulaşımında ise Düzce merkezde bulunan esnaflar ya da kafede oturan kişiler rastgele seçilmiş, görüşme amacı anlatılmış, sözlü ve yazılı rızaları alınarak (aynı şekilde Suriyeli kişilerden de rıza onayı alınmıştır) görüşme sağlanmıştır. Araştırmaya katılan kişiler ile kafe ve iş yerlerinde müsait oldukları zaman aralıklarında görüşmeler yapılmıştır.

5. Bulgular

Türkiye'de sosyal uyum ile ilgili olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır ve hâlen de yapılmaktadır. Bu çalışmada, yaşanan süreç, iki yönlü olarak, yani hem Suriyeli mülteciler hem de Düzce'deki yerel halk açısından incelenerek il içerisindeki sosyal uyum hususunda bir durum tespiti yapılması amaçlanmıştır.

Türkiye'de mülteci ve geçici koruma altındakilerin ikameti için oluşturulan pilot illerden⁸ biri de çalışmamız kapsamındaki Düzce ilidir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Düzce'nin 2019 yılı toplam nüfusu 392.166'dır. Geçici Koruma kapsamında 1.819 kişi mevcuttur (GİGM, 2020). Geçmişten beri çoklu etnik bir yapıya sahip olan Düzce, sadece Geçici Koruma kapsamındaki Suriyeli mültecileri değil, Afganistan ve Irak gibi başka ülkelerden gelen kişileri de barındırmaktadır.

Gelmelerinin üzerinden geçen 9 yılın ardından Suriyeli mültecilerin "sosyal uyumunu" yerel ölçekte anlamak amacıyla olan bu çalışmada derinlemesine görüşme yöntemi kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Bunun neticesinde ortaya çıkan sonuçlar bu kısımda kişilerin verdiği cevaplarla birlikte sunulmuştur.

Demografik özelliklerine bakılacak olursa; görüşülen 14 Suriyeli mültecinin % 14'ü kadın, %86'sı ise erkektir. Düzce'de görüşülen 14 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının ise %57'si erkek, % 43'ü kadındır. Görüşülen kişilerin medeni durumları; Suriyeli mültecilerin %21'i evli, % 79'u ise bekar. Düzce'de görüşülen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının ise %14'ü bekar, % 86'sı evlidir.

⁸ "Uydu Kent" uygulamasının dayanmış olduğu 1994 Yönetmeliğin 6. Maddesi şöyledir: "Türkiye'ye iltica eden veya başka bir ülkeye iltica etmek üzere Türkiye'den ikamet izni talep eden münferit yabancıların talepleri, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi ile Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 31 Ocak 1967 tarihli Protokol gereğince Dışişleri Bakanlığı ile ilgili diğer bakanlık ve kuruluşların görüşü alınarak, İçişleri Bakanlığı'na karara bağlanır. İçişleri Bakanlığı'na alınan karar valilikler aracılığıyla yabancıya tebliğ edilir. Talebi kabul edilen yabancı, İçişleri Bakanlığı'na uygun görülecek bir misafirhanede barındırılır ve İçişleri Bakanlığı'na gösterilecek bir yerde serbest ikamet edebilir." (Kahya, 2014: 29).

Görüşme yapılan kişilere sosyal uyum ile ilgili çeşitli sorular sorulmuştur. İlk olarak görüşülen Suriyeli mültecilerin cevapları, ardından da Düzce'deki görüşülen yerel halktan kişilerin cevapları verilmiştir.

Suriyeli Mültecilere Misafir Denilmesinden Rahatsızlık Duyuyor musunuz? Sorusu sorulmuştur.

Görüşme sağlanan kişilerin kendilerine misafir denilmesine artık alıştıkları gözlemlenmiştir. Bununla ilgili görüşülen iki kişinin görüşleri şöyledir:

“S.E(24): Misafiriz. Zaten gerçek, biz misafir geri döneceğiz.”

“S.K(28): Misafir denilmesinden hoşlanmıyorum. Hadi gidin der gibi.”

Suriyeli mültecilere vatandaşlık almak isteyip istemedikleri sorulmuştur.

Görüşülen Suriyeli göçmenler vatandaşlık almak istediklerini ve T.C. vatandaşı olup buradaki haklardan yararlanmayı arzuladıklarını belirtmişlerdir.

Oturacağınız Mahalleyi Seçerken Göçmen Olmasına Dikkat Ediyor musunuz?

Bununla ilgili kişilerin görüşleri şu şekildedir:

“S.E(30): Evi beğendim. Bekar sıkıntı. Buldum, tuttum.”

“S.E(22): Türkçe bilmeyince sıkıntı. Suriyeli arkadaşlar yardım ediyor.”

“S.K. (34): Hayır. Onlar daha kötü davranıyor. Başka yer istiyoruz oturmak için. Onların olmadığı.”

“S.K. (28): Ben geldim Suriye'den. Çerkesim burada bir mahalle var orada oturuyorum. Onlarda Çerkes. Bana iyi davranıyorlar.”

Savaş Bitse Düzen Sağlansa Suriye'ye Geri Dönmemeyi Düşünür müsünüz? Savaş sona erse bile görüşülen kişilerin çoğu ülkelerine geri dönmek istememektedir. Geri dönmek isteyenlerin nedeni ise orada ailelerinin olmasıdır.

“S.E(30): Ailem orada.”

“S.E(21): Savaş bitse de Suriye'ye dönmek istemem her şey bitti, gitti. Yanımıza elbise aldık geldik zor geri gitmek. Burada şimdi bir arkadaş sosyal çevre genişledi daha iyi oldu.”

Düzce İlinde yerel halktan görüşülen kişilere sorulan sorulara ve verdikleri cevaplara aşağıda yer verilmiştir.

Yaşanan Süreçte Suriyelilere Yeterince Yardım Yapıldığını Düşünüyor musunuz?

“D.K. (25): Suriyeli kişilere çok fazla yardım yapıldı. Bence bu kadarı da yapılmamalıydı. Biz aynı duruma düşsek kimse böyle yapar mıydı?”

“D.E. (30): Yardımlar yeterli ama keşke yardım yerine iş bulunsaydı. Sadece para yardımı yeterli değil.”

Suriyelilerin Ülkemize Kabul Edilmesini Zararlı Görüyor musunuz?

“D.K. (35): Zararlı oldu bence, keşke alınmasaydı. Kendi halkımız aç, işsiz. İşlerimizi elimizden alıyorlar. Uyum sağlayamadılar bize. Sürekli kendi dillerinde konuşuyorlar.”

“D.K. (28): Savaş vardı, geçici olarak gelmeleri uygundu. Ancak uzun süre kalmaları huzurumuzu bozdu.”

“D.E. (45): Din kardeşlerimiz, Osmanlıdan gelen birlikteliğimiz var. Biz sahip çıkmayacağız da kim çıkacak.”

Suriyelilerin Toplumsal Yaşamımıza Uyum Sağlayamayacağını mı düşünüyor musunuz?

“D.E. (40): Sağlayamazlar, farklı dilde konuşuyorlar ve bizim dilimizde öğrenmek istemiyorlar. Kendi arkadaşlarıyla takılıyorlar.”

“D.E. (25): Onlar buralı değiller, nasıl uyum sağlayacaklar. Başka ülkedenler. Bizim gibi değiller. Her yerde görüyorum ve yüksek sesle konuşmalarından rahatsız oluyorum. Nasıl uyum sağlamış olabilirler ki.”

Suriyeliler Yaşadıkları Mahallelerde Çeşitli Problemlere Sebep Olurlar mı?

“D.K. (36): Evet oluyorlar. Bizim mahallede var. Seslerinden durulmuyor. Neden böyleler, anlayamıyoruz da.”

“D.E. (28): Farklı dili konuşunca bazen benim hakkımda mı konuşuyorlar acaba bir şeyler mi söylüyorlar diye rahatsız oluyorum. Çok çocukları var. Onlar yüzünden çocukların parka gitmesini istemiyorum.”

Yapılan görüşmeler çerçevesinde genel bir yorumlama yapılacak olursa; Düzce’de Suriyeli göçmenlerin kabul ve uyumuna yönelik olumsuz bir tablo ortaya çıkmıştır. Toplumsal olarak uyum sağlanamayacağı düşüncesi yerel halk da yüksek orandadır. Savaşın bitmesi durumunda Suriyelilerin geri gönderilmesi gerektiği, hatta şu anda eli silah tutan erkeklerin ülkelerine gitmeleri gerektiği düşüncesi yaygındır. Düzcelilerin, kendilerini, işlerini elinden alan kimse ya da birçok problemin kaynağı olarak görmeleri ise Suriyeli göçmenlerin rahatsız olduğu konuların başında gelmektedir.

6.Sonuç

Son zamanlarda dünyada ve Türkiye’de çözülmesi gereken en önemli sorunlardan biri göçmenlerin toplumsal kabulü ve uyumu meselesidir. Görüldüğü kadarıyla bu konuda en hassas grupların başında Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler gelmektedir. Suriyelilerin Türkiye’ye sığınmaları konusu, hem nitelik hem de nicelik bakımından önem arz etmektedir. Zira bu durum, ülkeyi ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel açıdan etkileyen önemli bir toplumsal mesele haline gelmiştir. Dikkatlice yönetilmesi gereken uyum süreci, tek yönlü bir mesele olmayıp birlikte, karşılıklı etkileşim içinde ele alınmalıdır.

Bu etkileşim sürecinde uygun bir uyum politikası oluşturulması için sürece sadece hükümetin değil diğer paydaşların (yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, akademisyenler gibi) da dâhil edilmesi gerekir. Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir husus da uyumun da içerisinde bazı riskler barındırmasıdır. Bunu Erdoğan (2018) şu şekilde açıklamıştır: “Uyum alanında yapılacak olan her faaliyetin Suriyeli mültecilerin kalışlarını güçlendirecek olması, önemli olanın ise kalışlarının mı yoksa uyum konusuna yeterince öncelik verilmez ise ortaya çıkacak sosyal sorunların, problemlerin mi daha riskli olacağıdır” (Erdoğan, 2018: 245). Yerel toplumunun geçmişten günümüze intikal eden insan ve hak temelli kültürel genetiğinde var olan “misafirperverlik” anlayışı, her açıdan takdire şayandır; ancak geçicilik üzerinden ertelenen ve göz ardı edilen mevcut sorunlar çok ciddi başka sorunlara meydan verecek cinstendir.

Sosyal Uyum ile ilgili var olan problemlerin çözülebilmesi için şu önerilerde bulunulabilir:

Belirli seviyede Türkçe dil kursu verilmesi ve yerel halkın kültürünü tanıtım amaçlı faaliyetlerin yapılması, yerel halkın Suriyeliler konusunda doğru bir şekilde bilgilendirilmesi, özellikle Suriyelilerin çalışmaları ile ilgili gerekli kanunî düzenlemelerin yapılması, Suriyelilerin bir güvenlik, tehdit unsuru olma algısının kırılması, gerek medyada gerekse toplum içerisinde “öteki”

algısını yıkacak girişimlerde bulunulması ve göçmenlerin toplum ile uyum, huzur içerisinde yaşayabilecekleri anlayışının yerleştirilmesi, toplumsal kabul ve uyumun istenilen seviyede olması için çift yönlü, yani hem Suriyelilerin hem de Düzcülilerin birbirleriyle uyumunu gerçekleştirebilecek dinamik, çok yönlü politikalar uygulanması ve oluşacak sorunlara ivedilikle çözüm üretilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Adıgüzel Y. (2016), Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler içinde, Adem Esen ve Mehmet Duman. (Editörler), Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu ss. 173-196, İstanbul: WALD.
- Adıgüzel Y. (2018), Kadem Sığınmacı Kadınlar Sosyoekonomik Araştırmalar Merkezi Geçici Koruma Statüsü Altındaki Suriyeli Kadınların Profil Tarama Çalışması, ss.57-78.
- Bayrak, H. C. (2018), Suriyeli Mültecilerin Sosyal Uyumunda Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: İzmir Örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Çorabatır, M. (2016), The Evolving Response To Refugee Protection in Turkey: Assessing The Practical and Political Needs. Washington DC: Migration Policy Institute.
- Beuving, J. ve Vries, G. (2015), Doing Qualitative Research: The Craft of Naturalistic Inquiry: Amsterdam University Press.
- Danış, D. (2016), Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Suriyeli Mülteciler, Saha Dergisi, ss. 6-11.
- Demirhan, Y. ve Arslan, S. (2015), Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi, Birey ve Toplum, 5(9), ss.23-62.
- Edwards, A. (2012). Temporary Protection, Derogation and the 1951 Refugee Convention. Melbourne Journal of International Law, 13,ss.1-41.
- Erder, S. (2006), Refah Toplumunda Getto. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erder, S.(2009), Mirekoç Proje Raporları Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere (Rapor No: 1/2014 TÜBİTAK 1001_106K291). İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.
- Erder, S. (2017), Suriye Göçü ve Sonrası. Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar (Editör: Neşe Şahin Taşgın, Uğur Tekin, Yasemin Ahi) Ankara: Nika Yayınevi.
- Erdoğan, M. (2015), Türkiye'ye Kitleli Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler. Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler. (Editör: Murat Erdoğan-Ayhan Kaya), ss.315 – 347, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. (2018), Türkiye'deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Entzinger, H. and Biezeveld R. (2003), Benchmarking in Immigrant Integration (Report No. DG JAI -A-2/2002/006). Rotterdam: Faculty of Social Sciences Erasmus University.
- European Commission. (2005), Study on Immigration, Integration and Social Cohesion: Final Report.. European Commission Employment and Social Affairs DG. Focus Consultancy Ltd., Erasmus University Rotterdam Faculty of Social Sciences.
- Görendağ, V. (2017), Suriye'deki İnsanlık Krizi ve Mülteci Politikalarının Çöküşü. (Sosyal Hizmetlerde Güncel Tartışmalar (Editör: Neşe Şahin Taşgın, Uğur Twkin ve Yasemin Ahi), ss. 143-150, Nika Yayınevi: Ankara.
- Guay, J. (2015), Social Cohesion Between Syrian Refugees and Urban Host Communities in Lebanon and Jordan: World Vision.
- Gündüz, M. ve Yetim N, (1997), Terör ve Göç, II: Ulusal Sosyoloji Kongresi –Toplum ve Göç, 110, Sosyoloji Derneği Yayınları: Ankara.

- Heckmann, F. (2016), Understanding the creation of Public Consensus: Migration and Integration in Germany, 2005 to 2015: Migration Policy Institute.
- İçduygu, A. (2017), Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar: "Siyasallaşan" bir sürecin analizi. *Toplum ve Bilim*, 140, 27-41.
- İçduygu, A. ve Biehl, K. (2012), Kentler ve Göç Türkiye, İtalya, İspanya (Editör: Ahmet İçduygu), Türkiye'ye Yönelik Göçün Değişen Yörüngesi, ss. 9 – 112: İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999), Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri. İstanbul: Tarık Vakfı Yayınları.
- İnan, Ö. (2004), Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme, Ekin Kitabevi, Bursa.
- İneli-Ciğer, M. (2017), Protecting Syrians in Turkey: A Legal Analysis. *International Journal of Refugee Law*, 29 (4), ss. 555-579.
- Kahya, Ö. (2014), Türkiye'de Sığınmacıların Çalışma Dinamikleri: Batı Akdeniz Örneği. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Karpat, K. H. (2003), Osmanlı Nüfusu(1830-1914); Demografik ve Sosyal Özellikleri. Bahar Tırnakçı (Çev.). İstanbul: Türkiye Ekonomi ve Tarih Vakfı Yayını.
- Karimi, M. (2011), The West Side Story: Urban Communication and the Social Exclusion of the Hazara People in West. (Postdoktora çalışması). Canada: University of Ottawa.
- Kaya, İ. ve Yılmaz E. (2015), Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Durumu Arada Kalanların Hakları ve Yükümlülükleri: Seta Yayınları.
- Keneş, H. (2016), Metaforun Ayrımcı Hegemonyanın İnşasındaki Rolü: Suriyelilerin Haberleştirilmesinde Metafor Kullanımı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), ss. 253-280.
- Kirişçi, K. ve İçduygu, A. (2009), Land of Diverse Migrations: Challenges of Emigration and Immigration In Turkey: İstanbul Bilgi University Press.
- Kirişçi, K. ve Karaca, D. (2015), Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitlesel Mülteci Akınları. Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, (Editör: Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.297-314.
- Kümbetoğlu, B. (2017), Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma Yöntemleri. Beşinci Basım. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- McAdam, J. (2007), Complementary Protection in International Refugee Law, Oxford: Oxford University Press.
- ORSAM (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi), (2012), Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye'nin Göç Politikalarının Gelişimi. Ankara: ORSAM.
- ORSAM. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri: Ankara.
- Saggar, S., Somerville, W., Ford, R. ve Sobolewska, M. (2012), The Impacts of Migration on Social Cohesion and Integration: Final Report: Migration Advisory Committee.
- Şimşek, D. (2017), Göç ve İnsan Güvenliği: Türkiye'deki Suriyeliler Örneği. *Toplum ve Bilim*, 140, ss. 11-26.
- Yalçın, C. (2004), Göç Sosyolojisi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yazıcı, E. ve Düzkaya, H. (2017), Misafirlikten Vatandaşlığa Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuki Statüsü: Türkiye ve Avrupa Birliği Mevzuatı Ekseninde Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, *Emek ve Toplum Dergisi*, 6 (16), ss. 420-456.

İnternet Kaynakları

- İnternet-1: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkev/248-turkevsvrian-refugees-defusing-metropolitan-tensions>
Erişim Tarihi: 20.10.2018.
- İnternet-2: MIPEX. (2018). <http://www.mipex.eu/turkey>. Erişim Tarihi: 20.10.2018.
- İnternet-3: GİGM (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü). (2020). http://www.goc.gov.tr/icenck6/vabancilar-veuluslararası-koruma-kanununda-gecici-koruma_409_558_1098_içerik. Erişim Tarihi: 22.08.2020.
- İnternet-4: GİGM (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü). (2020). http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_içerik. Erişim Tarihi: 20.08.2020.
- İnternet-5: UNHRC. (2018). <https://www.unhcr.org/publications/fundraising/5a0c05027/unhcr-global-appeal-2018-2019-full-report.html>. Erişim Tarihi: 15.06.2020.
- İnternet-5: UNHCRa, *Global Compact on Refugees*, <https://www.unhcr.org/5b3295167.pdf> . Erişim Tarihi: 15.06.2020.
- İnternet-6: GİGM (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü). (2020). http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_viik_goc_raporu_haziran.pdf. Erişim tarihi: 26.08.2020.
- İnternet-7: Erdoğan, M. (2019). Suriyeliler Barometresi 2019, Suriyelilerle Uyum İçerisinde Yaşamın Çerçevesi. <https://igamder.org/uploads/belgeler/SB2019-Turkce.pdf>. Erişim Tarihi:10.11.2020.
- İnternet-8: GİGM (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü). (2020). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>. Erişim Tarihi: 22.08.2020.
- İnternet-9: Mülteci-Der. (2020). <https://multeciler.org.tr/wp-content/uploads/2020/03/multeciler-derneği-sosyal-uyum-strateji-belgesi-2020.pdf>. Erişim Tarihi: 15.11.2020.
- İnternet-10: Becker, A. (2016), The Costs of The Refugee Crisis, *Deutche Welle*. <http://www.dw.com/en/the-costs-of-the-refugee-crisis/a-19016394> .Erişim Tarihi: 10.08.2018.
- İnternet-11: Erdoğan, M. (2020). <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/09/acik-kapi-politikasindan-acik-sinir-politikasina-turkiyedeki-suriyeliler-murat-erdogan/>. Erişim Tarihi: 12.08.2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ İÇİN OLUŞTURULMUŞ EĞİTSEL WEB SİTELERİNİN KULLANILABİLİRLİK VE ÖĞRETİCİ GÖRÜŞLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Veli GÖK², Fevzi KARADEMİR³

Öz

Yabancılara Türkçe öğretimi alanında sınıf içinde ve dışında öğrencilerin teknoloji kullanarak erişebileceği yerli öğretim materyallerinin sayısı oldukça sınırlıdır. Bu araştırmanın amacı, öğrencilere teknolojik öğretim materyali sağlayan; 3 Dakikada Türkçe, Türkçe Öğreniyorum ve Türkçe Öğretim Portalı eğitsel web sitelerinin kullanılabilirliğini, öğretici görüşleri açısından değerlendirmek ve alandaki öğreticilerin hem interaktif materyal kullanımlarının ne düzeyde olduğunu görerek eğitsel web siteleri hakkındaki görüşlerini ortaya koymak hem de öğreticilerde dijital ortamlara yönelik farkındalık oluşturmak olarak belirlenmiştir. Çalışmada karma araştırma tasarımlarından, “tamamen karma eşzamanlı eşit statülü tasarım” kullanılmıştır. Bu karma araştırma modeli, nitel ve nicel aşamaların eşit ağırlıkta olduğu ve bunların araştırmanın bir ya da birden fazla bileşeninde aynı anda karma yapıldığı tasarım modelidir (Leech ve Onwuegbuzie, 2009). Nicel verilerin analizinde ‘tarama yöntemi’, nitel verilerin analizinde ise ‘durum çalışması’ yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini; yabancı dil olarak Türkçe öğrenen, seçili eğitsel web sitelerini öğretme amaçlı kullanan ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 100 öğretici oluşturmaktadır. Bu eğitsel web siteleri kullanılabilirlik kriterleri ve öğretici görüşleri açısından karşılaştırılmıştır. Öğreticilerin belirtilen üç eğitsel web sitesinin kullanılabilirliği hakkındaki algılarını ölçmek için Ateş (2010) tarafından geliştirilen “Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği (EWSDÖ)”¹; öğreticilerin belirtilen üç eğitsel web sitesine yönelik değerlendirmelerini ve alan yeterliliklerini incelemek için, tarafımızdan geliştirilen “Öğretici Görüşme Formu (ÖGF)”² kullanılmıştır. Öğreticilerin üç eğitsel web sitesi hakkındaki ortak görüşü, sitelerin oldukça başarılı, kullanışlı ve faydalı oldukları yönündedir. Bununla birlikte öğreticiler, söz konusu sitelerin güçlendirilmesi gereken taraflarının da olduğunu belirtmiş, 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesi için, A1 gibi diğer düzeylerin de (A2, B1, B2, C1) siteye eklenmesi gerektiği; Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesi için, sitenin içerik olarak çeşitli konularda zenginleştirilmesi gerektiği; Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesi için, teknik aksaklıkların düzeltilmesi gerektiği önerilerinde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Yabancılara Türkçe Öğretimi, Eğitsel Web Sitesi, 3 Dakikada Türkçe, Türkçe Öğreniyorum, Türkçe Öğretim Portalı, Öğretici Görüşleri, Kullanılabilirlik, Uzaktan Eğitim, Web 2.0, Çevrim içi Öğrenme

THE EVALUATION OF EDUCATIONAL WEBSITES DEVELOPED FOR TEACHING TURKISH TO FOREIGNERS IN TERMS OF USABILITY AND EDUCATOR VIEWS

Abstract

In the field of teaching Turkish to foreigners, the number of "domestically generated" teaching materials that learners can use via technology inside and outside of the classroom is very limited. In this context, the purpose of this study is to evaluate the usability of educational websites 3 Dakikada Türkçe, Türkçe Öğreniyorum ve Türkçe Öğretim Portalı which provide students technological teaching materials in terms of educator views and to reveal the views of the educators in the field on educational websites by seeing the level of interactive material usage, and to raise awareness of the digital environment among educators. In the study, one of the mixed method research designs, " Fully

¹ Bu makale, Prof. Dr. Fevzi KARADEMİR danışmanlığında, Veli GÖK tarafından hazırlanan “Yabancılara Türkçe Öğretimi İçin Oluşturulmuş Eğitsel Web Sitelerinin Kullanılabilirlik ve Öğretici Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Arş. Gör., Düzce Üniversitesi, SBE., veligok@kastamonu.edu.tr, orcid: 0000-0002-7431-0007

³ Prof. Dr., Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi, fevzakarademir@duzce.edu.tr, orcid: 0000-0002-8966-6575

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Gök, V. ve Karademir, F., (2020), Yabancılara Türkçe Öğretimi İçin Oluşturulmuş Eğitsel Web Sitelerinin Kullanılabilirlik ve Öğretici Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 300-317

Makale Geliş Tarihi:07/10/2020

Makale Kabul Tarihi:15/11/2020

Makale Yayın Tarihi:30/12/2020

mixed concurrent equal status design " was used. This mixed research model is the design model in which the qualitative and quantitative stages are of equal weight and they are mixed in one or more components of the research at the same time. (Leech ve Onwuegbuzie, 2009). While "screening method" was used in the analysis of quantitative data, "case study" method was used in the analysis of qualitative data. The sample of the study consists of 100 educators who teach Turkish as a foreign language and use selected (i.e. Turkish in 3 Minutes, Learning Turkish and Turkish Teaching Portal) educational websites for teaching and agree to participate in the study voluntarily. These educational websites have been compared in terms of usability and educators' views. While "Educational Web Site Evaluation Scale (EWSDÖ)" developed by Ateş (2010) was used to measure educators' perceptions about the usability of the three selected educational websites; "Educator Interview Form" composed by us was used to analyze educators' evaluations towards three educational websites and their field competencies. The common view of the tutorials about the three educational websites is that the sites are very successful, useful and useful. On the other hand, the tutorials stated that the sites in question also need to be strengthened. For 3 Dakikada Türkçe Educational Website, other levels such as A1 (A2, B1, B2, C1) should be added to the site; For Türkçe Öğreniyorum Educational Website, the site should be enriched in various subjects in terms of content; They made suggestions that technical problems should be corrected for Türkçe Öğretim Portalı Educational Website.

Keywords: Teaching Turkish to Foreigners, Educational Website, Turkish in 3 Minutes, Learning Turkish, Turkish Teaching Portal, Educator Opinions, Usability, Distance Learning, Web 2.0, Online Learning

1. Giriş

İnsanlar dünya üzerinde kabileler, kavimler halinde var edilmiştir⁴. Renk, din, dil coğrafya farklılıkları, tabii olarak kültürlerin farklılığını doğurmuş; ticari, askeri, siyasi vb. nedenlerle etkileşime giren milletler, birbirlerinin dilini öğrenme durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla yabancı dil öğrenme serüveninin, farklı kavimlerin birbirleriyle temas kurması ile başladığını söylemek mümkündür.

Türk milleti de tarih boyunca bir yandan etkileşim halinde olduğu milletlerin dillerini öğrenmiş, diğer yandan onlara kendi dilini öğretme çabası göstermiştir. Divanü Lügati't-Türk (Kaşgarlı Mahmut) ile Muhâkemetü'l-Lügateyn (Ali Şîr Nevâyî), Türkçenin öğrenilmesi gereken mümtaz bir dil olduğu düşüncesinin bayraklaştığı tarihi vesikalardır.

Ancak tarihi süreçte Türkçeyi yabancılara öğretme faaliyetlerinin günümüzdeki kadar sistemli ve kurumsal olduğunu söylemek güçtür. Zira Türkçeyi resmi himaye ile sistemli olarak öğretme ve yayma faaliyetleri henüz yenidir.

Son asırda teknolojinin gelişmesi, seyahat ve iletişim imkânlarını çoğaltmış, uzakları yakın etmiştir. Küçük bir köye dönüşen dünyada eğitim, ticaret, göç gibi sebeplerle insanlar çok daha sık mekân değiştirmekte, gittikleri yerlerin dilini öğrenmektedir.

Bu arada devletlerin, eskiye nazaran dil turizmini daha çok önemseydiği, kendi dillerini öğretme noktasında çok daha planlı davrandığı söylenebilir. Hiç şüphesiz, devletimiz de Türkçenin dünya dili olması yolunda yurt içi ve yurt dışı kurumları vasıtası ile büyük bir faaliyet içindedir. Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), özel veya devlet üniversitelerinde kurulan Türkçe Öğretim Merkezleri (TÖMER) Türkçenin ve Türk kültürünün yaygınlaşması için faaliyet gösteren kuruluşlardır.

Dil öğretiminin önem kazanması teknoloji tabanlı çalışmaları hızlandırmış, özellikle web 2.0 (etkileşimli) araçlarının dil öğretiminde kullanımı artmıştır. ISTE (International Society for

⁴Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır." (Hucurât, 13). "Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır." (Rum, 22). (<https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf>).

Technology in Education-Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu), öğrenciler (Standards for Students) ve öğretmenler için (Standards for Educators) yeterlilik ölçütleri belirlemiş, çağa uygun öğretim materyallerinin teknoloji destekli olması gerektiğini önermiştir. ISTE'nin öğrenci ve öğretmenler için belirlediği standartlar aşağıdaki gibidir:

Öğrenciler için: 1. Yetkin Öğrenen, 2. Dijital Vatandaş, 3. Bilgiyi Düzenleyen, 4. Yaratıcı Tasarımcı, 5. Bilişimsel Düşünen, 6. Yaratıcı İletişimci, 7. Global İşbirlikçi

Öğreticiler için: 1. Öğrenci, 2. Önder, 3. Vatandaş, 4. İşbirlikçi, 5. Tasarımcı, 6. Kolaylaştırıcı, 7. Analist (ISTE, 2016).

Günümüzde Türkçenin yabancılara öğretiminde de teknolojiden faydalanılmaktadır. Özellikle web 2.0 araçlarının Türkçe öğretiminde kullanımı dikkat çekmektedir. Bunlarında büyük çoğunluğu yabancı kaynaklıdır. Duolingo, Busuu, Edmodo, Kahoot, Google Classroom, Memrise, Poll Everywhere Türkçe öğretiminde kullanılan yabancı kaynaklı eğitsel web sitelerinden bazılarıdır. Buna karşın yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla hazırlanmış yerli eğitsel web sitelerinin sayısı oldukça sınırlıdır. Sınırlı sayıdaki bu araçların öğrenciler ve öğretmenler için nasıl bir öğretim ortamı sunduğu, kullanılabilirlik düzeylerinin ne boyutta olduğu araştırılması gereken konulardır.

Yapılan çalışmada bu ve benzer konuların sınırlı sayıda çalışmada ele alındığı⁵, ancak bu çalışmaların daha çok yabancı kaynaklı eğitsel web sitelerini konu edindikleri, yerli web sitelerini öğretici görüşlerini esas alarak inceleyen yeterli sayıda nitelikli araştırmanın mevcut bulunmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada özellikle yerli eğitsel web sitelerinin öğretici görüşleri çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada “3 Dakikada Türkçe, Türkçe Öğreniyorum, Türkçe Öğretim Portalı ve Ana-Dil Türkçe” yerli eğitsel web siteleri ile “Türkiye’de ve dünyada yabancılara Türkçe öğreten bütün öğretmenler” evren olarak kabul edilmiştir. Araştırmanın örnekleme için amaçsal örnekleme çeşitlerinden “ölçüt örnekleme yöntemi” kullanılmıştır (Bilici, 2019). Ölçüt örnekleme için kullanılan kriterler, 3DTEWS, TÖEWS ve TÖPEWS’yi öğretim amaçlı yardımcı materyal olarak kullanmak ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmek olarak belirlenmiştir. Kriterlere uyan, 100 yabancılara Türkçe öğreticisi çalışma grubumuzu oluşturmuştur.

Çalışma grubumuzu oluşturan öğretmenlerin çalıştıkları kurumlar ve sayı dağılımları şu şekildedir: Kastamonu Üniversitesi TÖMER (13), Sakarya Üniversitesi TÖMER (13), Karabük Üniversitesi TÖMER (10), İstanbul Aydın Üniversitesi TÖMER (10), Milli Eğitim Bakanlığı (6), Ankara Üniversitesi TÖMER (5), Yunus Emre Enstitüsü (5), Gaziantep Üniversitesi TÖMER (4), Uludağ Üniversitesi ULU TÖMER (4), İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi TÖMER (2), Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi TÖMER (2), İstanbul Üniversitesi DİLMER (2), Yurtdışı Özel Dil Kursları (2), Gelişim Üniversitesi TÖMER (2), Avrupa Meslek Yüksekokulu (2), Afyon Kocatepe Üniversitesi TÖMER (1), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi DİLMER (1), Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi TÖMER (1), Akdeniz Üniversitesi TÖMER (1), İstanbul Altınbaşak Üniversitesi TÖMER (1), Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü TÖBİ (1), İstanbul Medeniyet Üniversitesi TÖMER (1), Uşak Üniversitesi TÖMER (1), İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi TÖMER (1), Kocaeli Üniversitesi DİLMER (1), Pamukkale Üniversitesi PADAM (1), Saraybosna Maarif Vakfı Okulları (1), Süleyman Demirel Üniversitesi TÖMER (1),

⁵ bk. Akçay ve Bayram, 2015; Aytan ve Başal, 2015; Demiral ve Yavuz, 2016; Baş ve Turhan, 2017; Baş ve Yıldırım, 2018; Karatay vd., 2018; Batıbay, 2019; Göker, 2019.

YouTuber (1), Turqua Group (1), Haliç Üniversitesi TÖMER (1), Kırklareli Üniversitesi TÖMER (1), Şu an görev yapmıyor (1).

Çalışma grubuyla ilgili cinsiyet, yaş ve deneyim bilgilerine Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1: Örneklemle İlgili Bilgiler

Cinsiyet	f	%
Kadın	65	65
Erkek	35	35
Yaş	f	%
23	1	1
24	4	4
25	11	11
26	8	8
27	7	7
28	5	5
29	7	7
30	12	12
31	11	11
32	10	10
33	6	6
34	5	5
35	4	4
36	1	1
37	2	2
38	2	2
39	1	1
40	1	1
48	1	1
54	1	1
Deneyim (Yıl Olarak)	f	%
1	33	33
4	37	37
8	27	27
13	2	2
15+	1	1

Çalışma grubu hakkında bilgi veren Tablo 1’e bakıldığında, öğretmenlerden 65’inin kadın, 35’inin ise erkek olduğu görülmektedir. Bu durum kadın öğretmenlerin, çalışmaya katkı sunma açısından erkek öğretmenlere oranla iki kat daha istekli olduklarını ortaya koymaktadır. Öğreticilerimizin yaşlarına bakıldığında, çoğunlukla genç-orta yaş aralığında oldukları ve deneyim olarak bakıldığında, 4-15 yıl arası deneyimi olan öğretmenlerin sayısının 67, en az 1 yıl deneyimi olan öğretmenlerin sayısı ise 33 olarak tespit edilmiştir. Bu verilerden hareketle çalışmaya katılım

gösteren öğretmenlerin büyük çoğunluğunun genç ve alanda önemli deneyime sahip öğretmenlerden olduklarını söylemek mümkündür.

2. Yöntem

“Yabancılara Türkçe öğretimi için hazırlanmış 3 Dakikada Türkçe, Türkçe Öğreniyorum ve Türkçe Öğretim Portalı eğitsel web sitelerinin kullanılabilirliklerine yönelik öğretmenlerin algı ve görüşleri nelerdir?” problemini konu alan bu çalışma karma modeldedir. “Karma yöntemler, bir çalışmada nitel ve nicel araştırmaların ve bunların verilerinin birleştirilmesini ya da bütünleştirilmesini gerektirmektedir” (Creswell, 2017: 14).

Çalışmada karma araştırma tasarımlarından, “tamamen karma eşzamanlı eşit statülü tasarım” kullanılmıştır. Bu karma araştırma modeli, nitel ve nicel aşamaların eşit ağırlıkta olduğu ve bunların araştırmanın bir ya da birden fazla bileşeninde aynı anda karma yapıldığı tasarım modelidir (Aktaran: Baki ve Gökçek, 2012: 13-15). Nicel verilerin analizinde ‘tarama yöntemi’, nitel verilerin analizinde ise ‘durum çalışması’ yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada belirlenmiş bir kitleden veri toplayarak kitlenin özellikleriyle, var olan bir durumu ortaya koymak amacıyla “survey (tarama) modeli” kullanılmıştır. Tarama yöntemi, taranan olgunun zaman içindeki değişimini değil, herhangi bir andaki durumunu tanımlamak için tercih edilen araştırma türüdür (Büyüköztürk vd., 2018). Çalışmada Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği (EWSDÖ) yardımıyla eğitsel web sitelerinin zaman içindeki kullanılabilirliğinin değişimi değil, bugünkü son hâli ile kullanılabilirlikleri, öğretmenler tarafından değerlendirilmiştir.

Durum çalışması, çerçevesi çizili sınırlı bir konunun detaylı şekilde incelenmesi ve konu hakkında çeşitli veri toplama araçlarının (gözlemler, görüşmeler, dokümanlar) kullanılması ile araştırmacıya betimleme yapabilme fırsatı sunan nitel araştırma modeli olarak tanımlanmaktadır (Aktaran: Subaşı ve Okumuş, 2017: 420). Çalışmada kullanılan Öğretici Görüşme Formu (ÖGF) ile öğretmenlerden, alan yeterlilikleri ve eğitsel web siteleri hakkındaki görüşleri alınmıştır.

Çalışma, amaçsal örnekleme çeşitlerinden “ölçüt örnekleme yöntemi” ile ulaşılan 100 öğretici ile yürütülmüştür. Ölçütümüz, öğretmenlerin eğitsel web sitelerini öğretim amacıyla yardımcı materyal olarak kullanmış olmaları ve çalışmaya gönüllü katılmayı kabul etmiş olmalarıdır. Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği (EWSDÖ), 3DTEWS, TÖEWS ve TÖPEWS için ayrı ayrı uygulanmıştır.

2.1 Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplamak amacıyla tarafımızdan oluşturulan “Öğretici Görüşme Formu (ÖGF)” ile Ateş’e (2010) ait “Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği(EWSDÖ)”nden faydalanılmıştır.

2.1.1 Öğretici Görüşme Formu

Görüşme formunda öğretmenlerin; yaşı, cinsiyeti, deneyimi, alanda görev yaptığı kurumlar gibi çoğunlukla demografik özelliklerine ve alan hâkimiyetlerine yönelik sorular bulunmaktadır. Bu görüşme formu öğretmenlerimizin alana hâkimiyetlerini ve daha önceden sıkça deneyimledikleri eğitsel web siteleri hakkındaki görüşlerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Öğretici Görüşme Formu hazırlanırken iki eğitim teknolojileri, iki yabancılara Türkçe eğitimi, bir ölçme ve değerlendirme ile bir psikolojik danışmanlık ve rehberlik olmak üzere altı uzman görüşüne başvurulmuştur. Gerekli düzeltmeler yapılarak öğretmenlere uygulanmıştır.

2.1.2 Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği

Uzman öğretmenlerden hakkında bilgi sahibi oldukları eğitsel web sitelerini değerlendirmeleri istenmiştir. “Ölçeğin Lawshe tekniğiyle hesaplanan kapsam geçerlik oranı 0.90; puanlayıcılar arası güvenilirliğe dayalı olarak hesaplanan güvenilirlik katsayısı ise 0.80’dir” (Ateş, 2010). “Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda “Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği”nin nihai hali 41 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri, 0 ile 4 arasında (0: 0 puan/Gözlenmedi, 1: 1 puan/Zayıf, 2: 2 puan/Orta, 3: 3 puan/İyi, 4: 4 puan/Çok iyi) puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 164’tür. Ayrıca, ölçeğin nihâi hâli 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar ve alt boyutlara ait madde sayıları ise şu şekildedir:

- Hedefler (4)
- İçerik (8)
- Öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme (7)
- Tasarım ve görsel bileşenler (4)
- Yönlendirme ve kullanım kolaylığı (6)
- Gizlilik ve güvenlik (4)
- Teknik özellikler (8)” (Ateş, 2010).

2.2 Verilerin Toplanması

Çalışma verilerinin toplanması için gerekli izinler alındıktan sonra “Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği (EWSDÖ)” ve “Öğretici Görüşme Formu (ÖGF)” öğretmenlere Kasım 2019 - Nisan 2020 tarihleri arasında uygulanmıştır. 100 öğreticiden alınan veriler “IBM SPSS Statistics 21” ve “Microsoft Excel” programları yardımıyla analiz edilmiştir. Formu ve ölçeği doldurmak için 110 öğreticiye bizzat telefon numarası, e-posta veya sosyal medya (Facebook, Instagram vs.) aracılığıyla ulaşılmıştır. Çalışmanın uygulama bölümünde yapılması gerekenler süreç boyunca adım adım anlatılmış ve herhangi bir sorun oluştuğunda da yüz yüze veya görüntülü görüşme yapılarak destek verilmiştir. Türkiye’de yabancılara Türkçe öğretimi yapan yaklaşık 80 TÖMER’e çalışma hakkında etik kurul kararı ile birlikte yapılması gereken ölçeklere dair bilgilendirmeler e-posta yoluyla iletilmiştir. Ancak devlet üniversitelerinin birkaç TÖMER’i dışında herhangi bir geri dönüş olmamıştır. Sosyal medya aracılığıyla ve alanda çalışan öğretmenlere doğrudan e-posta ile bilgilendirme mesajı atılarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Burada da 200’e yakın öğreticiden çok azı geri dönüşte bulunmuş ve çalışmaya destek vermiştir. Özetlemek gerekirse otuzdan fazla üniversite ve kurumdan gönüllülük esasına uygun bir şekilde ve büyük bir bölümüyle yüz yüze görüşülerek form ve ölçeğin doldurulması sağlanmıştır. Verilerin 30’u doğrudan elle toplanırken, 80’i ise Google Formlar aracılığıyla toplanarak işlenmiştir. 110 toplam geri dönüş içerisinde 10 öğreticinin verileri eksik değerlendirmeler olduğu için çalışmaya dâhil edilememiştir.

Çalışmamızın özelinde seçilen üç eğitsel web sitesinin (3 Dakikada Türkçe, Türkçe Öğreniyorum ve Türkçe Öğretim Portalı) tercih edilme kriterlerine, öğretmenlerle yuvarlak masa etrafında yapılan “beyin fırtınası” sonucunda ulaşılmıştır. Katılan tüm öğretmenlerin kararlaştırılan 20 maddede hemfikir olduğu gözlemlenmiştir. Bu kriterler şunlardır:

- Ücretsiz olması ve herkesin kullanımına açık olması,⁶

⁶ 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesi, çalışmamız sonuçlandıktan sonra ücretli olarak kullanıma sunulmuştur. Bu durum çalışmamızın sonuçlarına etki etmemiştir.

- “Okuma-Anlama, Dinleme, Konuşma ve Yazma” olmak üzere dört temel dil becerisine yönelik hazırlanmış olması,
- Videolarla ve günlük hayattan diyaloglarla desteklenmesi,
- Türkçe dışında “İngilizce, Arapça, Rusça” dil desteği sunulması, (Bu 3 dil üç eğitsel web sitesi için de ortaktır. Türkçe Öğreniyorum eğitsel web sitesinde Fransızca dil desteği, 3 Dakikada Türkçe eğitsel web sitesinde Fransızca, İspanyolca, Çince, Arnavutça, Boşnakça, Uygurca dil desteği de bulunmaktadır).
- Kelime öğretimine yönelik “sözlük” çalışmalarının olması,
- Özgün etkinliklerin ve oyunların olması,
- Siteyi tanıma, anlama adına tanıtım videolarının ve görsellerin sunulması,
- Yardım menüsü ya da kullanım kılavuzu kısımlarının bulunması ve kolay ulaşılabilir olması,
- Metinlerin ve etkinliklerin güncel olmaları,
- Kolay ulaşılabilir ve ön yüzünün kullanışlı olması,
- Metinlerin ve etkinliklerin güvenilir ve tutarlı olması,
- Metinlerin, etkinliklerin, videoların A1 seviyesine uygun, anlaşılır ve öğretici olması,
- Seslendirmelerin ve videoların profesyonel ekipler tarafından hazırlanmış olması,
- Yabancılara Türkçe öğretimi alanında deneyimli öğretmenlerin katkılarıyla hazırlanmış olması,
- Metinlerde, etkinliklerde kullanılan görsellerin açık, anlaşılır ve kalıcı olması,
- Öğrencilerin, mekan ve zaman fark etmeksizin bir kısıtlama olmadan internetin olduğu her yerde cep telefonundan, tableten ve bilgisayardan sitelere ulaşabilmeleri,
- Öğrenciler için tekrar tekrar izlenebilir ve uygulanabilir olması,
- A1 düzeyine uygun, olması gerekli konuların tamamını kapsamaması,
- Öğrencilerin hatalarını görme ve kendi kendilerine düzeltme imkanı sunması,
- Üç eğitsel web sitesinin de amacının ve hedef aldığı kullanıcı kitlesinin açık bir şekilde görülmesi.

2.3 Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında nicel ve nitel veriler toplanmıştır. Nitel veriler öğretmenlerin “3DTEWS, TÖEWS ve TÖPEWS” hakkındaki görüşleridir. Bu görüşler “içerik analizi” yöntemiyle incelenmiştir. Nicel veriler “IBM SPSS Statistics 21” paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öğretmenlerin, Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği (EWSDÖ) puanları ile cinsiyet, eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili eğitim alıp almama durumları ve eğitimde teknolojiyi kullanma konusunda kendilerini yeterli görüp görmeme durumlarına yönelik düşünceleri arasında anlamlı ilişki olup olmadığını belirlemek için ilişkisiz örneklem T (Independent-Samples T-Test) testi kullanılmıştır. İlişkisiz örneklem T-Testini yapabilmek için verilerin normal dağılım göstermesi gerekmektedir (Can, 2019). Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini incelemek için veri sayısı 30’un üstünde olduğu için Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır (Can, 2019). Bu testin sonuçlarına ait veriler Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2: Normallik Testi Değerleri

	Kolmogorov-Smirnov
	P
3 Dakikada Türkçe	.200
Türkçe Öğreniyorum	.191
Türkçe Öğretim Portalı	.200

Tablo 2’de yer alan bulgular öğretmenlerin Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeğine, 3DTEWS, TÖEWS ve TÖPEWS’ye yönelik değerlendirmelerini yansıtan toplam ölçek puanlarına ait normallik dağılımı analizi sonuçlarını göstermektedir. Kolmogorov-Smirnov testi anlamlılık değeri 0.05’ten büyük olduğu için verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir (Can, 2019).

3. Bulgular

Bu kısımda araştırma boyunca toplanan nicel ve nitel verilerin analizlerine yer verilmiştir.

3.1. Nicel Verilerin Analizi

Öğretmenlerin, Cinsiyet ve Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeğine verdikleri yanıtlara ait puanlar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır. Bu araştırma için ilişkisiz örneklem T-Testi kullanılmıştır. Araştırma ile ilgili bulgular aşağıda Tablo 3’de verilmiştir:

Tablo 3: Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

Değerlendirilen Eğitsel Web Sitesi	Cinsiyet	N	\bar{X}	S	sd	t	p
3 Dakikada Türkçe	Kadın	65	110.89	24.83	63.457	1.015	.314
	Erkek	35	105.20	27.71			
Türkçe Öğreniyorum	Kadın	65	121.93	23.69	63.948	.607	.546
	Erkek	35	118.71	26.19			
Türkçe Öğretim Portalı	Kadın	65	130.16	18.62	65.500	1.979	.052
	Erkek	35	122.05	20.02			

Tablo 3’de görüldüğü gibi, 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesine verilen yanıtlar cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(63.457) = 1.015, p < .05$). Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesine verilen yanıtlar da cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(63.948) = .607, p < .05$). Son olarak Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesine verilen yanıtlarda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(65.500) = 1.979, p < .05$).

Tablo 4: Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Öğretmenlerin Teknoloji Kullanımı İle İlgili Eğitim Alıp Almamaya Durumuna Göre T-Testi Sonuçları

Değerlendirilen Eğitsel Web Sitesi	Teknoloji Kullanımı İle İlgili Eğitim Alma Durumu	N	\bar{X}	S	sd	t	p
3 Dakikada Türkçe	Evet	41	109.80	25.58	87.682	.291	.771
	Hayır	59	108.27	26.29			
Türkçe Öğreniyorum	Evet	41	123.19	23.78	89.01	.817	.416
	Hayır	59	119.15	25.07			
Türkçe Öğretim Portalı	Evet	41	131.56	20.02	81.997	1.813	.073
	Hayır	59	124.38	18.59			

Tablo 4’de görüldüğü gibi, 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesine verilen yanıtlar öğretmenlerin teknoloji kullanımı ile ilgili eğitim alıp almamama durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(87.682) = .291, p < .05$). Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesine verilen yanıtlar da öğretmenlerin teknoloji kullanımı ile ilgili eğitim alıp almamama durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(89.011) = .817, p < .05$). Son olarak Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesine verilen yanıtlar da öğretmenlerin teknoloji kullanımı ile ilgili eğitim alıp almamama durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(81.997) = 1.813, p < .05$).

Tablo 5: Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği Puanlarının Öğreticilerin Teknoloji Kullanımlarında Kendilerini Yeterli Bulma/ Emin Olmama Durumlarına Göre T-Testi Sonuçları

Değerlendirilen Eğitsel Web Sitesi	Teknoloji Kullanımlarında Kendilerini Yeterli Bulma / Emin Olmama Durumları	N	\bar{X}	S	sd	t	p
3 Dakikada Türkçe	Yeterliyim	69	109.42	26.06	58.263	.299	.766
	Yeterli olup olmadığımdan emin değilim	31	107.74	25.86			
Türkçe Öğreniyorum	Yeterliyim	69	122.59	25.66	68.021	1.160	.250
	Yeterli olup olmadığımdan emin değilim	31	116.83	21.60			
Türkçe Öğretim Portalı	Yeterliyim	69	127.85	21.06	77.599	.452	.653
	Yeterli olup olmadığımdan emin değilim	31	126.16	15.37			

Tablo 5’de görüldüğü gibi, 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesine verilen yanıtlar öğretmenlerin teknoloji kullanımlarında kendilerini yeterli bulma/ emin olmama durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(58.263) = .299, p < .05$). Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesine verilen yanıtlar da öğretmenlerin teknoloji kullanımlarında kendilerini yeterli bulma/ emin olmama durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(68.021) = 1.160, p < .05$). Son olarak Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesine verilen yanıtlarda öğretmenlerin teknoloji kullanımlarında kendilerini yeterli bulma/ emin olmama durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($t(77.599) = .452, p < .05$).

Özetlemek gerekirse, Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeğine verilen yanıtlar; cinsiyet, teknoloji kullanımı ile ilgili eğitim alıp almamama durumu ve teknoloji kullanımlarında kendilerini yeterli bulma/ emin olmama durumlarına göre her biri ayrı bir tablo ile nicel veriler ışığında yukarıda verilmiştir. Çalışmada öğretmenlerden elde edilen nitel görüşlerin cinsiyet, teknoloji kullanımı ile ilgili eğitim alıp almamama durumu ve teknoloji kullanımlarında kendilerini yeterli bulma/ emin olmama durumlarına göre oluşan görüşler arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Dolayısıyla öğretici yanıtlarının çalışma için nesnel bir sonuç ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

3. 2. Betimsel İstatistikler ve Nitel Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında Yabancılara Türkçe öğretmenlerine uygulanan Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği (EWSDÖ) puanlarına ait veriler sunulmuştur. Öğreticiler, 3 Dakikada

Türkçe, Türkçe Öğreniyorum ve Türkçe Öğretim Portalı eğitsel web sitelerini kullanarak bu ölçeğe yanıt vermiştir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan ise 0, en yüksek puan 164'tür. Verilen yanıtlar incelendiğinde 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesi için öğretmenlerin, EWSDÖ toplam puan ortalaması 108.90 (% 66.40), Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesi için 120.81 (% 73.66) ve Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesi için ise 127.33 (% 77.64) olarak hesaplanmıştır. Bu değerlere bakıldığında öğretmenler tarafından en kullanışlı bulunan site, Yunus Emre Enstitüsü'ne ait Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesi olmuştur.

Aşağıda üç başlık altında sırasıyla 3 Dakikada Türkçe, Türkçe Öğreniyorum ve Türkçe Öğretim Portalı eğitsel web sitelerine ait "EWSDÖ" sonuçları grafiklerle açıklanmıştır.

3. 2. 1. 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesine Ait Veriler

3 Dakikada Türkçe eğitsel web sitesi için EWSDÖ'ye verilen yanıtların ölçeğin alt boyutlarına göre özeti, Şekil 1'de verilmiştir:

Şekil 1: 3 Dakikada Türkçe Sitesi İçin EWSDÖ'ye Verilen Yanıtlar

100 öğreticinin 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesine verdikleri yanıtlar sonucunda 7 alt boyutta yukarıdaki şekil oluşmuştur. Şekle göre öğretmenlerin sitenin "teknik özellikleri"ni % 83.13 ile olumlu buldukları görülmektedir. Buna sebep olarak sitenin her yaşta ve her düzeyde bilgisayar kullanıcıları için oldukça basit bir kullanım sunması gösterilebilir. "İçerik" olarak % 79.06, "tasarım ve görsel" olarak % 78.88 ile sonuçlanması sitenin öğrencilere sunduğu özgün ve güncel içerikten kaynaklanmaktadır. Bununla ilgili öğretmenlerin site hakkında görüş belirttikleri kısımdaki şu ifadeleri de bu sonucu doğrular niteliktedir:

Ö17: Bu sitede Türkçe öğrenmek isteyen, temel düzeyde sahip olması gereken bilgileri öğrenebilir. Etkinlik bakımından yeterli bir sitedir. Temel Türkçe için tavsiye edebileceğim bir sitedir.

Ö89: Etkinlikler çok güzel. Dört temel beceride öğrenciye hitap eden, görsellerle süslenen etkinliklerin olması daha etkileyici.

Site "hedefler" boyutunda kullanıcının anlayacağı basitlikte bir ortam sunmaktadır. Ancak ayrı bir şekilde hedeflerin neler olduğunu açıklamadığı için şekilde de görüldüğü gibi % 68.06 oranında orta düzey bir sonuca ulaşılmıştır. Hedefler anlamında eksikliklerin olduğunu öğretmenlerin belirttikleri şu ifadelerden de anlamak mümkündür:

Ö15: Hedefler belirtilmemiştir. İçerikten yola çıkarak hedeflerle ilgili değerlendirme yapabildim.

Ö25: Sitenin kullanımı ile ilgili yeterli açıklama ve bilgi mevcut değil.

“Öğrenme, öğretme ve değerlendirme” boyutunda öğretmenlerin yanıtlarıyla oluşan oran % 64.04 olarak görülmektedir. Bu düşük oranı, sitenin etkinliklerden veya ders anlatımlarından sonra ölçme-değerlendirmeye yönelik bir bölümünün olmamasına bağlayabiliriz. Ancak tabii ki öğretme anlamında öğretmenlerin sitenin içeriğini beğenmelerine rağmen (% 79.06) istedikleri düzeyde olmadığını anlamaktayız. Öğrenme, öğretme ve değerlendirmeye yönelik öğretmenlerin şu ifadeleri özellikle de öğrenme-öğretme özelinde oranın neden düşük kaldığını anlatmaktadır:

Ö19: Site dört temel becerisinde seviyelere uygun örnekler sunulmaya çalışılsa da dilbilgisi temelli tasarlanmış bir programdır. Videolarda ve etkinliklerde seviye üstü çok fazla yapı bulunmaktadır.

Ö22: Bölüm sonlarına öğrencilerin kendilerini değerlendirecekleri sınavlar eklenebilir.

Gizlilik ve güvenlik hakkında öğretmenlerin verdikleri yanıtlar göstermektedir ki, 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesi “gizlilik ve güvenlik” (% 58.13) açısından kullanıcıları memnun etmemektedir. Ancak puan belirten öğretmenlerin hiçbiri bu konu hakkında karşılaştığı sorunu görüşler kısmında belirtmediğinden bu durum hakkında örnek verilememiştir.

Son olarak sitenin “yönlendirme ve kullanım kolaylığı” anlamında % 51.08 ile en düşük oranda olduğu görülmektedir. Bu başlıkla ilgili öğretmenler karşılaştıkları sıkıntılı durumları şu şekilde ifade etmişlerdir:

Ö26: Site ilk açıldığında, sitenin nasıl kullanılacağına dair bir bilgilendirme ve yönlendirme bölümü yok.

Ö78: Mobilden giriş yapıldığında site çok iyi çalışmamaktadır.

Şekil 1’den hareketle 7 başlıkla ilgili hem nicel hem de nitel görüşler ışığında tespit edilen bulgular ortaya koyulmuştur. Öğretmenlerin 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesini “teknik özellikler ve içerik”, “tasarım ve görsel” boyutuyla iyi; “hedef”, “öğrenme, öğretme ve değerlendirme” boyutuyla orta; “gizlilik ve güvenlik”, “yönlendirme ve kullanım kolaylığı” boyutuyla ise zayıf buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

3. 2. 2. Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesine Ait Veriler

Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesi için EWSDÖ’ye verilen yanıtların ölçeğin alt boyutlarına göre özeti Şekil 2’de verilmiştir:

Şekil 2: Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesi İçin EWSDÖ’ye Verilen Yanıtlar

100 öğreticinin Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesine verdikleri yanıtlar sonucunda 7 alt boyutta yukarıdaki şekil oluşmuştur. Şekle göre öğretmenlerin siteyi “içerik” olarak % 82.31 ile olumlu buldukları görülmektedir. Buna sebep olarak sitenin öğrencilere detaylı bir ders içeriği sağlaması durumu gösterilebilir. “Tasarım ve görsel” olarak % 80.69 ile öğretmenlerin siteyi bu konuda da olumlu buldukları anlaşılmaktadır. Öğreticilerin iyi düzeyde olduğunu belirtmelerine sebep olarak deneyimli büyük bir ekibin önemli bir destekle (TÜBİTAK) sadece A1 düzeyinde bir site ortaya koymuş olmaları gösterilebilir. Bununla ilgili öğretmenlerin site hakkında görüş belirttikleri kısımdaki şu ifadeleride bu sonuçları doğrular niteliktedir:

İçerik,

Ö30: Site içinde var olan görseller ve sesler zengin içeriğe sahip. Dersleri düzenli tekrar eden ve takip eden herkes Türkçeyi bu site aracılığıyla kolaylıkla öğrenebilir.

Ö89: Görsel, işitsel olarak güzel içerikler barındırmakta. Özellikle soruların/görsellerin dinlenilmesi ardından yazılması ayrıca doğru/yanlış şeklinde dönütler verilmesi öğrencinin öğrenmesi açısından oldukça olumlu.

Tasarım ve görselliği,

Ö30: Site içinde var olan görseller ve sesler zengin içeriğe sahip. Dersleri düzenli tekrar eden ve takip eden herkes Türkçeyi bu site aracılığıyla kolaylıkla öğrenebilir.

Ö51: Site gayet iyi tasarlanmış.

Öğreticilerin bu iki alt boyutla (içerik, tasarım ve görsellik) beraber iyi düzeyde yanıtlar verdiği üç başlık; “hedef” (% 76.94), “öğrenme, öğretme ve değerlendirme” (% 76.89), “teknik özellikler” (% 75.22) olmuştur. Aşağıda yer alan öğretici görüşleri bu olumlu yanıtları destekler niteliktedir:

Hedef,

Ö3: Sitede hedeflerin verilip öğrenciye aktarılması güzel.

Öğrenme, Öğretme ve Değerlendirme,

Ö14: Öğrenciyle etkileşimin ve değerlendirme imkânlarının olması öğrenci için kendi ilerlemesini görebilme açısından çok faydalı.

Sitenin “gizlilik ve güvenlik” olarak % 65.44 ile orta, “yönlendirme ve kullanım kolaylığı” açısından % 54.92 ile zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gizlilik ve güvenlik olarak orta düzey çıkmasına sebep olarak, siteye üye olurken pek çok bilgi istenmesi durumu gösterilebilir. Yönlendirme ve kullanım kolaylığı açısından ise zayıf bulunmasına sebep olarak, sitenin A1 düzeyindeki öğrenciler için yoğun içerik sunmasından dolayı karmaşık ve zor gelmesi durumu söylenebilir. Bununla ilgili öğretmenlerin site hakkında görüş belirttikleri kısımda yer alan şu ifadeleri sonuçları destekler niteliktedir:

Gizlilik ve güvenlik,

Ö25: Siteye kayıt olmak için çok fazla bilgi istiyorlar.

Yönlendirme ve kullanım kolaylığı,

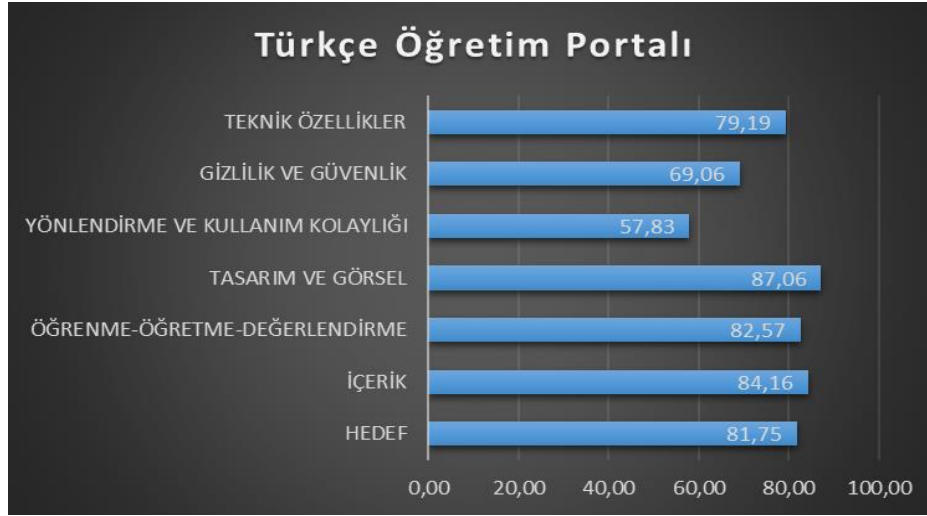
Ö7: Öğrenci için kullanım çok zor.

Ö15: Site çok ayrıntılı sitede gezinmek bilgisayar bilgisi iyi olmayanlar için sorun oluşturur.

Şekil 2’den hareketle 7 başlıkla ilgili hem nicel hem de nitel görüşler ışığında tespit edilen bulgular ortaya koyulmuştur. Öğreticilerin Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesini “içerik”, “tasarım ve görsel” boyutuyla iyi; “hedef”, “öğrenme, öğretme ve değerlendirme”, “teknik özellikler” boyutuyla orta; “gizlilik ve güvenlik”, “yönlendirme ve kullanım kolaylığı” boyutuyla ise zayıf buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

3. 2. 3. Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesine Ait Veriler

Türkçe Öğretim Portalı için EWSDÖ’ye verilen yanıtların ölçeğin alt boyutlarına göre özeti Şekil 3’de verilmiştir:

Şekil 3: Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesi İçin EWSDÖ’ye Verilen Yanıtlar

100 öğreticinin Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesine verdikleri yanıtlar sonucunda 7 alt boyutta yukarıdaki şekil oluşmuştur. Şekle göre öğretmenlerin siteyi “tasarım ve görsel” olarak % 87.06 ile olumlu buldukları görülmektedir. Buna sebep olarak sitenin her açıdan alanın tecrübeli araştırmacılarıyla oluşturulmuş olması durumu söylenebilir. Ayrıca Yunus Emre Entitüsü’nün Türkçe için cazip bir öğrenim ortamı oluşturma adına öncü bir kurum olma durumu da bu olumlu bakışın çıkmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Türkçe Öğretim Portalı’nın alanda ilk olma özelliğine sahip olduğunu da söyleyebiliriz. Sitenin tasarım ve görselliğinin yanı sıra diğer başlıklarda da yüksek oranda olumlu görüşe sahip olduğunu görmekteyiz: “İçerik” % 84.16, “öğrenme, öğretme ve değerlendirme” % 82.57, “hedef” % 81.75, “teknik özellikler” olarak ise % 79.19. Şekilde yer alan verilere göre sitenin öğretmenler tarafından 5 başlıkta olumlu görüşlere sahip oldukları görülmüştür. Bununla ilgili öğretmenlerin site hakkında görüş belirttikleri kısımdaki şu ifadeleri, bu sonuçları doğrular niteliktedir:

Tasarım ve görsel,

Ö80: Site çok faydalı ve amacına uygun bir şekilde düzenlenmiştir.

Ö89: Öğrencilerimize önerdiğimiz sitedir. Görseller, seslendirmeler ve içeriği ile gayet interaktif bir sitedir.

İçerik,

Ö1: Site eksiksiz denebilir. Çünkü her beceriye ve her seviyeye uygun etkinlikler hazırlanmış.

Ö14: İçerikler güncel ve tutarlıdır. Sözlük ve değerlendirme özellikleri oldukça iyi. Canlı destek verilmesi ve yönlendirme yapılması da etkinliğini arttırmıştır diyebilirim.

Öğrenme, Öğretme ve Değerlendirme,

Ö67: Başarısız olunan sınavlarda öğrencinin tekrar sınava girmesi için bir süre bekletilmesi sınavın tekrarlı denemeler sonucunda geçilmesini engelleme ve öğrenciyi konuyu tekrar ettirme açısından güdüleyici olması güzel. Puan sistemi gibi uygulamalar ile öğrencinin güdülenmesinin amaçlanmış olması güzel bir düşünce.

Ö77: Kendi kendine öğrenmeyi en iyi sağlayabilecek uygulama. Ayrıca tüm seviyeler mevcut. Aracı dil kullanımı az, senkron hizmet verebilme özelliği yarışma olanağı vs.

Hedef,

Ö68: Oldukça kullanışlı ve hedefleri kapsayıcı şekilde hazırlanmış olup öğretimde destek materyali olarak kullanılabilir.

Ö80: Site çok faydalı ve amacına uygun bir şekilde düzenlenmiştir.

Teknik özellikler,

Ö14: Site öğrencinin birçok problemine çözüm üretebilecek niteliktedir. Siteye diğer sosyal medya hesaplarıyla da giriş yapabilme pratikliği arttırmıştır.

Ö15: Oldukça profesyonel bir ortam.

Yönlendirme ve kullanım kolaylığı olarak ise % 57.83 ile zayıf buldukları tespit edilmiştir. Aşağıda yer alan öğretici görüşleri yönlendirme ve kullanım kolaylığına aittir ve bu yanıtlar sitenin bu yönünün neden zayıf kaldığını göstermektedir:

Ö11: Sitede konular arası geçişlerde bir önceki konuyu başarıyla tamamlama zorunluluğu olması, kullanıcının özerkliğini kısıtlamaktadır.

Ö83: Site içinde gezmek oldukça zor. Ders konularının sarmal yapısı mecbur kılması işlevselliği yitiriyor.

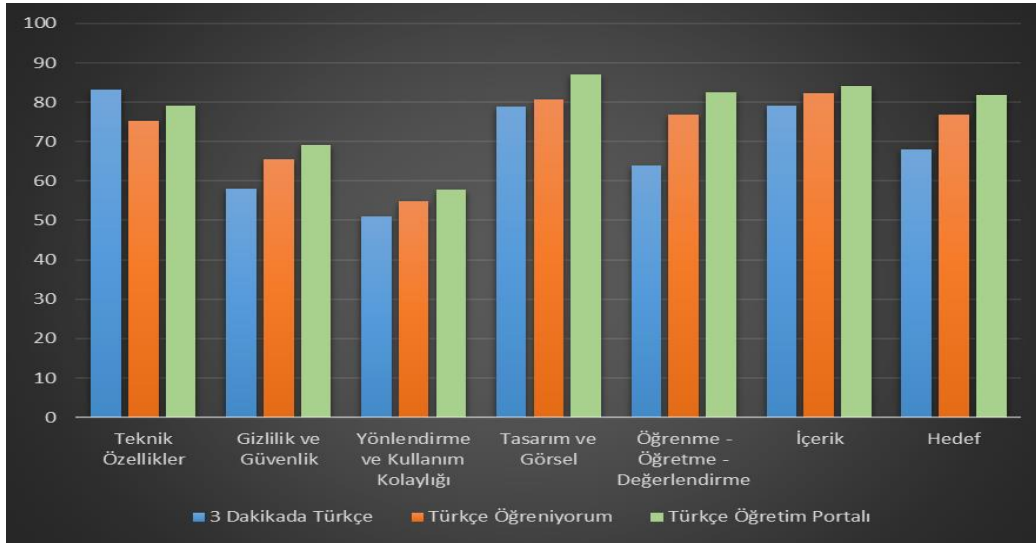
Öğreticilerin siteyi “gizlilik ve güvenlik” açısından %69.06 ile iyi buldukları görüşü belirtilmiştir. Gizlilik ve güvenlik konusunda bir öğreticinin görüşü, oranın düşüklüğüne sebep olan sorunu işaret edebilir niteliktedir:

Ö15: Kayıt için kullanılan e-postayı doğrulamayı zorunlu tutmaması bir sorundur. Bu durum güvenlik zafiyetine sebep olabilir.

Şekil 3’den hareketle 7 başlıkla ilgili hem nicel hem de nitel görüşler ışığında tespit edilen bulgular ortaya koyulmuştur. Öğreticilerin Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesini “tasarım ve görsel”, “içerik”, “öğrenme, öğretme ve değerlendirme”, “hedef”, “teknik özellikler” boyutuyla iyi; “gizlilik ve güvenlik” boyutuyla orta, “yönlendirme ve kullanım kolaylığı” boyutuyla ise zayıf buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğreticilerin yanıtlarından hareketle üç eğitsel web sitesinin, 7 alt başlıkta kullanılabilirlik oranları Şekil 4’te verilmiştir. Şekle göre, Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesi altı başlıkta diğer iki eğitsel web sitesine oranla kullanılabilirliği daha yüksek bulunmuştur. Buna sebep olarak Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesinin önemli bir Yunus Emre Enstitüsü projesi olduğu gösterilebilir. Yunus Emre Enstitüsü, Türk kültürünü ve Türkçeyi yurt dışında yaygınlaştırmak amacıyla 2009 yılında kurulan bir vakıftır. Dünyanın pek çok yerinde Yunus Emre Enstitüsü’nü görmek mümkündür. İkinci olarak Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesi gelmektedir. Yaşar Üniversitesi’nin bir TÜBİTAK projesi olarak hazırladığı site, A1 düzeyinde etkinliklerden oluşmaktadır. Son olarak 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesi ise bir YTB projesi olarak oluşturulmuş, A1 düzeyi etkinliklerini içinde barındıran etkileşimli öğrenme ortamıdır. Farklı proje

fikir ve bütçeleriyle ortaya çıkan üç eğitsel web sitesinin de ortak amacı Türkçeyi etkileşimli bir şekilde öğretmektir.

Şekil 4: Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeğine Verilen Yanıtlara Göre Sitelerin Kullanılabilirlik Oranları

Alanyazın taramasında, alan araştırmacılarının çoğunlukla öğrencilerle çalışma yaptıkları tespit edilmiş, yabancılara Türkçe öğretiminde teknolojik materyale ulaşmada öğreticinin önemli bir rolü olduğuna değinilerek “Öğretici Görüşme Formu (ÖGF)” hazırlanmış ve “Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği (EWSDÖ)” ile birlikte koşulları sağlayan “100 öğreticiye” uygulanmıştır. Öğreticilerin görüşleri çerçevesinde probleme uygun bir sonuç için elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılabilir çok fazla yabancı kaynaklı eğitsel web sitesi bulunurken, yerli kaynaklı eğitsel web sitelerinin sayısı oldukça sınırlıdır. Bu anlamda yerli eğitsel web sitelerinin azlığı ve bu durumun alanda hem öğrenciler hem de öğretmenler için önemli bir ihtiyaç olduğu, alan araştırmacıları tarafından çeşitli çalışmalarla ortaya koyulmuştur (Akçay ve Bayram, 2015; Aytan ve Başal, 2015; Demiral ve Yavuz, 2016; Benzer, 2017; Baş ve Turhan, 2017; Baş ve Yıldırım, 2018; Karatay, Karabuğa ve İpek, 2018; Batıbay, 2019; Göker, 2019). Türkiye’de halihazırda aktif kullanımda olan web 2.0 (etkileşimli) öğretim ortamı sunan “yerli” eğitsel web sitesi sayısı 4’tür. 3 Dakikada Türkçe, Türkçe Öğreniyorum ve Türkçe Öğretim Portalı ise bu çalışmada öğretmenlerin değerlendirmesine sunulan eğitsel web siteleridir. Bu sitelerin yanı sıra, Ana Dil Türkçe’nin de etkileşimli bir öğretim ortamı sunduğunu söyleyebiliriz. Yabancılara Türkçe öğretimi alanında, yerli eğitsel web sitelerinin öğretmenler tarafından kullanılabilirliğine yönelik bir araştırma olmadığı tespit edilerek çalışma başlatılmıştır.

Yabancı alanyazında benzer kullanılabilirlik çalışmalarına bakıldığında Lim ve Lee’nin (2007) İngilizce’nin yabancılara öğretimine yönelik eğitsel web sitelerinin kullanılabilirlik kontrol listesi çalışmaları dikkat çekmektedir. Lim ve Lee’nin (2007) çalışmalarında tavsiye olarak yedi kategori belirledikleri görülmüştür. Bunlar: Amaç, Öğretim, İçerik, Görevler, Öğrenci Değişkenleri, Etkileşim ve Değerlendirme olarak sıralanmıştır. Çalışmada kullanılan Ateş’e (2010) ait EWSDÖ’de yer alan 7 alt boyutta “amaç, içerik, öğrenme, öğretme ve değerlendirme” kısımlarıyla benzer yanlarının olduğu görülmüştür. Bir başka çalışmada Faizi (2017), öğretmenlerin web 2.0 araçlarını dil öğretiminde kullanmaya yönelik algılarını araştırmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın sonucu, tıpkı öğrenciler gibi öğretmenlerin de bu web tabanlı uygulamalara hem kişisel hem de eğitimsel nedenlerle başvurduklarını göstermiştir. Ancak ankete katılan öğretmenlerin büyük

çoğunluğunun web 2.0 teknolojilerinin dil öğretimi ve öğrenimi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu iddia etmesine rağmen, birçoğunun hâlâ onları eğitim ortamlarına etkin bir şekilde dâhil etmekte isteksiz oldukları tespit edilmiştir. Faizi (2017) çalışmasında, öğretmenlerin web 2.0 araçlarına yönelik algılarını ortaya koymuştur. Öğretici görüşleriyle oluşturulan iki çalışmada da öğretmenlerin web 2.0 araçları hakkında olumlu yönde görüşe sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Üç eğitsel web sitesinin öğretmenler tarafından kullanılabilirliğini tespit etmek amacıyla Ateş'in (2010) EWSDÖ kullanılmıştır. 100 öğretmen görüşünden hareketle, EWSDÖ'ye verilen yanıtlar yedi alt başlıkta çalışmanın bulgular kısmında verilmiştir (Şekil: 1,2 ve 3). Bu verilerden hareketle, yedi alt boyutta öğretmenlerin en kullanışlı bulunduğu eğitsel web sitesi, Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesi olmuştur. Yedi başlığın, beşinde % 80 ve üstünde öğretmenlerin olumlu görüşe sahip olduğu görülmektedir. Üç eğitsel web sitesine ait nicel verilerin ışığında öğretmenlerin "teknik özellikler", "tasarım ve görsel", "öğrenme-öğretme ve değerlendirme", "içerik" ve "hedef" olmak üzere beş boyutta TÖPEWS'yi % 80 ve üstünde kullanışlı buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci olarak öğretmenlerin kullanışlı bulunduğu eğitsel web sitesi, Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesi olmuştur. Yedi alt boyutun üçünde % 75 ve üstünde, ikisinde ise % 80 ve üstünde öğretmenlerin olumlu görüşe sahip olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin TÖEWS'yi "teknik özellikler", "öğrenme, öğretme ve değerlendirme" ile "hedef" olmak üzere üç boyutta % 75 ve üstünde; "tasarım ve görsel" ile "içerik" boyutlarında da % 80 ve üstünde kullanışlı buldukları sonucuna varılmıştır.

Üçüncü ve son olarak öğretmenlerin daha az kullanışlı bulunduğu eğitsel web sitesi, 3 Dakikada Türkçe olmuştur. Yedi alt boyutun birinde % 80 ve üstünde, ikisinde ise % 75 ve üstünde, öğretmenlerin olumlu görüşe sahip olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin 3DTEWS'yi "tasarım ve görsel" ile "içerik" boyutlarında % 75 ve üstünde; "teknik özellikler" boyutunda % 83 oranında kullanışlı buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Öğretmenlerin üç eğitsel web sitesini de Şekil 1,2 ve 3'den hareketle, "gizlilik ve güvenlik" ile "yönlendirme ve kullanım kolaylığı" alt boyutlarında kullanışsız buldukları görülmektedir. 3DTEWS için, "gizlilik ve güvenlik" (% 58.13), "yönlendirme ve kullanım kolaylığı" (% 51.08); TÖEWS için, "gizlilik ve güvenlik" (% 65.44), "yönlendirme ve kullanım kolaylığı" (% 54.92); TÖPEWS için, "gizlilik ve güvenlik" (% 69.06), "yönlendirme ve kullanım kolaylığı" (% 57.83) oranındadır.

Yabancılara Türkçe öğretimi alanında çalışmakta olan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun yerli eğitsel web sitelerinden haberdar olmadıkları ve aynı zamanda çalışmaya katılma noktasında isteksiz oldukları görülmüştür. Çalışmamızın yöntem kısmında açıkladığımız gibi 250 öğretmene bizzat ulaşıp detaylı bilgi verilmesine rağmen katılım çok sınırlı sayıda olmuştur. Bununla beraber devlet üniversitelerinin TÖMER'lerine bilgilendirme yazısı ve etik kurul kararı ile birlikte talepte bulunulmasına rağmen sınırlı sayıda dönüşün olması bu sonucu ortaya çıkaran en önemli etken olarak görülmektedir.

Çalışmamıza katılan öğretmenlerin cinsiyet olarak dağılımına bakıldığında 65'inin kadın, 35'inin ise erkek olduğu görülmektedir. Buradan hareketle kadın öğretmenlerimizin çalışmamıza neredeyse iki kat daha fazla katılım gösterdikleri tespit edilmiştir. (Tablo 1: Örneklemle İlgili Bilgiler)

Çalışmamızda öğretmenlerin yaş dağılımına baktığımızda 32 yaş ve altında 76 öğretmenin olduğu, 33 yaş ve üstünde ise 24 öğretmenin yer aldığı görülmektedir. Bu da katılım sağlayan öğretmenlerimizin çoğunlukla genç-orta yaş aralığında olduğunu göstermektedir. (Tablo 1: Örneklemle İlgili Bilgiler)

Çalışmamızda öğretmenlerin deneyim dağılımına bakıldığında 4-15 yıl arası deneyimi olan öğretmenlerin sayısı 67, 1 yıl deneyimi olan öğretmenlerin sayısı ise 33 olarak tespit edilmiştir. Bu

verilerden hareketle çalışmaya katılım gösteren öğretmenlerin büyük bir bölümünün alanda önemli deneyime sahip öğretmenlerden oluştuğu sonucuna varılmıştır (Tablo 1: Örneklemle İlgili Bilgiler)

EWSDÖ Puanlarının Cinsiyete, Öğreticilerin Teknoloji Kullanımı İle İlgili Eğitim Alıp Almamaya ve Öğreticilerin Teknoloji Kullanımlarında Kendilerini Yeterli Bulma/ Emin Olmama Durumlarına Göre T-Testi Sonuçlarında üç eğitsel web sitesi içinde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Öğreticilerin eğitim alıp almama ve teknoloji kullanımında kendilerini yeterli bulup bulmama durumlarının, görüşlerine etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Yerli kaynaklı web 2.0 olarak adlandırılan etkileşimli araçların, yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılabilirliğine yönelik yapılan değerlendirmelerde bu araçların sayısının hem nicelik hem de nitelik olarak geliştirilmesi gerektiği görüşü ön plana çıkmaktadır. Çalışmada belirtilen öğretici görüşlerinde ve ilgili alanyazın taramasında eğitsel web siteleri hakkında bu türden incelemelerin ve değerlendirmelerin daha fazla yapılması gerektiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmada gelecekte teknoloji kullanarak yabancılara Türkçe öğretimini zenginleştirme amacıyla eğitim vermek isteyen ya da materyal geliştirmek isteyen araştırmacıların; yazılımları geliştiren uzman yazılımcılarla birlikte en az bir eğitim teknolojileri uzmanı ve bir yabancılara Türkçe öğretimi uzmanıyla birlikte ortak çalışmalar üretmesi gerektiği önerilmektedir.

Çalışmada incelediğimiz eğitsel web sitelerinin (3DTEWS, TÖEWS, TÖPEWS) kullanılabilirlik değerlendirmesi, farklı kullanılabilirlik ölçekleriyle, öğrenci veya öğretici görüşleriyle de yapılabilir. Yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılabilir yabancı kaynaklı web 2.0 araçları ile yabancılara Türkçe öğretimi amacıyla hazırlanan yerli kaynaklı web 2.0 araçlarının kullanılabilirlikleri karşılaştırılabilir.

KISALTMALAR

EWSDÖ: Eğitsel Web Sitesi Değerlendirme Ölçeği

ÖGF: Öğretici Görüşme Formu

3DTEWS: 3 Dakikada Türkçe Eğitsel Web Sitesi

TÖEWS: Türkçe Öğreniyorum Eğitsel Web Sitesi

TÖPEWS: Türkçe Öğretim Portalı Eğitsel Web Sitesi

ISTE: International Society for Technology in Education (Uluslararası Eğitimde Teknoloji Topluluğu)

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

Kaynakça

- Akçay, A., & Bayram, E. (2015). Yabancılara Türkçe Öğretimi ile İlgili Kaynak Sitelerinin İncelenmesi. *1. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu*, (19-27). Nevşehir.
- Ana-Dil Türkçe. (2020). [turkce.anadolu.edu.tr] Erişim tarihi: 13.11.2020.
- Ateş, A. (2010). Eğitsel Web Sitelerini Değerlendirmeye Yönelik Bir Ölçek Önerisi. *13th International Conference ICT in the Education of the Balkan Countries*. Varna.
- Aytan, T., & Başal, A. (2015). Türkçe Öğretmen Adaylarının Web 2.0 Araçlarına Yönelik Algılarının İncelenmesi. *Turkish Studies*, 10(7). 149-166.
- Baki, A., & Gökçek, T. (2012). Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(42), 1-21.
- Baş, B., & Turhan, O. (2017). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Yazma Becerisine Yönelik Web 2.0 Araçları: Poll Everywhere Örneği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1233-1248.

- Baş, B., & Yıldırım, T. (2018). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Teknoloji Entegrasyonu. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(3), 827-839.
- Batıbay, E. F. (2019). Web 2.0 Uygulamalarının Türkçe Dersinde Motivasyona ve Başarıya Etkisi: Kahoot Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Benzer, A. (2017). *Dijital Çağda Öğretim Teknolojileri ile Türkçe Eğitimi*. İstanbul: İdeaport Yayınları.
- Bilici, S. C. (2019). Örneklemeye Yöntemleri. H. Özmen, & O. Karamustafaoğlu, *Eğitimde Araştırma Yöntemleri* (s. 56-78). Ankara : Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Can, A. (2019). *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, W. J. (2017). *Araştırma Deseni*. Ankara : Eğiten Kitap.
- Demiral, H., & Yavuz, Ş. (2016). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Ders Dışı Öğrenme Ortamları. *Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama*, 7(13). 129-146.
- Faizi, R. (2017). Teachers' perceptions towards using Web 2.0 in language learning and teaching. *Education and Information Technologies*, 23(3). 1219-1230.
- Göker, M. (2019). Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Kullanılan Uzaktan Eğitim Web Sitelerinin Kullanılabilirlik Açısından İncelenmesi (3 Dakikada Türkçe Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- ISTE. (2016). *International Society for Technology in Education*. [<https://www.iste.org/>] Erişim tarihi: 03.11.2020.
- İnce, B. (2017). *3 Dakikada Türkçe*. [<https://3dakikadaturkce.com/>] Erişim tarihi: 13.11.2020.
- Karatay, H., Karabuğa, H., & İpek, O. (2018). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Edmodo'nun Kullanımı: Bir Durum Çalışması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 6(4), 1064-1090.
- Kur'an-ı Kerim. (Hucurât, 13; Rum, 22). [<https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/>] Erişim tarihi: 17.11.2020.
- Leech, N. L., & Onwuegbuzie, A. (2009). A typology of mixed methods research designs. *Qual Quant*, 43(2). 265-275.
- Lim, C. J., & Lee, S. (2007). Pedagogical Usability Checklist for ESL/EFL E-learning Websites. *Journal of Convergence Information Technology*, 2(3). 67-76.
- Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2). 419-426.
- Türkçe Öğreniyorum*. (2016). [<https://turkish.yasar.edu.tr/>] Erişim tarihi: 13.11.2020.
- Türkçe Öğretim Portalı*. (2009). [<https://learnturkish.com/>] Erişim tarihi: 13.11.2020.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ERGENLERDE BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE ERKEN DÖNEM UYUMSUZ ŞEMALAR

Halil EKŞİ¹, Baran TUNÇER², Erdem SEVİM³

Öz

Bu çalışma ergenlerde erken dönem uyumsuz şema alanları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi, kişilik özelliklerinin erken dönem uyumsuz şema alanlarını yordayıp yordamadığının incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 273'ü (%63,6) kız, 156'sı erkek (%36,4) olmak üzere toplam 429 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Yordayıcı korelasyonel modelin kullanıldığı bu çalışmada veri toplama aracı olarak 10-16 Yaş Çocuk ve Ergenler İçin Erken Dönem Uyumsuz Şema Ölçekler Takımı ve On-Maddeli Kişilik Ölçeği kullanılmıştır. Çalışma grubundan toplanan veriler SPSS 21 programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada çoklu doğrusal regresyon ve pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan pearson korelasyon analizi sonucuna göre kopukluk ve reddedilmişlik şema alanı ile nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutları arasında, zedelenmiş özerklik ve performans şema alanı ile nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutu arasında, zedelenmiş sınırlar şema alanı ile uyumluluk ve nevroitiklik alt boyutu arasında, aşırı tetikte olma ve baskılama şema alanı ile nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutu arasında, başkalarına yönelimlilik şema alanı ile nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yapılan çoklu regresyon analizi sonucuna göre kişilik ölçeği alt boyutlarından nevroitiklik, sorumluluk ve uyumluluğun erken dönem uyumsuz şema alanlarının yordayıcısı olduğu bulunmuştur

Anahtar Kelimeler: erken dönem uyumsuz şemalar, beş faktör kişilik, kişilik özellikleri

EARLY MALADAPTIVE SCHEMAS AND BIG FIVE PERSONALITY TRAITS IN ADOLESCENTS

Abstract

This study was conducted to investigate the relationship between early maladaptive schema and personality traits in adolescents and to determine whether personality traits predict early maladaptive schema domains. The study group consisted of 429 high school students, 273 (63.6%) female and 156 male (36.4%). In this study, which used a predictive correlational model, Early Maladaptive Schema Questionnaires Set for Children and Adolescents between the ages of 10-16 and Ten-Item Personality for data collection. The data collected from the study group were analyzed with SPSS 21 program. Multiple linear regression and pearson correlation analysis were used in the study. According to the results of pearson correlation analysis a significant positive correlation was determined between neuroticism, conscientiousness and disconnection and rejection; a positive correlation was determined between neuroticism, conscientiousness and autonomy and performance; a positive correlation was determined between neuroticism, agreeableness and impaired limits; a positive correlation was determined between neuroticism, conscientiousness and overvigilance and inhibition; a positive correlation was determined between neuroticism, conscientiousness and other-directedness. According to the results of multiple regression analysis, neuroticism, conscientiousness and agreeableness in the subscales of personality scale were found to be predictors of early maladaptive schemas.

Key Words: maladaptive schemas, five factor personality, personality traits

¹ Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, halileksi@marmara.edu.tr, orcid: 0000-0001-7520-4559.

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, barantuncer13@gmail.com, orcid: 0000-0002-8759-4002.

³Araştırma Görevlisi, Marmara Üniversitesi, erdemsvm@hotmail.com, orcid: 0000-0002-8887-6060.

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Ekşi, H., Tunçer, B. ve Sevim, E (2020), Ergenlerde Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Erken Dönem Uyumsuz Şemalar, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 318-328.

1. Giriş

Şema kavramı, psikoloji alanında sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Özellikle bilişsel psikoloji alanı için önemli bir yere sahip olan şema kavramını psikoterapide ilk kez kullanan bilim insanı Aeron Beck olmuştur. Bilişsel Terapi yaklaşımını geliştiren Beck'e göre şemalar kişinin yaşantılarına anlam katan düzenleyici ilkelerdir ve olayların değerlendirilmesinde önyargı oluşmasına sebep olurlar. Kişiler bu önyargıları davranış, tutum ve beklenti olarak yansıtır. (Beck, 1967). Şema Terapi yaklaşımını geliştirerek psikoterapide şema kavramını kullanan diğer bir bilim insanı ise Jeffrey E. Young olmuştur (Young, 1990). Young'ın kuramında şema kavramı ile 'erken dönem uyumsuz şemalar' aynı anlamda kullanılmaktadır. En kapsayıcı tanımı ile erken dönem uyumsuz şemalar, çocukluk ya da ergenlik döneminde hatıralar, bedensel duyular, duygular ve bilişlerden oluşan, yaşam boyu gelişmeye devam eden, bireyin kendi ve başkaları ile olan ilişkisini nasıl organize ettiği ile ilgili olan, büyük ölçüde işlevsiz ve kalıcı zihinsel temalardır. Şema Terapi yaklaşımına göre 18 erken dönem uyumsuz şema ve bu şemaların gruplandığı, karşılanmamış duygusal ihtiyaçları kapsayan 5 şema alanı vardır. Kopukluk ve Reddedilmişlik Şema Alanı: Kişinin güvenli bağlanma ihtiyacı karşılanmadığında oluşan şemaların toplandığı alandır. Toplam 5 uyumsuz şema Kopukluk ve Reddedilmişlik Şema Alanı altında açıklanmaktadır. Terk Edilme ve Tutarsızlık Şeması, kişinin ilişkide bulunduğu kişiler tarafından terk edileceği ihtimalini içermektedir. Kuşkuculuk ve Kötüye Kullanılma Şemasında temel inanç bireyin sürekli olarak başkalarından zarar göreceğini düşünme yönündedir. Duygusal Yoksunluk Şeması kişinin duygusal ihtiyaçlarının yeterince karşılanmayacağına inanması ile ilgilidir. Kusurluluk/Utanma Şemasındaki insanlar ise kendilerini daimi bir biçimde kusurlu hissederler. Sosyal İzolasyon Şeması kişinin aidyet duygusunun olmaması, kendini toplumun bir parçası hissetmemesi ile ilgilidir. Zedelenmiş Özerklik ve Performans Şema Alanı: Kişinin özerklik ihtiyacı karşılanmadığında oluşan şemaların toplandığı alandır. Toplamda 4 uyumsuz şema Zedelenmiş Özerklik ve Performans Şema alanı altında açıklanmaktadır. Bağımlılık/Yetersizlik Şemasındaki bireyler bir işi kendi başlarına yapmakta zorlanırlar. Başkalarının yardımı olmadan sorumluluklarını yerine getiremezler. Hastalık ve Tehditlere Karşı Dayanıksızlık Şeması kişinin kendini güvende hissedememesi, her an bir tehlike durumu ile karşılaşabileceğini düşünmesi ile ilgilidir. Yapışıklık/Gelişmemiş Benlik Şemasında birey etrafındaki bir veya birden fazla kişiye aşırı duygusal bağlılık hisseder. Başarısızlık şemasında ise temel inanç kişinin okul veya iş gibi alanlarda başarısız olacağı yönündedir. Zedelenmiş Sınırlar Şema Alanı: Kişinin öz denetim ve gerçekçi sınırlar ihtiyacı karşılanmadığında oluşan şemaların toplandığı alandır. Toplamda 2 uyumsuz şema Zedelenmiş Sınırlar ve Şema Alanı altında açıklanmaktadır. Haklılık/Büyüklenmecilik Şemasında kişi kendini her zaman için haklı görür. Güç kazanmaya odaklanır. Yetersiz Özdenetim Şeması ise kişinin kendi için amaçlar belirlemekten kaçınması ile ilgilidir. Başkalarına Yönelimlilik Şema Alanı: Kişinin kendi duygularını ve ihtiyaçlarını ifade etme ihtiyacı karşılanmadığında oluşan şemaların toplandığı alandır. Toplamda 3 uyumsuz şema Başkalarına Yönelimlilik Şema Alanı altında açıklanmaktadır. Boyun Eğicilik Şeması kişinin kendi istek ve ihtiyaçlarından vazgeçerek karşı tarafın ihtiyaçlarını karşılaması ile ilgilidir. Kendini Feda Etme Şemasında kişi başkalarının ihtiyaçlarına aşırı duyarlıdır. Karşı tarafın ihtiyaçlarını karşılamak için aşırı çaba harcar. Onay Arayıcılık Şemasındaki kişiler için ise karşı tarafın onayını alma ve ilişkide bulunulan kişilerden kabul görme çok önemlidir. Aşırı Tetikte Olma ve Baskılama Şema Alanı: Kişinin oyun ve eğlence ihtiyaçları karşılanmadığında oluşan şemaların toplandığı alandır. Toplamda 4 uyumsuz şema Aşırı Tetikte Olma ve Baskılama Şema Alanı altında açıklanmaktadır. Karamsarlık Şemasında temel inanç her şeyin kötüye gideceği yönündedir. Duyguları Bastırma Şemasındaki kişiler yanlış yapmaktan, dürtülerini kontrol edememekten korkarlar. Kurallara bağlı, aşırı düzenli ve oyun-eğlence isteklerini bastıran kişilerdir. Yüksek Standartlar Şeması hayatın her alanında mükemmel olmayı istemeyi içerir. Cezalandırıcılık Şeması ise bütün hataların mutlaka cezalandırılması gerektiği inancını içerir. Bu kişilerde acımasızlık ve öfke duyguları belirgindir (Young ve diğ., 2009).

Erken dönem uyumsuz şemaların oluşum sürecinde etkili olan faktörleri ortaya çıkarmak, onların neden olduğu problemlerin çözümü için bir yol haritası çıkarılmasında faydalı olabilir. Bireylerin çocukluk çağı ihmal ve istismar yaşantıları (Hart ve Waller, 2002; Cecero ve diğ., 2004), gelişim süreci içerisindeki arkadaş çevresi ve kültür (Dobson, 2010), algılanan ebeveynlik (Fischer ve diğ., 2016) ve travmatik yaşantılar (Young ve diğ., 2009) erken dönem uyumsuz şemaların oluşmasında önemli faktörlerdir. Bunlara ek olarak yapılan pek çok çalışma erken dönem uyumsuz şemalar ile kişilik bozuklukları arasında anlamlı ilişki olduğunu bulgulamıştır (Jovev ve Jackson, 2004; Reeves ve Taylor, 2007). Erken dönem uyumsuz şemalar ile sınırda kişilik bozukluğu ve kronik depresyon (Flink ve diğ., 2018), bipolar bozukluk (Nilsson ve diğ., 2015), somatizasyon bozukluk (Davoodi ve diğ., 2018) arasında anlamlı ilişkinin bulunduğu araştırmalar mevcuttur. Kişilik bozuklukları dışında literatürde erken dönem uyumsuz şemaların çeşitli değişkenlerle incelendiği araştırmalar bulunmaktadır. Erken dönem uyumsuz şemalar ile yeme bozukluğu belirtileri ve depresyon (van Vlierberghe ve Braet, 2007; Haris ve Curtin, 2002), kişiler arası bağımlılık eğilimi (Arslan, 2017), aile işlevi ve psikolojik belirtiler (Kapçı ve Hamamcı, 2010), sosyal fobi (Pinto-Gouveia ve diğ., 2006), psikolojik esneklik (Fischer ve diğ., 2016), aleksitimi (Saariah ve diğ., 2015), madde bağımlılığı (Brotchi ve diğ., 2004) gibi değişkenler arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Young ve arkadaşları, bahsi geçen değişkenlerin yanı sıra şemaların ortaya çıkmasında duygusal mizacın da temel etkenlerden biri olduğunu söyler (Young, Klosko ve Weishaar, 2009). Araştırmacılar Young'ı destekler nitelikte, mizaç özelliklerinin ve kişiliğin, şemaların oluşmasında önemli yeri olduğunu belirtir (Kagan ve diğ., 1988).

En genel tanımıyla kişilik, bireyi diğerlerinden ayıran tutarlı davranış kalıpları ve bireye özgü duygusal, güdüsel bilişsel süreçler olarak tanımlanmaktadır. Literatürde kişiliği açıklamaya çalışan pek çok kuram bulunmaktadır (Burger, 2006). Bu kuramlar içinde yer alan beş faktör yaklaşımı kişiliğin temel boyutlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ayırıcı özellik çalışmaları içerisinde yer almaktadır (İnanç ve Yerlikaya, 2015). Kişilik araştırmacıları yaptıkları çalışmalar sonucunda kişiliği açıklayan beş boyutlu bir yapı keşfetmişlerdir. Bu kişilik yapısı dışadönüklük, nevrotizm, deneyime açıklık, uyumluluk ve sorumluluk alt boyutlarından oluşmaktadır (McCrae ve Costa, 1987). Dışadönüklük boyutu insanları dışadönüklük ve içedönüklük uçları arasında bir noktaya yerleştirir. Dışadönük bireyler girişken, sosyal ilişkileri kuvvetli, konuşkan, şakacı, hayat dolu kişilerdir. İçedönükler ise çekingen, mesafeli, yalnızlığı tercih eden bireylerdir (McCrae ve Costa, 2006). Dışadönük bireylerin bir diğer özelliği ise ödüle karşı duyarlı olmalarıdır (Lucas ve diğ., 1998). Nevrotizm, duygusal kararlılık ve kişisel uyum sürekliliği açısından bilgi sunar. Bu boyutta yüksek puan alan bireyler günlük olaylar karşısında daha sık stres yaşayan, kaygılı, sinirli ve güvensiz bireylerdir (McCrae ve Costa, 2006). Deneyime açıklık boyutu yeni deneyimlere açık olma ile ilgilidir. Yaratıcı olma, değişikliği sevmeye, meraklı olma, gelenek dışı ve bağımsız düşüncelere sahip olma gibi özellikler içerir. Bu boyuttan düşük puan alan bireyler alışkanlıklarına bağlı, geleneksel değerleri koruma çabasında olan bireylerdir (McCrae ve Costa, 2006). Deneyime açık bireylerin diğer bir özelliği iç duyarlılıklarının yüksek olmasıdır (Thoms, 1996). Uyumluluk boyutu merhametli, uysal, cömert, yardımsever olma ile ilişkilidir. Bu boyutun diğer ucunda ise şüpheli ve çabuk kızan insanlar vardır. (McCrae ve Costa, 2006). Uyumlu bireyler ılımlı ve sakin davranışlar gösteren (Merdan, 2013), çatışmadan çok uzlaşmaya önem veren bireylerdir (Barrick ve diğ., 2002). Sorumluluk ise disiplin ve kontrol sahibi olma özelliklerini içerir. Bu boyuttan yüksek puan alan bireyler hırslı, azimli, başarı yönelimli ve kararlı kişilerdir. Düşük puan alanlar ise ihmalkar, dikkatsiz ve dağınık bireylerdir (McCrae ve Costa, 2006).

Erken dönem uyumsuz şemalar ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi inceleyen az sayıda araştırma mevcuttur. Bir çalışmada Nevrotizm, Kusurluluk/ Utanma, Başarısızlık, Bağımlılık/ Yetersizlik, Hastalık ve Tehditlere Karşı Dayanıksızlık, Yapışıklık ve Gelişmemiş Benlik, Boyun Eğicilik, Kendini Feda Etme ve Yüksek Standartlar şemalarının yordayıcısı olduğu bulunmuştur (Muris, 2006). Thimm'in (2010) da yaptığı çalışmada kendini feda etme ve

haklılık/büyüklenmecilik şemaları dışında kalan şemalar ile nevrozizm arasında pozitif ilişki olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada dışadönüklük ile duygusal yoksunluk, kuşkuculuk ve kötüye kullanılma, sosyal izolasyon, başarısızlık, kusurluluk/utanma, boyun eğicilik ve duyguları bastırma şemaları arasında negatif ilişki; deneyime açıklık ile başarısızlık ve duyguları bastırma şemaları arasında negatif ilişki; sorumluluk ile yetersiz öz denetim ve bağımlılık/yetersizlik şemaları arasında negatif ilişki; uyumluluk ile kuşkuculuk/kötüye kullanılma, haklılık/büyüklenmecilik, yetersiz öz denetim şemaları arasında negatif ilişki; uyumluluk ile kendini feda etme şeması arasında pozitif ilişki olduğu bulunmuştur. Başka bir çalışmada ise kuşkuculuk ve kötüye kullanılma, sosyal izolasyon, yüksek standartlar ve başarısızlık şemalarının uyumluluğu yordadığı bulunmuştur (Ehsan ve Bahramizadeh, 2011). Diğer bir çalışmada ise nevrozizm ile uyumsuz şemalar arasında pozitif yönde, uyumluluk ile uyumsuz şemalar arasında negatif yönde ilişki olduğu bulunmuştur (Sava, 2009).

Erken dönem uyumsuz şemalar ile ilgili daha fazla bilgi sahibi olunmasının problemlerin çözümünde olumlu etkiye sahip olacağı düşünüldüğünden bu çalışmada, ergenlerin erken dönem uyumsuz şemaları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin saptanması ve kişilik özelliklerinin erken dönem uyumsuz şema alanlarını yordama düzeyini incelemek amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Beş faktör kişilik özelliklerinin erken dönem uyumsuz şema alanlarını yordama düzeyini belirlemeyi amaçlayan araştırmanın modeli yordayıcı korelasyonel araştırma modelidir. Yordayıcı korelasyonel araştırma modelinde değişkenlerin birinden yola çıkılarak diğer değişken yordanmaya çalışılır. Böylelikle bir değişkenin bilinen bir değerinden yola çıkarak diğer değişkenin bilinmeyen değeri belirlenmeye çalışılır (Büyüköztürk vd., 2016).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul'da 2018-2019 bahar yarıyılında öğrenim görmekte olan 273'ü (%63,6) kız, 156'sı erkek (%36,4) olmak üzere 429 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubunun yaş ortalaması 16,54 olup öğrencilerin yaşları 16-17 yaş arasında değişmektedir. Araştırmaya katılanların 14'ü (%3,3) düşük, 30'u (%7) ortanın altı, 313'ü (%73) orta, 68'i (15,9) ortanın üstü, 4'ü (%0,9) yüksek sosyoekonomik düzeydedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

10-16 Yaş Çocuk ve Ergenler İçin Erken Dönem Uyumsuz Şema Ölçekler Takımı (ÇEŞÖT): ÇEŞÖT 5 ana ölçek olarak tasarlanan toplam 97 madde ve 15 faktörden oluşan geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış bir ölçme aracıdır. ÇEŞÖT'ün faktörleri sırasıyla, kopukluk ve reddedilmişlik ana testi içinde kusurluluk/utanma, kuşkuculuk/kötüye kullanılma, duygusal yoksunluk, terk edilme ve tutarsızlık; zedelenmiş özerklik ve performans ana testi içinde bağımlılık/yetersizlik, yapışıklık ve gelişmemiş benlik, başarısızlık, hastalık ve tehditlere karşı dayanıksızlık; zedelenmiş sınırlar ana testi içinde yetersiz özdenetim, haklılık/büyüklenmecilik; başkalarına yönelimlilik alanı içinde boyun eğicilik, kendini onaylamama, onay arayıcılık; aşırı tetikte olma ve baskılama/ ketleme ana testi içinde karamsarlık, cezalandırıcılıktır. Faktör analizi aracılığıyla yapı geçerliği test edilen 5 ana ölçekten kopukluk ve reddedilmişlik ana testi için açıklanan toplam varyans %40,99, zedelenmiş özerklik ve performans ana testi için açıklanan toplam varyans %46,38, zedelenmiş sınırlar ana testi için açıklanan toplam varyans %36,43, başkalarına yönelimlilik ana testi için açıklanan toplam varyans %41,50, aşırı tetikte olma ve baskılama/ ketleme ana testi için açıklanan toplam varyans %39,95 olarak hesaplanmıştır. Katılımcılar, her maddeyi beşli likert üzerinde (1=Benim için tamamıyla yanlış, 5=Benim için tamamıyla doğru) derecelendirmektedir (Güner, 2013).

On-Maddeli Kişilik Ölçeği: Gosling ve arkadaşları tarafından 2003 yılında geliştirilen ölçeğin Türkçeye adaptasyonu Atak tarafından 2013 yılında yapılmıştır (Atak, 2013). Ölçek,

deneyime açıklık, uyumluluk, nevroitiklik, sorumluluk, dışadönüklük olmak üzere 5 alt boyuttan ve alt boyutların her birinin iki madde ile ölçüldüğü toplam 10 ifadeden oluşmaktadır. Katılımcılar, her maddeyi yedili likert üzerinde (1 = Tamamen katılmıyorum 2 = Kısmen katılmıyorum 3= Biraz katılmıyorum 4 = Kararsızım 5 = Biraz Katılıyorum 6 = Kısmen katılıyorum 7 = Tamamen katılıyorum) derecelendirmektedir. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için yapılan doğrulayıcı ve açıklayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçeğin kişiliği ölçmek için geçerli olduğu bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için yapılan analizler sonucunda ölçeğin kişiliği ölçmek için güvenilir bir araç olduğu görülmüştür. Bu bağlamda ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı Deneyime Açıklık alt ölçeği için 0,83, Yumuşak başlılık alt ölçeği için ,81, Duygusal Dengelilik alt ölçeği için 0,83, Sorumluluk alt ölçeği için ,84 ve son olarak Dışa Dönüklük alt ölçeği için 0,86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin 54 katılımcının uygulamasından hesaplanan test tekrar test güvenilirlik katsayısı Deneyime Açıklık alt ölçeği için ,89, Yumuşak başlılık alt ölçeği için ,87, Duygusal Dengelilik alt ölçeği için ,89, Sorumluluk alt ölçeği için ,87 ve son olarak Dışa Dönüklük alt ölçeği için ,88 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada katılımcıların erken dönem uyumsuz şema alanları ile beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı tekniği kullanılmıştır. Katılımcıların beş faktör kişilik özelliklerinin erken dönem uyumsuz şema alanlarını yordama düzeyini incelemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Çalışma grubundan toplanan veriler SPSS 21 programı ile analiz edilmiştir.

3. Bulgular

Bu bölümde mevcut araştırmanın amaçları doğrultusunda; ölçeklerden elde edilen toplam puanların betimsel istatistik sonuçları, değişkenler arasında anlamlı ilişkinin olup olmadığını belirlemek üzere yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu ve de beş faktör kişilik özelliklerinin erken dönem uyumsuz şema alanlarını yordama düzeyini incelemek amacıyla gerçekleştirilen çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları tablolar eşliğinde sunulmuştur.

Tablo 1. Erken Dönem Uyumsuz Şemalar Ölçeği Alt Boyutları Puanları ile Kişilik Ölçeği Alt Boyutları Puanları Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.Reddedilme	1	,699**	,518**	,731**	,687**	,060	,059	,667**	,302**	,026
2.Zedelenmiş özerklik		1	,453**	,659**	,727**	,096*	-,041	,458**	,216**	,001
3.Zedelenmiş sınırlar			1	,561**	,392**	,045	,310**	,406**	,233**	-,044
4.Baskılama				1	,507**	,084	,127**	,637**	,346**	,033
5.Başkalarına yönelimlilik					1	,105*	-,041	,417**	,224**	-,007
6.Deneyime açıklık						1	,118*	,077	,216**	,081
7.Uyumluluk							1	,016	,158**	,118*
8.Nevrotiklik								1	,277**	-,025
9.Sorumluluk									1	,057
10.Dışadönüklük										1

** $p < .01$; * $p < .05$

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların erken dönem uyumsuz şemalar ölçeği alt boyutları puanları ile kişilik ölçeği alt boyutları puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla yapılan Pearson analizi sonucunda kopukluk ve reddedilmişlik

şema alanı ile nevroitiklik alt boyutu arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönde ($r=,66$); kopukluk ve reddedilmişlik şema alanı ile sorumluluk alt boyutu arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde ($r=,30$); zedelenmiş özerklik ve performans şema alanı ile nevroitiklik alt boyutu arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönde ($r=,45$); zedelenmiş özerklik ve performans şema alanı ile sorumluluk alt boyutu arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde ($r=,21$); zedelenmiş sınırlar şema alanı ile uyumluluk alt boyutu arasında orta düzeyde ve pozitif yönde ($r=,31$); zedelenmiş sınırlar şema alanı ile nevroitiklik alt boyutu arasında orta düzeyde ve pozitif yönde ($r=,40$); aşırı tetikte olma ve baskılama şema alanı ile nevroitiklik alt boyutu arasında yüksek düzeyde ve pozitif yönde ($r=,63$); aşırı tetikte olma ve baskılama şema alanı ile sorumluluk alt boyutu arasında orta düzeyde ve pozitif yönde ($r=,34$); başkalarına yönelimlilik şema alanı ile nevroitiklik alt boyutu arasında orta düzeyde ve pozitif yönde ($r=,41$); başkalarına yönelimlilik şema alanı ile sorumluluk alt boyutu arasında düşük düzeyde ve pozitif yönde ($r=,22$) istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 2. Kişilik Ölçeği Alt Boyutu Puanlarının Kopukluk ve Reddedilmişlik Şema Alanını Yordama Gücü İçin Yapılan Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	T	p	İkili r
Sabit	29,702	2,501		11,784	,000	
Nevrotiklik	3,279	,339	,431	9,655	,000	,45
Sorumluluk	,561	,259	,096	2,176	,031	,21
	R=,46	R ² =,21	F=59,41	p<0.01		

Tablo 2’de görüldüğü üzere katılımcıların kişilik ölçeği nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutu puanlarının kopukluk ve reddedilmişlik şema alanını yordama düzeyini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına kişilik ölçeği nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutu puanları birlikte kopukluk ve reddedilmişlik şema alanının toplam varyansının yaklaşık %45’ini açıklamaktadır (R= ,67; R²=,45; p<,01). Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre kişilik ölçeği alt boyutu puanlarının zedelenmiş özerklik ve performans şema alanı üzerindeki görece önem sırası; nevroitiklik, sorumluluktur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde kişilik ölçeğinin nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutlarının zedelenmiş özerklik ve performans şema alanını anlamlı seviyede yordadığı görülmüştür.

Tablo 3. Kişilik Ölçeği Alt Boyutu Puanlarının Zedelenmiş Özerklik ve Performans Şema Alanını Yordama Gücü İçin Yapılan Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	T	p	İkili r
Sabit	22,997	2,825		8,141	,000	
Nevrotiklik	6,528	,383	,632	17,038	,000	,66
Sorumluluk	1,002	,293	,127	3,421	,001	,30
	R=,67	R ² =,45	F=181,03	p<0.01		

Tablo 3’te görüldüğü üzere katılımcıların kişilik ölçeği nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutu puanlarının zedelenmiş özerklik ve performans şema alanını yordama düzeyini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre kişilik ölçeği nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutu puanları birlikte zedelenmiş özerklik ve performans şema alanının toplam varyansının yaklaşık %21’sini açıklamaktadır (R= ,46; R²=,21; p<,01). Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre kişilik ölçeği alt boyutu puanlarının zedelenmiş özerklik ve performans şema alanı üzerindeki görece

önem sırası; nevroitiklik, sorumluluktur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde kişilik ölçeğinin nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutlarının zedelenmiş özerklik ve performans şema alanını anlamlı seviyede yordadığı görülmüştür.

Tablo 4. Kişilik Ölçeği Alt Boyutu Puanlarının Zedelenmiş Sınırlar Şema Alanını Yordama Gücü

Değişken	B	Standart Hata	β	T	p	İkili r
Sabit	18,957	2,098		9,038	,000	
Nevrotiklik	2,402	,285	,384	8,444	,000	,41
Sorumluluk	,565	,218	,118	2,595	,010	,22
	R=,43	R ² =,18	F=48,83	p<0.01		

İçin Yapılan Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Tablo 4'te görüldüğü üzere katılımcıların kişilik ölçeği nevroitiklik ve uyumluluk alt boyutu puanlarının zedelenmiş sınırlar şema alanını yordama düzeyini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına kişilik ölçeği nevroitiklik ve uyumluluk alt boyutu puanları birlikte zedelenmiş sınırlar şema alanının toplam varyansının yaklaşık %25'ini açıklamaktadır (R= ,50; R²=,25; p<,01). Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre kişilik ölçeği alt boyutu puanlarının zedelenmiş sınırlar şema alanı üzerindeki görelî önem sırası; nevroitiklik, uyumluluktur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde kişilik ölçeğinin nevroitiklik, uyumluluk alt boyutlarının sınırlar şema alanını anlamlı seviyede yordadığı görülmüştür.

Tablo 5. Kişilik Ölçeği Alt Boyutu Puanlarının Başkalarına Yönelimlilik Şema Alanını Yordama

Değişken	B	Standart Hata	β	T	p	İkili r
Sabit	23,126	2,898		7,981	,000	
Nevrotiklik	3,352	,349	,402	9,617	,000	,40
Uyumluluk	1,897	,261	,304	7,282	,000	,31
	R=,50	R ² =,25	F=73,88	p<0.01		

Gücü İçin Yapılan Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Tablo 5'te görüldüğü üzere katılımcıların kişilik ölçeği nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutu puanlarının başkalarına yönelimlilik şema alanını yordama düzeyini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına kişilik ölçeği nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutu puanları birlikte başkalarına yönelimlilik şema alanının toplam varyansının yaklaşık %18'ini açıklamaktadır (R= ,43; R²=,18; p<,01). Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre kişilik ölçeği alt boyutu puanlarının başkalarına yönelimlilik şema alanı üzerindeki görelî önem sırası; nevroitiklik, sorumluluktur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde kişilik ölçeğinin nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutlarının başkalarına yönelimlilik şema alanını anlamlı seviyede yordadığı görülmüştür.

Tablo 6'da görüldüğü üzere katılımcıların kişilik ölçeği nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutu puanlarının aşırı tetikte olma ve baskılama/ketleme şema alanını yordama düzeyini belirlemek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına kişilik ölçeği nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutu puanları birlikte aşırı tetikte olma ve baskılama/ketleme şema alanının toplam varyansının yaklaşık %44'ünü açıklamaktadır (R= ,66; R²=,43; p<,01). Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre kişilik ölçeği alt boyutu puanlarının aşırı tetikte olma ve baskılama/ketleme şema

alanı üzerindeki görelî önem sırası; nevroitiklik,sorumluluktur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde kişilik ölçeğinin nevroitiklik ve sorumluluk alt boyutlarının aşırı tetikte olma ve baskılama/ketleme şema alanını anlamlı seviyede yordadığı görülmüştür.

Tablo 6. Kişilik Ölçeği Alt Boyutu Puanlarının Aşırı Tetikte Olma ve Baskılama/ Ketleme Şema Alanın ı Yordama Gücü İçin Yapılan Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	T	p	İkili r
Sabit	14,313	1,632		8,770	,000	
Nevrotiklik	3,427	,221	,586	15,483	,000	,63
Sorumluluk	,820	,169	,183	4,842	,000	,34
	R=,66	R ² =,43	F=165,01	p<0.01		

4. Tartışma

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, erken dönem uyumsuz şemalar ile beş faktör kişilik özelliklerinin birlikte ele alındığı araştırma sayısının sınırlı olduğu saptanmıştır. Bu nedenle tartışmada konu ile ilişkili olabilecek benzer araştırmaların bulguları kullanılmıştır. Erken dönem uyumsuz şemaların bireyin kendi ve başkası ile olan ilişkisindeki problemlerin sebebi olduğu düşünülmektedir. İnsanlar yaşamlarındaki problemlerin çözüme ulaşmasını arzularlar. Ancak problemlerin çözümü için öncelikle problemlerin oluşumu ile ilgili bilgi sahibi olunması gereklidir. Bu nedenle bu araştırmada ergenlerin erken dönem uyumsuz şema alanları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi ve kişilik özelliklerinin erken dönem uyumsuz şema alanlarına ilişkin varyansın ne kadarını yordadığına dair elde edilen sonuçlar tartışılmıştır.

Çalışma sonucunda nevroitiklik kişilik özelliği ile kopukluk ve reddedilmişlik, zedelenmiş özerklik ve performans, zedelenmiş sınırlar, başkalarına yönelimlilik, aşırı tetikte olma baskılama/ketleme şema alanları arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki bulunmuştur. İlgili literatür incelendiğinde nevroitiklik kişilik özelliği ile erken dönem uyumsuz şemalar arasında pozitif yönde ilişki olduğunu gösteren araştırma bulguları mevcuttur (Muris, 2006; Sava, 2009; Thimm, 2010). Alanyazında depresyon ile erken dönem uyumsuz şemalar arasında pozitif ilişki olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Harris ve Curtin, 2002; Renner ve diğ., 2012; Lapsekili ve Ak, 2012; Konukçu ve diğ., 2013). Depresyon ile nevroitiklik kişilik özelliği arasında pozitif ilişki olduğunu bulgulayan araştırmalar (Bienvenu ve diğ., 2004; Kendler ve Myers, 2010) dikkate alındığında mevcut çalışmanın bulgusunun desteklendiği düşünülebilir. Literatürde erken dönem uyumsuz şemaların ilişkili bulunduğu diğer bir değişken ise kaygıdır. Üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada sosyal izolasyon, hastalık ve tehditlere karşı dayanıksızlık şemalarının kaygı düzeyini yordadığı bulunmuştur(Zadahmad ve Torkan, 2016). Üniversite öğrencilerinin örnekleme oluşturduğu diğer bir araştırmanın bulgularına göre hastalıklar ve tehditlere karşı dayanıksızlık, terk edilme/tutarsızlık başta olmak üzere pek çok erken dönem uyumsuz şema kaygı düzeyini yordamaktadır (Rhein ve Sukawatana, 2015). Üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerin erken dönem uyumsuz şemaları ile kaygı düzeylerinin incelendiği bir araştırmada ise durumluk kaygı puanları ile kopukluk ve reddedilmişlik, başkalarına yönelimlilik, zedelenmiş özerklik ve performans şema alanları arasında pozitif yönde, sürekli kaygı puanları ile kopukluk ve reddedilmişlik, başkalarına yönelimlilik şema alanları arasında pozitif ilişki bulunmuştur (Özbaş ve diğ.,2012). Nevrotiklik kişilik özelliğine sahip bireylerin kaygı düzeylerinin yüksek olduğu düşünüldüğünde kaygı ve erken dönem uyumsuz şemalar arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmaların bulgularının mevcut araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu söylenebilir. Yapılan başka bir çalışmada ise erken dönem uyumsuz şemalar ile mutluluk arasında negatif yönde ilişki olduğu belirtilmiştir (Yalçın ve diğ., 2018). Diğer bir araştırmada ise erken dönem uyumsuz

şemalar ile psikolojik iyilik hali arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur (Jalali ve Hosseini, 2017). Bahsi geçen araştırma bulgularının mevcut çalışmada elde edilen araştırma bulgularını desteklediği görülmektedir. Sözü edilen araştırma bulguları ile mevcut araştırmanın bulgularının örtüştüğü ve nevroitiklik kişilik özelliği ile erken dönem uyumsuz şemalar arasında pozitif yönde ilişki olduğu söylenebilir.

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bir diğer bulgu sorumluluk kişilik özelliği ile erken dönem uyumsuz şemalar arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmasıdır. Thimm (2010) yaptığı çalışmada sorumluluk kişilik özelliği ile yetersiz öz denetim ve bağımlılık/yetersizlik şemaları arasında negatif ilişki olduğu bulunmuştur.

Çalışma sonucunda elde edilen diğer bir bulgu ise uyumluluk kişilik özelliği ile zedelenmiş sınırlar ve aşırı tetikte olma ve baskılama/ ketleme şema alanları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmasıdır. Thimm (2010) yaptığı çalışmada uyumluluk kişilik özelliği ile kuşkuculuk/kötüye kullanılma, haklılık/büyükleme, yetersiz öz denetim şemaları arasında negatif ilişki; uyumluluk kişilik özelliği ile kendini feda etme şeması arasında pozitif ilişki olduğunu bulgulanmıştır. Başka bir çalışmada ise kuşkuculuk ve kötüye kullanılma, sosyal izolasyon, yüksek standartlar ve başarısızlık şemalarının uyumluluk kişilik özelliğini yordadığı bulgulanmıştır (Ehsan ve Bahramizadeh, 2011). Diğer bir çalışma bulgusu ise uyumluluk kişilik özelliği ile uyumsuz şemalar arasında negatif yönde ilişki olduğu yönündedir(Sava, 2009). Bu sonuçlara bakıldığında literatürde uyumluluk kişilik özelliği ile erken dönem uyumsuz şemalar arasında bir uzlaşıya varılmadığından söz edilebilir.

Mevcut araştırmanın sonuçlarına göre nevroitiklik ve sorumluluk kişilik özelliklerinin kopukluk ve reddedilmişlik şema alanının toplam varyansının yaklaşık %46'sını açıkladığı; nevroitiklik ve sorumluluk kişilik özelliklerinin zedelenmiş özerklik ve performans şema alanının toplam varyansının %22'sini açıkladığı; nevroitiklik, uyumluluk ve sorumluluk kişilik özelliklerinin zedelenmiş sınırlar şema alanının toplam varyansının yaklaşık %27'sini açıkladığı; nevroitiklik ve sorumluluk kişilik özelliklerinin başkalarına yönelimlilik şema alanının toplam varyansının yaklaşık %19'unu açıkladığı; nevroitiklik, uyumluluk ve sorumluluk kişilik özelliklerinin aşırı tetikte olma ve baskılama/ketleme şema alanının toplam varyansının yaklaşık %44'ünü açıkladığı görülmektedir. Başka bir deyişle kişilik özelliklerinin erken dönem uyumsuz şemaları yordamada etkili olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, bu çalışmada kişilik özelliklerinin erken dönem uyumsuz şema alanları üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Türk katılımcılardan oluşan bir örneklem üzerinden elde edilen bu sonuçların alanyazına katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu çalışmada kişilik özelliklerini belirlemek amacıyla beş faktör kişilik modeli kullanılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda beş faktör kişilik modelini oluşturan kişilik özelliklerinden farklı kişilik özelliklerinin de erken dönem uyumsuz şemalara etkisi incelenebilir.

Kaynakça

- Arslan, R. (2017). Algılanan Ebeveynlik Biçimleri, Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Kişiler Arası Bağımlılık Eğilimi Arasındaki İlişkiler: Şema Terapi Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atak, H. (2013). On-Maddeli Kişilik Ölçeği'nin Türk Kültürü'ne Uyarlanması. Archives of Neuropsychiatry/Noropsikiatri Arsivi, 50(4).
- Barrick, M. R., Stewart, G. L. & Piotrowski, M. (2002). "Personality and Job Performance: Test of No. Mediating Effects of Motivation Among Sales Representatives", Journal of Applied Psychology, 87(1), 1-9.
- Beck, A. T. (1967). Depression: Causes and treatment. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

- Bienvenu, O. J., Samuels, J. F., Costa, P. T., Reti, I. M., Eaton, W. W., & Nestadt, G. (2004). Anxiety and depressive disorders and the five-factor model of personality: A higher-and lower-order personality trait investigation in a community sample. *Depression and anxiety*, 20(2), 92-97.
- Brotchie, J., Meyer, C., Copello, A., Kidney, R., & Waller, G. (2004). Cognitive representations in alcohol and opiate abuse: the role of core beliefs. *British Journal of Clinical Psychology*, 43, 337-342.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. (İ. D. Erguvan Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Cecero, J. J., Nelson, J. D. & Gillie, J. M. (2004). Tools and tenets of Schema Therapy: toward the construct validity of the early maladaptive schema questionnaire research version (EMSQ-R). *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 11(5), 344-357.
- Davoodi, E., Wen, A., Dobson, K. S., Noorbala, A. A., Mohammadi, A., & Farahmand, Z. (2018). Early maladaptive schemas in depression and somatization disorder. *Journal of affective disorders*, 235, 82-89.
- Dobson, K. S. (Ed.). (2010). *Handbook of Cognitive-Behavioral Therapies*. New York: Guilford Press.
- Ehsan, H. B., & Bahramizadeh, H. (2011). Early maladaptive schemas and agreeableness in personality five factor model. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 547-551.
- Fischer, T. D., Smout, M. F., & Delfabbro, P. H. (2016). The relationship between psychological flexibility, early maladaptive schemas, perceived parenting and psychopathology. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 5(3), 169-177.
- Flink, N., Honkalampi, K., Lehto, S. M., Leppänen, V., Viinamäki, H., & Lindeman, S. (2018). Comparison of early maladaptive schemas between borderline personality disorder and chronic depression. *Clinical psychology & psychotherapy*, 25(4), 532-539.
- Güner, O. (2013). 10-16 Yaş Çocuk ve Ergenler için Erken Dönem Uyumsuz Şema Ölçekler Takımının (ÇEŞÖT) geçerlik, güvenilirlik ve norm çalışması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Haris, A.E. & Curtin, L. (2002) Parental perceptions, early maladaptive schemas, and depressive symptoms in young adults. *Cognit Ther Res*, 26:405-416
- Hartt, J., & Waller, G. (2002). Child abuse, dissociation, and core beliefs in bulimic disorders. *Child Abuse & Neglect*, 26(9), 923-938.
- İnanç, B. Y., & Yerlikaya, E. E. (2017). *Kişilik kuramları*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Jalali, M., & Hosseini, H. (2017). The relationship between marital conflicts and early maladaptive schemas with psychological wellbeing among couples in Tehran. *South Journal of Educational Psychology and Counseling*, 4, 1, 53-54.
- Jovev, M., & Jackson, H. J. (2004). Early maladaptive schemas in personality disordered individuals. *Journal of Personality Disorders*, 18, 467-478
- Kagan, J., Reznick, J. S. & Snidman, N. (1988). Biological bases of childhood shyness. *Science*, 240, 167-171.
- Kapçı, E. G. Ve Hamamcı, Z. (2010). Aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki: Erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolü. *Klinik Psikiyatri*, 13(3), 127-136.
- Kendler, K. S., & Myers, J. (2010). The genetic and environmental relationship between major depression and the five-factor model of personality. *Psychological medicine*, 40(5), 801-806.
- Konukçu, H.B., Akkoyunlu, S. ve Türkçapar, M.H. (2013). Early maladaptive schemas in depressed women and its relationship with depression. *Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research*, 2(2), 98-105.

- Lapsekili, N. ve Ak, M. (2012). Early maladaptive schemas related to unipolar and bipolar depression: similarities and differences. *Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research*, 1(3), 145-151.
- Lucas, R. E., Diener, E., Grob, A., Suh, E. M., & Shao, L. (2000). Cross-cultural evidence for the fundamental features of extraversion. *Journal of personality and social psychology*, 79(3), 452.
- McCrae R.R. & Costa, P.T. (2006). *Personality in Adulthood*. New York: The Guilford Press.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of personality and social psychology*, 52(1), 81.
- Muris, P. (2006). Maladaptive schemas in non-clinical adolescents: Relations to perceived parental rearing behaviours, big five personality factors and psychopathological symptoms. *Clinical Psychology & Psychotherapy: An International Journal of Theory & Practice*, 13(6), 405-413.
- Nilsson, K. K., Nielsen Straarup, K., & Halvorsen, M. (2015). Early maladaptive schemas: A comparison between bipolar disorder and major depressive disorder. *Clinical psychology & psychotherapy*, 22(5), 387-391.
- Özbaş, A. A., Sayın, A. ve Coşar, B. (2012). Üniversite sınavına hazırlanan öğrencilerde sınav öncesi anksiyete düzeyi ile erken dönem uyumsuz şema ilişkilerinin incelenmesi. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 81-89.
- Pinto-Gouveia, J., Castilho, P., Galhardo, A., & Cunha, M. (2006). Early maladaptive schemas and social phobia. *Cognitive Therapy and Research*, 30(5), 571-584.
- Reeves, M., & Taylor, J. (2007). Specific relationships between core beliefs and personality disorder symptoms in a non-clinical sample. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 14, 96-104
- Renner, F., Lobbestael, J., Peeters, F., Arntz, A., & Huibers, M. (2012). Early maladaptive schemas in depressed patients: Stability and relation with depressive symptoms over the course of treatment. *Journal of affective disorders*, 136(3), 581-590.
- Rhein, D. & Sukawatana, P. (2015). Thai university student schemas and anxiety symptomatology. *International Education Studies*, 8(7), 108-126.
- Saariaho, A. S., Saariaho, T. H., Mattila, A. K., Karukivi, M., & Joukamaa, M. I. (2015). Alexithymia and Early Maladaptive Schemas in chronic pain patients. *Scandinavian journal of psychology*, 56(4), 428-437.
- Sava, F. A. (2009). Maladaptive schemas, irrational beliefs, and their relationship with the Five-Factor Personality model. *Journal of Cognitive & Behavioral Psychotherapies*, 9(2).
- Thimm, J. C. (2010). Personality and early maladaptive schemas: A five-factor model perspective. *Journal of behavior therapy and experimental psychiatry*, 41(4), 373-380.
- Thoms, P., Moore, K.S. & Scott, K. (1996). The Relationship Between SelfEfficacy for Participating in Self-Managed Work Groups and the Big Five Personality Dimensions. *Journal of Organizational Behavior*. 17, 349-362
- van Vlierberghe, L. & Braet, C. (2007). Dysfunctional schemas and psychopathology in referred obese adolescents. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 14, 342-351
- Yalçın, S. B., Ak, M., Kavaklı, M. ve Kesici, Ş. (2018). Mutluluğun önündeki engel: Erken dönem uyumsuz şemalar. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi* 7(1), 7-13.
- Young, J.E., (1990) *Cognitive Therapy for Personality Disorders: A Schema Focused Approach*. Sarasota, Professional Resource Press.
- Young, J.E., Klosko, J.S., & Weishaar, E.M., (2009). *Şema Terapi (Çev. TV Soylu)*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Zadahmad, M. & Torkan, H. (2016). Investigation of the multiple relationships between early maladaptive schemas and coping styles with anxiety. *International Journal of Educational and Psychological Researches*, 2(1), 49-53

Makale Türü: Araştırma makalesi

MAADAY-KARA DESTANINDA “AL (KIZIL/KIRMIZI), SARI, GÖK (MAVİ) VE BOZ” RENKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Özlem ŞAHİN¹

Öz

Halk edebiyatı ürünlerinden destanlar, efsaneler, masallar, halk hikâyeleri gibi anlatı türleri toplumun ortak kültürel kodlarını taşımaları ve ortak belleği olmaları sebebiyle son derece önemlidirler. Renkler ve bu renklere yüklenen anlamlar da toplumların kültürel kodlarından. Hayatımızın her alanında karşımıza çıkan ve bizleri çepeçevre saran renklerin pek çok anlamı vardır. Bu renkler pek çok şeyi simgeler. Bu çalışmanın amacı Altay-Türk destanlarından Maaday-Kara Destanı'nda geçen “al (kızıl/kırmızı), sarı, gök (mavi) ve boz” renklerinin anlamlarını ve kullanım amaçlarını belirlemektir. Bu amaçla çalışmada Selahaddin Beki'nin “Altay-Türk Destanı Maaday-Kara (Metin-İnceleme)” adlı doktora tezindeki metin kaynak alınmış ve renkler bu metin üzerinde taranmıştır. Sonuç olarak ele alınan destanda kızıl/al (kırmızı), sarı, gök (mavi) ve boz renklerinin yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu renklerin her birinin bir anlamı vardır. Destandaki renklerin simgelediği anlamlar eski Türk inanç sistemi ile örtüşmektedir.

Anahtar Sözcükler: Maaday-Kara Destanı, “Al (kırmızı), Sarı, Gök (Mavi) ve Boz” Renkleri, Renklerin Anlam Değerleri.

AN RESEARCH ON THE COLORS OF "AL (RED / RED), YELLOW, SKY (BLUE) AND BOZ" IN THE MAADAY-KARA EPIC

Abstract

Narrative types such as epics, legends, tales, folk tales, which are among the products of folk literature, are extremely important because they carry common cultural codes and common memory of the society. Colors and the meanings attributed to these colors are also among the cultural codes of societies. The colors that appear in all areas of our lives and surround us all around have many meanings and these colors symbolize many things. The aim of this study is to determine the meaning and usage purposes of the colors "red (red / red), yellow, sky (blue) and gray" in the Maaday-Kara Epic from the Altai-Turkish epics. For this purpose, the text in the doctoral dissertation "Altay-Turkish Epic Maaday-Kara (Text-Analysis)" of "Selahaddin Beki" was taken as a source and the colors were scanned on this text. As a result, it was determined that the colors of the epic red / red (red), yellow, sky (blue) and gray are widely used in the epic discussed. Each of these colors has a meaning. The meanings symbolized by the colors in the epic overlap with the old Turkish belief system.

KeyWords: Maaday-Kara Epic, "Red (Red), Yellow, Sky (Blue) and Gray" Colors, Meaning Values of Colors.

1. Giriş

Türkçeye “renk” olarak geçmiş olan Farsça “reng” sözcüğü: “Renk, boya, fayda, nasip, kuvvet, tarz, hile, güzellik, sağlık, kan, az sermaye, kumar, benek, şaşı, leke ve hava” (Kantar, 2011: 781) anlamlarına gelir. “Cisimler tarafından yansıtılan ışığın gözde oluşturduğu duyum” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1973) olarak tanımlanan “renk”, hayatımızın her alanında bizleri kuşatır ve her rengin bir anlamı vardır. Renkler kullanıldığı yere göre de anlamlar kazanabilir. Renklerin

¹ Dr., Ankara, ozsahin_8@hotmail.com, orcid: 0000-00030611-9910

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Şahin, Ö., (2020), Maaday-Kara Destanında “Al (Kızıl/Kırmızı), Sarı, Gök (Mavi) ve Boz” Renkleri Üzerine Bir İnceleme, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 329-341.

anlamları ve simgeledikleri kavramlar farklılıklar arz edebilmektedir çünkü toplumların farklı deneyimleri sonucunda renk algısında da farklılıklar ortaya çıkmıştır. Her kültürün günlük hayatına, ayinlerine, törenlerine, yas ve kutlamalarına, bayraklarına, giyim kuşamına ve pek çok kültürel alanına renkler ve anlamları yansır. Türk kültüründe de renkler millî, manevî, dinî pek çok anlam içerir.

Türklerin renk sembolizmi ve renklerin ifade ettiği anlamlar, kozmik tasavvurlara dayanır. Türklerin kozmolojik sisteminde dünya, dört ana yöne bölünür ve dört renkle ifade edilir. Bu sisteme göre merkezin rengi sarı, batının ak, doğunun gök, güneyin kızıl, kuzeyin rengi ise karadır (Gabain, 1968: 107-108). Göktürklerde de benzer bir şekilde kuzey, kara; güney, kızıl; doğu, gök ve batı, ak olarak nitelendirilmiştir (Nerimanoğlu, 1996: 72). Hun Devleti'nde kuzey cephesine "kara atlılar" batı cephesine "beyaz atlılar" güney cephesine "kızıl atlılar" doğu cephesine "boz atlılar" gönderilir (Caferoğlu, 1953: 202). Osmanlıda da Boğdan'ın kuzeyine Kara Boğdan denir. Bugün hâlâ kullanılan Akdeniz, Karadeniz gibi deniz isimlerinin de yönlere atfedilen renk isimleri ile ilintili olduğu bilinmektedir (Kafalı, 1996: 49). Yön ve renk adlarındaki bağlantıda olduğu gibi kıyafetlerde kullanılan renkler de çeşitli anlamlar ifade etmiştir. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudiler mavi, Müslümanlar sarı, Ermeniler ise kırmızı ayakkabı giyer (Saydam, 1999: 194-198).

Bayraklar üzerindeki renkler de millî kültürdeki renk kavramı ile doğrudan ilgilidir. Şamanizm inancına sahip olan Türkler, Şaman törenlerinde "ak, gök ve kızıl" renkte üç bayrak ya da tuğ kullanır. (Ögel, 1991: 429). Yıldırım Beyazıd'dan itibaren Osmanlıda, "Ak Alem" (beyaz sancak) başta olmak üzere "yeşil, kırmızı, sarı" renkte bayrak ve sancaklar görülmekle birlikte çeşitli devlet armaları ve nişanlarda da bu renklerin kullanıldığı bilinmektedir. III. Selim ve II. Mahmut döneminde, kalelere çekilen Osmanlı bayrağı ay-yıldızlı al bayraktır (Genç, 1997: 22, 46-52). Osmanlıda saltanat sancağı sayısı dörttür ancak 16. yüzyılda "bir beyaz, bir kırmızı, bir yeşil, iki yeşil-kırmızı, bir sarı-kırmızı" olmak üzere altıya çıkar. Padişah sancağı (II Mehmet, I. Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman dönemlerinde) "ak"tır. I. Abdülhamit döneminde ise kırmızı atlas zemin üzerine etrafı beyaz kılaptanla işlenmiş bir sancak bulunur. 19. yüzyılın ilk yarısında, üzerinde hilal ve yıldız işareti bulunan kırmızı sancak Osmanlı bayrağı olarak kullanılmıştır (Köprülü, 1992: 253). Kılık kıyafet, yön, bayrak gibi daha pek çok alanda renkler bir anlam ifade etmiş ve simgeleşmiştir. Türklerin geçmişten günümüze en çok kullandığı renkler arasında "kırmızı, yeşil, sarı" renkleri öne çıkmaktadır.

Çok eski dönemlerden itibaren milletlerin hayatında çok önemli yer tutan ve pek çok kültürel unsurun simgesi olan renkler kültürün önemli parçaları olan destanlarda da çeşitli anlamlar içerecek şekilde kullanılmıştır. Altay destanlarından olan Maaday Kara Destanı'nda da renkler önemli yer tutar. Bu çalışmada Maaday-Kara Destanı'nda "al (kızıl/kırmızı), sarı, gök (mavi) ve boz" renklerinin kullanıldığı yerler ve anlam içerikleri tespit edilmeye ve kültürel kodları çözülmeye çalışılmıştır.

2. Maaday Kara Destanında Renkler

Türk halk edebiyatında önemli bir yer tutan ve Altay-Türk destanlarından olan Maaday Kara Destanı'nda renklerin kullanımı ve anlamları; al (Kızıl/Kırmızı), sarı, gök, (mavi) ve boz renkleri çerçevesinde incelenmiştir.

2.1. Al (Kızıl/Kırmızı)

Kırmızı, Türklerde "kızıl" sözcüğü ile ifade edilmiştir. "Kırmızı" ya da "kızıl", dünya mitolojilerinde güneşin ve savaş tanrılarının rengi olarak geçer. Ateşi, hükümdarlığı, aşkı, hazzı, arzuyu ifade eder. Kırmızı rengin bu anlamları Türk kültüründeki anlamlarıyla da örtüşür. Her zaman güç, şiddet, iktidar simgesi olan kırmızı, eski Türk kozmolojisine bağlı renk tasavvurunda güneyin (yaşanılan-anavatanın güneyinin) simgesidir (Ögel, 1991: 401).

Osmanlıcada ve günümüzde bazı Asya Türk topluluklarının şivelerinde “kızıl”, “altın” anlamında kullanılır (Tekin, 1995: 259). “Altın” ve “kızıl” renk arasındaki ilişki Türk mitolojisindeki “kızıl elma” tasavvurunda da vardır. “Kızıl elma” veya “altın küre” Türklerin dünya hâkimiyeti idealinin simgesidir. Bu bağlamda kızıl elma ya da altın küre, hükümdar simgeçiliğinde de kendini gösterir (Çoruhlu, 2011: 212). Öyle ki Osmanlı hükümdarlarının ellerinde altın küre/kızıl elma tutan portrelerinin yapılmasına yol açmıştır (Mahir, 1997: 383-388).

Kırmızı, özellikle Türklerin rengi olarak bilinir. Göktürk Devleti’nde al, hakanlık simgesi olmuştur. Cengiz Han’ın da al bir kaftanı vardır ve kızının adı da Al Altun’dur (Ögel, 1991: 401). Selçuklu hükümdarlarının bayrakları, tuğları, saltanat şemsiyeleri, otağları, çizimleri kırmızıdır. Karahanlılarda da aynı durum görülür. Eski tarihlerden bugüne halı işlemelerinde, otağlarda kırmızı ve sarı rengi çokça görürüz. Özellikle kırmızı, Türk halkının çok sevdiği renklerdenidir (Koca, 2002: 55). Dede Korkut Hikâyeleri’nde Müslüman kızların kırmızı ve siyah, kâfir kızların ise sarı giydikleri görülür. “Türkün gözü aldadır.” sözü bu anlamda çok manidardır. Al (kırmızı) Türkler için kutsal kabul edilen bir renktir. Oğuz Türkmen boyları başlarına kırmızı “börk” adı verilen bir şapka takarlar. Tek Tanrı, Gök Tanrı inancına bağlı olarak bu şapkanın tepe kısımlarının rengi kırmızıdır. Dede Korkut Hikâyeleri’nde gerdek elbisesinin, gerdek ve hakan otağının, gelinin duvağının da al (kırmızı) olduğu görülür. Türkmenler, gökyüzünü tutan al renginin simgesi olarak kızıl keçeden yapılmış külâh ya da başörtüsünü başlarına takarlardı (Ögel, 1991: 406- 420).

Alplerin fiziksel özellikleri diğer insanlardan farklıdır. Manas’ın sağ avucunun içinde koyun ciğeri kadar kırmızı bir kan pıhtısı bulunur. Cengiz Han’ın sağ elinde, aşık kemiği kadar bir parça kırmızı kan vardır (Köksal, 2002: 585). Kan; gücün, iktidarın, egemenliğin, hâkimiyetin ve devlet kurmanın sembolüdür (Bayat 1993: 14). Maaday Kara Destanı’nda da Maaday Kara’nın oğlu Kögüdey Mergen olağanüstü fiziksel özellikler gösterir: Kögüdey-Mergen’in iki kürek kemiği arasında beş parmak büyüklüğünde kara bir ben vardır.

Maaday Kara Destanı “*Alpın yüzü kızıl yangın (gibi)*” ifadesi ile başlar ve destanın ilerleyen bölümlerinde pek çok kez “kızıl yüz” ifadesi görülür. Destan kahramanının öfkeli yüzü, düşman üzerine gittiği seferlerde tekrarlanan bir kalıp haline gelir.

“Alpın yüzü **kızıl** yangın” (Beki, 2001: 261,1. Mısra)

“Yüzü **kızıl** maral otu gibi

İşte böyledir benim bahadırım” (Beki 2001: 273, 362. Mısra)

Destanda kızıl yüz, düşmanın yani Kara Kula Kağan’ın ne kadar öfkeli olduğunun ifadesi olarak da kullanılmıştır:

“Alp’in yüzü **kızıl** yangın gibi

Uzaktan parlıyordu

Yetmiş dağı aşmış gelmiş

Yolu yarılmış

Olarak düşman geliyordu” (Beki, 2001: 280, 570. Mısra)

“Kızıl” sözcüğü, yüz tasvirlerinde çoğu yerde güzellik ifadesi olarak kullanılır:

“Altın-Targa adlı hanımı

Ocağın başına oturup

Ay gibi yüzü aydan parlak altına benziyordu

Güneş gibi yüzü

Güneşten parlak gümüşe benziyordu.

Kara kadife kaşlı

Yanakları **kızıl** maral otu gibi

Anlı-şanlı bahadırın

Kendi evinde yaşıyordu.” (Beki, 2001: 267, 179.Mısra)

Altay anlatılarında, efsanelerinde gözleri kanlı, ateşli çocukların Tanrı tarafından gönderildiği inancını görürüz. Kan; aynı zamanda gücün, iktidarın, egemenliğin, hâkimiyetin ve devlet kurmanın sembolüdür (Bayat 1993: 14). Altay destanları gibi Sibiryada destanlarında da bu motife (ateş gözlü, göğsünde alev yanan çocuk) rastlanmaktadır. Anadolu coğrafyasında çok eskilerden beri kullanılagelen “gözü kanlı” yani “korkusuz, cesur, yılmaz kimse” anlamındaki deyimle bağlantısı manidardır (Sertkaya, 1992: 15). Kara Kula Kağan, Kögüdey Mergen de kızıl gözlü olarak nitelendirilir.

“Hörgüşlü develerim

Korkunç dostlarım

Onun **kızıl** gözünü oyacak.” (Beki, 2001: 308, 1440. Mısra)

Kişilerin öfkeli yüzlerinin tasviri dışında kızıl renk birkaç yerde hayvanlar, özellikle de atlar için kullanılmıştır. Kızıl at, değerli bir attır ve beylerin, yiğitlerin bindiği atlardandır. Destan kahramanın vefalı atı da şöyle anlatılmıştır:

“Karış-Kulak denilen kara **kızıl** değerli at

Yedi dağın eteğinde

Mavi (kök) nehrin kenarında

Yedi boğumlu demir kavağın altında

Güneşten korunarak durur.”(Beki, 2001: 265, 122. Mısra)

“**Al** at, kırmızı renkli aygır

Yetmiş aygırlı yilkının tam ortasında

Al atların yilkısında,

Çak şeken **kırmızı** renkli aygırın malında” (Beki, 2001:287, 800. Mısra)

Tabiat unsurları için kullanıldığı görülür. Maaday Kara'nın memleketi Altay tarif edilirken “ kızıl tayga” denerek dağ, kızıl tasvir edilmiştir:

“Tatlı dili oymağı

Çoban yıldızı gözlü oymağı

Gün ışığını kapatan,

Kızıl (küren) taygayı bürüyüp

Uğuldayıp durdu.” (Beki, 2001: 261, 7. Mısra)

Maaday Kara anlatılırken de orman kızıl tasvir edilmiş ve ormana “anam” dediği belirtilmiştir. Burada, ağaç kültürünün izlerini de görmekteyiz.

“ Ay'ın altında yay gibi uzanan

Ala dağa 'atam' diyen

Güneş altında uzanan

Kızıl ormana ‘anam’ diyen” (Beki, 2001: 262,36. Mısra)

Destan metninde kırmızı renk “kızıl” ve “al” sözcükleri ile ifade edilmiştir, Sadece bir yerde “kırmızı” sözcüğü geçmektedir. Beden tasvirlerinde yüzün kızılılığı ya öfke ya da güzellik ifadesi olarak kullanılırken gözler için de aynı şey geçerlidir. Kızıl göz ayrıca alpliğin ve gözü karalığın ifadesi olarak da kullanılır. Kızıl at, iyi cins, kaliteli atı ifade eder. Tabiat unsurlarında ise yüce ve ulu kabul edilen dağlar kızıl ile nitelendirilmiştir. Tüm bunlardan yola çıkıldığında kızıl rengin destanda olumlu anlamlarda kullanıldığı görülür.

2.2. Sarı

Sarı, pek çok kültürde ve mitolojide genel olarak güneşe ait bir unsurdur. Açık sarı ve altın sarısı olumluluğu işaret eder. Koyu sarı ise olumsuz anlamlar barındırır. Hırs, kıskançlık, haset, tamah, vefasızlık, ihanet, imansızlık gibi kavramlara karşılık gelir. Sarı veya sarı-siyah bayrak, karantınayı ve ayrılığı simgeler (Cooper,1992: 42).

Sarı renk de tıpkı kara gibi Orhon Yazıtları’nda kullanılmaktadır. Sarı, Türkçede genellikle güneşin, altının vb. rengi olarak olumlu anlamlarda kullanılmıştır. Sarı ayrıca yaşanan yeri, dünyanın merkezini ifade eder. Dahası anavatanın da sembolüdür. Şamanizm’den kaynaklanan anlamlarının da olduğu görülür. Ülgen ile bağlantılı bir renktir. Ülgen’in sarayı altınla kaplıdır ve tahtı da altındandır. Ayrıca Ülgen’in tahtı devletin ve dünyanın merkezinde kabul edilir. Dünyanın merkezi bu nedenle sarı olarak kabul edilmiştir. Yine Şamanizm’de Sarı Albastı veya Sarı Albıs adında koruyucu bir ruhun da olduğu bilinir (Genç, 1997: 31).

Çağatay ve Türkiye Türkçesinde “sarığ agrıg” şekillerde kullanılır. Günümüzde sarılık hastalığı, kara sarı (yüz) gibi ifadeler dışında olumsuz anlamda kullanılmamaktadır (Bayraktar, 2006: 209-210).

Altay Türklerinin inancına göre Gök Tanrı’nın oğullarından birinin adı Sarı Han’dır (Ögel, 1998: 30). Maaday Kara Destanı’nda Kögüdey Mergen’in baştan aşağı altın bir göğüsle doğduğu anlatılır (Beki, 2001:280). Bu durum onun olağanüstü biri olduğunu simgeler.

Maaday-Kara Destanın’da pek çok kez “zehir” sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır. İki benzer zehirli kara kuzgun, iki zehirli sarı yılan, zehirli sarı ırmak, zehirli sarı deniz gibi. Bunlar yer altında ve kötülöklere ait unsurlar Kögüdey Mergen’in geçmesi gereken engeller Kara Kula Kağan’a yardımcı varlıklardır.

“Bundan sonra

Yetmiş dağı aştıklarında

Yetmiş vadiyi geçtiklerinde

Kara-dağ kalenin eteğinde

Zehirli **sarı** ırmağın kenarında.

Dört kulaklı, dört öröklü bir boz kısrak

Yılıktan ayrılıp geriye doğru koştu” (Beki, 2001: 300, 1195. Mısra)

“Birbirine eş iki zehirli **sarı** yilana

Seni yedirtmezsem kanını içirmezsem.” (Beki, 2001: 306, 1330. Mısra).

Kögüdey Mergen’in attığı, kaburgadan yapılmış yay ve ok yer altının zehirli sarı denizine düşer:

“Yerin yedi katından geçip

Yeri taşıyan zehirli **sarı** denize düştü (Beki, 2001: 2040. Mısra)

Kögüdey Mergen oyuna gelir ve yer altında Erlik'in sarayına gider. Ancak yolda gözüne her şey farklı görünmüştür. Gördüklerinden bazıları zehirli sarı çiçekler, yılanlardır. Zehir ve sarı sözcüğü destanda bir arada ve yaygın kullanılır.

“Neye binip geldiğini gör, dedi

Vadi dolusu konır at yılıksı diye

Kögüdey Mergen'in gördüğü

Zehirli **sarı** çekirgeler imiş

Ak renkli ak at diye

Bahadır delikanlının görmüş olduğu şey

Meğer çayır çekirgeleri imiş

Yorga at olarak gördüğü

Zehirli **sarı** yılanlar imiş (Beki, 2001: 436, 5275. Mısra)

Türklerde sarı, altın sarısı ile birlikte anılmış hatta altın sarısı Türklerin sarı rengi olarak ifade edilmiştir. Maaday Kara Destanı'nda kahramanların isimlerinde bile sarı ve altın sözcükleri görülür: Altın Küskü, Altın Targa, Altın Bize gibi. Hayat Ağacı'nın yaprakları altın olarak tasvir edilmiştir. Kahramanların atının dizginleri de altın sarıdır. Altay ilinin tasvirinde de sarı renk görülür. Kara Kula'nın canları altın bir kutu içinde bir maralın karnında durur. Kahramanların kıyafetlerinin tasvirlerinde altın işlemelerden bahsedilir. Kögüdey Mergen'in göğsü baştan aşağı altın tasvir edilir. Kögüdey Mergen ayrıca altın bir beşikte yatar.

“Sırtı silme gümüştür.

Göğsü silme **altın** (Beki, 2001: 318, 1745. Mısra)

“**Altın** beşikte belenmiş olan

Bahadır çocuk yok olmuştur (Beki, 2001: 319, 1785. Mısra)

Hayat Ağacı tasvirlerinde de altın ve sarı renge rastlanır:

“Yetmiş nehrin birleştiği yerde

Yedi büyük dağ kalenin arasındaki vadide

Yüz dallı ölümsüz kavak

Ay ve güneğin ışıkları altında

Altın gibi parlayarak duruyor.

Aya doğru eğilmiş bu yanından

Altın yapraklar dökülen

Güneşe doğru eğilmiş bu yanından

Gümüş yapraklar dökülen” (Beki, 2001: 262, 45. Mısra)

Hayat ağacındaki guguk kuşları da altından tasvir edilir. Bu kuşlar kimin ne zaman öleceğini, ne kadar yaşayacağını bilirler:

“Yedi boğumlu bu kavağın tepesinde (hayat ağacı)

İki benzer at başınca **altın** guguk

Gece gündüz karşılıklı öterek
 Burada oturlardı.” (Beki, 2001: 263, 68. Mısra)
 “Beden tasvirlerinde de altın ve sarı renk görülür:
 Altın-Targa adlı hanımı
 Ocağın başına oturup
 Ay gibi yüzü aydan parlak **altına** benziyordu
 Güneç gibi yüzü
 Güneşten parlak gümüşe benziyordu.
 Kara kadife kaşlı
 Yanakları kızıl maral otu gibi
 Anlı-şanlı bahadırın
 Kendi evinde yaşıyordu.” (Beki, 2001: 267, 179. Mısra)

Maaday Kara’da sarı renk, genellikle olumsuz anlamlarıyla birlikte kullanılmıştır. Metne bakıldığında sarının pek çok yerde zehir ile birlikte anıldığı görülür. Bunun dışında altın sarısı; kıyafetlerde, atların eyerlerinde, çadırların süslemelerinde ve beden tasvirlerinde kullanılmıştır. Olumsuz anlamının yanında güzelliği, gücü, otoriteyi temsil etmesi bakımından olumlu anlamlara da sahiptir.

2.3. Gök (Mavi)

Mavi olumlu ve olumsuz anlamlar yüklenen renklerdenidir. Mavi renk günümüzde özgürlüğün ve sonsuzluğun rengidir. Uçsuz bucaksız denizler, gökyüzü mavi renktir. Bunlar insanda sonsuzluk ve özgürlük hissi uyandırır. Bununla birlikte geçmişten bugüne mavi göz “kem göz” olarak da nitelenmiştir.

Mavi; mitoloji “kut, ıduk ve tabu” kelimeleri ile bağdaştırılır. “Kut” sözcüğü devleti, devletin gücünü, iradesini, üstünlüğünü ifade eder. Ayrıca bu yetkilerin ve gücün Tanrı tarafından verildiğine inanılır. Dağlara, tepelere, göllere mavi/gök sıfatının verilmesinin de bu kut inancı ile ilgili olduğu düşünülür. “İduk” kelimesi adak anlamındadır “tabu” kelimesi ise kutsal addedilen bazı insan, hayvan, eşyaya dokunulmasının ve kullanılmasının yasak olduğuna bu yasakların çiğnenmesi durumunda zararlı olacağına dair dinî inancı ifade eder. Uluğ Türkistan’daki medrese hocalarının eğitim dönemi başında, öğrencileri tarafından üç kez havaya atılmaları veya zafer kazanan hükümdarların yukarı atılmalarının temelinde mavi rengin ve gökyüzünün kutlu olduğu inancı vardır. Yine cami, medrese, minare ve türbelere bu rengin verilmesi de aynı mantık temelinde açıklanabilir. Bu olgu Gök Tanrı inancından beri devam edegelir. Türk kültüründe, Kafkasya’da, Ortadoğu’da ve Balkanlar’da Allah’ın her zaman her yerde olduğu kabul edilmesine rağmen insanlar yine de ellerini göğe kaldırıp dua ederler. “Yukarıda Allah var.” sözü bu anlayışın bugün bile devam ettiğini gösterir. Bu düşünce şekli, ulu varlığın ulu yerde, ulu katta olduğu inancının temeli olan Gök Tanrı inancında da vardır (Kalafat, 1995: 30).

Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz Kağan’ın ilk eşi gökten mavi bir ışıkla iner, ağaç kovuğunda rastladığı ikinci eşinin gözleri ise “gökten daha gök” olarak tasvir edilir. Destanda “gök” kelimesi yüce mavi, boz, gök anlamına gelir ve özdeş isim olarak kullanılır. Bu nedenle, Oğuz Kağan’ın erkek evlatlarından birinin adı Gök’tür (Doğan, 2002: 309). Gök; bazı Türk lehçelerinde boz, çal (kır), bozumtul şeklinde geçer. Böri kelimesi gök rengini karşılayan bozun yerine kullanılır. Böri, Moğolca’da da gök rengi yerine kullanılır (Bayat, 1993; 53-54, 148).

“Gök” mavi, gökyüzünün de rengidir. Bu sebeple gökyüzüne dair ögelerin simgesi haline gelmiştir. “Gök sakallı, gök polad” (gök çelik/kılıç), “gök bidevi atlar, karalı görklü atlar” ifadeler Dede Korkut Hikâyeleri gibi ortaçağ Türk metinlerinde de görülür (Çoruhlu, 2011: 214).

“Gök” sözcüğü hem gökyüzünün rengini hem de adını karşılar. Eski Türk inancı “Gök Tanrı İnancı” olarak adlandırılır. Gök, Tanrı’nın bulunduğu yer olması sebebiyle de kutsal kabul edilir. Tanrının yüceliğinin ve ululuğunu simgeler (Hey’et, 1996: 55-61). Saygın ve ulu olduğunu belirtmek için bir varlığa “gök” sıfatının verildiği görülür. Oğuz Kağan’ın yüzü mavidir. Bu, Tanrının ululuğunun, yüceliğinin göstergesidir. Türk kültüründe mavinin Gök Tanrı, Gök Kurt, Gök Öküz, Gök Yüzlü Oğuz gibi pek çok örneğiyle karşılaşılır. Oğuz Kağan’ı kurtuluşa ulaştıran gök yeleli, gök tüylü bir erkek kurttur. Gök Kurt, Tanrı alameti olarak kabul edilir. Kurtarıcı ve koruyucu olarak askerlerin önünde yürür ve yol gösterir (Bayat, 1993: 42-52).

Maaday Kara Destanı’nda da mavi, betimlemelerde gökyüzünün ve denizin tasviri için kullanılır. İnsan vücudu ile ilgili tasvirlerde ise gözler mavi (gök) olarak geçer.

Maaday Kara, ümitsizliğe ve korkuya kapıldığı bir anda, mavi bir denizin kenarında ölmek istediğini söyler:

“Eğer şimdi öleceksem

Mavi (kök) denizin sahilinde öleyim, dedi” (Beki, 2001: 81, 594. Mısra)

Maaday Kara’nın yurdu yetmiş kollu mavi bir nehrin kıyısında kurulmuştur:

“Yetmiş kollu **kök (mavi)** nehri” (Beki, 2001:261, 15. Mısra)

“Çağlar çağlamaz **kök (mavi)** nehirlirli.” (Beki, 2001: 262, 33. Mısra)

“Yedi boğumlu bu kavağın tepesinde (hayat ağacı)

İki benzer at başınca altın guguk

Gece gündüz karşılıklı öterek

Burada otururlardı.

(Onların önlerinden) Altay’da

Beyaz çiçekler açardı.

Bunların yeryüzünde olmalarından

Mavi (kök) çiçekler açardı. (Beki, 2001: 263, 68. Mısra)

“Azar ile Kazar adındaki iki kara köpeğim

Yüksek sesle üre üre uzanmışlar

Yetmiş kollu **mavi (kök)** nehirden

Susuzluklarını giderirler”(Beki, 2001: 264, 102. Mısra)

“Karış-Kulak denilen kara kızıl değerli at

Yedi dağın eteğinde

Mavi (kök) nehrin kenarında

Yedi boğumlu demir kavağın altında

Güneşten korunarak durur.”(Beki, 2001:265, 122. Mısra)

Kahramanın atının tasvirinde de atın gökyüzündeki mavi-beyaz bulutları sağa sola savurduğu anlatılır:

“Dört toynaklı nallı
 Bütün sırtı-beli, tüyleri
 Altın gibi parlayan değerli at,
 İki benzer makas gibi kulaklarıyla
 Gökyüzündeki **acı-kögin (beyaz-mavi)** bulutları
 Oraya buraya savuruyor.
 Birbirine eş iki kara gözü
 Tutulmuş ay misali çevreyi gözlüyordu.” (Beki, 2001: 265, 136. Mısra)

Hayvanlar için pek çok yerde mavi (kök) kullanılır. Kara-Kula Kağan’ın elinden kurtulan boz kısarak, gök bir ineğe dönüşür ve gök bir buzağı doğurur. Altay ruhu da bu gök ineğin sütüyle Kögüdey Mergen’i çocukken besler. Bu gök buzağı daha sonra şekil değiştirerek koyu kırmızı bir ata döner ve Kögüdey Mergen’in atı olur.

Yukarıda da belirtildiği gibi mavi renk Gök Tanrı inancı nedeniyle kutsal kabul edilir. Türklerin kurtuluşunu sağlayan gök bir kurttur. Gök, kutsal olanın adıdır. Şamanizm’de Ülgen gök bir çiçekten insanı yaratır. Dolayısıyla Şamanizm’de de kutsal sayılan bir renktir:

“Dört kulaklı dört örüklü boz kısarak
 Dört kulaklı dört boynuzlu
 Dört yaşında **gök** bir ineğe döndü”
 “Güzel gözlü **kök** ineğim
 Kaya çıkıntısının altında
 Girip bir erkek yavru buzağıladı
Gök ineğin buzağısı
 Dört kulaklı, dört boynuzlu
 Erkek **gök** bir buzağı idi” (Beki, 2001: 316, 1690. Mısra)

Beden tasvirlerinde gözler bazen gök (mavi) ile tasvir edilir. Maaday Kara’nın gözleri için “İki gözü **mavi (kök)** yıldızlar gibi (Beki, 2001: 265, 257. Mısra) ifadesi kullanılır.

Ögel’e göre (1998: 12) yeşil, Türkçede gök kelimesi ile eş anlamlı olarak ifade edilir. Günümüzde de gök rengi bazen yeşil bazen maviyi karşılar. Türk kültüründe de gök, aynı zamanda yeşilin karşılığı olarak kullanılır. Orhun Kitabeleri’nde Gök-Irmak adlarında “gök” sözcüğü “yeşil” anlamında kullanılmıştır. Gök Tanrı inancında gök, mavi rengi ifade etse de pek çok yerde yeşilin karşılığı olarak da kullanılmıştır (Kafalı, 1996: 52).

Türk kültüründe Gök (mavi) renk gökyüzü ile yeşil ise doğa ile ilişkilendirilir. Mavi gökyüzünü, yeşil ise ağaç, orman ve bitkileri akla getirir. Mavi ve yeşil kavramları tıpkı gök ve yer gibi birbirlerini tamamlar ve çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılırlar. İslamiyet’ten sonra gökyüzünü simgeleyen kubbeler mavi ve yeşil renklerin karışımı olan firuze renginde yapılmıştır (Çoruhlu, 2011: 217). Bu renk Osmanlı sancak rengi olarak da kullanılmıştır. Göktürklerde de bayrak rengi olarak yeşil, mavi ve turkuaz karışımı görülür (İnan, 1987: 499).

“Gök/kök” sözcüğü, tabiat tasvirlerinde bazen yeşil için kullanılmıştır. Destanda gök yani mavi sözcüğünün yeşil anlamında kullanıldığına dair örnekler vardır:

“Azı dişli Kara-Kaltar

Ön ayaklarıyla eşinerek

Arka ayaklarıyla coşarak

Gök (yeşil) otları ezmeden

Güzel rahvan yürüyüşüyle gidiyordu” (Beki, 2001: 274, 397. Mısra)

“**Kök (yeşil)** çimenlikten sıçrayıp kalktı ve silkindi” (Beki, 2001:307, 1390. Mısra)

Maaday Kara destanında “yaşıl” ya da “yeşil” sözcüğüne rastlanmamıştır. Yeşili ifade etmek için “kök” yani “mavi” sözcüğü kullanılmıştır. Bu nedenle burada yeşil sözcüğüne örnek verilememektedir.

Görülmektedir ki kök (mavi) renk, destanda gökyüzü ile ilgili unsurların tasvirinde, beden tasvirlerinde ama daha çok tabiat tasvirlerinde kullanılmıştır. Kutsal ve yüce olan şeyler kök ile sıfatlandırılmıştır. Kök (mavi), doğa tasvirlerinde yeşil renk yerine de kullanılmıştır.

2.4. Boz/Kır

Türk mitolojisinde boz renk ayrı bir öneme sahiptir. Bozkurt Destanı’nda, yok olma ile karşı karşıya kalan Gök-Türklerde “bozkurt” “anne kurt” olarak vazife alır (Banarlı, 1971: 24). Oğuz Kağan, ülkesini oğullarına bölüştürür. Bir kurultay toplar ve bu kurultayda sağ yanına Bozoklar, sol yana Üçoklar oturur (Ögel, 1998: 127). Tacın ve tahtın varisi, Oğuzlarda Kağan’ın sağ yanına oturur. Bozoklar tahtın ve tacın varisidir. Tahtın varisi olan grubun adında “boz” vardır. Kısacası boz renk, Türklerde önemli ve kutsal sayılan bir renktir (Bayat, 1993: 164).

Maaday Kara Destanı’nda “boz/kır” renk en çok at tasvirlerinde kullanılmıştır. Gerek kuzey Türk destanlarında gerek Dede Korkut’tan bugüne kadar gelen destanlarda boz/kır at yaygın olarak kullanılır Bey Böyrek’in atının adı Benli Boz’dur (Ögel, 1991: 439-445). Kültigin’in boz bir ata bindiği bilinmektedir (Yılmaz, 2003: 128-129). Türk destanlarında en meşhur atların renklerine göre anıldığı görülür. Kazan Bey’in oğlu Boz Aygırlı Beyrek’tir. Manas’ın Ak Kula adındaki atı destanda yüz sayfa tasvir edilir ve bu atın adı Ak Boz/Buz olarak geçer. Bay Böyrek’in atının adı Deniz Kulu ve Boz Aygır’dır. Hz. Hızır’ın da Boz ve kır kanatlı bir atı vardır (İnan, 1987: 111, 182). Köroğlu’nun atı da kırdır (Boratav, 1931: 60).

Boz, kara ve beyaz rengin karışımıdır ve griye yakındır. Maaday Kara Destanı’nda bu renk daha çok atların rengine kullanılmıştır. Kara Kula Kağan koyu boz bir ata biner. Maaday Kara’nın yilkısındaki dört kulaklı boz bir kısrak ve açık boz renk bir tay doğurur. Bu tay, sürünün başına bela olur. Maaday Kara bu tayı öldürür ve bağırsaklarını çıkarır. Bağırsakların içini eşinin sütü ile doldurur. Daha sonra oğlunu dağa terk eder. Bu süt dolu bağırsağı bir kayın ağacına asarak oğlunun beslenmesini temin eder.

Kögüdey Mergen’in atı şöyle anlatılır:

“O **boz** kısrak

Gözle görülebilen çıplak çölde

Yere yattı ve ağnadı” (Beki, 2001: 308, 1444. Mısra)

Kögüdey Mergen doğduğunda sağ avucunda yedi köşeli boz bir taş tutar. Kara Kula’nın ucubelerinden yedi benzer domuz da boz renktedir. Başka bir yerde boz tavşanların varlığından da söz edilir. Kögüdey’in atı onu yeraltından kurtarmak için dört boz kanatlı kartala dönüşür. Hayat Ağacındaki guguk kuşları boz tasvir edilir:

“Kimlere kötü kader yazılmışsa

Onları boz (konır) guguklar üzüntüye salar” (Beki, 2001: 263, 68. Mısra)

Ayrıca gümüş sözcüğünün de boz renk için kullanıldığı görülür:

“Doksan köşeli muhteşem taş çadırın eşiğin önünde durdu

Dokuz köşeli **gümüş** at çakı vardır.” (2001: 266, 157. Mısra)

Hayat Ağacı'nın tasvirinde de gümüşe rastlanır:

“Güneşe doğru eğilmiş bu yanından

Gümüş yapraklar dökülen” (Beki, 2001: 262, 45. Mısra)

Beden tasvirlerinde de parlak bir yüz, gümüş rengiyle tasvir edilir:

“Altın-Targa adlı hanımı

Ocağın başına oturup

Ay gibi yüzü aydan parlak altına benziyordu

Güneç gibi yüzü

Güneşten parlak **gümüşe** benziyordu.

Kara kadife kaşlı

Yanakları kızıl maral otu gibi

Anlı-şanlı bahadırın

Kendi evinde yaşıyordu.” (Beki, 2001: 267, 179. Mısra)

3. Sonuç

Maaday-Kara Destanı'nda “kızıl, sarı boz ve gök” renklerinin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Destan metninde kırmızı ve kızıl renk “kızıl” ve “al” sözcükleri ile ifade edilmiştir. Beden tasvirlerinde yüzün kızıllığı ya öfke ya da güzellik ifadesi olarak kullanılır. Aynı durum gözler için de geçerlidir. Kızıl göz ayrıca “Alplığın” ve gözü karalığın ifadesidir.

Kızıl renk atlarda görülür. Kızıl at, iyi cins, kaliteli atı ifade eder. Yüce ve ulu kabul edilen dağlar kızıl ile nitelendirilmiştir. Tüm bunlardan yola çıkıldığında kızıl rengin destanda olumlu anlamlarda kullanıldığı söylenebilir.

Kök (mavi) renk, destanda gökyüzü ile ilgili unsurların tasvirinde, bazen beden tasvirlerinde ama daha çok tabiat tasvirlerinde kullanılmıştır. Kutsal ve yüce olan şeyler de kök ile sıfatlandırılmıştır. Maaday Kara destanında yaşıl” ya da “yeşil” sözcüğüne rastlanmamış yeşil yerine kök kullanılmıştır.

Türklerde sarı, altın sarısı ile birlikte anılmış, hatta altın sarısı Türklerin sarı rengi olarak ifade edilmiştir. Maaday Kara Destanı'nda da kahramanların isimlerinde sarı ve altın görülür: Altın Küskü, Altın Targa, Altın Bize olarak örneklenmiştir. Ayrıca Hayat Ağacı'nın yaprakları da altın olarak tasvir edildiği yerler vardır. Kahramanların atının dizginleri de altın sarısıdır. Altay ilinin tasvirinde de sarı renk görülür. Kara Kula'nın canları, altın bir kutu içinde bir maralın karnında durur. Kahramanların kıyafetlerinin tasvirlerinde de altın işlemlerden bahsedilir. Kögüdey Mergen'in göğsü baştan aşağı altın tasvir edilir. Kögüdey Mergen ayrıca altın bir beşikte yatar. Ülgen'in oturduğu taht, sarayının kapısının altından tasvir edildiği bilinen bir gerçektir.

Boz renk hayvanlar için, daha çok da atlar için kullanılmıştır. Eski dönemlerden bugüne destanlarda kahramanların bindikleri atlar boz ve kır olarak nitelendirilmiş, Maaday Kara destanında da durum aynen bu şekildedir.

Destanda kızıl/al (kırmızı), sarı ve gök (mavi) rengin yanında boz renk de yaygın olarak kullanılmıştır. Bu renklerin her birinin bir anlamı vardır. Destandaki renklerin simgelediği anlamlar eski Türk inanç sistemi ile örtüşmektedir.

Kaynakça

- Banarlı, N. Sami (1971), Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. 1, İstanbul: MEB Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (1993), Oğuz Epik En'nesi ve Oğuz Kağan Dastanı. Sabah: Azerbaycan Elimler Akademiyası.
- Beki, Selahaddin (2001), Altay Türk Destanı Maaday-Kara (Metin-İnceleme), Doktora Tezi, Atatürk Üni, Sosyal Bil. Enstitüsü, Erzurum.
- Boratav, Pertev Naili (1931), Köroğlu Destanı. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Caferoğlu, A. (1953), Türk Onomastiğinde At Kültü, TM, X.
- Cooper J. C. (1922), An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols, Londra.
- Çoruhlu, Yaşar (2011), Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Ankara: KabcıYayınları.
- Doğan, Ahmet (2002), Türkler İçinde, Hasan Celâl Güzel vd (Editörler), İslâmiyet'ten Önceki Türk İnançına Dair, C. 3. İstanbul: Yeni Türkiye Yay. ss. 305-319.
- Genç, Reşat (1997), Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gabain, Annemarievon (1968), Renklerin Sembolik Anlamları, DTCF Türkoloji Dergisi 1 (3), ss.107-113.
- Hey'et, Cevdet (1996), "Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri" Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara, 19-21 Mart 1996, Hzl. Sadık Tural-Elmas Kılıç, Akara: AKM Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (1987), Makaleler ve İncelemeler, C. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Koca, Salim (2002), Türkler, Hasan Celal Güzel vd. (Editörler), Eski Türklerde Bayram ve Festivaller, C. 3. Ankara: Yeni Türkiye Yay. ss.51-57.
- Köksal, Hasan (2002). Türkler, Hasan Celal Güzel vd. (Editörler), "Türk Destanlarında Bazı Ortak Motifler". C. 3. İstanbul: Yeni Türkiye Yay. ss. 584-596.
- Köprülü, Orhan F. (1992), Bayrak, İslam Ansiklopedisi. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. 247-254.
- Kafalı., Mustafa (1996). Türk Kültüründe Renkler, Nevruz ve Renkler, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara, 19-21 Mart 1996, Hzl. Sadık TuralElmas Kılış, AKM Yay. Ankara
- Kalafat, Yaşar (1995). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Kanar, Mehmet (2011), Farsça Türkçe Sözlük, İstanbul: Say Yayınları.
- Mahir, B. (1997), Elinde Altın Küre (Kızıl Elma) Tutan Osmanlı Sultanları Portreleri, Dördüncü UATTK Bildirileri 4-7 Kasım.
- Meskhidze, Maia (2006). Türkiye ve Kırgız Türkçelerinde Renk İsimleri İçeren Deyimler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Nerimanoğlu, Kâmil Veli (1996). "Türk Kültüründe Renkler". Nevruz ve Renkler. Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç. Ankara: AKM Yay. 63-73.
- Ögel, Bahaeddin (1991), Türk Kültür Tarihine Giriş.C. VI. Ankara: Kültür BakanlığıYay.
- Ögel, Bahaeddin (1995), Türk Mitolojisi. C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ögel, Bahaeddin (1998), Türk Mitolojisi. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.

- Saydam, Abdullah (1999), Osmanlı Medeniyeti Tarihi. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Sertkaya, Osman Fikri (1992), Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülâhazalar, TDAY. Belleten (1992): ss.9-27.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, (2011), Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Tekin, Talat (1995), Türkmence-Türkçe Sözlük, Ankara.
- Tutar, Hasan (2002). Tarihte ve Mitolojide Nevruz Türkler. Ed. Hasan Celâl Güzelvd. C. 3. İstanbul: Yeni Türkiye Yay. , ss. 611-621.
- Tümer, Günay (1992), Budizm, (DİA), VI, İstanbul
- Ulukan, Ayşe (2012). Dede Korkut Hikâyeleri ve Grimm Masallarında Kültür ve İnançlara Yerleşmiş Renkler ve Sayı Simgesiliği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakar Üni. Sosyal Bil. Enstitüsü, Sakarya.
- Yılmaz, Engin (2003), Dede Korkud Kitabı'nda Tasvir Dünyası, TDAY Belleten I, ss. 123 150.
- Ziyai, Alimcan (2007), Eski Türk (Hun) İnançlarına Göre Yılbaşı Kutlamaları, Kardeş Kalemler, 3 (1): 42-48.

Makale türü: Araştırma makalesi

BOLU GÖYNÜK'TE TÜRK DEVRİ MİMARİSİ

Şenay ÖZGÜR YILDIZ¹ Aliye ÖZSÜNER²

Öz

Batı Karadeniz'in güneybatısında Bolu iline bağlı Göynük, Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra kurulan beylikler arasında yer alan Umur Han Beylik' ine merkez olma özelliğinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk fethedilen yerleşim merkezlerinden biri olma ayrıcalığını da taşımaktadır. Tarihte Göynük'ü önemli bir ticaret merkezi haline getiren İpek Yolu'nun buradan geçtiği bilinmektedir. Yıllarca Roma, Bizans ve Anadolu Selçuklu Türkleri egemenliğinde kalan tarihi Helenistik döneme dayanan Göynük eşsiz coğrafyası, zengin kültürü ve küçük bir alanda toplanmış Türk Devri eserleriyle ferah bir kasaba izlenimi yaratmaktadır. Geleneksel dokusunu koruyabilen bu tarihi ilçe hem Erken Osmanlı Dönemi'nin eserlerine ev sahipliği yapmakta hem de Geç Osmanlı Dönemi'nin izlerini taşımaktadır. Göynük'te tescilli 6 cami, 3 türbe, 1 hamam, 3 çeşme, 1 hükümet konağı, 1 kule, ve envanter kaydı olmayan 1 çeşme olmak üzere toplam 16 adet Türk Devri yapısı bulunmaktadır. Çalışmamızda Göynük kent merkezindeki Türk Devri mimarisinin günümüze ulaşmış bu yapıları plan, malzeme ve süsleme özellikleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bolu, Göynük, Mimari, Cami, Türbe.

TURKISH PERIOD ARCHITECTURE IN BOLU GÖYNÜK

Abstract

Göynük, which is located in the province of Bolu in the southwest of the Western Black Sea, has the privilege of being one of the first conquered settlements by the Ottoman Empire as well as being a center for Umur Han Beylik, which was established after the collapse of the Anatolian Seljuk State. It is known that the Silk Road, which has made Göynük an important commercial center in history has passed through here. Göynük dating back to the Hellenistic period, has been ruled by Roman, Byzantium and Anatolian Seljuk Turks for years, creates a spacious town impression with its unique geography, rich culture and Turkish Period works collected in a small area. This historical province which has managed to preserve its traditional texture, not only hosts the works of the Early Ottoman Period, but also carries the traces of the Late Ottoman Period. There are a total of 16 Turkish Period structures in Göynük, including 6 registered mosques, 3 tombs, 1 bath 3 fountains, 1 government hall, 1 tower and 1 fountain without inventory record. In our study these structures of the Turkish Period architecture in the city center of Göynük, that have survived to the present day, was evaluated by considering their plan, material and decoration features.

Keywords: Bolu, Göynük, Architecture, Mosque, Tomb.

1. Giriş

Göynük ilçesinin adı kaynaklarda “Koinon Gallicanon” olarak geçmekte ve bunun bilinen ilk adı olduğu düşünülmektedir (Ramsay, 1960: 194; Erdem, 1996: 19, Emiroğlu, 1984: 182). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Göynük'ün Akşemseddin'in türbesinin burada bulunmasından dolayı “Türbeli” adıyla anıldığından ve Osmanlıların Göynük'ü ele geçirdikten sonra ilçe halkının çuval, at çulu ve torba yapımı ile uğraşmasından dolayı “Torbalı” adını kullandıklarından bahseder:

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., e-posta: senay.ozgur@deu.edu.tr, orcid: 0000-0001-9771-0516.

² Yüksek Lisans öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları A.B.D., ozsuneraliye@gmail.com, orcid: 0000-0001-8322-4875.

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Yıldız, Ş. Ö. ve Özsüner, A.. (2020), Bolu Göynük'te Türk Devri Mimarisi Turkish Period Architecture In Bolu Göynük, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 342-377.

“Bu kaleye Torbalı Göynük ve Torbalı Gülyük derler ama sahihi Türbelü Köylük’tür” (Çelebi, 1986: 737-738). İlçe, Bozoklu Osman Şakir’in Musavver İran Sefaretnamesinde (H.1225/M.1810) “Tübrölü, Tireli, Tirebolu”, İbn Battuta Seyahatnamesi’nde de “Keynük” adıyla anılmaktadır (Bilim, 2002: 275, 284; Battuta, 2004: 433).

Tarih boyunca Roma, Bizans ve Anadolu Selçuklu Türkleri egemenliğinde kalan Göynük, 13. yüzyıl sonlarında Osmanlı akınlarına maruz kalmaya başlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra kurulan Umur Han Beylik’inin merkezi olmuştur³. Göynük, Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk fethedilen topraklarından. Orhan Gazi’nin oğlu Rumeli Fatih Gazi Süleyman Paşa tarafından fethedilmiştir (1323) (Konukçu, 1998: 74). Gazi Süleyman Paşa buraya kendi adıyla anılan bir cami ve hamam⁴ yaptırmıştır (Uçar, 2009: 44-45,47,49).

Bolu’nun fethedilmesinden sonra Göynük, Osmanlı idaresinde Bolu’ya bağlı olarak bazı yönetsel değişiklikler geçirmiştir. Osmanlı Devleti idari teşkilatı Anadolu Eyaletine bağlı iken Bolu sancak merkezi Hüdavendigâr Livası, ilk yönetim şekli *mutasarrıflıktır* (Bayraktar, 2009:147). Sancak Beyliği 1692 yılında kaldırılınca 122 sene süren (1692-1811) *voyvodalık* ve *muhassalıklı* idare edilmiştir (Birgören, 2008a: 141). II. Mahmut’un emri ile voyvodalık kaldırılınca Bolu Sancağı ve Viranşehir Sancağı birleştirilerek Bolu-Viranşehir Sancakları ismi ile *II. Mutasarrıflık Devri* (1811-1864) başlamıştır (Konrapa, 1964: 124). 1864 yılında “Vilayet Nizamnamesi” ile eyalet yerine vilayet sistemine geçilmiştir⁵. Kastamonu vilayet merkezi olunca (1868) Bolu Sancağı Kastamonu’ya bağlanmış (Orhonlu, 1975: 14) 1910 yılına kadar mutasarrıflık idare şeklini Kastamonu’ya bağlı olarak sürdürmüştür (Sezen, 2017: 305). II. Meşrutiyet’in ilanı ile Kastamonu vilayetinden ayrılan Bolu Livası, müstakil sancak merkezi olmuştur. 10 Ekim 1923 Bolu’da Mutasarrıflık Dönemi sona ermiş (Konukçu, 2019: 1) Cumhuriyet’in ilanından sonra Bolu (1924) vilayet olmuştur (Sezen, 2017: 305).

Evliya Çelebi 17. yüzyılda Göynük’e seyahati sırasında 8 mahalle, 18 mihrap, 200 ev ve 20 sıbyan mektebinin varlığından bahsetmektedir⁶. Göynük ilçesinde mahallelerin bir mescit etrafında toplandığı görülmektedir. Mahallelerin bazılarının adı, etrafında toplandığı mescidin ya da o mescidi yaptıran kişinin adıyla anılmaktadır (Toprakeşenler, 1994: 35). Cuma ve Yenice dışındaki mahalleler camileriyle aynı adı taşımaktadır. Bugün ilçe merkezi adları Çeşme, Kepkebir, Hacı Apti, Cuma, Sofu Ali ve Yenice olan 6 mahalleden oluşmaktadır.

Erken ve Geç Osmanlı Dönemi eserleri ile bugün de Geleneksel dokusunu kısmen de olsa korumuş olan Göynük kent merkezinde tescilli 6 cami, 3 türbe, 1 hamam, 4 çeşme, 1 hükümet konağı, 1 kule ve envanter kaydı bulunmayan 1 çeşme olmak üzere toplam 16 adet Türk Devri yapısı bulunmaktadır. Çalışmamızda Türk Devri mimarisinin günümüze ulaşmış bu yapıları plan, malzeme ve süsleme özellikleri dikkate alınarak değerlendirilip, Türk-İslam Sanatı içerisindeki yeri ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.Camiler

1.1.Gazi Süleyman Paşa Camii

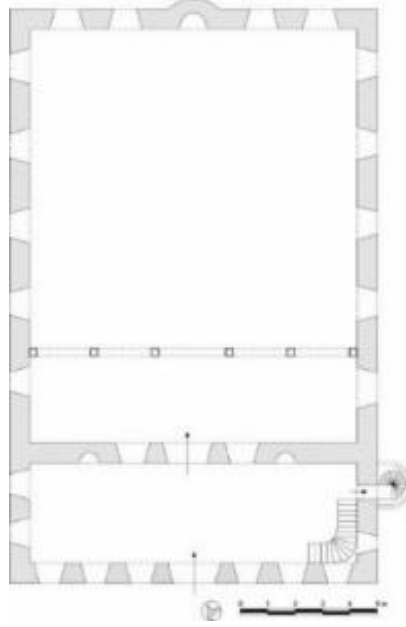
İlçenin merkezinde Cuma Mahallesi’nde yer alan yapı, 16,10 m x 25,00 m ölçülerinde dikdörtgen planlı bir harim ve harimin kuzeyinde kapalı bir son cemaat yerinden oluşmaktadır (Şek.1).

³Eserde Osmanlıların Göynük’ü ele geçirmek için ilk defa bir Türk beyliği ile çarpıştığından söz edilmektedir (Danişmend, 1955: 11).

⁴Bozoklu Osman Şakir Efendi Musavver İran Sefaretnamesi’nin tercümesinin ele alındığı eserde ayrıca Akşemseddin’in hamamla ilgili hikayesi anlatılmaktadır (Bilim, 2002: 275, 284).

⁵Bolu sancağı o dönemde Göynük, Gerede, Mudurnu vs. dahil 9 bölgeyi içine alan kaza adıyla anılmaktadır. II. Mutasarrıflık Dönemi “Ayanlar Devri” adı ile de bilinmektedir (Birgören, 2008a: 183; Örenç, 2006: 378).

⁶Ayrıca bir hamam, su değirmenleri ve 75 dükkânın varlığından bahsetmektedir (Erdem, 1996: 39).

Şek. 1

Son cemaat yerinin kuzeybatı köşesinde, batı duvarına bitişik silindirik gövdeli, tek şerefeli ve kesme taş malzeme ile inşa edilmiş minaresi yer almaktadır. Caminin dört cephesi kesme taştan akça geçmez örgü tekniği ile düzenlenmiştir. Dışta kiremitle kaplı dört yöne eğimli kırma çatıyla kapatılmış olan caminin harimi düz ahşap tavanla örtülüdür. Yapıyı doğu cephesinde yuvarlak kemerli üstte dört adet, altta yedi adet olmak üzere toplam on bir adet dikdörtgen pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Cephenin açıklıklarının kemerleri ve söveleri kesme taştandır (Res. 1).

Güney cephesinde dört adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli pencere açıklıklarının alınlıkları petek desenli alçı şebekelerle örtülmüştür. Açıklıkların kemerlerinin kilit taşları yapının taş örgüsü içinde belirginleştirilmiştir. Bu cephede mihrap nişinin dışarıya doğru yarım daire formunda bir çıkıntısı bulunmaktadır. Dışarıya taşkın mihrap çıkıntısı alaturka kiremitle örtülüdür (Res.2).

Res. 1

Res. 2

Batı cephesinde ise yuvarlak kemerli dokuz adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzey cephede bodrum katına girişi sağlayan zemin seviyesinde köşelere yakın basık kemerli niş içerisinde dikdörtgen şekilli iki küçük açıklık yer almaktadır. Aynı cephede açıklıkların hemen yanında yine zemin seviyesinde birer dikdörtgen şekilli havalandırma penceresi mevcuttur. Giriş açıklığının sağında ve solunda üçer adet, üstte yedi adet yuvarlak kemerli taş söveli toplam on beş adet pencere açıklığı yer almaktadır. Bu cephedeki pencere açıklıklarının çokluğu ve düzeni esere dıştan üç katlı izlenimi vermektedir (Res.3) .

Camiye giriş kuzey cephesinden, iki taraftan yedişer basamakla yükseltilmiş bir platform üzerinden sağlanmaktadır. Ahşap iki kanatlı bir açıklıktan son cemaat yerine girilmektedir. Harime girişi basık kemerli bir açıklıktır. Dikdörtgen planlı harimin kuzeyinde Bursa tipi kemerlerle bağlanmış altı adet ahşap desteğin taşıdığı kadınlar mahfili bulunur. Harimin güney duvarının ortasında yarım daire kesitli mihrap nişinin sağında ahşap bir minber, solunda ahşap bir vaaz kürsüsü yer alır. Caminin mihrap, minber, vaaz kürsüsü gibi unsurları ile kalemişi süslemeleri yeni yapılmıştır (Res.4).

Res. 3

Res. 4

Yapının bir inşa kitabesi mevcut değildir. Ancak caminin adı vakıf kayıtlarında Paşa'nın vakfı olarak geçmektedir (Ayverdi, 1966: 145) ve ilk caminin Orhan Gazi'nin oğlu "Süleyman Paşa tarafından H. 732/735" yılında yaptırıldığı bilinmektedir (Toprakeşenler, 1994: 32).

Süleyman Paşa tarafından inşa ettirilen ilk caminin tek kubbeli ve tek minareli bir yapı olduğundan bahsedilmektedir (Cumhuriyetin 50 Yılında 1973 İl Yıllığı, 1973: 111). Caminin batısında aynı avlu içinde yer alan Akşemseddin Türbesi kitabesine göre M. 1463-1464 yıllarında inşa edilmiştir. Caminin inşa tarihi, türbenin inşa tarihinden yaklaşık 130 yıl önceye M. 1331-1335 yılları arasına tarihlendirilmektedir. Ahşap olan ilk cami yıkılınca yerine Sultan II. Abdülhamid tarafından yenisi yaptırılmıştır (Erken, 1977: 364). Göynük'te yine vakıf kayıtlarına göre H. 1279/ M.1862-1863 yıllarında sel baskını yaşanmıştır (Uçar, 2009: 45). II. Abdülhamid 1876-1909 yılları arasında tahta çıkmıştır. Caminin sel baskınında yıkıldığı ve II. Abdülhamid tarafından bugünkü hali olduğu düşünülen yenisinin yaptırıldığı kabul edilirse sel baskını yaşanan tarih ile II. Abdülhamid'in tahta çıkış tarihi arasında en az 13 sene fark bulunmaktadır. Ayrıca yine vakıf kayıtlarında caminin tamirati için gerekli paranın karşılanması konusunda vakıf gelirinin kullanılmasını isteyen H. 1292/ M. 1875-1876 tarihli "Evkaf-ı Hümayun Nezareti" yazısı vardır (Özlü, 2006a: 197). Bu tarihlere göre yapının 12 yıl gibi uzun bir süre yıkık vaziyette tamir edilmeyi beklediği anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid'in camiye tahta çıktığı ilk yıllarında yaptırıldığını kabul edersek, yapıyı 19. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirmek mümkündür.

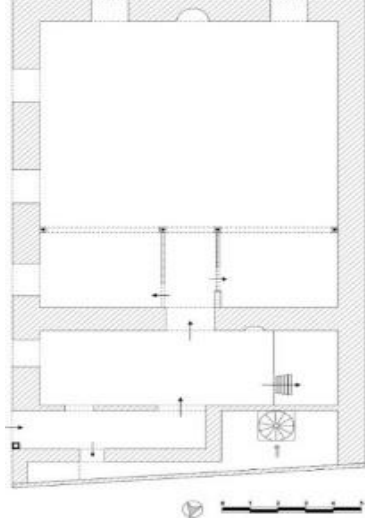
1998 yılında çıkan bir yangın sonrası caminin ahşap kısımları yanmıştır. Yapı 2000 yılında restore edilerek günümüzdeki son haline ulaşmıştır.

1.2. Hatice Hatun Camii

Yenice Mahallesi, Beybahçesi Caddesi'nde bulunan yapı eğimli bir arazi üzerinde, küçük bir tepenin yamacına bitişik konumdadır.

Cami kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir harim, kuzeyinde sonradan kapatılan bir son cemaat yeri ile kuzeydoğu köşesinde çatı üzerinden yükselen bir minareden oluşmaktadır (Şek.2).

Yapının tüm cepheleri moloz taş duvar arası çökertme derz ile doldurulmuştur. Örtü sistemini iç bölümde ahşap tavan, üst örtüsünü dışta kiremitle kaplı üç yöne eğimli kırma çatı meydana getirmektedir. Geniş ahşap bir saçak yapıyı üç cepheden dolanmaktadır (Res.5).

Şek. 2

Güney cephesinde iki adet yuvarlak kemerli dikdörtgen pencere açıklığı vardır. Taş aralarında aralıklarla doğu cephesinde de devam eden beş sıra yatay ahşap hatıl kullanılmıştır. Bu cephede ortada yatay, batı ve doğu köşelerinde dikine kesitli piramidal şekilli istinat ayakları dikkati çekmektedir. Cephenin ortasında iki açıklığın arasına denk gelen bölümün hemen üstünde bir açıklık olduğunu ve sonradan kapatıldığını düşündüren izler mevcuttur (Res.6).

Res. 5

Res. 6

Batı cephesinin çatı seviyesine yakın kısmında dikdörtgen şekilli tek bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Cephenin üç katlı bir evin bahçe hizasının altında kaldığı görülmektedir. Cephe ile bahçeyi bir merdiven ayırmaktadır. Kuzey cephesinden yukarı doğru merdivenle çıkılmaktadır. Bu nedenle batı tarafına yakın kısmının neredeyse tamamı yolun altında kalmıştır. Beden duvarının doğu kesiminde sonradan açılmış basit kare bir pencere açıklığı ile dar uzun dikdörtgen bir giriş görülmektedir. Cephe beyaz badanalıdır.

Kuzeydoğu köşesinde bulunan silindirik bir gövdeye sahip minaresi çatı üzerinden yükselmektedir. Minarenin daha önce ahşap olduğu bilinmektedir (Erder, Bakırer vd., 1970: 51). Bugün minarenin gövdesi saca kaplanmış ve beyaz renge boyanmıştır.

Res. 7

Res. 8

Doğu cephesinde yapıya girişi sağlayan dikdörtgen şekilli bir açıklık yer almaktadır (Res.7). Bu açıklıktan, orijinalliğini kaybetmiş, birbirinden ahşap döşemelerle ve kapısı olmayan basit dikdörtgen bir açıklıkla ayrılmış iki bölümlü son cemaat yerine girilmektedir. Oradan iki kanatlı ahşap bir kapıdan harime intikal edilir. Dikdörtgen planlı harimin kuzeyinde dört destekle taşınan kadınlar mahfili yer alır. Harimin güney duvarında boyanarak mermer görünümü verilen ve orijinal görüntüsü kaybolan mihrap, mihrabın sağında ahşap minber, solunda da ahşap bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır (Res.8).

Caminin ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümünün hazırladığı yayında yer alan 1967 tarihli fotoğraflarla günümüzdeki hali karşılaştırıldığında birçok değişiklik gözlemlenmektedir⁷. Yeni pencereler açılmış; ahşap minaresi kaldırılmış, ahşap olan son cemaat yeri kapatılmıştır. Cephelerde daha önce sayıca fazla olan pencere açıklıklarının kapatılıp azaltıldığı görülmektedir. Doğu cephesinde altı üstlü toplam dokuz adet açıklığın yerine bugün tek sıra pencere açıklığı yer almaktadır. Kuzeydoğu köşesinde çatı üzerinde yükselen minaresi, o yıllarda açık olan ahşaptan son cemaat yerinde bulunan taş bir kaide üzerinde yükselmektedir. Bugün saç kaplı minarenin daha önce ahşap desenli olan gövdesi dikkat çekmektedir⁸.

Bir inşa kitabesi bulunmayan caminin vakıf kayıtlarında Hatice Hatun Camii Vakfı'na ait olduğu görülmektedir (Özlü, 2006a: 198). Caminin adı çeşitli kaynaklarda Hacı Kadın Camii olarak geçmekte (Erdem, 1996: 52) ve halk arasında da bu adla anılmaktadır. Araştırmalarımız sırasında Hatice Hatun ismine birkaç yerde rastladık. Bunlardan birisi Çayırzadelerden Hüseyin kızı Hatice Hatun'dur⁹. Diğeri ise Ayan Hacı Emin Bey'in eşi Hatice Hatun'dur (Sarı, 1996: 191). Ayan Hacı Emin Bey'in eşi Hatice Hatun'un Mudurnu'da iki Kur'an-ı Kerim ve "saat-name" türünde bazı kitaplarını vakfettiği bilinmektedir¹⁰. Göynük'te yüksek mevki sahibi kişilerin eşleri ya da kızları durumundaki varlıklı kadınların kurduğu vakıflara sıkça rastlanmaktadır¹¹. İki ayrı kişiye ait Hatice Hatun ismi de II. Mahmut Dönemi'nde (1808-1839) geçmektedir. Göynük'ün II. Mutasarrıflık Dönemi'nde (1811-1864) ayanlar tarafından yönetildiği bilinmektedir¹². Mudurnu o dönemde Göynük İlçesi'ne bağlı kaza durumundadır¹³. Mudurnu'da Hızırfaği Mahallesi'nde Hatice Hatun Camii adıyla bir cami daha bulunmaktadır¹⁴. Vakıf kayıtlarında vakfın kuruluş tarihi belli olmamakla birlikte kayıtlarda geçen en eski tarih 1865-1866 yıllarıdır (Özlü, 2006a: 198). Ayan Hacı Emin Bey'in eşi Hatice Hatun'un vakfın kurucusu olduğunu kabul edersek oldukça sade olan yapıyı mimari özelliklerine göre 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarına tarihlendirmek mümkündür.

Günümüze gelene kadar çok önemli değişiklikler geçirdiği gözlemlenen caminin girişinde Latin harflerle mermer levha üzerinde "*Hatice Hatun Camii Yapım 1324 Miladi*" yazmaktadır. Ancak H.1324 /M. 1906-1907 onarım tarihi olmalıdır. Bugün caminin giriş açıklığının üzerindeki mermer levhada yer alan Miladi ibaresi Hicri olarak değiştirilmelidir.

1.3. Akşemseddin (Kepkebir) Camii

Gazi Süleyman Paşa Bulvarı, Kepkebir Mahallesi, Akgün Sokak'ta bulunan cami, kuzey-güney doğrultusunda hafif eğimli bir arazi üzerinde 6,03 m x 9,10 m ölçülerinde dikdörtgen planlı

⁷ Cephede daha önce var olan ve harimi aydınlatan pencere açıklıklarının kapatıldığı düşünülmektedir. Fotoğraf için bkz (Erder, Bakırer vd., 1970: 53).

⁸ 1967 yılında çekilmiş fotoğraflar için bkz. (Erder, Bakırer vd., 1970: 51).

⁹ Hüseyin kızı Hatice Hatun'un büyük bir çamaşır kazanını halkın müşterek kullandığı çamaşırhanelerden Hızırfaği Mahallesi çamaşırhanesine bağışladığı II. Mahmud Dönemi Mudurnu Şer'iyye sicillerinde geçmektedir.

¹⁰ "Mudurnu'da kitap sahibi olanlar genelde şer'i ve örfi yöneticilerdir". Daha geniş bilgi için bkz.(Sarı, 1996: 191,192).

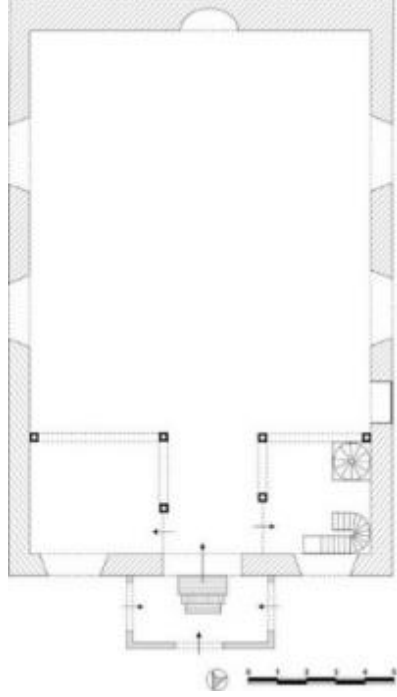
¹¹ Kentin ileri gelen kadın eğitimcilerinden kabul edilen kişilerin kurduğu vakıflardır. Bilgi için bkz. (Toprağınlar, 1994: 73).

¹² II. Mahmut'un emri ile voyvodalık kaldırılınca yerine Ayanlar Devri olarak bilinen II. Mutasarrıflık Dönemi (1811-1864) başlamıştır. Bilgi için bkz. (Konrapa, 1964: 124).

¹³ Bolu Sancağı o dönemde Göynük, Gerede, Mudurnu vs. dahil 19 bölgeyi içine almaktadır. Bkz. (Birgören, 2008a: s.183).

¹⁴ Envanter No:166, bkz. (BTKTVE, 2011:396).

bir harim ve kuzeybatısında gövdesi çatının üzerinden yükselen, silindirik gövdeli ahşap bir minareden oluşmaktadır (Şek.3).

Şek. 3

Yapının dört cephesi beyaz badana ile sıvanmıştır. Caminin örtü sistemini iç bölümde ahşap tavan, dışta oluklu kiremitle kaplı dört yöne eğimli kırma çatı meydana getirmektedir. Çatı seviyesinde dışarı doğru geniş ahşap saçak yapının bütün cephelerini dolanmaktadır (Res.9).

Res. 9

Res.10

Kuzey cephesinde ortada yer alan giriş açıklığının sonradan kapatılan bir sundurması vardır. Kiremit çatılı sundurmanın iki tarafında ve üstte üç sıra dikdörtgen şekilli pencere açıklığı görülmektedir. Yapının 2010 yılı fotoğraflarında pencere açıklıklarının kare olduğu, içerden dışarı doğru küçültülerek dikdörtgen şekil verildiği anlaşılmaktadır¹⁵ (Res.10). Giriş cephesi altı üstlü iki sıra halindeki pencere açıklıklarıyla iki katlı bir ev görüntüsü vermektedir. Giriş açıklığının üzerinde yer alan panoda “Y. 15.yüzyıl R.2012” ibaresi yer almaktadır. Sundurması camekânla kapatılan caminin girişine iki basamakla çıkılmaktadır. Ahşap iki kanatlı giriş açıklığından harime girilmektedir. Harimi doğu ve batı duvarında altı üstlü ikişer adet olmak üzere toplam dört adet pencere açıklığı aydınlatmaktadır (Res.11).Harimin kuzey kanadında ahşap direklerle taşınan kadınlar mahfiline giriş açıklığının batısından ahşap merdivenle ulaşılmaktadır. Mahfilin harime açılan kısmı ahşap kafeslerle harimden ayrılmakta, ortasında harime doğru taşıntı yapan bir balkonu bulunmaktadır. Güney duvarında kalemişi bezemeli bir mihrap, mihrabın batısında sade ahşap bir

¹⁵Fotoğraflar Göynük İlçe Belediyesi Fen İşleri Müdür Aziz Okur 'un yardımıyla temin edilmiştir. Kendisine teşekkür ederiz.

minber, doğusunda ahşap bir vaaz kürsüsü yer almaktadır. Yarım yuvarlak bir niş şeklindeki mihrapta gri, kırmızı ve turuncu renkler kullanılarak perde motifi tasarlanmıştır. Gri çerçeve içine kırmızı ve turuncu renkte dikdörtgen parçalardan oluşturulmuş perde motifinin bulunduğu mihrap nişinde ortadaki daha büyük olmak üzere zincirle sarkıtılan beş adet kandil motifi dikkati çekmektedir (Res.12).

Yapının restorasyon öncesi çekilmiş fotoğraflarla günümüzdeki hali karşılaştırıldığında kuzey cephesinde beş adet kare formulu olan pencere açıklığının dikdörtgen form alarak küçüldüğü, girişinde yer alan sundurmanın kapatıldığı görülmektedir¹⁶. Ahşap çatki sistemi ile yapılmış beden duvarları taş temeller üzerinde oturmaktadır (Erdem, 1996: 51). Beden duvarları taş duvar üzeri çimento sıvalıdır. Kuzey duvarında harim ve mahfil kotunda pencere çevrelerindeki taş duvarların yıkıldığı yerine ahşap iskelet sistemle yeni duvar yapıldığı gözlenmiştir. Güney duvarı ile diğer üç cephenin duvar kalınlığı arasında meydana gelen farkı restorasyon projesi raporu açıklamaktadır¹⁷.

Res. 11

Res. 12

Bir inşa kitabesi bulunmayan cami, Şeyh Mehmed Akşemseddin Vakfına aittir¹⁸. Giriş açıklığının üzerinde yer alan levhada yapım tarihi olarak 15. yy. yazmaktadır. Caminin, asıl adı *Şeyh Mehmet Şemsettin Bin Hamza (1390-1459)* olan (Köprülü ve Uzun 1989: 299) Akşemseddin tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir¹⁹.

1.4.Yayabaşı Camii

Sofuali Mahallesi, Nökerler Sokak'ta bulunan yapı eğimli bir arazi üzerinde uzun kenarları kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. 7.00m x 9.46m bir harim ve harimin kuzeyinde sonradan ilave edilmiş son cemaat yeri ve kuzeybatısında gövdesi çatının üzerinden başlayan ahşap bir minareden oluşmaktadır (Şek.4).

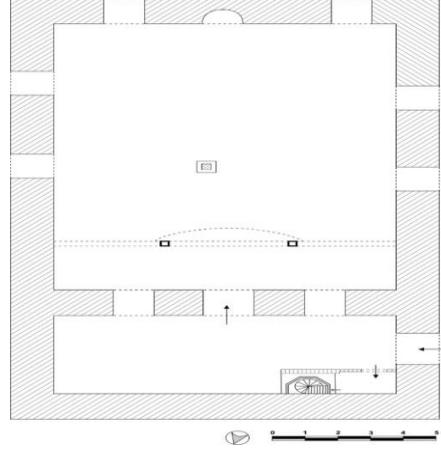
Yapının cepheleri beyaz badanalıdır. Bu nedenle inşa malzemesi anlaşılamamaktadır. Caminin üç cephesini üç sıra düz ahşap saçak dolanmakta, kuzey cephesinde üçgen alınlıkla sonlanmaktadır. Eser dıştan kırma çatı ile örtülmüş, alaturka kiremitle kaplanmıştır (Res.13).

¹⁶ Göynük İlçe Belediyesinden temin edilen 22.12.2010 tarihli restorasyon proje raporundaki bilgiler ve fotoğraflara göre değerlendirme yapılmıştır.

¹⁷ 22.12.2010 tarihli restorasyon proje raporunda belirtilmektedir.

¹⁸ Akşemseddin Mahallesi'nde bir mescidin varlığından bahsedilmektedir. Akşemseddin Camii'nin adı geçen vakfa ait olup olmadığı bildirilmemektedir. Ayrıca "Sahibi Kepkebir Vakfıdır" şeklinde geçmektedir. Ancak bilgiye ait bir atıf bulunmamaktadır (Özlu, 2006a: 202; Erdem, 1996: 50).

¹⁹ Yaşar Asal (1958), Gazi Süleyman Paşa Camii Din Görevlisi.

Şek. 4

Res. 13

Res. 14

Üç taraftan duvarlarla çevrelenmiş bir bahçe içinde yer alan caminin pencere açıklıkları her cephede farklı bir düzen içindedir. Yapıyı on beş adet pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Yapının üç cephesini üçe ayıran iki sıra yatay ahşap silme uygulaması güney cephede hâkim durumdadır. Kuzey cephesinde pencere açıklığı bulunmamaktadır. Bahçe seviyesinin altında kalan sağır cephede ahşap üçgen bir alınlık dikkati çekmektedir (Res.14).

Batı cephesinden yükseltilmiş üç kademeli bir platformdan son cemaat yeri olarak kullanılan dar bir alana, oradan da tek kanatlı ahşap bir açıklıktan harime girilmektedir. Harimi ortada kare taş kaide üzerinde yükselen tek ahşap destek mihrap duvarına dik iki sahına ayırmaktadır. Harimin kuzey duvarına oturan kadınlar mahfilinin ahşap tavanını iki ince kare kesitli ahşap destek taşımaktadır. Oldukça sade olan harimi kuzey cephesi hariç toplam on iki adet pencere açıklığı aydınlatmaktadır (Res.15).

Mihrap sade, basık kemerli derin bir nişten ibarettir. Güney duvarının ortasında yer alan mihrabın batısında bir minber, doğusunda ise portatif bir vaaz kürsüsü yer alır (Res.16).

Res. 15

Res. 16

Bir inşa kitabesi bulunmayan caminin kaynaklarda Yayabaşı Ağası Vakfı'na ait olduğu belirtilmektedir. Giriş açıklığının yanındaki levha üzerinde yazan H. 1331 / M. 1913 yılının son cemaat yerinin eklendiği tarih olduğu varsayılmaktadır (Erdem, 1996: 56). Göynük Belediyesi'nin arşivinden aldığımız 16.08.2005 tarihine ait detaylı bir rölöve restorasyon projesinde mihrap kenarlarında, batı cephesinde, giriş açıklığının solunda sıva üzerinde, son cemaat yeri ile ana mekânı ayıran duvarın üstünde, çatıya yakın kısmında basit kalemişi süslemelerin olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Osmanlıca yazılara da rastlandığı eklenmektedir. Yarım daire şeklindeki mihrabın bordür kısmında, kiremit rengi, yeşil ve kahverengi natüralist tarzda betimlenmiş bitkisel süslemeler raspa sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Harimin duvarlarında da bu tip kalemişi süslemelerin olduğu düşünülmektedir. Asıl ibadet yerinin daha erken bir döneme ait olduğu kesin olmasına rağmen, yapılan kaynak araştırmasında kesin bir tarihe ulaşılamamaktadır²⁰. Restorasyon sırasında çekilmiş fotoğraflardaki kalemişi süslemeler ve harimi iki sahına ayıran tek ahşap destek Geç Dönem Osmanlı mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır. Ancak bugün kalemişi süslemelerden hiçbir iz kalmamıştır. Cami ile ilgili kayıtlara bakıldığında 1979, 1995, 1999 ve 2005 yıllarında onarım geçirdiği görülmektedir²¹.

1.5. Hacı Abdi Camii

Yapı Hacı Abdi Mahallesi'nde Deveyolu Sokak ile Yazganlar Sokak'ın birleştiği noktada yer almaktadır. Cami kuzey güney doğrultusunda eğimli bir zemin üzerine 5.80m x 6.60m ölçülerinde bir harim, 3.00m x 4.80m ölçülerinde kapalı bir son cemaat yeri ve kuzey cephesine yakın gövdesi çatı üzerinde yükselen ahşap bir minareden oluşmaktadır (Şek.5).

Şek. 5

Yapının örtü sistemini iç bölümde ahşap tavan, dış örtüsünü kiremitle kaplı dört yöne eğimli kırma çatı meydana getirir. Çatı seviyesinde geniş iki sıra ahşap saçak yapının bütün cephelerini dolanmaktadır. Tüm cepheleri sıva ile kaplıdır. Kuzey ve batı beden duvarlarından yatay ahşap kat silmeleri geçmektedir. Moloz taşlarla örülü tamamen sağır güney cephesinden başlayarak kuzey doğrultusuna doğru eğimli bir yamaca oturmaktadır (Res.17).

Caminin iki katlı ev görünümüne sahip batı cephesinde altı adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu cephede alt seviyede bir giriş açıklığı yer almaktadır. Batı cephesinin kuzey cephesiyle kesiştiği köşe pahlıdır. Pahlı köşenin üzerinde üçgen planlı çıkmayı destekleyen ahşap payanda hem batıdan hem kuzeyden dikkati çekmektedir (Res.18).

²⁰ T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bolu Göynük Yayabaşı Camii Rölöve-Restorasyon Projesi Yapım İşleri, 2005.

²¹ T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü: Envanter No:14.04.0 (1.0).

Res. 17

Res. 18

Ahşap kat silmesinin ikiye ayırdığı kuzey cephesinde üç adet dikdörtgen formlu, ahşap çerçeveli pencere açıklığı mevcuttur. Caminin güney cephesinde pencere açıklığı yoktur. Yapıya doğu cephesinden dört basamaklı bir platformdan girilmektedir. Giriş açıklığının hemen üzerinde ahşap çerçeveli dikdörtgen şekilli bir pencere açıklığı bulunmaktadır.

Yapının tek katlı bölümü olan harime giriş, kuzey yönünden ahşap bir kapı ile sağlanmaktadır. Harimi kadınlar mahfilinde bulunan pencere açıklıkları dışında batı cephesindeki üç adet yuvarlak kemerli dikdörtgen çerçeveli pencere açıklıkları aydınlatmaktadır (Res.19). Ahşap tavanla örtülü harimin güney ve doğu duvarında pencere açıklığı bulunmamaktadır.

Res. 19

Res. 20

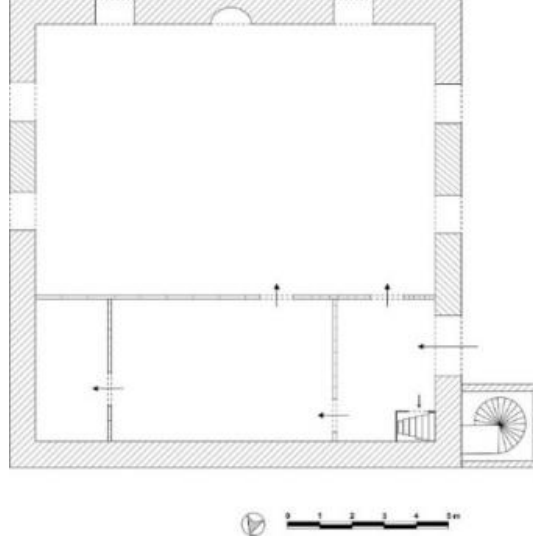
Kadınlar mahfiline çıkış camiye giriş kapısının paralelinde yer alan ikinci bir kapıdan, ahşap merdivenle gerçekleşmektedir. Bu mahfilinin desteği diğer camilerde rastlamadığımız şekilde zeminden balkonun altına örülü bir duvar üzerinden sağlanmaktadır (Res.20). Kadınlar mahfili balkonun alt kısmında radyal yerleştirilmiş ahşap çiteler dikkat çekmektedir. Güneyde yer alan mihrap duvarına yarım daire kesitli bir mihrap nişi ile mihrabın batısına ahşap bir minber yerleştirilmiştir. Yuvarlak kimeri altın yıldızla çerçevelenmiş mihrabın nişi koyu kurşun rengine boyanmıştır.

Caminin Hacı Abdullah Vakfı'na ait olduğu bilinmekte ve 20. yüzyılın başında yaptırıldığı düşünülmektedir. Yapı 1970'li yıllarda gerçekleştirilen onarımlar sırasında bazı özelliklerini kaybetmiştir. Batı cephesinde son cemaat yerini ve üst katında yer alan kadınlar mahfilini aydınlatan iki sıra halindeki ikişer pencere açıklığından birer adedi kapatılmış, yine batı cephesinde harimi aydınlatan yuvarlak kemerli pencere açıklığının kemer kısımlarına beton dışlıklar yerleştirilmiştir (Erdem, 1996: 52, 53).

1.6. Çeşme Camii

Yapı Çeşme Mahallesi, Gazi Süleyman Paşa Caddesi 'inde eğimli bir arazi üzerinde yer almaktadır.

Cami, 10,69 m x 11,20 m ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı bir harim, harimin kuzeyinde kapalı bir son cemaat yeri ve kuzeybatı cephesine bitişik bir minareden ibarettir (Şek. 6).

Şek. 6

Düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiş olan yapının örtü sistemini içte dikdörtgen kasetlerle bölünmüş ahşap tavan, dışta dört yöne eğimli kiremitle örtülü kırma çatı meydana getirmektedir. Cepheleri çatı seviyesinde üç sıra ahşap saçak dolanmaktadır (Res. 21).

Yapının iki giriş açıklığından birisi kuzey cephesinde yer almaktadır. Kuzey cephede taş söveleri dışa taşıntılı dikdörtgen şekilli altı adet pencere açıklığı mevcuttur. Batı cephesinde ise iki adet dikdörtgen şekilli taş söveli pencere açıklığı bulunur. Cami bu cephede bir bahçe ile çevrilidir (Res. 22). Ana giriş olarak düzenlenmiş batı cephesinden harime giriş kuzey yönünden ahşap doğramalı bir açıklıktan sağlanmaktadır. Harimi altı adet pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen şekilli pencere açıklıkları kalem işi bezemelerle çevrelenmiştir. Minareye giriş yapının kuzeyinde yer alan kadınlar mahfilinden sağlanmaktadır (Res. 23).

Res. 21

Res. 22

Harimdeki mihrap alçı malzemedendir yapılmıştır. Pembe, mavi ve beyazın hâkim olduğu renklerle bezenmiştir. Mihrabın batısında duvara bitişik bir konumda ahşap sade bir minber, doğusunda bir vaaz kürsüsü bulunmaktadır (Res. 24).

Res. 23

Res. 24

Yapının giriş açıklığının üstünde yer alan mermer levhada Latin harflerle “Çeşme Camii 1962” yazmaktadır. Göynük’te 1951 yılında hazırlanan imar planında İstanbul-Ankara karayolunun Göynük Çayı’na paralel olarak açılması gerekli görülmüştür²². Bu imar planına göre alınan kararlarda korunması gerekli tarihi eser kapsamında Çeşme Camii de bulunmaktadır. Ancak bu güzergahta yer alan cami tamamen yıkılarak beden duvarlarındaki taşlarla yolun kenarına yeniden yapılmıştır. Minare kaidesi caminin yıkılmadan önceki orijinal halinden kalan tek unsurudur (Erdem, 1996: 22).

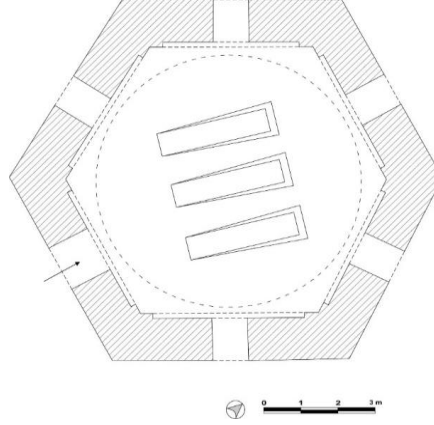
2. Türbeler

2.1. Akşemseddin Türbesi

Akşemseddin Türbesi, Cuma Mahallesi Akşemseddin Sokak’tadır.

Altıgen planlı türbenin üzeri kubbe ile örtülüdür (Şek.7). Türbe ile ilgili bilgi veren kaynaklarda altı cepheli olan yapı altıgen planlı olarak adlandırılmakta, fakat verilen planın sekizgen olduğu görülmektedir.

İnşa malzemesi olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Kubbenin üzeri kurşunla kaplıdır. Saçakta cephe boyunca devam eden, içbükey kavisli bir silme ile sınırlandırılmıştır (Res.25).

Şek. 7

Camiye yaklaşık 6,5 metre uzaklığında altıgen türbenin giriş cephesinde üstte bir adet, diğer cephelerinde alttakiler üstekilerden daha geniş, dikdörtgen şekilli toplam on bir adet pencere açıklığı yer almaktadır. Sivri kemerli nişler içine açılmış pencere açıklıklarının hafifletme kemerlerini dikey olarak yerleştirilmiş kesme taşlar çerçevelemektedir. Alt sıra pencerelerde düz kesme taştan denizliklere yer verilmiş olup üst sıra pencere açıklıklarının atkı taşları cephenin kesme taşları ile bütünleştirilmiştir (Res.26).

Res. 25

Res. 26

²² 1951 tarihli imar planı hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Erdem, 1996: 209-211).

Türbeye giriş kuzeydoğu cephesindeki dikdörtgen şekilli iki kanatlı ahşap bir açıklıktan sağlanmaktadır. Türbenin içinde biri sonradan yapılmış, Akşemseddin ve oğullarına ait olduğu bilinen üç adet ahşap sanduka yerleştirilmiştir (Res.27).

Türbenin iç kısmında kalemîşi ve yağlıboya tezyinat dikkat çekmektedir. Yapıdaki süslemeler kubbe, pencere çevrelerinde ve altıgen gövdenin her kenarında bulunan sivri kemerli geçişlerde yer almaktadır.

Res. 27

Res. 28

Türbeyi aydınlatan üst sıra altı adet pencere açıklığından her biri siyah zemin üzerine çizilmiş beyaz renkli zencerek desenli çerçevenin üstten oval formda birleştirilmesinden meydana gelmektedir. Açıklıkların iç kısmında yer alan alçı şebekelere yuvarlak oval geometrik şekiller verilmiştir. Bu formların aralarından camlar vitray tekniği ile sarı, turuncu, bordo, yeşil boyanarak renklendirilmiştir.

Türbenin altıgen gövdesinin altı kemerinin köşelerinde üçgen motifler yer almaktadır. Üçgen motiflerin ortasında mavi renkli zemin üzerine *Kelime-i Tevhid*'in tekrarlandığı yuvarlak madalyonlar dikkat çekmektedir. Mavi madalyonların her biri altın sarısı zemine siyah rumi kompozisyonlarla bezenen bordo renkli kuşakla çevrelenmiştir. Üçgen motiflerin etrafı bordo renkli bir konturla nihayetlendirilmiştir. Kubbeye geçişi sağlayan sivri kemerlerin üstü birbirini takip eden bordo beyaz karelerle belirginleştirilmiştir. Bordo, altın sarısı, açık mavi renklerin kullanıldığı kompozisyon siyah renkle tamamlanarak bir bütünlük oluşturulmuştur (Res.28).

Kubbe göbeğinin tam ortasındaki madalyon içinde koyu yeşil fon üzerine beyaz renkle İhlâs Suresi yazılmıştır. Madalyonu çevreleyen şerit bir sıra geçme ile kompoze edilmiştir. Bu şeridin etrafında ise mavi zemin üzerinde birbirine geçmeli hançer yaprakları ve ortasında hata-i motifi olan kalın bir bordür görülmektedir. Bordür zarif bir kontur çizgisi ile tamamlanmıştır. Mavi bordürün en dış kısmında ise bombeli motifler içine rumi desenlerden bir tezyinat tasarlanmıştır. Bordo renkte tasarlanan münhaniler kubbeden eteğe inerken bir denge oluşturulmaya çalışılmıştır.

Ceviz ağacından işlenmiş olan şeyhin sandukası, Osmanlı Dönemi'nde yapılan ağaç sandukaların sonuncusu olarak özel bir değeri bulunmaktadır (Ayverdi,1989: 280; Eyice, 1989: 302).

Türbenin giriş açıklığının üzerinde sülüs hatla yazılmış üç satırlık Arapça kitabesi yer almaktadır (Res.29).

Res. 29

Kitabenin Arapça ile yazılmış metni aşağıdaki gibidir²³:

توفى الشيخ افضل المدققين و اكمل المحققين محمد بن حمزة الشهير
باق شمس الدين قدس سره في اواخر الربيعية في سنة ثلاث و ستين وثمانماية
و ولد في اثني وتسعين وسبعماية و بنيت القبة في ثمان وستين وثمانماية

Metnin Latin harfleri ile okunuşu şöyledir:

“*Tüvüffiye eş-Şeyh Efdalü ’l-Müdekkikîn ve Ekmelü ’l-Muhakkikîn Muhammed b. Hamza eş-Şehîr*

*Bi Akşemseddin Kuddise sırruhu fî evâhiri ’r-Rebî ’ayn²⁴ fî seneti selâs ve sittîn ve semân mie
Ve vülide fî isneyn ve tis ’în ve seb ’a mie ve büniyet el-Kubbetü fî semân ve sittîn ve semân
mie “*

Kitabenin anlamı ise aşağıdaki gibidir:

*Müdekkiklerin en değerlisi ve mühakkiklerin en mükemmeli Akşemseddin diye meşhur olmuş
Şeyh Muhammed b. Hamza, iki bahar ayının sonlarında 863 senesinde vefat etti. Allah sırrını
yüceltsin. O, 792 senesinde doğdu. Bu türbe 868 de yapıldı.*

Türbenin Akşemseddin’in ölümünden beş sene sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir (Birgören, 2008a: 433; Özönder, 1989: 120). Yüzyıllar içerisinde birçok bakım ve onarım gördüğü çeşitli kaynaklardan ve eski fotoğraflarından anlaşılmaktadır (Ayverdi, 1989: 279). Ayverdi, türbenin 1952 yılında yapılan onarımı sırasında etrafı demir parmaklıklarla çevrili üç adet sandukanın etrafındaki demir parmaklıkların kaldırıldığını ve sandukalardan birinin atıldığını ifade etmektedir. Bolu Vilayeti Salnamesinde 1307 (1889-1890) senesinde türbenin Hâssa tarafından tamir gördüğü belirtilmektedir (Birgören, 2008a: 433). Özönder makalesinde “*Hazine-i Hassa tarafından tamir edilirken yanında yer alan semahanenin de genişletildiğini biliyoruz*” şeklinde onarıma işaret etmektedir (Özönder, 1989: 127). Semavi Eyice türbenin Hazine-i Hâssa tarafından onarım gördüğünü belirtmekle beraber ek olarak 1952 yılında dış cephesinin onarıldığından da söz etmektedir (Eyice, 1989: 302).

Sabih Erken’in 1977 tarihli yayınında Akşemseddin Türbesi’nin plan tanımı altıgen olarak yapılmış, ancak sekizgen olarak çizilmiş bir plana yer verilmiştir (Erken, 1977: 367). Yine sonraki yıllarda yapılan araştırmalarda; Ayten Erdem’in 1996 yılında yayımlanmış doktora tezinde (Erdem, 1996: 63) ve Şerife Özüdoğru’nun 1999 tarihli yayınında aynı yanlış tekrar edilmiştir (Özüdoğru, 1999: 104). Araştırmasının yapıldığı neredeyse tüm kaynaklarda türbenin planından altıgen olarak bahsedilse de plan şekli 1977 yılında çizilmiş sekizgen haliyle kullanılmıştır. Türbenin doğru olan altıgen planlı çizimini Ertan Daş’ın 2007 yılında yayımlanmış doktora tezinde verdiği görülmektedir (Daş, 2007: 164).

2.2.Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi

Yapı Çeşme Mahallesi, Bodurlar Dere Sokak ile Türbe Sokak arasında yer almaktadır.

Sekizgen planlı türbe ve kuzeybatı cephesindeki tek birimli revakın üzeri birer kubbe ile örtülüdür (Şek. 8).

²³Çalışmamızda yer alan kitabelerin yeniden okunması konusunda yardımlarını gördüğümüz Prof. Dr. Mehmet Şeker ve Prof. Dr. Rıza Savaş’a, kitabe metinlerini yazıya geçiren Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim Eryılmaz’a teşekkür ederiz.

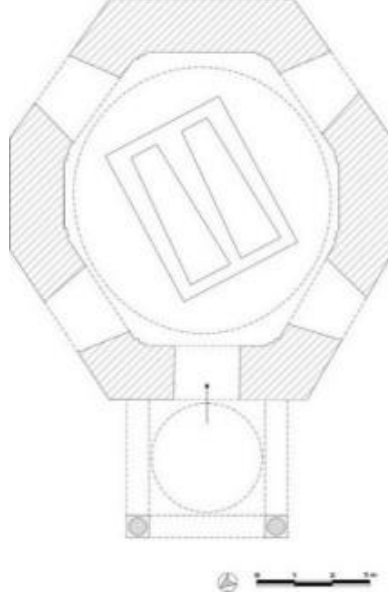
²⁴Kitabenin Arapça metninde “*evâhir*” kelimesi bulunmaktadır. Ayverdi’nin eserinde yayımlanan Arapça kitabenin metninde “*evâhir*” kelimesi yer almamaktadır (Ayverdi, 1989: 280). Yardım, “Akşemseddin Türbesi ve Haziresindeki Tarihi Kitabeler” adlı makalesinde kitabenin Arapça metninde “*evâhir*” kelimesine yer vermesine rağmen Ayverdi’nin eserine atıfta bulunarak Ayverdi’nin Arapça metnini “eksiksiz neşrettiğini ve aynen aldığını” belirtmektedir (Yardım, 1989: 135, 136).

İnşa malzemesi olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Saçakta içbükey kavisli bir silme cephe boyunca devam ederek yapıyı sınırlandırmaktadır. Oldukça eğimli arazide yer alan bir platform üzerinde yükselen yapının arka cephesi yanından geçen yolda bulunan bir istinat duvarı ile birleşmektedir (Res. 30).

Sekizgen kenarlı yapının giriş cephesiyle birleşen yan kenarlarından başlayarak birinde açılıp diğerinde sağır bırakılarak devam eden toplam dört adet pencere açıklığı mevcuttur. Her biri ince birer silme ile dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Açıklıkların sivri kemerlerinin üzerinde taş dolgulu alınlıkları yer alır (Res.31).

Kuzeybatı cephesi ana cephe şeklinde düzenlenmiştir. Girişte örtü sisteminin yükünü iki adet silindirik gövdeli sütun taşır. Sütunları birbirine ve duvara yuvarlak kemerler bağlamakta, kemerler duvarda yükünü konsollara bindirmektedir.

Türbenin girişine iki yönden ikişer basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Sekizgen planlı türbeyi içeride sivri kemerli dört pencere açıklığı aydınlatmaktadır. Sekizgenin her yüzüne, yuvarlak kemerli birer çökertme yerleştirilmiştir. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmaktadır.

Şek. 8

Türbenin içerisinde dikdörtgen bir platform üzerinde iki adet sanduka yer almaktadır (Res. 32). Baş ve ayak aynasında sağ ve sol yanlarda yazılar olan ahşap sandukaların ön kısımlarında metal levhalar üzerinde soldakinde Şeyh Ebu Sümbül Efendi, sağdakinde ise Pir-i Ömer Sıkkînî Hz. yazılıdır.

Res. 30

Res.31

Türbenin süslemelerini içte kubbe ve kubbeyi geçişi sağlayan kemerlerdeki kalem işleri, dışta revakın örtüsü ve taç kapıda taş üzerine işlenmiş motifler meydana getirmektedir.

Res. 32

Res. 33

Giriş revakının örtüsünü taşıyan kare kaide üzerinde yükselen mukarnas başlıklı iki adet mermer sütun dikkat çekmektedir. Sütunların birbirine ve duvara yuvarlak kemerlerle bağlandığı revakın kubbe içi süslemesi kare şeklinde bir kompozisyon meydana getirmektedir (Res.33). Kubbe içini dört bir köşede rumilerle oluşturulmuş şemse desenleri süslemektedir. Tam ortada madalyon içinde siyah zemin üzerine altın yıldızla yazılmış *İhlas Suresi*'ni kırmızı bir bordür çevrelemektedir. Basık kemerli açıklığın alınlığında içi boş bir kitabe kartuşu bulunur. Açıklığın kemer karınlarında karşılıklı stilize bir palmet motifiyle sona eren iki adet dekoratif taş içinde basit bir gülbezek yer almaktadır. Açıklığın sivri kemerli alınlığının birleştiği noktada taş madalyon göze çarpmaktadır. Ahşap, çift kanatlı giriş açıklığını çevreleyen ince bir demir koruması vardır.

Kubbe göbeğinde madalyon içinde altın yıldızla yazılmış *Fatiha Suresi* yer alır. Madalyonu açık yeşil oldukça zarif bir tezhip tasarımı çevrelemektedir. Açık yeşil zemin üzeri koyu yeşil kırmızı ve mavi renklerle geometrik desenler oluşturulmuştur. Mavi rengin hâkim olduğu tezyinata kırmızı ve açık yeşil rumi motiflerle bezenmiştir. Kubbenin eteği siyah zemin üzerine altın yıldızlı "*Bakara Suresi'nin 285 ve 286*" ayetlerin yazılı olduğu bir kuşakla nihayetlendirilmiştir. Kemerlerin köşeliklerine "*Ashab-ı Kehf'in*" isimleri yazılmıştır.

Türbenin süslemesinde kullanılan sıva ahşap boya gibi unsurların günümüz mimarisinde kullanılan malzemeler olduğu anlaşılmaktadır.

Türbenin bir inşa kitabesi bulunmamaktadır. Yapı halk arasında Bıçakçı Ömer Dede Türbesi adıyla da anılmaktadır. Farklı kaynaklarda adı Ömer Sebbin Türbesi ve Ömer Sekkin Türbesi olarak geçmektedir (Eyice, 1975: 11; Daş, 2007: 222). Türbenin H.853/M.1449-1450 yılında inşa edildiği düşünülmektedir (Erken, 1977: 370). Burada yatan kişinin Ömer Dede Sikkînî ve Bıçakçı Emir Dede (ö. H.880/M.1475) olarak da tanındığı bilinmektedir (Şahin, 2003: 55). Ertan Daş, türbenin Ömer Dede Sikkînî'nin ölüm tarihi olan 1475 yılından kısa bir süre sonra inşa edilmiş olabileceğini ifade etmektedir (Daş, 2007: 224).

Yüksek bir platform üzerinde yer alan türbenin değişik dönemlerde pek çok kez restorasyon geçirdiği bilinmektedir. Özüdoğru, bu eserin 1911 yılında II. Abdülhamid devrinde tamir edildiğini belirtmektedir. Ayrıca "*son yıllarda onarım görmüş*" ifadesiyle türbenin bakımlı olduğundan ve yakın bir tarihte onarıldığından bahsetmektedir (Özüdoğru, 1999: 19).

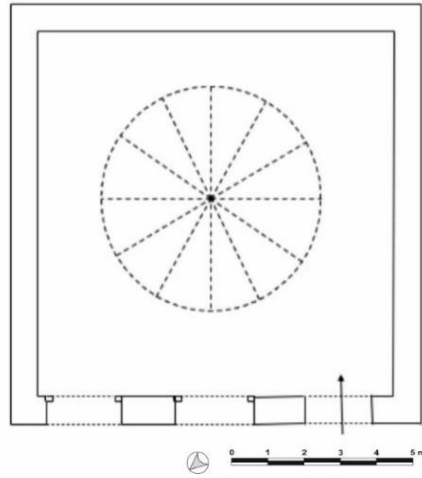
2.3. Debbağ Dede Türbesi

Yapı Hacı Abdi Mahallesi, Deveyolu Sokak'tadır. Halk arasında "*Tabak Dede Türbesi*" olarak bilinmektedir. Türbe 3,90 m x 3,98 m ölçülerinde kare planlı olup bir kubbe ile örtülüdür (Şek.9).

Zemine oturan kısmı moloz taş, üstü düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Cephe boyunca biri dışbükey diğeri kavisli iki adet silme yapıyı dolanmaktadır.

Yapının güneybatı cephesi bir evin duvarına bitişik, güneydoğu ve kuzeydoğu cephesi üst taraftan geçen yolun istinat duvarı ile birleşmektedir. Güneydoğu cephesi tamamen sağırdır.

Kuzeydoğu cephesinin görünen kısımları sıvasızdır ve bir kısmında moloz taş malzeme kullanılmıştır. Yapının tek görünen cephesi kuzeybatı cephesidir.

Şek. 9

Res. 34

Res. 35

Türbenin inşasında taş malzeme ve kullanılan boya sıva vb. gibi yapı ürünleri günümüz mimari öğelerine benzemektedir. İnşa kitabesi olmayan yapının özgün tüm özeliğini yitirdiği düşünülmektedir. 2006 yılında Ankara Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından onarımı gerçekleştirilmiştir.

3.Hamam

Gazi Süleyman Paşa Hamamı

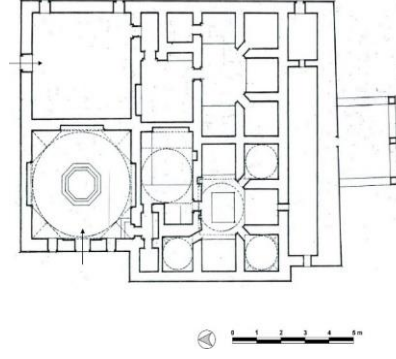
Yapı Gazi Süleyman Paşa Bulvarı, Cuma Mahallesiinde Akşemseddin Türbesi yakınlarında yer almaktadır.

Gazi Süleyman Paşa Hamamı kuzey güney yönünde düz bir arazi üzerinde inşa edilmiştir. Hamamın batı yönünde erkekler bölümü, doğu yönünde kadınlar bölümü yer almaktadır. Her iki kısımda soyunmalık, soğukluk, sıcaklık olmak üzere kuzeyden güneye sıralanan bölümlerden oluşmaktadır (Şek. 10) ²⁵. Güneyinde külhan ve külhana bitişik durumda bir sundurması bulunmaktadır. Kadınlar kısmı planının erkekler kısmına göre daha küçük tasarlandığı görülmektedir. Hamam her birimi kiremitle kaplı kubbelerle örtülüdür (Res.36).

Yapının cepheleri kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Doğu ve kuzey beden duvarlarında yer yer moloz taş malzeme ile bir arada kullanılmış kesme taş duvar örgüsüne rastlanmaktadır. Kubbelerin kasnaklarında da kesme taş ve moloz taş bir arada kullanılmıştır (Res.37).

²⁵Ayverdi, 1966: 146'dan işlenerek.

Kuzey cephesinin tek açıklığı olan yuvarlak kemerli dikdörtgen giriş açıklığından kadınlar soyunmalığına girilmektedir. Doğu cephesinde kadınlar kısmının soyunmalık bölümü dışarı doğru taşıntılı bir görüntü vermektedir. Cephede ikisi kadınlar kısmının olduğu tarafta, diğeri güney yönünde olmak üzere toplam üç adet dikdörtgen pencere açıklığı görülmektedir. Sekizgen şekilli kubbe kasağının tek pencere açıklığı bu cephede dikkati çekmektedir. Kubbe kasağına açılan pencere yuvarlak kemerli alçı şebekelidir.

Şek. 10

Güney cephesinde sonradan eklenmiş bir bölüm yer alır. Girişi doğu cephesinden sağlanan bu bölümün dört adet dikdörtgen pencere açıklığı iki yöne eğimli kırma çatıyla örtülür²⁶. Külhan mahallinin güney duvarı bu cepheden görülmektedir. Külhanın üstünde ortada yer alan taş külhan bacasının üzerinde taş malzemeden yapılmış kademeli külahı vardır.

Res. 36

Res. 37

Hamamın iki girişinden birinin yer aldığı batı cephesinde doğu cephesinin tersine bir düzen görülmektedir. Doğu cephesinde kadınlar kısmı dışa çıkıntılı verilirken, batı cephesinde erkekler kısmı içe girintili bir görüntü vermektedir. Batı cephesinin girintili cephesi üzerinde yuvarlak kemerli alçı şebekeli dikdörtgen bir giriş açıklığı bulunmaktadır. Girişin iki yanında kesme taş söveleri ile kareye yakın iki adet pencere açıklığı vardır.

Hamamın batı cephesinde yer alan giriş açıklığından erkekler soyunmalığının yer aldığı bölüme girilmektedir (Res.38). Kare planlı soyunmalığın kubbesine geçiş tromplarla sağlanmıştır. Soyunmalığın kubbe kasağının batı cephesinde dıştan görülen tek pencere açıklığı dikkati çekmektedir. Kubbe ile örtülü soyunmalığın kubbesinin ortasında daire içinde sekiz adet damla şeklinde ışıklık ortadaki yuvarlak ışıklığı çevrelemektedir.

Sivri kemerli kademeli bir açıklıktan batı yönünde yer alan traşlığa, doğu yönünde ise yine sivri kemerli bir açıklıktan soğukluğa ulaşılmaktadır. Dikdörtgen planlı soğukluk kubbe ile örtülüdür. Kubbe ortasında yedi adet çiçek oluşturmuş ışıklığa yer verilmiştir. Çiçeğin etrafında birbirine eşit uzaklıkta köşelerde yer alan dört adet ışıklık daha görülmektedir. Soğukluk bölümünün doğu duvarında yuvarlak kemerli büyük boyutlu bir niş bulunmaktadır.

²⁶ Daha önce çekilmiş fotoğraflarında bu bölümde bir sundurmanın olduğu görülmektedir (Ayverdi, 1966: 148).

Res.38

Res.39

Sıcaklık bölümüne soğukluğun güney duvarında yer alan sivri kemerli bir açıklıktan girilmektedir. Kare planlı sıcaklık mekanı, doğu ve batısında yer alan iki eyvan arasında yer alır. Batıdaki eyvandan sivri kemerli bir açıklıkla da girilen sıcaklık bölümü, ortada kare alana açılan üç eyvan ve üç köşe hücresinden oluşmaktadır. Kare mekân ve köşe hücreleri kubbe, eyvanlar beşik tonozla örtülüdür. Sivri kemerli bir giriş açıklığından halvetlere geçilmektedir (Res.39). Ortada yerden yarım metre yüksekliğinde kare kesitli göbek taşı etrafında üç birim kurna bulunmaktadır.

Kadınlar kısmı birkaç ayrıntı ve ölçüleri dışında erkekler bölümü ile benzer özellikler göstermektedir. Yapının güneyinde kuzey güney yönlü enine dikdörtgen bir külhan ve su deposu bulunmaktadır.

Hamamın inşa kitabesi yoktur. Gazi Süleyman Paşa tarafından 1331-1335 yılları arasında Gazi Süleyman Paşa Camii ile birlikte inşa edilmiştir (Ayverdi, 1966: 145). Vakıf kayıtlarına göre burada daha önce harap halde bir hamamın olduğu ve yerine bu hamamın yapıldığı bilinmektedir. Hamam çifte hamamlar grubuna girmektedir. Özgün halini koruyan çifte hamam bugün işlevini devam ettirmektedir²⁷.

Gazi Süleyman Paşa Hamamı'nın 1950 yıllarında ve 2005 yılında Ankara Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından onarımının gerçekleştirildiği bilinmektedir. Hamamın cephelerinin 1950'li yıllardaki onarımında cephe taşları, kat silmeleri, döşeme taşları ve soğukluk bölümünde bulunan havuzu yenilenmiştir (Ayverdi, 1966: 146).

4.Çeşmeler

4.1. Meryem Hatun Çeşmesi

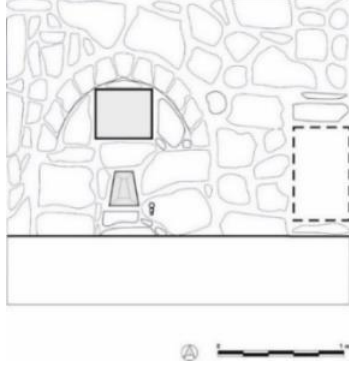
Yapı Gazi Süleyman Paşa Bulvarında, Cuma Mahallesi'ndedir. Gazi Süleyman Paşa Camii ile hamamının ortasında bir konumdadır. Bu çeşme günümüzde yanından dere geçtiği için bir köprünün altında kalmaktadır.

Çeşme moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir. Bugün kullanılmayan çeşme enine dikdörtgen kesitli bir plana sahiptir (Şek. 11,12).

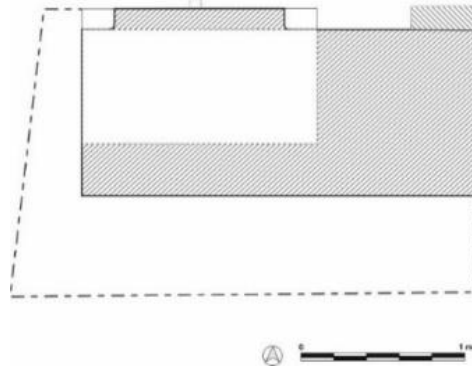
Çeşmenin cephesinde yer alan 0,25 m derinliğe sahip nişi sivri kemerlidir (Res.40). Nişin üst kısmında kemerin birleştiği yerde 0,36 m x 0,40 m ölçülerinde kareye yakın mermer bir pano üzerinde kitabesi yer alır. Aynalık kısmında ayna taşının yerinde ikizkenar yamuk formlu bardaklık bulunmaktadır (Res.41).

Yalağa çeşmenin zeminin altında kaldığı için iki basamak inilerek ulaşılmaktadır Çeşmenin cephe duvarının 0,70 m doğusunda 0,50 m x 1,10 m ölçülerinde dikdörtgen bir açıklık bulunmaktadır. Bugün işlevini sürdürmeyen çeşme herhangi bir süsleme unsuruna sahip değildir.

²⁷Hamamın yaklaşık üç sene öncesine kadar sadece erkeklere hizmet vermekte olduğu bilinmektedir. Külhan bölümünde meydana gelen bir arıza nedeniyle bugün kullanılmamaktadır.

Şek. 11

Şek. 12

Çeşmenin aynalık kısmında dikdörtgen bir pano içinde dört satırlık inşa kitabesi bulunmaktadır (Res.42).

Res. 40

Res. 41

Res. 42

Kitabenin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metni aşağıdaki gibidir:

كرامت منبعى اق شمس دينك قرب قبرنده
 بنا قلدي بوني الحاجه مريم قادين حقا
 اقتدي لوله فكرم نقطله اب تاريخن
 مصقى ماء خالص هم بو صو كوثر اچلا
 (سنه ۱۲۰۴)

Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

“Kerâmet menba’ı Akşemseddin’in kurb-ı kabrinde²⁸

Binâ kıldı²⁹ bunu el-Hâcce-i Meryem kadın hakkâ

²⁸ İlk mısradan yer alan “kurb-ı kabrinde” ifadesini, Birgören ve Can “kabri kurbında” okumuşlardır (Birgören, 2008b: 48; Can, 2015: 91).

²⁹ İkinci mısradan yer alan “kıldı” kelimesini, Birgören ve Can “eyledi” şeklinde okumuşlardır (Birgören, 2008b: 48; Can, 2015: 91).

*Akıtdı lûle-i fikrim nukatle âb-ı târihin*³⁰

*Musaffâ mâ- 'i hâlis hem bu suy-ı kevser*³¹ *içile*” (Sene 1204)³²

Kitabenin günümüz Türkçesi ile anlamı ise şöyledir:

Keramet kaynağı olan Akşemseddin'in kabrinin yakınında;

Hacı Meryem Hanım yaptırdı.

Benim düşüncemin kurnasından tarihin suyunu noktalarla akıttı:

“Musaffâ mâ- 'i hâlis hem bu suy-ı kevser içile”.

Kitabeyi bizden önce okuyanlar son mısradaki tarihi “sene 1204” şeklinde kaydetmişlerdir. Ancak kitabenin o kısmı bugün okunamasa da şair tarihi düşürürken bize, sadece noktalı harflerin hesaplanmasını önermiştir. Bu harfler hesaplanınca tarih daha önceki araştırmacıların kaydettiği gibi sene H 1204 /M.1789-1790 değil 1265 olarak çıkmaktadır. Bu durumda çeşmenin yapılış tarihinin 1265 olması gerekir. Hicri 1265 yılı Miladi 1848/1849 yıllarına denk gelmektedir. Bu tarihe göre çeşmenin 18. yüzyılda değil 19. yüzyılda inşa edildiği anlaşılmaktadır.

4.2. Başaklar Çeşmesi

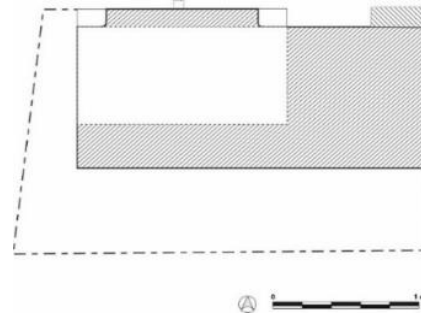
Tahsin Beyler Evi'nin duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Maşatlar Çeşmesi olarak da bilinmektedir.

Çeşme 1,50 m yüksekliğe sahiptir ve 1,20 m x1,75 m ebadında dikdörtgen planlı prizmatik bir yapıdır (Şekil 13,14). İki yöne eğimli kırma çatı ile örtülü, oluklu kiremitle kaplıdır (Res.43).

Çeşmenin cephesi iki alçı silme ile nihayetlendirilmiş, üçgen alınlığa sahiptir. Kuzey ön cephesinin aynalık kısmında 0,60 m x 0,82 m ölçülerinde mermer levha üzerinde H. 1247/M. 1831-32 tarihli orijinal kitabesi yer almaktadır. Çeşmenin zeminle birleşen kısmında yerin altında kalan yalağın izleri görülmektedir.

Şek. 13

Şek.14

Yapının farklı zamanlarda onarımlar geçirdiği anlaşılmaktadır. 1967 yılında çekilmiş bir fotoğrafında moloz taşlar dikkati çekmektedir. 1993 yılında çekilmiş bir fotoğrafında ise bütün yüzeylerinin mermer kaplı olduğu ve yalağının olduğu görülmektedir³³ (Res.44). Bugün özgün yapısını yitiren çeşme işlevini de sürdürmemektedir.

³⁰ Birgören 'in makalesinde “âb u târihin” şeklinde yazılmıştır (Birgören, 2008b: 48).

³¹ Dördüncü mısradaki “suy-ı kevser” şeklinde geçen ifadeyi Birgören ve Can “su kevseri” şeklinde okumuşlardır. (Birgören, 2008b: 48; Can, 2015: 91). Biz hem anlam hem de vezin bakımından “suy-ı kevser” şeklinde okumayı tercih ediyoruz.

³² Kitabenin son mısrasında hem Birgören hem de Can “sene 1204” şeklinde tarih kaydetmişlerdir (Birgören, 2008b: 48; Can, 2015: 91) Kitabenin o kısmı günümüzde okunamamaktadır.

³³Çeşmenin 1993 ve 1998 yılına ait fotoğrafları için Bkz. (Konukçu,1998: 69; Erdem, 1996: 288).

Res. 43

Res. 44

Yapının 8 satırlık kitabesi Ta'lik hatla yazılmıştır (Res.45).

Res. 45

Kitabenin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metni aşağıdaki gibidir:

زهی بر صاحب الخیرات الحاج محمد کم
اون ایکی چشمه بنیاد ایلدی بو ماء رعنا دن
دیار کوینگ احیا اولدی شمدی آب لطفیله
دعاء خیره مضهر اولدی هب ادنا و اعلا دن
خصوصا بو کزیده چشمه بر عین الحیات اولدی
صفال کسب ایدر نوش ایلینلر اشبو مجردن
چیقار دورت گوشه دن تاریخن عیطشانه عرض ایله
ایچیڭ صو عافیت اولسون بواب سگر اسادن
۱۲۴۷

Kitabe metninin Türkçe okunuşu şöyledir:

“Zihî bir sâhibü'l-hayrât El-hâc Mehmed kim³⁴(Mehemmed)

On iki çeşme bünyâd eyledi bu mâ-i ra'nâdan

Diyâr-ı Göynük ihyâ oldu şimdi âb-ı lutfîle

Duâ-i hayra mazhar oldu heb ednâ ve a'lâdan

Husûsâ³⁵ bu güzîde çeşme bir aynü'l-hayât oldı

Safâlar kesb ider nûş eyleyenler işbu mecrâdan

Çıkar dört köşeden târihini 'atşâna arz eyle

³⁴Birgören ve Can “kim” kelimesini “...”okunamadığı şeklinde göstermişlerdir (Birgören, 2008b: 47;Can, 2015: 98).

³⁵ Birgören ve Can “hususen” şeklinde okumuşlardır (Birgören, 2008b: 47; Can, 2015: 98). O yüzyılda bu ifadenin “husûsâ” olması daha makul gelmektedir.

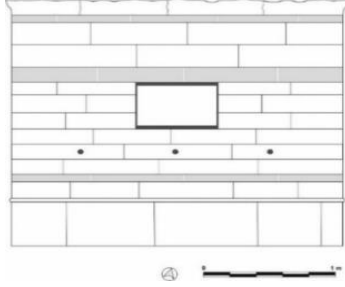
İçin su âfiyet olsun bu âb-ı sükker-âsâdan “

1247 (M.1831/32)

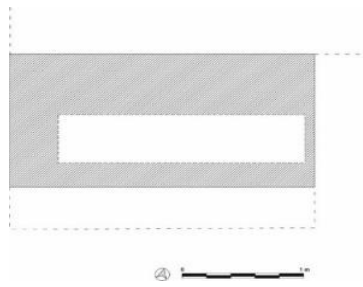
4.3. Çarşı Çeşmesi

Çeşmenin günümüze kalan kısmı, dükkân olarak kullanılan bir yapıya kuzeybatı yönünde bitişik konumdadır.

Yapının 2,20 m genişliğinde 1,95 m yüksekliğinde, dikdörtgen prizma şeklindeki gövdesi profilli taş bir silme ile sonlanmaktadır (Şekil 15,16).

Şek. 15

Şek. 16

Çeşmenin aynalıgına gömülü 0,35 m x 0,55 m ölçülerinde üç satırlık tamir kitabesi bulunmaktadır. Mermer kaplı ayna taşının üzerindeki üç çeşmeden su akmaktadır. Çeşme yerde 2,20 m x 0,60 m ölçülerinde ve derinliği 0,35 m olan bir yalakra nihayetlenmektedir (Res.46). Dikdörtgen prizma şekilli çeşmenin aynalık, oluk ve yalakra kısmı bugün mermerle kaplanmıştır. Çeşme herhangi bir süsleme unsuruna sahip değildir.

Res. 46

Res. 47

İşlevini sürdüren çeşme orijinal yapısını kaybetmiştir. Özgün yapısında taş malzeme kullanıldığını düşündüren tek unsur gövdesi üzerinde mermerle kaplanamayan profilli taş silmesidir (Res. 47). Yan cephelerinde sıvalı kesme taş malzemeler dikkati çekmektedir. Kuzeybatı yönünde dükkâna bitişik duran çeşmenin arkası briketlerle doldurulmuştur.

Bir inşa kitabesi bulunmayan çeşmesinin orijinal tamir kitabesinin metni aşağıdaki gibidir (Res.48):

Res. 48

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا
تعمیری سنه ۱۳۱۸ غرء رجب

Celi Sülüs hatla yazılmış üç satırlık Arapça tamir kitabesinin metninin Türkçe okunuşu şöyledir:

“Bismillâhirrahmânirrahim³⁶
Ve sekâhüm rabbühüm şerâben tahûrâ
Ta ‘miri sene 1318³⁷ ğurre-i Receb”

Kitabesinde İnsan Suresi’nin (76) 21. Ayetinin son kısmına yer verilmiştir. İlk iki satırı Arapça, son satırı Osmanlı Türkçesi’dir. Besmeleden sonra gelen Ayetin son kısmında “Allah onlara tertemiz bir içecek ikram eder” ifadesi yazmaktadır.

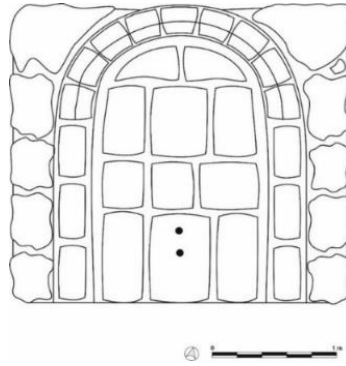
Çeşme tamir kitabesine göre 25 Ekim 1900 tarihinde onarım geçirmiştir³⁸.

4.4. Beybahçesi Çeşmesi

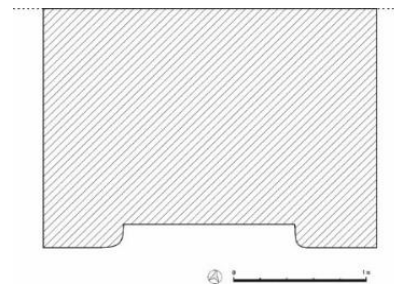
Çeşmenin arka cephesi bir ev kalıntısının duvarı olduğu düşünülen yıkık bir duvara gömülüdür. Yapının cephesinin sağ tarafında Saraylar Evi, sol tarafında ise Canbolat Evi bulunmaktadır.

Halk arasında Konakyeri Çeşmesi ve Sarayönü Çeşmesi adıyla da bilinen çeşme, 2,06 m x 2,06 m x 1,50 m ölçülerinde kare prizma bir gövdeye sahiptir (Şekil 17, 18).

Çeşmenin inşasında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Ayna taşı 0,38 m x 0,40 m ebatlarındadır ve üzeri sıvalıdır. Ayna taşının bulunduğu kısımda daha önce kurnaların takılı olduğunu düşündüren iki delik mevcuttur (Res. 49). Toprak zemine gömülü yalak bölümünün çevresinde otlar bitmiştir. Sağ ve sol tarafında yalağın parçalarından izler görülmektedir. Çeşmenin üstünde daha önce çatısı olduğunu varsayabileceğimiz izler ve kırık taşlar bulunmaktadır (Res.50). Yapı herhangi bir süslemeye sahip değildir.

Şek. 17

Şek. 18

³⁶ Birgören Türkçe okunuşuna yer verirken “Besmele” yi vermemiştir. Can ise “Besmele” ile kaydetmiştir. Bkz. (Birgören, 2008b: 47; Can, 2015: 94). Çeşmenin kitabesinde yer alan ilk ibare “Besmele” dir.

³⁷ Birgören tarihi “1317” olarak kaydetmiştir. Can “1318” olarak vermiştir. Bkz. (Birgören, 2008b: 47; Can, 2015: 94). Biz de 1318 olarak okuduk.

³⁸ Birgören seneyi 1317 olarak gördüğü için tarihi 5 Kasım 1899 olarak tespit etmiştir. Can, Hicri 1318 olarak kaydetmiş, ancak Miladi tarihi 1900-1901 olarak göstermiştir (Birgören, 2008b: 47; Can, 2015: 94). “ğurre-i Receb” Recep ayının başı 25 Ekimdir. Miladi olarak 1900 yılına denk gelmektedir.

Res. 49

Res. 50

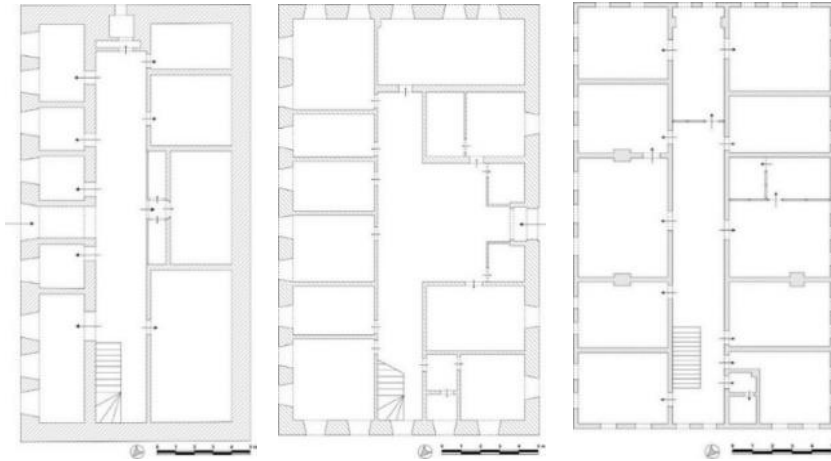
Bir kitabesi bulunmayan çeşmenin şehrin henüz şebeke suyunun olmadığı zamanlarda suyunun aktığı söylenmektedir. Günümüze bakiyeleri intikal eden evin Hamza Bey'in evi olduğu ve bu evin bahçesinde sahibinin adıyla anılan suya Hamza Bey Suyu denildiği bilinmektedir³⁹. Çeşmenin 1991 yılına ait fotoğraflarında Hamza Bey Evi'nin henüz yıkılmadığı ve çeşmenin evin güney cephesine bitişik olduğu görülmektedir⁴⁰. Bir zamanlar halkın su ihtiyacını karşılayan bu çeşmenin suyu şimdi akmamaktadır. Yöre halkının varlığını unuttuğu Hamza Bey Evi'nin duvar kalıntısına bitişik Beybahçesi Çeşmesi özgün yapısını korumakta, ancak oldukça bakımsız olduğundan bugün kullanılmamaktadır.

5. Hükümet Konağı

Göynük Hükümet Konağı

Göynük Hükümet Konağı, ön cephesi Hükümet Caddesi'ne arka cephesi Beşir Bayraktar Caddesi'ne bakan eğimli bir konumda yer almaktadır.

Dikdörtgen planlı ve üç katlı yapının eğimli konumundan dolayı Hükümet Caddesi'ne bakan girişinin olduğu cephe iki katlı, Beşir Bayraktar Caddesi cephesi ise üç katlıdır. Ortada uzun bir koridor, koridorun iki yanında odaların yer aldığı dört yöne cepheli plan şemasıyla inşa edilen yapının en alt katında kütüphane, orta katta adliye ve mahkeme salonları, en üst katta ise maliyeye ait mal müdürlüğü, vergi dairesi ve icra müdürlüklerinden oluşan bölümler yer almaktadır (Şek.19, 20, 21).

Şek.19, 20, 21: Hükümet Konağı Alt Kat Planı, Zemin Kat Planı ve Üst Kat Planı⁴¹

³⁹Engin Güler (1948), Saraylar Evi Sahibi.

⁴⁰Erdem'in çalışmasında 157 numaralı fotoğrafta Konakyeri Çeşmesi adıyla yapının 1991 yılındaki görüntüsü mevcuttur (Erdem, 1996: 288).

⁴¹Ankara 1 Numaralı Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'ndan işlenerek.

Yapının örtüsünü iç bölümde ahşap tavan, dışta kiremit kaplı beşik çatı meydana getirmektedir. Yapının yan cephelerinde çatı üçgen alınlıklarla nihayetlenmektedir. Alınlıkların eğimli kenarları profilli silmelerle sınırlandırılmıştır.

Kuzeybatı yönüne bakan yan cephesinde alt seviyede basık kemerli, kare formlu bir adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Orta seviyede dikdörtgen şekilli, basık kemerli beş açıklığın taş söveleri dışa taşıntılı verilmiştir. Orta seviye açıklıkların altında cephe boyunca devam eden iki sıra silme ile açıklıkların üstünden geçen düz taş silme cepheyi üç bölüme ayırmaktadır.

Üst katta toplam yedi adet pencere açıklığının düzeni ise ortada iki, cephe köşelerine yakın sağda iki ve solda üç adet pencere açıklığı şeklindedir. Genişlikleri alt kattakilere göre daha dar olan basık kemerli açıklıklar, dışa taşıntılı ahşap görünümü verilmiş kilit taşları olan taş sövelerle çevrelenmektedir. Pencerelerin denizlikleri yatay silmelerle bütünleştirilmiştir (Res. 51).

Güneydoğu cephesinin pencere açıklığı düzeni ve malzemesi kuzeybatı cephesinden üst katta farklılaşmaktadır. Kuzeybatıda üst seviyede yedi adet pencere açıklığı sayısı bu cephede dokuz adete çıkmaktadır. Dokuz adet açıklığın diğer pencere açıklıklarından farklı olduğu görülmektedir. Bu cephede alt sıralarda yer alan sövelerin kilit taşları da diğer cephedeki açıklıklardan farklı olarak ahşaptır. Üst kat seviyesinde ortada altta iki, alınlığın hemen altında iki adet olmak üzere altı üstlü ikişerden toplam dört adet açıklık yer almaktadır. Üst kat açıklık düzeni cephe köşelerine yakın yerleştirilen ikişerden dört adet ahşap söveli ahşaptan kilit taşlı pencere açıklıklarıyla tamamlanır (Res. 52). Orta sırada söveleri taştan basık kemerli dikdörtgen şekilli beş adet pencere açıklığı dikkati çekmektedir. Alt sıradaki basık kemerli dikdörtgen şekilli pencere açıklığının yarısı zemin seviyesinin altında kalmaktadır.

Res. 51

Res. 52

Ana cephe şeklinde düzenlenen güneybatı cephesinin ortasında yapının iki giriş açıklığından biri yer almaktadır. Cephenin alt seviyesinde giriş açıklığının iki yanında basık kemerli toplam sekiz adet orta ve üst seviyede dokuz adet söveleri ve kilit taşları dışa taşıntılı pencere açıklığı bulunmaktadır (Res.53). Cephe boyunca yapıyı enine üç parçaya bölen taş silmeler, yan cephelerdeki gibidir.

İki katlı kuzeydoğu cephesinin üst katında on bir adet, alt katta giriş açıklığının her iki tarafında üçer adet basık kemerli kilit taşlı dikdörtgen şekilli pencere açıklığı yer almaktadır. Bu cephede yer alan giriş açıklığının alınlığında güneybatı cephesinin giriş açıklığının alınlığında (Res.54) da bulunan inşa kitabesinin bir kopyası yerleştirilmiştir.

Res. 53

Res. 54

Etrafında yan yana odalardan oluşan iç sofaya giriş, kuzeydoğu cephesinin ortasından, yarım daire kemerli açıklıktan sağlanmaktadır. Yapıya girildiğinde iç sofanın kuzeybatı yönünden ahşap bir merdivenle üst ve alt katlara ulaşılmaktadır.

Hükümet Konağı, her iki giriş açıklığının alınlığında yer alan kitabesine göre II. Abdülhamid zamanında H.1305-1306/M.1887-1889 yıllarında Kaymakam Kami Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Kitabenin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış metni aşağıdaki gibidir:

شهنشاه معظم حضرت عبدالحمید خانک
سریر سلطنتتده عمرین افزون ایلسون مولا
جهان مستغرق اولدی سایه سنده عدلو عمرانہ
نه ظلمہ بر محل قالدی نه بوم وشومہ بر مأوا
بو دار دلنشینی بویله نو طرز اوزره کوینکده
دکل کورمک تصور ایلمک مشکل ایکن حتی
کمال همت و غیرتله اسبابک ایوب اعداد
بونى قائممقام کامی افندی ایلدی انشا
ولایتدن لوادن هر نه یولده امر اولندیسه
اوصورتده یاپوب اکماله همت ایلدی حقا
کوروب طرز بهیمنک فکری تاریخ کهر یازدم
یاپیلدی بتدی نو دار حکومت اولدی بی همتا
۱۳۰۶ - ۱۳۰۵

Rik'a hatla yazılmış yedi satırlık inşa kitabesinin Türkçe okunuşu şu şekildedir:

“Şehinşâh-ı mu’azzam hazret-i Abdülhamîd Hân’ın
Serîr-i saltanatında ömrin efzûn eylesün Mevlâ
Cihan müstağrak oldı sâyesinde ‘adl ü umrâna
Ne zulme bir mahal kaldı ne bûm u şûma bir me’vâ
Bu dâr-ı dil-nişîn böyle nev-tarz üzre Göynük’de
Değil görmek tasavvur eylemek müşkil iken hattâ
Kemâl-i himmet ve gayretle esbâbın idüb a’dâd
Bunu kâim-makâm Kâmî efendi eyledî inşâ
Vilâyetden livadan her ne yolda emr olındıysa
O sûretde yapub ikmâle himmet eyledi hakkâ
Görüb tarz-ı behiminin Fikrî târîh güher yazdum
Yapıldı bitdi nev dâr-ı hukûmet oldı bî-hemtâ

1305-1306

Kitabenin Türkçesi aşağıda yer alan metindeki gibidir⁴² :

*“Padişahlar Padişah’ı Büyük Hazret-i Abdülhamid Han’ın
Saltanatta oturanın ömrünü uzatsın Allah.*

Cihan (Dünya) O’nun sayesinde adalet ve kültüre sahip oldu.

Ne zulme yer kalmadı ne de baykuşa ve uğursuzluğa yer kalmadı (sığınalı)

Bu gönlü hoş eden yer Göynük’te yeni bir tarz üzere (yapılmıştır).

*Böyle bir binayı görmek değil düşünmek bile mümkün değilken, (şüpheliyken) yardımların
en iyisi ile gayretle sebeplerini hazırladı, (Saydı).*

Bunu Kaymakam Kâmi Efendi yaptırdı.

İlden Sancaktan her ne emredildiyse o şekilde yapıp Hakk’a hizmet için tamam eyledi.

*Bu binayı en seçkin tarzda gören Fikri cevher gibi tarih düşürdü. Yeni Hükümet Konağı
benzersiz bir şekilde yapıldı.*

1305-1306 (1889-1890)”⁴³

6. Kule

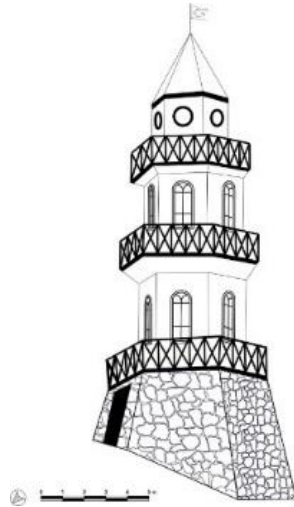
Göynük Zafer Kulesi

Zafer Kulesi Cuma Mahallesi, ilçeye hâkim *Hisar Tepesi* adı verilen yüksek bir mevki üzerinde yer almaktadır. Kule, Sakarya Meydan Muharebesi zaferinin anısına inşa edilmiştir.

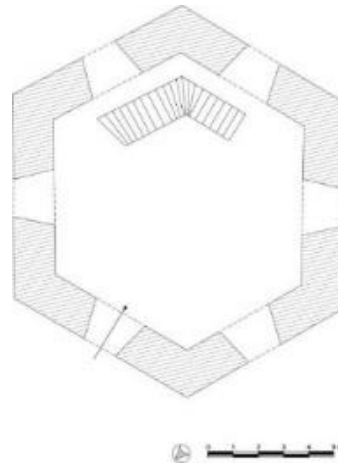
Zafer Kulesi çokgen bir kaide üzerinde aşağıdan yukarıya incelen altıgen plana sahip üç katlı bir yapıdır (Şek.22, 23).

Taş kaide üzerinde yükselen kule saç kaplı bir külah ile örtülüdür. Kaidesi kabayonu taş malzeme, kaide üzerinden yükselen kule ise ahşap malzeme kullanılarak inşa edilmiştir (Res.55).

Altıgen kulenin birinci katında bir giriş açıklığı ve ahşap söveli beş adet pencere açıklığı yer almaktadır. Birinci kat ahşap korkuluklu bir balkonla çevrelenmektedir. Kulenin ikinci ve üçüncü katı alt katın tekrarı bir düzendedir, ancak ahşap korkulukların çapı alt kattan üst kata doğru küçülmektedir. 14,15 m yüksekliğe sahip olan kule tepesinde saç kaplı bir külah ve âlemle son bulmaktadır.

Şek. 22

Şek. 23

⁴² Bu metin hükümet konağının girişindeki levhada yer almaktadır

⁴³ Hükümet konağının girişinde yer alan levhada Miladi tarihler yanlış verilmiştir. Doğrusu H.1305-1306 /1887-1889 olmalıdır.

Yapıya giriş altıgen kaide üzerinde taşa oyulmuş dikdörtgen şekilli bir açıklıktan sağlanmaktadır. İçeriye girildiğinde demir ve ahşap kirişlerin birinci katı taşıdığı görülmektedir. Ahşap merdivenle ulaşılan üç katın iç duvarları tamamen ahşap doğramalarla döşenmiştir. Son katta kulenin külahını taşıyan tavanın ahşap örtüsü dikkati çekmektedir.

Res. 55

Kulenin yapımı Göynük Kaymakamı Hurşit Bey ve halk tarafından gerçekleştirilmiştir. 1921 yılında inşasına başlanan Zafer Kulesi 1923 yılında tamamlanmıştır. 1960 yılında restore edilen kulenin, 1999 senesinde yapılan bir onarım sırasında elektrik kontağından çıkan bir arıza sebebiyle yandığı bilinmektedir (Yasa ve Soysaldı (Ed), 2013: 35). Yenisi özgün haline sadık kalınarak yapılmıştır. Yanmadan önce üzerinde saat olduğu ve saat kulesi olarak da kullanıldığı eski tarihli fotoğraflardan anlaşılmaktadır⁴⁴. Bugün üzerinde saat bulunmamaktadır⁴⁵.

7.Göynük'te Günümüze Ulaşamamış Tarihi Yapılar

Onarımlarla asli halini yitirmiş tarihi yapılardan olan Sofuali Camii, Sofuoğlu Mahallesi, Beybahçesi Caddesi'ndedir. Kaynaklarda 1974 yılında caminin beden duvarlarının taş malzeme ile yeniden yapıldığı doğuda bulunan ahşap minaresinin⁴⁶ yerine kuzeybatı köşesine kâgir bir minare eklendiğinden bahsedilmektedir (Erdem, 1996: 59-60).

Günümüze ulaşamayan bir başka yapı Aksungur Camii'dir. Bu yapı Göynük'ün merkezinde Cuma Mahallesi'nde, çarşı içinde inşa edilmiştir. Kaynaklardaki caminin Aksungur isimli bir kişi tarafından yaptırıldığı ve bu kişinin mezarının cami yıkıldıktan sonra Akşemseddin Türbesi haziresine taşındığından söz edilmektedir (Erdem, 1996: 39). Eski fotoğraflarda caminin ahşap bir minaresinin olduğu görülmektedir⁴⁷. Caminin 1967 yılından sonraki bir tarihte yıkıldığı bilinmektedir. Bugün yıkılan caminin yerinde yeni, kubbeli betonarme bir yapı bulunmaktadır.

Vakıf kayıtlarında adı geçen Hacı Hüseyin Ağa Medresesi'nin Cuma Mahallesi'nde Gazi Süleyman Paşa Camii yakınlarında inşa edildiği bilinmektedir. Yapı Tımar Beyi Hacı Hüseyin Ağa tarafından H.1159/M.1746 yılında yaptırılmıştır. Hacı Hüseyin Medresesi'nin adı 1741-1889 yılları arası tereke kayıtlarında da geçmektedir. Akşemseddin Türbesi'nin de olduğu bölgede yer alan bu medresenin fevkani kuruluşta olduğu, ahşap ve 12 odalı olarak inşa edildiğinden söz edilmektedir (Özlü, 2006b: 87). Söz konusu medrese Cumhuriyet Dönemi'ne kadar varlığını koruyabilmiş, 1924-1925 yıllarında tamamen yıkılmıştır (Erdem, 1996: 41) Medresenin kitabesi emekli Göynük

⁴⁴ Fotoğraflar için bkz. (Erdem, 1996: 83; Acun, 1994: 17).

⁴⁵ 2019 yılındaki son saha çalışmamız sırasında kuleye tekrar saat konulduğu görülmüştür..

⁴⁶ Minare fotoğrafı için bkz. (Erder, Bakırer vd., 1970: 53).

⁴⁷ Fotoğraflar için bkz. (Erder, Bakırer vd., 1970: 54; Erdem, 1996: 278).

İlköğretim Müdürü Nuri Güner'in Sarayönü Sokak'taki adı Yahya Beyler olarak bilinen 4 No'lu evinde yer almaktadır⁴⁸. Medreseden günümüze hiçbir iz ulaşmamıştır.

Bolu Valiliği tarafından hazırlanmış 1998 il yıllığı ve 2011 yılı kültür envanterinde yıllar önce yıkıldığı belirlenen yapılar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi 20.yüzyıl başında yaptırılmış Eski Han adıyla da bilinen Postacılar Hanı'dır (BTKTVE, 2011: 214). Bu yapının Selim Çapar Caddesinde Beybahçesi Çayı kenarına inşa edilmiş olduğu bilinmektedir (Erdem, 1996: 71) Esnaf Tuzcu Hikmet Bey Hanı adıyla da anılan eser⁴⁹, 1900 yılların başında "Postacı Ağası Hikmet Yerlikaya" tarafından yaptırılmıştır (Erdem, 1996: 71). Üç katlı bir yapı olarak inşa edilen Eski Han, 1992 yılında ileride çökebileceği ve yanabileceği gerekçesiyle hazırlanan bir rapor üzerine Göynük Belediyesi tarafından yıktırılmıştır⁵⁰. Eski Han'ın yerinde şimdi belediye binası olarak kullanılan betonarme yine üç katlı bir yapı bulunmaktadır.

Kayıtlarda Akşemseddin Mahallesi'nde yine bugün mevcut olmayan bir adet han ve medrese ile "*Türbenin Akşemseddin'in ölümünden beş sene sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirildiği ve yanında bir semahane ve dört odalı derviş hücrelerinin varlığından söz edilmektedir*" (Birgören, 2008a: 433) şeklinde bir Mevlevihane yapısının varlığından da bahsedilmektedir. Özönder, Akşemseddin Türbesinin gördüğü onarımdan bahsederken : "*Hazine-i Hassa tarafından tamir edilirken yanında yer alan semahanenin de genişletildiğini biliyoruz*" şeklinde ifade etmekte ve "*aynı tarihte türbenin yanına ayrıca dervişler için dört odalı bir yapı da inşa edilmiştir*" (Özönder, 1989: 127) şeklinde eklemektedir.

Cuma Mahallesi'nde, Hisar Tepesi'nde bugün var olan Zafer Kulesi'nden daha aşağı bir konumda bir saat kulesinin yer aldığı bilinmektedir. Kare planlı, ahşap yüksek taş duvar üzerine, topuz çatı ile örtülü bu saat kulesinin (Erdem, 1996: 41), 1973 yılına kadar fotoğraflarda varlığı tespit edilebilmekle birlikte ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir (Erdem, 1996: 84).

Kaynaklar adının "Melez" olduğu bilinen bir köprü'nün varlığından da söz etmektedir⁵¹. 1967 yılında OTDÜ Mimarlık Fakültesi'nin yapmış olduğu "Göynük A Town in A Timber Region" adlı araştırmada birkaç taş ve korkuluk duvarı haricinde köprü'nün sağlam olduğu yazmaktadır. Ayrıca "*Kesme taş ve moloz taş malzeme ile inşa edilen köprüyü tek sivri kemer açıklık taşımaktadır*" şeklinde de bir ifade yer almaktadır (Erder, Bakırer vd., 1970: 56) Ancak Göynük ilçesinin Çamlıca Köyü'nün Melez Mahallesi'nde yer alan köprü'nün yerinde bugün betonarme bir köprü bulunmaktadır.

Yine bugün Zafer Kule'sinin yer aldığı Hisar Tepesi'nde bir kalenin olduğundan bahsedilmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde: "*Kalesi göğe baş uzatmış bir kaya üzerindedir*" diye söz etmektedir. Bu kalenin Bizanslılar Dönemi'nde Bursa Tekfurları tarafından inşa edildiği bilinmektedir (Çelebi, 1986: 737; Birgören, 2008a: 427). Söz konusu kale H.712/M.1312-1313 yılında Osman Gazi tarafından fethedilmiştir (Çelebi, 1986: 737).

8.Değerlendirme ve Sonuç

Göynük İlçesi, coğrafi ve jeopolitik konumundan dolayı tarihin her döneminde Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olma özelliğini sürdürmüştür. İstanbul-Ankara karayolu güzergâhında bulunan, küçük bir alanda toplanmış çoğunluğu Osmanlı Dönemi'ne tarihlenen eserleriyle geleneksel kent dokusunu korumaktadır. Osmanlı mimarisini yansıtan, ana malzemesi ahşap olan, kültürel mirası içinde barındıran geleneksel evleri, 19. yüzyılın son yıllarında yapılmış Hükümet Konağı, Cumhuriyet'in simgesi Saat Kulesi ve Türk Devri yapılarıyla ferah bir kasaba izlenimi

⁴⁸ Nuri Güner'in torunu Işın Şener medresenin kitabesinin artık Sarayönü Sokak'taki evlerinde bulunmadığını belirtmiştir (Göynük 2019).

⁴⁹ Yaşar Asal (1968), Gazi Süleyman Paşa Camii Din Görevlisi.

⁵⁰ Bilgi için bkz. (Erdem, 1996: 40, 71) Yıkılan hanın plan ve cephe görünüşleri için bkz. (Erdem, 1996: 73-76).

⁵¹ Bilgi ve fotoğraf için bkz. (Erder, Bakırer vd., 1970: 56-57).

yaratmaktadır. Tarih boyunca ticaret yollarının geçtiği bu kasaba yıllar içinde çok sayıda yaşadığı deprem gibi doğal afetlere, yoğun imar düzenlemelerine, olumsuz yönde devlet politikalarına, bilinçsiz müdahalelere maruz kalsa da sakin ve kendine has geleneksel dokusuyla ilgi çekmektedir. İlçede günümüze ulaşmış tescilli 6 cami, 3 türbe, 3 çeşme, 1 hamam, 1 hükümet binası ve 1 kule bulunmaktadır. Bu yapılar ilki 1951 yılında hazırlanmış üç ayrı imar planıyla ve 1991 yılında kentsel sit alanı ilan edildikten sonra korumaya alınarak tarihi önemlerini devam ettirmişlerdir. Toplam 16 adet Türk Devri yapısı olan Göynük'te "Kimsesizler Çeşmesi" adı ile bilinen bir çeşmenin yapı envanter kaydı bulunmamaktadır.

Göynük'te iki çeşmenin, bir türbenin ve hükümet konağının inşa kitabeleri sağlam bir şekilde korunabilmiştir. Bir çeşmesinin de tamir kitabesi bulunmaktadır. İlçenin en erken tarihli yapısı 14. yüzyıldan günümüze kadar gelebilen Gazi Süleyman Paşa Hamamı'dır.

Göynük'te mahallelerin bazılarının adı, etrafında toplandığı caminin ya da o camiye yaptıran kişinin ismiyle anılmaktadır. Ancak yapıların birçoğunun banisi hakkında bir bilgi mevcut değildir. Kitabelerinde yazılı olduğu üzere Akşemseddin Türbesi'nin banisinin Fatih Sultan Mehmet, Kimsesizler Çeşmesi'nin banisinin de Meryem Kadın'ındır. Sivil Mimarının ender yapılarından Göynük Hükümet Konağı Göynük Kaymakamı Kâmi Efendi tarafından II. Abdülhamid'e armağan olarak yaptırılmıştır.

Çalışmamıza konu olan Göynük'te inşa edilmiş altı camiden beşi kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlı düz ahşap tavanlı plan şemasındadır. Bunlardan sadece Çeşme Camii kareye yakın dikdörtgen planlı ve ahşap tavanla örtülüdür. Göynük Çeşme Camii hariç Gazi Süleyman Paşa Camii, Hatice Hatun Camii, Yayabaşı Camii, Hacı Abdi Camii ahşap tavanla örtülü dikdörtgen plan şemasına sahip camilerdir. Bu plan tipinde camilerin hemen hemen her dönemde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde inşa edilmiş olduğu görülmektedir. *Balıkesir Edincik Ulu Camii (1382)*, *Bolu Gerede Eskiçağa Köyü Yıldırım Camii (14.yy)*, *İzmir Çeşme Köyü Camii (15. yy)*, *İzmir Foça Kayalar Camii (15-16.yy)*, *Bergama Kulaksız Camii (1803)*, *Bolu Gerede Aşağıovacık Köyü (Hamidiye) Camii (1891)*, *Bolu Tabaklar Camii (1897)*, *Edremit Güre Camii (1878-1879)* (Erken, 1977: 328, 361; Ünal, 1988: 118; Ersoy, 1989: 62; Çakmak, 1997: 54; Durmuş, 2010: 23; Çakmak, 2013: 131; Eryılmaz, 2019: 241) dikdörtgen planlı düz ahşap tavanlı plan şemasının çok sayıdaki örneklerinden sadece bazılarıdır.

Göynük'te günümüze ulaşabilen bütün camilerde kesme taş ve ahşap malzeme kullanıldığı görülmektedir. Duvarlarda, kapı ve pencere sövelerinde, geçiş elemanlarında genellikle taş malzemeye yer verilmiştir. Bu yapılarda rastladığımız en önemli özellik ise minarelerde yörenin yerel malzemesi olan ahşabın kullanılmasıdır. Camilerde süslemeler sadece birkaç yapıyla günümüze gelebilmiştir. Basit kuruluşlu bu yapılarda özgün süslemenin varlığından söz edilememektedir. Süsleme özelliklerini yitirmiş olduklarından içte sade bir görüntü veren camilerin, dışarıdan en gösterişli unsuru ahşap minareleridir. Gazi Süleyman Paşa Camii ve Çeşme Camii hariç ahşap gövdeleri çatı üzerinden başlamaktadır.

Göynük'te üç adet türbe tespit edilmiştir. 15. yüzyılda inşa edilmiş iki türbeden biri olan Akşemseddin Türbesi kesme taştan altıgen planlı kasnaksız kubbesiyle özgün niteliklerini korumaktadır. Tek kubbeli revaklı ve kesme taş malzemeli, sekizgen planlı Ömer Sikkînî Türbesi onarımlarla günümüze gelebilmiş Osmanlı Türbe tipolojisinin revaklı türbe örneklerindedir. 15. yüzyıldan günümüze kalan biri altıgen diğeri sekizgen planlı bu iki türbeyi plan şemaları açısından "Poligonal Gövdeli" (Önkal, 1992: 2) türbeler grubunda değerlendirebiliriz. Bu iki Osmanlı Dönemi yapısının benzer örneklerine Anadolu'nun pek çok yerinde rastlanmaktadır. *İzmir Kemalpaşa Hamza Baba Türbesi (XV. yy. sonu XVI. yy. başı)*, *İstanbul Davut Paşa Türbesi (1499)* (Kuyulu & Ortaç, 1994:127; Daş, 2007: 231) önü tek birimli revaklı sekiz kenarlı türbe örneklerindedir. Plan şeması açısından Akşemseddin Türbesi'ne benzeyen altıgen planlı türbelere örnek olarak *Tire Yağhoğlu Türbesi (15.yy. başı)*, *Tire Çağaloğlu Ali Paşa Türbesi (15.yy. ilk*

yarısı), *Bolu Işıklı Ümmi Sinan Türbesi (15.yy)*, *Bursa Hatuniye Türbesi (1449)* (Önkal, 1991: 41-48; Daş, 2007: 153-160) gibi yapılar örnek olarak gösterilebilir. Halk arasında Tabak Dede adıyla da bilinen Debbâğ Dede Türbesi kare planlı olup kubbe ile örtülüdür. Bu yapı özgün özelliklerinin çoğunu yitirmiştir.

İncelediğimiz türbelerde kalemişi süsleme, taş süsleme, alçı süsleme ve mermer süsleme görülmektedir. Kalemişi bezeme açısından en zengin süsleme Ömer Sıkkînî Hz. Türbesi ve Akşemseddin Türbesi'nde bulunmaktadır.

Gazi Süleyman Paşa Hamamı 14. yüzyıldan günümüze kadar gelebilen ilçenin en erken tarihli yapısıdır. Çifte hamamlar grubuna giren Gazi Süleyman Paşa Hamamı üç kubbeli eyvanlı üç halvetli planıyla ilçenin tek hamamıdır. Özgün özelliklerini koruyabilmeyi başarmış bu tarihi yapı Türk Dönemi için de erken tarihli sayılabilecek Osmanlı hamamlarından biridir (Kuban, 2007: 160). Sıcaklık plan özellikleri bakımından değerlendirildiğinde yapının benzer örnekleri *Konya Sahip Ata ve Keçeciler Hamamları*, Bursa'da *Mahkeme İbrahim Paşa Çifte Hamamı*, *Manisa Alaca (Hamza Bey) Hamamı*'dir (Özüdoğru,1999: 37; Ayverdi ve Yüksel, 1976: 109; Kuyulu, 1992: 66).

İlçede günümüze ulaşabilmiş dört adet çeşme bulunmaktadır. Başaklar Çeşmesi, Beybahçesi Çeşmesi ve Çarşı Çeşmesi bir yapının duvarıyla aynı zamanda yapılmış veya yapının duvarına sonradan eklenmiş bağımlı çeşmelerdir. Başaklar Çeşmesi Tahsin Beyler Evi'nin (Erdem, 1996: 156) duvarına, Beybahçesi Çeşmesi Hamza Bey Evi'nin bahçe duvarına, Çarşı Çeşme ise bir dükkâna bitişik konumdadır. Yine bağımlı çeşmeler grubunda yer alan Meryem Hatun Çeşmesi ise bir rivayete göre o tarihlerde hamam olduğu söylenen bir yapının duvarına bitişik konumda yer almaktadır.

Göynük çeşmeleri plan özellikleri ve kullanılan malzemeler bakımından Bolu ve çevresindeki çeşmeler ile benzerlik göstermektedir. *Bolu Çatal Çeşme (19.yy)*, *Bolu Gerede Demirciler Mahallesi Uлуу Sokak Çeşmesi (1790-1791)* (Can, 2015: 55-56, 62,183-184) bu çeşme örneklerinden bazılarıdır.

Göynük çeşmeleri arasında işlevini sürdüren tek çeşme Çarşı Çeşmesi'dir. Ancak o da yanlış onarımlarla orijinal yapısını kaybetmiştir. Yöre halkının varlığından habersiz, Hamza Bey Evi'nin duvar kalıntısına bitişik Beybahçesi Çeşmesi ile bir köprünün altında, umumi tuvaletlerin yanında 18.yüzyıldan kalma Kimsesizler Çeşmesi özgün yapısını korumakla birlikte oldukça bakımsızdır. Göynük ilçesinde günümüzde var olduğu halde envanterlere işlenmemiş yapılar olduğu gibi kültür envanteri ve yıllıklarda aslında dört adet olan çeşme yapısından sadece ikisinden bahsedilmektedir. Dört adet çeşmenin üçü kayıtlarda tescilli görünmektedir. Kimsesizler Çeşmesi olarak bilinen bir çeşmenin ise yapı envanter kaydı bulunmamaktadır.

Göynük Hükümet Konağı bir hol etrafında simetrik odaların sıralandığı dört yöne cepheli bir plan şemasına sahip üç katlı bir yapıdır. Cephelerin ve köşelerin öne çekilerek vurgulandığı yapılardan farklı bir cephe düzenine sahiptir. Göynük Hükümet Konağı plan şekli ve cephe kompozisyonu bakımından *Balıkesir Hükümet Konağı* (Yazıcı, 2019: 260) ile benzer özellikler taşımaktadır.

Göynük Zafer Kulesi çokgen bir kaide üzerinde aşağıdan yukarıya doğru incelen altıgen plana sahip üç katlı bir yapıdır. Taş kaide üzerinden yükselen ahşap kule saç kaplı bir külah ile örtülüdür. Anadolu'daki saat kulesi örnekleri incelendiğinde plan şeması bakımından birebir benzer bir örneğine rastlanmamaktadır. Ancak kullanılan malzeme bakımından *Bolu Gerede Saat Kulesi*, *Çorum Sungurlu Saat Kulesi*, *Sivas Saat Kulesi* (Acun, 1994: 17, 35, 44) ile benzerlik göstermektedir. Bu yapıların hepsi ahşap malzeme ile inşa edilmiştir.

Göynük'teki mimari eserlerin bazıları tamamen özelliklerini yitirmiştir. Bazıları ise yıkılarak günümüze ulaşamamıştır. 1992 yılında yıktırılan Eski Han'ın yerinde şimdi belediye

binası olarak kullanılan yine üç katlı betonarme bir yapı bulunmaktadır. Kaynaklarda adı geçen ancak bugün var olmayan adının “Melez” olduğu bilinen günümüze gelememiş bir köprünün ve bugün Zafer Kule’sinin yer aldığı Hisar tepesinde bir kalenin varlığından söz edilmektedir. Yine vakıf kayıtlarında adı Hacı Hüseyin olarak geçen bir medreseden de bahsedilmektedir.

Tescilli yapıların bazıları tamamen özelliklerini kaybetmiştir. Debbağ Dede Türbesi, Sofualı Camii gibi yanlış onarımlarla asıl halini yitirmiş örneklerle Aksungur Çarşı Camii gibi 1967 yılından sonraki bir tarihte tamamen yıkılmış örnekler de mevcuttur.

Kentsel sit alanı ilan edilen Göynük, 1951 yılında uygulanan imar planından ve tarih içinde yaşanan depremlerden olumsuz etkilense de günümüze ulaşabilmiş eserleri ile tarihi önemini korumaktadır. Ancak zamanında yapılmayan ya da ehil olmayan eller tarafından yapılan yanlış müdahaleler nedeniyle bazı yapılar orijinalliğini yitirmiştir. Bolu tarihinde çok sayıda deprem yaşanmıştır. 1956 ve 1967 yıllarında yaşanan depremler hafif hasarla atlatılmıştır. Özellikle 1956 depreminden sonra yöre halkının deprem yardımı alabilmek için az hasar gören evlerini yıktırması geleneksel dokunun büyük ölçüde zarar görmesine neden olmuştur. Tarihi, geleneksel ve kentsel dokusunu korumak ve yok olmalarını önlemek için restorasyon ve rölöve çalışmaları hakkında yöre halkının bilinçlendirilmesi gereklidir. Koruma planları tekrar gözden geçirilmeli ve güncellenmelidir. Mimari eserlerin durumu göz önünde bulundurularak yeni yapılanmalara gidilmeli, tarihi mirasa sahip çıkılmalıdır.

Kaynaklar

- Acun, Hakkı. (1994), *Anadolu Saat Kuleleri*, Ankara: AKM Yayını.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. (1966), *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri I*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Ayverdi, Ekrem H. ve İ. Aydın Yüksel. (1976), *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Baha Matbaası
- Ayverdi, E. Hakkı. (1989), *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 855-886(1451-1481) III*. 2.Baskı, İstanbul: Damla Ofset.
- Bayraktar, Dursun. (2009), *Tanzimat’ın İlk Yıllarında Bolu (Şer’iyye Sicilleri 1838-1850)*, Bolu: Bamer Yayınları.
- Bilim, Cahit. (2002), “Elçi, M. Seyid Abdülvahab Efendi, Yazar, Sefaret Tercümanı Bozoklu Osman Şakir Efendi Musavver İran Sefaretnamesi”, *OTAM Dergisi*, Sayı:13, Ankara: s.261-286.
- Birgören, Hamdi. (2008a), *Bolu Vilayeti Salnamesi Miladi 1925*, Bolu: BBBAM Yay.
- Birgören, Hamdi. (2008b), “Bolu’da Çeşme Kitabeleri”, *Halk Kültürü ve Köroğlu Bilgi Şöleni Bildirileri*, Bolu: Bamer Yay., s.35-49.
- Bolu Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri. (BTKTVE), (2011), Bolu: Bolu Valiliği.
- Can, Hüseyin. (2015), *Göynük Mengen ve Mudurnu’daki Tarihi Çeşmeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Cumhuriyetin 50 Yılında 1973 İl Yıllığı.(1973). Bolu: Kemal Matbaası.
- Çakmak, Şakir. (1997), “Foça’daki Türk Eserleri”, *Geçmişten Günümüze Foça (Uluslararası Sempozyum) Bildiriler*. Foça.
- Çakmak, Şakir. (2013), *Muğla Cami ve Mescitleri*. Muğla: Muğla Belediyesi Kültür Yayınları.
- Danişmend, İsmail Hami. (1955), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt:1. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Daş, Ertan. (2007), *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*, İstanbul: Gökkuşbu
- Durmuş, Sevil. (2010), *Edremit ve Köylerindeki Türk Eserleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi.
- Emiroğlu, Mecdi. (1984), “Bolu Yöresi ve Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

- Erdem, Ayten. (1996), *Göynük Tarihsel Siti, Dini ve Sivil Mimarlık Ürünleri, Koruma Sorunları ve Yeni Yapılanma Koşulları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Erdem, Ayten. (1999). “Göynük Kenti, Geleneksel Konut Mimarisi”, *Mimarlık Dergisi*, Sayı:5, Mimarlar Odası, Yıl: 37, s.58-62.
- Erder, Cevat. Ömür Bakırcı ve diğerleri. (1970), *Göynük A Town in A Timber Region*, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü.
- Erken, Sabih. (1977), *Türkiye’de Vakıflar Abideler ve Eski Eserler II*, Ankara: VGM Yay.
- Ersoy, Bozkurt. (1989), *Bergama Cami ve Mescitleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Eryılmaz, Halil İbrahim. (2019), *Türkiye’deki II. Abdülhamid Camileri*, İstanbul: Kitabevi.
- Evlia Çelebi Seyahatnamesi C. I-II. (1986). Çev. Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Eyice, Semavi. (1975). “Tarihte Bolu”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, İstanbul: s.2-13.
- Eyice, Semavi. (1989). “Akşemseddin Türbesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s.302-303.
- İbn Battuta Seyahatnamesi. (2004), Çev. A. Sait Aykut, Cilt: 1, İstanbul: YKY Yay.
- Konrapa, Zekai. (1964), *Bolu Tarihi*, Bolu: Bolu Vilayeti Matbaası.
- Konukçu, Enver. (1998), Bolu Sancağı, *Bolu 1988 Yılı*, Bolu: Bolu Valiliği, s.74-83.
- Konukçu, Enver. (2006), “Cumhuriyet’in İlk Bolu Valisi Ahmed Fabreddin”, *Dergi Park Akademik* <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26148>, (Erişim Tarihi:19.10.2019), s.1-23.
- Köprülü, Orhan F. ve Mustafa Uzun, (1989), “Akşemseddin”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:2, İstanbul: TDV İSAM, s.299-302.
- Kuyulu, İnci ve Hilal Ortaç, (1994), “Hamza Baba Tekkesi ve Türbesi ile İlgili Belgeler ve Gözlemler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt:7, Sayı:7, İzmir: s.112-133.
- Kuyulu, İnci. (1992), “Manisa Alaca (Hamza Bey) Hamam”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:6, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s.63-72.
- Kuban, Doğan. (2007), *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul: Yem Yayın.
- Orhonlu, Cengiz. (1975), “Osmanlı Bolusu”, *TTOK Belleteni*, Sayı:47, İstanbul: s.14-20.
- Önkal, Hakkı. (1991), *Tire Türbeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Önkal, Hakkı. (1992), *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öreñç, Ali Fuat. (2006), “Mutasarrıf”, *İslam Ansiklopedisi*, C.31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s.377-379.
- Özlu, Zeynel. (2006a), “Göynük Kent Merkezinde Bulunan Vakıflar ve Vakıf Görevlileri”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:10, Sayı 26, s.193-208.
- Özlu, Zeynel. (2006b), “Terekeler Işığında Göynük’te Aile”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:29, İstanbul: Alemdar Ofset Baskı, s.81-102.
- Özönder, Hasan. (1989), “Akşemseddin’in Türbesi ve Vakıfları”, *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları, s.117-133.
- Özüdoğru, Şerife. (1999), *Göynük ve Taraklı ’da Türk Mimari Eserleri (14-16.Yüzyıl)*, Eskişehir: Etam Yayınevi.
- Ramsay, Walter M. (1960), *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Mihri Pektaş, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sarı, Hüseyin. (1996), “Şer’iyye Sicillerine Göre II. Mahmut Dönemi’nde Mudurnu’da Nüfus Hareketleri ve Toplumsal Hayattan Bir Kesit”, *OTAM Dergisi*, Ankara: Sayı:7, s.173-208.
- Sezen, Tahir. (2017), *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No:26.
- Şahin, Haşim. (2003), “Ömer Dede Sikkîni”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 34, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s.55-56.

- Toprakeşenler, Sema. (1994), *XVI. Yüzyılda Göynük ve Yenice-i Taraklı Kazaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- Türkiye’de Vakıf ve Abideler Eski Eserler I. (TVAAE), (1972), Ankara: VGM Yayınları.
- Uçar, Fuat. (2009), *Osmanlı Döneminde Bolu’da Paşa Vakıfları*, Ankara: Bamer Yayınları.
- Ünal, Rahmi Hüseyin. (1988), “Çeşme Köyü Camisi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt:4. Sayı: 4. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları. s.117-123.
- Yardım, Ali. (1989), “Akşemseddin Türbesi ve Haziresindeki Tarihi Kitabeler”, *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Akşemseddin Hazretleri Vakfı Yayınları, s.133-143.
- Yasa, Azize Aktaş. Soysaldı, Aysen (Ed), (2013), “Kültürel Zenginlikleri ile Göynük”, *Göynük El Sanatları Paneli ve Çalıştayı Bildirileri*, Bolu: Göynük Belediyesi Yayın. s.17-46.
- Yazıcı, Nurcan Metin. (2019), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Hükümet Konaklarının İnşa Süreci ve Mimarisi Devlet Kapısı*, İstanbul: Kitapevi Yayınları.

Makale Türü: Kitap Eleştirisi

OH CANIMA DEĞSİN! BAŞKASININ TALİHSİZLİĞİNDEN DUYULAN KEYİF: SCHADENFREUDE¹

Gamze AYDIN²

Schadenfreude: Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif, kendini bir kültür tarihçisi olarak tanımlayan yazarın Türkçeye çevrilerek yayınlanmış ikinci kitabıdır. Tiffany Watt Smith (b.t.), Cambridge Üniversitesinde Felsefe ve İngilizce eğitimleri almış olup, hâlihazırda Queen Mary Üniversitesindeki Duyuların Tarihi Merkezinde direktörlük yapmaktadır. Çalışmalarında daha çok, gizlenen ve kaçınılan duygular üzerine yoğunlaşmıştır. Araştırma alanları ise; 19. yüzyılın sonları duyguların tarihi, frenolojiden ayna nöronlara istemsiz taklit, tiyatro ile bilim arasındaki bağlantılar ve antik çağlardan günümüze uyku ve uyku hastalıklarıdır. Başkasının başına gelen belaya, talihsizliğe sevinmek anlamına gelen *Schadenfreude*, Almanca bir kelimedir ve *Şaadinfroydı* olarak telaffuz edilir. Hemen hemen her ülkenin sözlüğünde kendine yer bulmuş bir duygudur. Fransa’da *joie maligne*; Danimarka’da *skadefryd*; Hollanda’da *leedvermaak* ve Rusya’da *zloradstvo* başkalarının ıstıraplarından alınan şeytani hazı ifade etmek için kullanılmaktadır (s.17). Yazara göre kitabın amacı, sürekli hasıraltı edilen, gizlenen bu duyguyu hissetmemizi eleştirmekten ziyade, bu duygunun neden hissedildiği ve bunu hissetmekten neden bir çeşit zevk aldığımızı anlamaya çalışmaktır.

Sosyal medyanın yaygın kullanımı, şeffaflaşan örgütler ve çalışma koşulları bizleri diğerlerinin sahip olduklarına daha çok bakmamıza ve kendi sahip olduklarımızla daha çok karşılaştırmamıza olanak vermektedir. Bu doğrultuda yazar kitabın başlarında *Schadenfreude*’nın yalnızca bireysel bir ahlakî kusur mu yoksa kamuyu etkileyebilecek bir tehdit mi olduğunu tartışmıştır (s.30). Bu duygu günümüzde empati yoksunluğu veya empatinin zıddı olarak değerlendirilmesine karşın, Watt Smith *Schadenfreude*’yi duygusal esneklik kapasitemizin ve birbiriyle çelişen düşünce ya da hislerimizi aynı anda zihnimizde tutma yeteneğimizin bir kanıtı olarak görmektedir (s.33).

Kitap sekiz bölümden oluşmakta ve her bir bölüm *Schadenfreude*’nin bir yönünü yansıtan birkaç cümlelik epigrafla başlamaktadır. Örneklerden oluşan bu epigraflar, *Schadenfreude*’nin çeşitli yönlerini ortaya koymakta ve onun hayatın içinde ne kadar yaygın olduğunu gözler önüne sermektedir.

‘Kazalar: Düşmek, İshal ve Diğer Felaketler’ başlıklı birinci bölümde; yazar internette milyonlarca izlenerek popüler olan komik düşme ve kaza videoları üzerinden *Schadenfreude*’yi incelemiş ve onu çağımızın kültürel şahikası olarak ifade etmiştir (s.41). İnsanların sakarlıklarına gülmemiz bize zevk vermekte ve belki de hayatta kalmamıza yardımcı olan bir mekanizma yaratmaktadır. Aynı zamanda bizi koruyan grup bağlarımızı da güçlendirmektedir. Bölümün geri kalanında yazar bu tepkimizin hangi yaşımızda başladığını bebekler üzerinden tespit etmeye çalışmıştır (s.44).

¹ Watt Smith, T. (2020). *Schadenfreude: Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif* (Çev. Nüvit Bingöl), İstanbul: Kolektif Kitap, 1. Baskı, 160 s.

² Öğr. Gör., İstanbul Arel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Sağlık Yönetimi Bölümü, gamzeydin@arel.edu.tr, orcid: 0000-0001-9122-607X

Bu Yayına Atıfta Bulunmak İçin: Aydın, G. (2020), Oh Canıma Değsin! Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif: *Schadenfreude*, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 378-380.

“İftihar: Kan, Spor ve Zafer” başlıklı ikinci bölümde; felsefe, şiir ve evrimsel psikoloji perspektiflerinden ölüm veya kan içeren sahneleri neden cazip bulduğumuz tartışılmaktadır (s.57). Başkalarının fiziksel acısı ve sakarlığı üzerinden güç duygusu elde etmemizin bizi daha da korkunç görüntülere itme ihtimali üzerinde durulmuştur. Örneğin boks müsabakaları izlemek zevk vericidir. Çünkü çağlardan beri avlanmak ya da rakip insanların yok edilmesi insanların en önemli ilkel işlevleri arasında yer almış olup, kavga ve avcılık güduları içimize işlemiştir (s.59).

“Adalet: Karma ve Zorlantı” başlıklı üçüncü bölümde; Schadenfreude’nın daha çok hak edilen durumlarda hissedildiği üzerinde durulmaktadır. Azılı bir katil hapis cezasına çarptırıldığında hissettiğimiz sevinç duygusuna bağımlı hale gelebilir miyiz? Yazar bu bölümde yalnızca yetişkinlerin değil çocukların da kötülük yapanların cezalandırılmasını görmekten keyif duyduklarına dikkat çekmektedir (s.71).

“Kendini Beğenmiş: Üstünlük, Gösteriş ve Hayali Ödeşmeler” başlıklı dördüncü bölümde; kibirli ve gösteriş budalası insanların talihsizlikleri üzerine yaşanan Schadenfreude ele alınmaktadır. Herkesten daha üstün olduğunu düşünen insanlara karşı bir antipati duyarız (s.83). Kendini üstün görenlerden olduğu kadar gerçekten başarılarıyla diğerlerinin arasından sıyrılan kişilere de benzer hisler besleriz (s.84). Yazar bu durumu evrimsel psikoloji ve din açısından ele alarak açıklamaktadır.

“Sevgi: Kardeşler, Seks ve Dedikodu” başlıklı beşinci bölümde; birbirine bağımlı gruplarda yaşamının, iktidar yarışı ve kaynaklar için rekabeti beraberinde getirdiği vurgulanmakta (s.99) ve Schadenfreude’nın kardeşler arasındaki yansıması ele alınmaktadır.

“Haset: Dostlar, Ünlüler ve Boş Şöhretler” başlıklı altıncı bölümde ise; en yakın arkadaşlarımıza ve ünlülere duyduğumuz Schadenfreude’nın etkileri üzerinde durulmaktadır. Ünlü bir oyuncunun okul hayatında başarısız olması ya da bir mankenin bisküvilere düşkün olması gibi durumlar bize sahte bir denklik hissi verir (s.116). Geçmişte bir zamanlar onların da aynı bizim gibi olduklarını düşünür ve kendimizi onlara yakın hissetmeye çalışırız (s.117). Watt Smith, bu bölümün sonunda başkalarının başarısızlıklarını zevkle izlememizin gerçekten bir şeyleri değiştirip değiştirmeyeceğini sorarak okurları düşünmeye teşvik etmektedir.

“İsyan: Çalışanlar, Patronlar ve Asiler” başlıklı yedinci bölümde; işyerinde yaşadığımız Schadenfreude incelenmiştir. Yazar bizleri işletmelerdeki rekabet baskısına farklı açıdan bakmaya davet etmektedir. Herkesin aylık hedeflerini ifşa etmek gibi yöntemler izleyen işletmeler çalışanları kasten birbirine düşürmektedir (s.124).

“İktidar: Politika, Kabileler, Alay” başlıklı sekizinci ve son bölümde; politikacıların başarılarına gelen şanssızlıklarda hissettiğimiz Schadenfreude ele alınmıştır. Yazar siyasî figürlerin başarısızlıklarıyla alay etmenin yeni bir olgu olmadığını vurgulayarak, hicivlerin ve politik şakaların yüzyıllardır var olduğunu belirtmektedir (s.136).

Yazarın üslubu genel olarak nüktedan ve konuşma havasında olmasına rağmen dipnotlarda yer verdiği çalışmaların büyük bir kısmı temel felsefe metinleri ile bilimsel araştırma sonuçlarından oluşmaktadır. Popüler bilim kitapları çizgisinde yazılmış ve kolay okunan bir metin gibi görünse de; felsefe ve psikoloji literatürüne uzak olan okurlar için biraz zorlayıcı bir okuma deneyimi sunabilir.

Sosyal varlıklar olarak bizler, yalnızca bireysel düzeyde değil grup düzeyinde de sosyal karşılaştırmalar yapar, bulunduğumuz konumu ve sahip olduklarımızı diğerleriyle kıyaslarız. Dolayısıyla işyeri, okul gibi toplumsal kurumlarda bitmeyen bir rekabet ve çekişme vardır. Schadenfreude doğrudan ve çekinmeden itiraf edilecek bir duygu olmadığından, literatürde kıskançlık ile birlikte nispeten az çalışılmıştır. Kültürümüzde zor duruma düşen birinin haline sevinmek toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. Benzer duruma düşmekten çekinir, empati yapmaya çalışırız. Hatta bu durumu özetleyen bir deyimimiz dahi mevcuttur: “Bugün bana yarın sana”. Bu tür duygular hangi ortamda olursa olsun saklanma, yok sayılma eğilimindedir. Çoğunlukla hasıraltı edilen bir duyguyu incelemesi bakımından eser okunmayı hak etmektedir.

Sonuç olarak kitap, davranış bilimleri, psikoloji ve örgütsel davranış alanlarında çalışan uzmanlar ile bu alanda akademik araştırmalar yapan akademisyenler ve öğrenciler için *Schadenfreude*'yi olumlu ve olumsuz yönleriyle açıklayan değerli bir kaynak olarak nitelendirilebilir.

Kaynakça

- Tiffany Watt Smith, (b.t.). <https://www.qmul.ac.uk/sed/staff/wattsmitht.html> (Erişim tarihi: 27.08.2020).
- Watt Smith, T. (2020). *Schadenfreude: Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif* (Çev. Nüvit Bingöl), İstanbul: Kolektif Kitap, 1.Baskı, 160 s.